

HUGO VICTOR

A TENGER MUNKÁSAI

**FORDITOTTA
HAJÓS KORNÉL**

**BUDAPEST, 1921
A NÉPSZAVA-KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

TARTALOM

A LA MANCHE-SZIGETTENGER.

- I Régi földindulások.
- II. Guernesey.
- III. Guernesey, folytatás.
- IV. A fü.
- V. A tenger veszélyei.
- VI. A szirtek.
- VII. Az oceánba vegyülő tájék.
- VIII. Saint-Pierre-Port.
- IX. Jersey, Aurigny, Serk.
- X. Történelem, legenda, vallás.
- XI. Régi fészkek, régi szentek.
- XII. Helyi sajtóságok.
- XIII. A civilizáció munkája a szigettengeren.
- XIV. Más sajtóságok.
- XV. Ódonságok és lim-lomok. Szokások, törvények és erkölcsök.
- XVI. A sajtóságok folytatása.
- XVII. A szélsőségek összeférnek.
- XVIII. Menedék.
- XIX.
- XX. Homo edax.
- XXI. A kötörök hatalma.
- XXII. A szigetlakó nép jósága.

A TENGER MUNKÁSAI.

ELSŐ RÉSZ: CLUBIN UR.

ELSŐ KÖNYV: MIBŐL SZÁRMAZIK A GONOSZ HIRNÉV.

- I. Egy szó egy fehér lapon.
- II. Az Utca Sarka.
- III. „A feleségednek, mikor megházasodol”.
- IV. Népszerűtlenség.
- V. Gilliatt többi gyanus tulajdonságai.
- VI. „A potroh.”
- VII. A kísérteties ház kísérteties lakója.
- VIII. A „Gild-Holm’Ur” kilátó.

MÁSODIK KÖNYV: MESS LETHIERRY

- I. Hányatott élet, nyugodt lelkiismeret.
- II. Lethierry izlése.
- III. A régi, tengeri nyelvjárások.
- IV. Az ember sebezhető abban, amit szeret.

HARMADIK KÖNYV: DURANDE ÉS DÉRUCHETTE.

- I. Fecsegés és füst.
- II. Az utópia örök története.
- III. Rantaine.
- IV. Az utópia történetének folytatása.
- V. Az Ördöghajó.
- VI. Lethierry bevonul a dicsőségbe.
- VII. Közös keresztapa, közös védszent.

- VIII. A *Bonny Dundee* dal.
- IX. Aki megjósolta Rantaine gazságát.
- X. Elbeszélések hosszú utazásokról.
- XI. Pillantás a lehető férjekre.
- XII. Kivételek Lethierry jellemében.
- XIII. A gondtalanság hozzátartozik a kecsességhez.

NEGYEDIK KÖNYV: A DUDA.

- I. A hajnal vagy egy tűzvész első pirkadása.
- II. Haladás lépcsőről-lépésre az ismeretlenben.
- III. A *Bonny Dundee* dal visszhangra talál a dombon.
- IV. A bácsinak, a gyámnak, a hallgatag férfiagnak...
- V. A jogos sikert mindig gyűlölik.
- VI. A hajótöröttek szerencséje, akik találkoztak a slooppal.
- VII. A kóborló szerencséje, akit észrevett a halász.

ÖTÖDIK KÖNYV: A FORGÓPISZTOLY.

- I. Beszélgetés a Jean vendégfogadóban.
- II. Clubin észrevesz valakit.
- III. Clubin elvisz valamit, de nem hoz vissza semmit.
- IV. Plainmont.
- V. A fészekráblók.
- VI. A menedékhely.
- VII. Éjszakai vevők, komor eladó.
- VIII. A vörös golyó és a fekete golyó összeütközése.
- IX. Hasznos utmutatás azoknak, akik tengerentuli leveleket várnak vagy azoktól félnek.

HATODIK KÖNYV: A RÉSZEG KORMÁNYOS ÉS A JÓZAN KAPITÁNY.

- I. A Douvre-sziklák.
- II. A nem remélt pálinka.
- III. Félbeszakított beszélgetés.
- IV. Melyben Clubin kapitány minden képessége kibontakozik.
- V. Clubin a megbámultatás tetőpontjára ér.
- VI. Az örvény megvilágított belseje.
- VII. A váratlan közbelép.

HETEDIK KÖNYV: OKTALANSÁG KÉRDÉSEKET INTÉZNI EGY KÖNYVHÖZ.

- I. A gyöngy a mélység fenekén.
- II. Sok csodálkozás a nyugati parton.
- III. Ne kísértsd a bibliát.

MÁSODIK RÉSZ: A GONOSZ GILLIATT.

ELSŐ KÖNYV: A SZIRT.

- I. A környék, ahová bajos megérkezni és ahonnan nehéz újból elindulni.
- II. A pusztulás tökéletességei.
- III. Ép, de védtelen.
- IV. Előzetes helyi vizsgálat.
- V. Egy szó az elemek titkos együttműködéséről.
- VI. Istálló a lónak.
- VII. Fülke az utas számára.
- VIII. Importunaeque volucres.
- IX. A szirt és fölhasználásának módja.
- X. A kovácsműhely.
- XI. Fölfedezés.
- XII. A tengeralatti építmény belseje.
- XIII. Ami ott látható és ami sejthető.

MÁSODIK KÖNYV: A MUNKA.

- I. Segélyforrásokat talál, akinek minden hiányzik.
- II. Amiben Shakespeare találkozhatnék Aischylosszal.
- III. Gilliatt mesterműve segítségére siet Lethierry remekének.
- IV. Sub re.
- V. Sub umbra.
- VI. Gilliatt elhelyezi a bárkát.
- VII. Váratlan veszély.
- VIII. Inkább sorsfordulat, mint megoldás.
- IX. A gyorsan elért siker gyorsan elvész.
- X. A tenger figyelmeztetése.
- XI. Ki mit hall, vegye hasznát.

HARMADIK KÖNYV: A HARC.

- I. A szélsőségek érintkeznek és az ellenkező dolgok egymásra mutatnak.
- II. A szélességi szelek.
- III. A Gilliatt hallotta zaj magyarázata.
- IV. Turba, turma.
- V. Gilliatt válaszuton.
- VI. A harc.

NEGYPEDIK KÖNYV: AZ AKADÁLY KETTŐS MÉLYSÉGE.

- I. Aki éhes, nincs egyedül.
- II. A szörnyeteg.
- III. Másféle harc az örvényben.
- IV. Semmi el nem rejtőzhet és semmi el nem vész.
- V. A hat hüvelyket két lábtól elválasztó közben tanyát üthet a halál.
- VI. De profundis ad altum.
- VII. Az Ismeretlen hall.

HARMADIK RÉSZ: DÉRUCHETTE

ELSŐ KÖNYV: ÉJSZAKA ÉS HOLDFÉNY

- I. A kikötő harangja.
- II. Még mindig a kikötő harangja.

MÁSODIK KÖNYV: A ZSARNOKI HÁLA.

- I. A rettegéssel körülvett öröm.
- II. A bőrönd.

HARMADIK KÖNYV: A CASHMERE INDULÁSA.

- I. Kis kikötő a templom közelében.
- II. Kétségbeesés.
- III. Az önmegtagadás előrelátása.
- IV. „Feleségednek, ha majd megházasodol.”
- V. A nagy sír.

ELSŐ KÖTET

A vendégszeretet és a szabadság sziklájának, a régi normand föld e zugának, ahol a tenger nemes, kis népe lakik, Guernesey zord és nyájas szigetének, mostani menedékhelyem és leendő siromnak ajánlom ezt a könyvet.

V. H.

A vallás, a társadalom, a természet; ezzel a hárommal küzd az ember. De ez a hármas küzdelem három szükségletét jelenti; hinnie kell, azért lett templom; valamit teremtenie kell, innen a község; élnie kell, azért lett eke meg hajó. Hanem ebben a három megoldásban három háború van. Mind a háromból rejtelmes nehézségei származnak az életnek. Az ember mint akadályokkal találkozik velük, babona alakjában, előítélet alakjában és az elemek alakjában. Hármas végzet nehezedik reánk, a dogmák, a törvények és a dolgok végzete. A *Párisi Notre-Dame*-ban szerző utalt az elsőre, a *Nyomorultak*-ban leírta a másodikat; ebben a könyvben pedig a harmadikat tárgyalja.

Ehhez a három végzethez, mely az embert körülveszi, hozzájárul a belső végzet, a végső ananké, az emberi sziv.

Hauteville-House, 1866 márciusában.

A LA MANCHE-SZIGETTENGER.

I

Régi földindulások.

Az Atlanti Oceán emészti a partjainkat. A sarki áramlat nyomása eltorzítja a nyugati sziklafalakokat. Tengermenti bástyánkat aláaknázták Saint-Valery-sur-Sommetől Ingouvilleig, hatalmas sziklatömbök omlanak le, a víz, a kavicsok egész felhőit görgeti magával, öbleink megtelnek homokkal vagy kövekkel, folyóink torkolatai betömődik. Mindennap leválik a normand föld egy szöglete és eltűnik a hullámokban. Ez a csodálatos munka, mely ma már meglassudott, valamikor borzasztó volt. Annak kellett lennie, hogy megteremthesse a roppant sarkantyút, Finistère-t. A sarki ár ereje megítélhető abból az erőszakos horpadásból, melyet Cherbourg és Brest között kimosott. A La Manche-öböl történelemelőtti időkben képződött ilyen módon a francia föld rovására. De az oceánpartunk ellen elkövetett utolsó, döntő cselekményének idejét mégis határozottan ismerjük. Hétszázkilencben, hatvan évvel Nagy Károly trónralépése előtt egy hullámcsapás elválasztotta Jerseyt Franciaországtól. Más, régebben elárasztott földek ormai is láthatók, mint Jersey. Ezek a vízből kiemelkedő csucskok szigetek. Ezek alkotják azt, amit normand szigettengernek neveznek.

Munkás emberi hangyaboly él rajtuk.

A tenger működését, mely csak romokat teremtett, az ember iparkodása követte, ki ott népet alkotott.

II.

Guernesey.

Gránit délen, homok északon; szakadék itt, zátonyok ott. Lejtős, sík rétek, hullámozó dombok és kiálló sziklák; e redőkbe gyűrt zöld szőnyeg rojtjául az oceán habja szolgál; a part hosszában mindent elsőprő ütegek; egymástól egyenlő távolságra lörésekkel ellátott tornyok; az alacsonyabb parton mindenütt lörésekkel és lépcsőkkel megszakgatott tömör mellvéd, melyet eláraszt a homok és ostromol a hullám, az egyetlen támadó, melytől félni kell; malmok, melyeket a vihar megfosztott árbocuktól; Valleban, Ville-au-Roiban, Saint-Pierre-Portnál, Tortevalban még forog némelyik; a sziklafalak közt horgonyvetőhelyek; a fővenyparton nyájak, a pásztor és a tehénbojtár kutyái szimatolnak és dolgoznak; a városi kalmárok apró talyigái ügetnek a mély utakon; gyakran látni fekete házakat, melyeket nyugati oldalukon bekátrányoztak az eső ellen; kakasok, tyukok, trágyadombok; mindenütt cyclopsfalak; a régi kikötőben ezek szerencsétlenségre leomlottak, pedig csodálatosak voltak alaktalan kőtömbjeikkel, hatalmas karóikkal és nehéz láncokkal; magas fákkal körülültetett majorok; könyökigérő falakkal szegett mezők, melyek furcsa sakktáblát rajzolnak a síkságokra; itt-ott valóságos sánc egy bogáncs körül, gránitkunyhók, kazamatabódék, golyómentes sátrak; néhol, a legelhagyottabb helyeken egy-egy kis, új épület, tetején haranggal: az iskola; két vagy három patak a mezők alján; szilfák és tölgyek; a lilium egy különös fajtája, mely csak ott terem, a *Guernesey lily*; a nagy munkaidőben nyolc lóval vontatják az ekét; a házak előtt kögyürűbe rakott szénaboglyák; néhol régi, francia izlésű kertek, nyírott tiszafákkal, megformázott bokrokkal, kagylófaragású vázakkal és köztük almafák meg konyhanövények; a ritkaságkedvelők virágai a parasztok sövényei mögött; rododendronok a krumplibokrok között;

a fűben mindenféle medvefűlszinű alga tenyészik; a temetőben nincsenek keresztek, hanem kőlemezek állnak a teli hold fényében, mint a Fehér Asszonyok; tiz gótikus torony a láthatáron; ódon templomok, új dogmák; protestáns szertartások katolikus építményekben; a fővenyben és a szirteken elszórva komor, kelta rejtelmek állanak mindenféle formában, menhirek, peulvenek, hosszú kövek, boszorkánykövek, ingókövek, zengőkövek, barlangok, cromlechek, dolmenek; mindenfajta nyomok; a druidák után az apátok; az apátok után a plébánosok; az égből való bukás emlékei: az egyik csucsán, Mihály arkangyal kastélyánál Luciferé, a másik csucsán, a Dicart-foknál, Icarusé; télen is majdnem annyi a virág, mint nyáron. Ime: Guernesey.

III. Guernesey, folytatás.

Termékeny, kövér föld. A legjobb legelő. A búzája kitűnő, a tehenei hiresek. A Saint-Pierre-du-Bois fűvén élő üszők méltók a confolensi-fensik kiváló birkáihoz. Franciaország és Anglia gazdasági egyesületei egyaránt megkoronázzák a guernesey-i mezők és barázdák remekeit. Igen természetes, hogy a mezőgazdaságot szolgálja az élénkforgalmu utaknak az egész szigetre kiterjedő kitűnő hálózata. Az utak igen jók. Két ut elágazásánál lapos kő látható, melyen kereszt áll. Guernesey legrégebb helytartóját, az 1284-beli, a listán elsőnek szereplő Gaultier de la Salle-t fölakasztották, mert birói minőségében igazságtalanságot követett el. E kereszt - mondja a Helytartó keresztjének fölirata - utolsó térdeplésének és utolsó imájának helyét jelöli.

A tengert az öblökben horgonyzó nagy bárkák élénkitik, melyek tarkára mázolvá, mint a mézeskalácsok, fehér-vörös kockákkal, félig feketére, félig sárgára, kínai zöldre, kékre és narancsszinűre, ferdényekkel vagy márványozással festve usznak a víz színén. Néhol hallani lehet a hajóvontatók egyhangú dalát, amint valamelyik bárka kötelét huzzák.

A földmivelők nemkevésbé elégedetteknek látszanak, mint a halászok. A kertészek szintén. A sziklák porával telített talaj nagyszerű; az iszapból és tengeri növényekből álló trágya sőt juttat a gránithoz, innen van a rendkívüli életerő; a nedvek csodákat művelnek; magnoliák, mirtusok, borostyánrózsák, kék hortenziák virágzanak; tömérdek fukszia; árkádokat alkot a verbéna; geránium futja be a falakat; szabadban nő a narancs és a citrom; a szőlő nem, az csak melegházban érik meg, de ott kitűnő; a kaméliák fákká nőnek; a kertekben háznál magasabb, virágzó áloékat lehet látni. Semmi sem dusabb és pazarlóbb, mint ez a növényzet, mely a villák és mezei házak kacér homlokzatát elrejtí és ékesíti.

Guernesey kellemes az egyik partján, de borzasztó a másikon. Elpusztult nyugati oldalát a szélesség szelei járják. Ott vizalatti szirtek vannak, szélviharok, megfenekléssel fenyegető kis öblök, kifoltozott bárkák, ugarok, puszták, dűledező házak, itt-ott egy alacsony és ingadozó tanya, sovány nyájak, rövid és sós fű, a komor szegénység nagy látványa.

Li-Hou a neve egy kis, pusztá szigetnek, mely közel a parthoz fekszik és apály idején hozzáférhető. Tele van bozóttal és barlangokkal. A li-hou-i tengeri nyulak ismerik az időt. Elő nem bujnak oduikból, csak ha beáll a dagály. Fittyet hánynak az embernek. Barátjuk, az ocean, elszigeteli őket. Ez a nagy testvériség, ez az egész természet.

Ha a Vason-öböl vizhordta fővenyét fölássuk, fákat találunk alatta. Erdő van a homok rejtelmese mélységében.

E szélverte nyugati part durva halászházai ügyes kormányosok. A tenger különös a La Manche-szigetek körül. Egészen a közelben, a Cancale-öbölben van a világnak az a pontja, ahol a dagály a legmagasabbra hág.

IV. A fü.

A fü Guerneseyben éppen olyan, mint mindenütt, de mégis, kissé dusabb; a guernesey-i rét csaknem ugyanolyan, mint a cluges-i vagy gémenos-i gyepek. Épp úgy megtaláljuk itt a takarmányféléket, mint akármelyik legelőn, találunk itt szarkalábat, vízi glyceriát, orsóidomukalászatokat, a Canari-szigetek phalarisát, zöld festéket szolgáltatató bürköt, konkolyt, sárga kanakalint, gyapjasszáru kökörcsint, jószagu kakukkfűvet, rezgő gyöngyvirágot, esős idők gyűrűvirágját, vadhagymát, melynek olyan kedves a virágja és oly csipős az illata, kis buzogányhoz hasonlító ökörfarkkórót, kávé zsurlót, szerbtövist, mely azért hasznos, mert megköti a futóhomokot. Ez volna minden? Nem, van itt fürtösvirágu dactylus, sőt bennszülött gazdászok szerint andropogonium is. Van itt salátaboglárka, mely az órákat jelzi és az időjárást megjósoló szibériai tejesfü. Mindezek a sziget füvei; de senki sem tenyészti őket, e szigetvilág sajátos növényzete ez, ahol a gránit a talajuk és az óceán az öntözőjük.

Most járkáljatok csak közöttük kissé és zavarjatok föl ezer bogarat, egyik undorító, másik kedves; a fü alatt hosszubajuszu cincérek, ormányosok, szöcskék, hangyák, melyek azzal foglalatostkodnak, hogy megfejjék tehenüket, a nünükét, nyálkás sáskák, Katicabogarak: a jó Isten állatkái és földet turó rovarok: az ördög bogarai; a fűszálakon és a levegőben szitakötők, szárnyas hangyák, poszméh, aranyszárnyu rózsabogár, bársonyos dongók, aranylégy, lármás tücskök fognak nyüzsögni és akkor némi fogalmatok lesz az álmokkal teli látványról, mely egy júniusi délből Jerbourg vagy Fermain-Bay mögött kínálkozik a kissé ábrándos, bogarászra vagy a kissé naturalista költőre.

Egyszerre csak észre fogtok venni a puha fűben egy kőköcskét, melybe ezt a két betűt vésték: W. D., ami azt jelenti „War Department”; azaz *Haditerület*. Ugy van. Kell, hogy a civilizáció mutatkozzék. Anélkül műveletlen volna a környék. Menjetek a Rajna partjára; keressétek föl a természet legismeretlenebb rejtekeit; némely pontja a tájéknak annyira fenséges, annyira magasztos, hogy azt lehetne mondani, ott inkább közel van az isten, mint másutt; hatoljatok be a menedékekbe, ahol a hegyek közt legnagyobb a magányosság és ahol az erdőkben legnagyobb a csend; válasszatok, teszem, Andernach és környékét; látogassátok meg a sötét és rideg Laach-tavat, mely majdnem rejtelmes, annyira ismeretlen; sehol sem felségesebb a nyugalom; az egész élet benne van az áhítatos nyugalomban; semmi sem zavar; mindenütt a nagy természetes rendetlenség mélységes rendje; sétáljatok megindultságokkal e pusztaságban, mely gyönyörűsége, mint a tavasz és bus, mint az ősz; bolyongjatok céltalanul; hagyjátok el az apátság romjait, merüljete el a szakadékok megható békéjébe, a madarak dalába, levelek zugásába, igyatok tenyérral a források vizéből, járjatok, elmélkedjete, felejtsetek; szalmatetőre bukkantok, egy fák közé rejtett tanyának a sarkára; a tanya zöld, illatos, kedves, egészen ellepi a repkény és a virág, tele gyermekkel és kacagással; közeledtek és a kunyhó sarkán, ahol megszakad az árnyék és ragyogva süt a nap, egy öreg kövön a vén falban *Niederbreisig*-tanya neve alatt ezt olvassátok: *22-e landw. bataillon 2-e comp.*

Azt hittétek, hogy falun vagytok, pedig egy ezredben voltatok. Ilyen az ember.

V. A tenger veszélyei.

Guernesey nyugati partja mindenütt *Overfall*, olvasd: *nyaktörő*. A hullámok ügyesen kicsipkézték. Azt mondják - és a tenger kóborló megerősítik - a gyanus sziklák csúcán éjszaka kísérteties világosságok figyelmeztetnek vagy megcsalnak. A tengernek ugyanezek a bátor és

hiszékeny csavargói meglátják a víz alatt a legendák meduzáját, a pokoli tengeri csalánt, melyet nem lehet megérinteni anélkül, hogy tüzet fogna a kéz. Az ilyen helyi elnevezés, mint például Tinttajeu, az ördög jelenlétét jelenti. Eustache Wace így beszél az ő ódon versében:

Miatta kezd kavarni a tenger,
Növekedni a hullám és megzavarodni,
Feketedni az ég és feketedni a hab;
Csakhamar magasra duzzad az ár.

A La Manche ma épp oly zabolátlan, mint Tewdrig, Umbrapel, a fekete Hamon-dhû és Emyr Lhydaud lovag idejében, aki Quimperlé mellé, Groix szigetére menekült. Ezen a tengervízálláson vannak az óceánnak olyan szintpadi fogásai, amiktől óvakodni kell. Például az, amelyik leggyakoribb szeszélye a channel-islandi szélrózsa: viharos szél fúj délkeletről; majd beáll a nyugalom, tökéletes szélcsönd; fölélekezünk, ez néha egy órahosszat is eltart; egyszerre az orkán északnyugatról tér vissza, miután délkeleten megszűnt; azelőtt hátbakapott bennünket, most szembefúj; a vihar megfordult. Ha nem vagyunk tapasztalt kormányosok és régi tengerjárók, ha nem voltunk elég óvatosak, hogy kihasználva a szélcsendet, megfordítsuk a hajó mozgólátait, mialatt a szél is megfordult, akkor vége, a hajó szétmállik és elpusztul.

Ribeyrolles, aki Braziliában halt meg, Guerneseyben való tartózkodása alatt szakadozott följegyzéseket készített mindennapi tapasztalatairól, melyeknek egyik lapja reánk maradt: „Január 1-én. Újévi ajándék. Vihar. Egy Portrieuxból érkező hajó tegnap elveszett az Esplanade mellett. - 2-án. Egy háromárbocos elpusztult Rocquainenél. Amerikából jött. Hét ember halott. Huszonegy megmenekült. - 3-án. A csomag nem érkezett meg. - 4-én. A vihar tovább tart. - 14-én. Esik. A földomlás megölt egy embert. - 15-én. Viharos idő. A *Fawn* nem indulhat el. - 22-én. Erős szélvihar. Öt szerencsétlenség a nyugati parton. - 24-én. A vihar nem szünetel. Hajótörések mindenfelé,”

Nyugalom csaknem soha sincs az óceánnak ebben a zugában. Azért hangzik századok óta ebben a szélben vég nélkül Lhy-ouar'h-hen-nek, a nyugtalan antik poétának, a tenger e Jeremiásának sirálysíklása.

De a vihar nem a legnagyobb veszedelme a szigettenger hajózásának; a szélvész erőszakos és az erőszakban figyelmeztetés van. Betérhetünk az öbölbe vagy egy hegyfok mögé, gondoskodván arról, hogy a vitorlákat minél alacsonyabban helyezzük el és ha elmúlt a szél, újra fölhúzzuk őket és megmenekülhetünk minden bajtól. A legnagyobb veszély ezen a vidéken a láthatatlan veszély, mely mindig jelen van és annál gyászosabb, minél szebb az idő. Ilyen találkozásoknál különös hajózási műveletekre van szükség. A Guernesey nyugati partjának tengerészei kitűnően értenek ezekhez a műveletekhez, melyeket preventív mozdulatoknak lehetne nevezni. Senki sem ismeri náluk jobban a nyugvó tenger három veszedelmét, a „singe”-et, az „anuble”-t és a „derruble”-t. A „singe” (swinge = orsó) a tengeri áramlat neve; az „anuble” (sötét hely) a tenger feneké; „derruble” (amit úgy ejtenek ki: *terrible* (rettenetes) a forgó, a köldök, a vizalatti sziklák tölcserje, a tengeralatti kut.

VI. A szirtek.

A part majdnem mindenütt elhagyatott a La Manche-szigettengeren. A szigetek belseje mosolygó, de széleik zordak és barátságtalanok. Minthogy a La Manche csaknem földközi tenger, a hullámok rövidek és erőszakosak, a habok pedig csapódók. Ez kopácsolja a sziklafalakat és ez mossa le mélyen a partot.

Aki végigmegy a part hosszában, a tünemények egész sorozata mellett halad el. A szikla minden pillanatban megkísérli, hogy rászedje. Hol fészkelnek az illúziók? A gránitban. Nagyon különös jelenségek. Roppant kővarangyok emelkednek ki a vízből lélekzetet venni; óriás apácák sietnek meghajolva a láthatáron; fátyoluk megkövesedett redői olyanok, mintha a szél fujná; királyok elmélkednek plutói koronákban sziklatrónusokon, amit nem kimél a tajték; a sziklába temetett lények nyújtják ki karjaikat, láthatók az ujjak a nyitott kézen. A part alaktalansága mutatja ezeket. Ha közelebb megyünk, nincs ott többé semmi. A kőnek vannak ilyen káprázatai. Ime egy erőd, ime egy ódon templom, ime omladékok és lerombolt falak zürzavara, mintha egy elhagyott városból tépték volna ki. Nincs ott város, sem templom, sem erőd, csak a sziklapart. Ha közeledünk, ha távolodunk, ha kerülünk, ha fordulunk, a part mindig változik; nincs kaleidoszkóp, melynek összeomlása hirtelenebb lenne; a látvány szétomlik, hogy újraképződhessék; a távlat megteszi a magáét. Egy szikla egyik percben római háromláb, a másikon oroszlán, aztán angyal lesz kiterjesztett szárnyakkal; végül könyvet olvasó ülő alak lesz. Csak a felhők változtatják úgy az alakjukat, mint a sziklák.

Ezek a formák fölkeltik a nagyság eszméjét, de a szépségét nem. Távolról sem. Néha betegesek és ocsmányok. A szikláknak csomói vannak, bütykei, kelései, daganatai, fekélyei, bibircsei. A hegyek a föld pupjai. Mme Staël, mikor meghallotta, hogy Chateaubriand, kinek kissé magas vállalai voltak, rosszat beszél az Alpokról, azt mondta: *ezt a pupos féltékenysége teszi*. A természet nagyvonalúsága és fensége, a tenger színe, a hegységek körvonalai, az erdők árnyéka, az ég kékje nem tudni miféle harmóniával kevert roppant bomlással bonyolódik össze. A szépségnek megvannak a maga vonalai, de az éktelenségnek is megvannak az övéi. Van mosoly és van vigyorgás. A szétomlás épp úgy hat a sziklákra, mint a felhőkre. Ezek lebegnek és szétoszlanak, azok szilárdak és elmállanak. A káosz nyugtalanságának maradványa megvan még a teremtésben. A pompának forradásai vannak. Néha szédítő rutság vegyül a legnagyobb dolgokba, mintha tiltakoznék a rend ellen. Vannak a felhőkben torzképek. Vannak mennyei furcsaságok. Minden vonal megtörik a habokban, a lombokban, a sziklákon és nem tudjuk, milyen paródiákat fogunk bennük gyanítani. Itt az alaktalanság uralkodik. Soha egyetlen körvonal sem tökéletes itt. Nagyok, de nem tiszták. Figyeljétek meg a felhőket, mindenféle arcok rajzolódnak bennük, mindenféle hasonlóságok mutatkoznak, mindenféle vázlatos alakok; találhattok benne görög arcélt is. Megtaláljátok benne Calibant, de Vénust nem; soha föl nem fődözhetitek a Parthenont. De néha, mikor leszáll az éjszaka, felhőtalapzaton álló nagy, sötét, ködtömegekkel körülvett folt fölrajzol a szürkületi ólomszínű égre egy roppant és idomtalan cromlechet.¹

VII.

Az oceánba vegyülő tájék.

Nagyszerűek a guernesey-i majorok. Némelyik körül eleven sövényfal emelkedik az ut szélén és abból vágják ki a kocsibejárót meg a gyalogkaput. Az idő mély hasadékokat vág ki a párkányokban és a bolthajtásokban, ahol vadgombák találnak oltalmat szétszóródó sporaik számára és amelyekben nemritkán alvó bőregereket lehet találni. A fák alatt ódon és szivós tanyák állnak. A viskók olyan régiek, mint a székesegyházak. Egy kőkunyhó falának szögletén, a hubies-i uton, egy oszlop töredéke áll ezzel az évszámmal: 1405. Egy másiknak, a balmoral-i parton, kőből faragott cimer van a homlokzatán, mint Ernani és Astigarraga parasztházain. A majorokban minden lépésnél láthatunk renaissancekori ferdényalaku ablak-

¹ A cromlecek régi kelta emlékművek, függőlegesen álló, körben elhelyezett, faragatlan, oszlopszerű kődarabok. - Ford.

kereszteket, lépcsős tornyocskákat és boltíveket. Nincs kapu, amely mellett ne volna gránitból faragott padka.

Más kunyhók valamikor bárkák voltak; a hajó teknőjét fölfordítják, karókra és keresztgerendákra fektetik, ez a tető. Egy fenekével fölfelé fordított dereglye, ez a templom; ha a boltozatot lefelé fordítják, akkor hajó; az imádságok burája, ha visszafordítják, uralkodik a tengeren. A sivár nyugati községekben a közkut úgy áll az ugarok között az ő kőből falazott kis kupolájával, mint egy arab kápolna. A mezők sövényét kilyukasztott gerenda zárja el, melynek kődarab a csapja; bizonyos jelekről megismerhetők a rőzsekerítések, melyeken manók nyargaltak éjszaka. A mély utak lejtőin tarka összevisszaságban kacérkodnak páfrányok; harangvirágok, vadrózsák, biborszínű bogyók, fehér galagonya, piros galagonya, skót zsálya, kosborok és azok a hosszú, ráncos, szíjféle levelek, amiket „IV. Henrik gallérjának” neveznek. Ez az egész növényzet tele van egy viruló, hüvelyes kórófélével, melyet szívesen lelegelnek a nőstény szamarak és amelyet a botanika eleganciával és szemérmesen *onagraria*-nak nevez. Mindenütt bozót, gyertyánligetek, „mindenféle gaz”; zöld sűrűségek, melyekben a szárnyasok csicsergő világára a csuszómászók világa leskelődik; rigók, kendericék, vörösbegyek, szarkák; nyilsebesen szállnak az Ardennes-ek sárgarigói; csigavonalban röpködnek a seregélyek, máshol pintyökek, tengelicék, picardiai hollók, piroslábu varjúk. Itt-ott egy vipera.

Apró, korhadttá fmederben vezetett vízesések malmokat hajtanak, melyeknek zaja keresztülhallatszik a lombokon. Némelyik major udvarának közepén áll még az almaborsajtó és a régi, kivájt kögyűrű, melyben a kerék forgott, hogy összetörje az almákat. Az állatok olyan vályukból ittak, mint a kőkoporsók. Talán egy kelta király porladt ebben a kőládában, melyből most a Junó-szemű tehén oltja a szomját. Harkályok és barázdabillegetők kedves családiassággal együtt szedegetik a magot a tyukokkal. A tenger mentén minden rőt. A szél tépi a napégette leveleket. Némely templomot betakar a repkény, mely fölfut a torony tetejéig. Helyenként a pusztávarbából kidudorodó szikla tetején kunyhó áll. A kikötő hiányában partra huzott hajókat nagy kövekhez erősítik. A láthatáron megjelenő bárkák vitorlái inkább okker- vagy lazacszínűek, mint fehérek. Azon az oldalukon, ahol az északi szél és az eső éri őket, a fának mohaprémjük van, sőt a repkény is olyan óvatos, hogy sűrű és dus mohabundát visel. Zajongás, lihegés, galyak törése, tengeri madarak zajos huzása, némelyiknek ezüstös hal csillog a csőrében, pillangók áradata, melyek évszakok szerint változtatják a színüket, mindenféle nyüzsgés a harsány sziklák között. Legelésző lovak vágatnak az ugaron át. Hemperegnek, főlshöknek, megállnak, szélnek borzolja a sörényüket és nézik a távoli habokat, melyek szüntelenül fölváltják egymást. Az öreg parti és mezei házakat májusban elborítja az ibolya, júniusban pedig az orgona.

A fövényen összedülnek az ütegek. Az ágyuk elavulását fölhasználják a parasztok, halászok hálói száradnak a lőrésen. A „blockhaus” omladozó négy fala között egy tévelygő szamár vagy egy cövekhez kötött kecske legeli a spanyolgyepet és a kék bogáncsot. Félig meztelen gyermekek nevetgélnek. Az ösvényen látható, játékuk nyoma.

Este, a láthatár szélén sugárzó, leáldozó nap világít a lassan hazatérő teheneknek, akik a mély utakon meg-megállnak, hogy jobbról-balról letépdessék a sövényt, ami ugatásra ingerli a kutyaikat. Az elhagyott nyugati hegyfokok hullámozó vonala elmerül a tengerben; néhány ritka tamarindbokr borzong rajtuk. A cyclopsfalak szürkületkor keresztülengedvén köveik közt a világosságot, tarajos széleikkel olyanok a dombok tetején, mint a fekete csipke. A szél zugása ebben a magányosságban olyan érzést kelt, mint a rendkívüli távolságok.

VIII. Saint-Pierre-Port.

Saint-Pierre-Port, Guernesey fővárosának házai valamikor faragott fából épültek, amit Saint Maloból hoztak. Egy szép, XVI. századból való kőház még most is áll a Fő-utcában.

Saint-Pierre-Port szabad kikötő. A város völgyek és görbe dombok bájos zürzavarán emelkedik, mintha egy óriás marka vetette volna oda. A szakadékok lettek az utcák. Lépcsők rövidítik meg a tekervényeket. Az erősen meredek utcákon föl- és alávágatva járnak a kitűnő anglo-normand fogatok.

A főtéren szabadban, a kövezeten ülő vásáros asszonyokat veri a téli zápor, de néhány lépésnyire tőlük egy herceg bronzszobra áll. Jerseyben évenként egy lábnyi eső esik, Guerneseyben két és félhüvelyk. A halászokkal jobban bántak, mint a zöldségárúsokkal; a hatalmas halcsarnokban márványsztalok vannak, azokra terítik ki nagyszerű, sokszor csodálatos fogásukat a guernesey-i halászok.

Nyilvános könyvtár nincs. Van egy irodalmi és gépészeti társaság. Van kollegium is. Annyi templomot építenek, amennyit csak lehet. Ha elkészültek, jóváhagyatják a „tanács urakkal”. Nem ritkán láthatunk szekereket végigvonulni az utcán csucsives ablakkeretekkel, amiket ez vagy az az ács ajándékozott ilyen meg olyan templomnak.

Van törvényszéki palotája Saint-Pierre-Portnak. A lilába öltözött bírák hangosan szavaznak. A múlt században a mészárosok nem adhattak el egy font hust sem, mielőtt a hatósági személyek ki nem választották a maguk élelmét.

Számos magán-„kápolna” tiltakozik a hivatalos templomok ellen. Lépünk be egy ilyen kápolnába. Hallani fogjuk, amint egyik paraszt magyarázza a többinek a nestorianizmust, vagyis a Krisztus-anya és Isten-anya között való árnyalatot vagy amint azt tanítja, hogy az Atya maga a hatalom, a Fiu pedig csak egyik fajtája a hatalomnak, ami nagyon hasonlít Abeilard eretniségéhez. Az írlandi katolikusok sokan vannak és nem valami türelmesek, úgy hogy a teológiai értekezéseket néha ortodox ökölcsepásokkal hangsúlyozzák.

A vasárnapi munkaszünet törvény. Minden szabad vasárnapon, csak egy pohár sört inni nem. Ha szomjas vagy „sabbat szent napján”, megbotránkoztatod a derék Amos Chick-et, akinek engedélye van fehér sört és almabort árulni a High-streeten. Vasárnapi törvény: énekelni ital nélkül. Az imán kívül sohasem mondják: *Istenem*, azt mondják: *my good*. *God* helyett *good*-ot mondanak.²

Egy penzió fiatal, francia házvezetőnőjét, aki ollóit összeszedvén, így sóhajtott: *Oh Istenem!* elbocsátották, mert „káromkodott”. Az emberek sokkal inkább biblikusok, mint evangélikusok.

Van színház is. Kis kapu, amely folyosószerű, elhagyott utcára szolgál, ez a bejárat. A belseje közel áll ahhoz a stilushoz, amelyet a szénás félszerek architektúrája tett a magáévá. Sátánnak nincs pompája és rossz a szállása. A színház szomszédja a börtön, ugyanannak a gazdának másik szállása.

Az északi dombon álló Castle Carey-ben (hibás szókötés, úgy kellene nevezni: Carey Castle) pompás képgyűjtemény van, nagyobbára spanyoloktól. Ha nyilvános lenne, múzeumnak beillenék. Bizonyos előkelő házakban megmaradtak még különös fajai azoknak a hollandi festett kockáknak, amilyenekkel Péter cár saardami kandallóját kirakták és azok a nagyszerű festett faienceok, amiket Portugáliában *azulejos*-nak neveznek és amelyeket nagy művészettel

² *God* = Isten, *good* = jó.

állított elő a régi kőedénygyártó mesterség; napjainkban ez föltámadt, csodálatraméltóbban, mint valaha, hála az olyan kezdeményezőknek, mint doktor Lasalle, az olyan gyáraknak, mint a Premières és az olyan gölöncsér-festőknek, mint Deck és Devers.

A jersey-i chaussée d'Antint Rouge-Bouillon-nak nevezik, a guernesey-i faubourg Saint-Germaint pedig les Rohaisnek. Ott tulnyomóan szép, egyenes utcák vannak, valamennyit kertek szegélyezik. Saint-Pierre-Portban több a fa, mint a háztető, több a fészek, mint a ház és hangosabb a madarak lármája a kocsik zörgésénél. A fehér és tiszta les Rohaisnek patriciusi külseje van, mint London előkelő negyedeinek.

Menj végig egy szakadékon, járd be a Mill-streetet, lépj be valami hézagfélébe két magas ház között, menj föl a szűk és végeérhetetlen lépcső domborura kopott, ingó fokain és egy beduin városban találod magad; roskadozó házak, kátyuk, kövezetlen utcácskák, leégett oromfalak, besüppedt lakások, ajtók és ablakok nélkül való puszta szobák, amelyeket fölvert a gyom, a gerendák keresztülnyulnak az utcán, a romok meggátolják a közlekedést, itt-ott egy rozoga kunyhó, amelyben laknak; kis, meztelen gyerekek, sápadt asszonyok; az ember Zaatchában képzeletét magától.

Saint-Pierre-Portban nincsenek óráskok, hanem időmérő-készítők; nincsenek börtönőrök, hanem foglárók; nincsenek mázolók, hanem festők; nincsenek kőművesek, hanem gipszvakolók; nincsenek tyukszemvágók, hanem chiropodisták; nincsenek szakácsok, hanem konyhamesterek; nem kopognak az ajtón, hanem „meglegyintik a nyílást”. Madame Pescott foglalkozása „vámügynök és a hajók szállítója”. Egy borbély ezekkel a szavakkal jelentette be boltjában Wellington halálát: „A harcosok kapitánya meghalt.”

Asszonyok járnak ajtóról-ajtóra, hogy eladják a bazároknak vagy a piacokon összevásárolt portékáikat; ezt az ipart házalásnak hívják. A házalók nagy fáradtsággal keresnek néhány huszast naponta. Ime, egy házalónő kijelentése: „Bizony, ez szép dolog, hét fillért tehettem félre ezen a héten.” Egyik barátunk az utcán jártában öt frankot adott egyik házaló asszonynak; az így felelt: *Köszönöm uram, ez lehetővé teszi, hogy nagyban vásároljak.*

Május havában kezdenek a yachtok érkezni és a kikötő benépesül kényutazók hajóival; némelyik gőzös, de a legtöbbje goëlette. Az ilyen yacht havonként százezer frankjába kerül a gazdájának.

A cricket virágzik, az öklözés hanyatlik. A mértékletességi egyesületek uralkodnak, mondjuk ki, nagyon hasznosan. Körmeneteket tartanak és körülhordják a lobogóikat olyan szabadkőművesi pompával, hogy még a kocsmárosokat is elérékenyítik. Lehet hallani, amint így szólnak a vendéghez, akit kiszolgálnak: „Pohárból igyék, ne a palackból!”

Az emberek egészségesek, szépek és jók. A városi fogház nagyon gyakran üres. Karácsonykor a fogházőr, ha vannak foglyai, családias, kis ünnepi ebédet ad nekik.

A helyi építészetnek szivós képzelete van; Saint-Pierre-Port hű a királynőhöz, a bibliához és a fölthozható ablakokhoz; a férfiak meztelenül fürödnek; uszónadrág illetlenség volna, hiszen az még hangsúlyoz.

Az anyák kiválnak gyermekeik öltöztetésében; semmi sem bájosabb, mint kacérul kieszelt, apró toalettek. A gyermekek egyedül járnak az utcán; kedves és megható bizalom. Porontyok vezetik a babákat.

Divat dolgában Guernesey Párist utánozza. De nem mindig. Néha valami élénk vörös vagy durva kék elárulja az angol szövetséget. De hallottuk, amikor egyik helybeli divatárúsnő egy bennszülött, előkelő hölgygel tanácskozott és az indigó meg a biborvörös ellen tiltakozván, ezt a finom észrevételt fűzte hozzá: „Lehet, hogy rossznak talállok egyetlen színt, de finomnak egy árvacskát.”

A guernesey-i hajóácsok hirnevesek; az ácsstelepek tele vannak kitatarozandó hajókkal. Fuvola hangjai mellett huzzák szárazra a hajókat. A fuvolásra - mondják az ácsmesterek - nagyobb szükség van, mint egy munkásra.

Saint-Pierre-Portnak Pollet-je van, mint Dieppenek és Strandja, mint Londonnak. Társasági férfi nem mutatkoznék az utcán albummal vagy tárcával a hóna alatt, de szombaton elmegy a vásárra és kosarat visz magával. Egy királyi személyiség átutazása ürügyet szolgáltatott egy torony fölépítéséhez. A város belsejében temetkeznek. A Collège-utca egész hosszában, jobbról és balról két temető van. Egyik falnak részét teszi egy 1610 februárjából való sir.

A Hyvreuse nyilvános kert olyan gyepággyakkal és fákkal, mint a párisi Champs Élysées, de ehhez a tenger is hozzájárul. Az Arcades nevű elegáns bazár kirakataiban ilyen hirdetéseket látni: *Itt kapható az illatszer, amelyet a 6. tüzezezred ajánl.*

A várost keresztül-kasul járkák a kocsik tele söröshordókkal vagy kőszenes zsákokkal. A sétáló imitt-amott ilyen hirdetéseket is olvashat: *Itt állandóan kölcsön kapható egy szép bika, mint eddig is. - Itt a legmagasabb árat fizetik dohányért, ólomért, üvegért, csontért. - Eladó pudvás ujkrumpli, válogatható. - Eladó borsókarók, néhány zaboshordó, egy teljes, angol szalonkészlet és egy kövér sertés, Mon-Plaisir-major, Saint-Jacques. - Eladók nemrég kiporolt lábtakarók, sárgarépa százával és egy jó, francia fecskendő. Tudakozódni lehet a Saint-André-lépcsőnél a malomban. - Eladó egy fejősszámár. Stb., stb.*

IX.

Jersey, Aurigny, Serk.

A La Manche-szigetek Franciaország tengerbe hullott morzsái, amiket Angolország összeszedett. Ez teszi bonyodalmassá a nemzetiségüket. A jerseyiek és a guerneseyiek nem föltétlenül angolok, pedig akarnák, de franciák, anélkül, hogy tudnák. Ha tudnák, mindent elkövetnének, hogy elfelejtsék. Ez meglátszik kissé a francia nyelven, melyen beszélnek.

A szigetvilágnak két nagyobb szigetje van, Jersey és Guernesey és két kisebb, Aurigny és Serk, nem számítva az aprókat, mint Ortach, Casquet, Herm, Jet-Hou, stb. Az apró szigeteket és szirteket itt, a régi Galliában, önkényesen úgy nevezik; *Hou*. Aurignyhez tartozik Bur-Hou, Serkhez Brecq-Hou, Guerneseyhez Li-Hou és Jet-Hou, Jerseyhez Écré-Hou, Granvillehez Pir-Hou. Van Hougue-fok, Hougue-öböl, Hougue-gyümölcsös, Houmet, stb. Van Chousey-sziget, Chouas-szirt, stb. A kezdetleges nyelvnek ez a nevezetes szógyöke, *hou*, mindenben föltálalható (*houle*, *huée*, *hure*, *hourque*, *heure* [a vérpad - *échafaud* - régi neve] *houx*, *houperon*, *hurlement*, *hulotte*, *chouette*, stb.); áthatol abba a két szóba is, amelyek a határtalant jelentik: *unda* és *unde*. Benne van abban a két szóban is, amelyek a bizonytalanságot fejezik ki: *ou* és *où*.

Serk a fele Aurignynek, Aurigny a negyede Guerneseynek és Guernesey a kétharmada Jerseynek. Egész Jersey-szigete pontosan akkora, mint London városa. Kétezerhét száz Jerseyt lehetne szabni Franciaországból. Charassin, a kitűnő közgazdász számítása szerint, ha Franciaországot úgy mivelnék, mint Jerseyt, kétszázhetven millió embert tudna táplálni; egész Európát. A négy sziget közül Serk a legkisebb, a legszebb; Jersey, a legnagyobb, a legbájosabb; a vad és mosolygó Guernesey hasonlít mindkettőhöz. Serk szigetén van egy ezüstbánya, de nem aknázzák ki csekély jövedelmezősége miatt. Jerseynek ötvenhatezer lakosa van, Guerneseynek harmincezer, Aurignynek négyezeröttszáz, Serknek hatszáz, Li-Hounak csak egy. Egyik szigettől a másikig, Aurigny-től Guerneseyig és Guerneseytől Jerseyig hétmérföldes gyalogut lenne. Guernesey és Herm között a tengerágot kis Ruaunak, Herm és Serk között nagy Ruaunak nevezik. Franciaország legszebben fekvő pontja a Flamanville-fok.

Guerneseyben hallani a cherbourgi ágyukat és Cherbourgban hallják a guernesey-i mennydörgést. A La Manche szigetvilágban, mint mondtuk, borzasztók a viharok. A szigettenger a szelek hazája. Minden sziget között van egy folyosó, amelyből fúj a szél. Rossz törvény a tenger számára, de jó a szárazföldnek. A szél elviszi a miazmákat, de a hajókat elsüllyeszti. Ez a törvény megvan a Channel Islandon éppen úgy, mint minden szigettengeren. A kolera elsiklott Jersey és Guernesey fölött. De azért volt egyszer a középkorban Guerneseyben olyan dühöngő járvány, hogy a kormányzó elégette a levéltárakat, hogy megakadályozza a pestist.

Franciaországban szívesen nevezik ezeket a szigeteket *angol szigeteknek*, Angliában pedig *normand szigeteknek*. A La Manche-szigetek pénzt vernek, igaz, hogy csak rézpénzt. Még látható a római ut, amely Coutances-től Jerseyig vezetett.

Amint mondtuk, 709-ben történt, hogy az oceán elszakította Jerseyt Franciaországtól. Tizenkét parókia merült el. Néhány Normandiában élő család még ma is kegyura ezeknek a községeknek, de isteni jogaik viz alá merültek; ez megesik az isteni jogokkal.

X.

Történelem, legenda, vallás.

Kezdetben hat parókia volt Guernesey-szigeten és azoknak egy uruk volt, Néel, contentini vicomte, akit legyőztek 1047-ben a dunes-i csatában. Ebben az időben, Dumaresq-kel szólva, a La Manche-szigetek között egy tüzhányó volt. A jersey-i tizenkét parókia dátumát följegyezték a coutances-i székesegyház Fekete Könyvébe. Briquebec ura guernesey-i bárónak címezte magát. Aurigny Henri l'Artisan hübére volt. Jersey két tolvajt uralt, Cézárt és Rollot.

A *Haro*-kiáltás a herceget illethette (*Ha! Rollo!*), ha csak nem a szász *haran* (kiáltani) szóból ered. A *Haro*-kiáltást térdenállva, háromszor ismétlik a főuton és azon a helyen, ahol kiáltották, minden munka szünetel mindaddig, amíg csak igazságot nem szolgáltatnak.

Rollo, a normandok hercege előtt a szigeteken Salamon, a bretonok királya uralkodott. Azóta sok van Jerseyben Normandiából és sok van Guerneseyben Bretagneból; de a természet itt visszautasítja a történelmet; Jerseyben több a rét, Guerneseyben több a szikla; Jersey a zöldebb, Guernesey a zordabb.

Nemesi kuriák borítják a szigetet. Az essexi gróf hagyott egy romot Aurignyben, az Essex Castlet. Jerseyben volt Montorgueil, Guerneseyben a Cornet-kastély. A Cornet-kastélyt egy Holm vagy Heaume (sisak) nevű sziklán építették; ez a hasonlat megtalálható a Casquet-ben is, Casque (sisak). A Cornet-kastélyt Eustache, a picard kalóz ostromolta, Montorgueilt Duguesclin; az erődök - mint az asszonyok - kérkednek az ostromlóikkal, ha hirnevesek.

A XV. században egy pápa semlegeseznek minősítette Jersey- és Guernesey-szigeteket. De a háborúra gondolt, nem a schismára. Calvin, akiről Jerseyben Pierre Morice, Guerneseyben pedig Nicolas Baudoin prédikált, 1563-ban vonult be a normand szigetvilágba. Fölvirágozott éppen úgy, mint Luther, de ma mégis erősen feszélyezi a wesleyanizmus, a protestantizmus kinövése, amelynek jövője van Angliában.

A szigetvilág bővelkedik templomokban. Ez a részlet megérdemli, hogy megálljunk mellette; mindenütt templomok. A hűséges katolikus ragaszkodás távol van innen; Jersey vagy Guernesey egy darabka földje több kápolnát hordoz, mint akár Spanyolország, akár Itália hasonló nagyságu területe. Methodisták, helyesebben primitív methodisták, egyesült methodisták, független methodisták, baptisták, presbiteriánusok, millenariusok, quakerek, bibliai keresztények, brethrenek (plymouthi testvérek), non-sectariánusok, stb.; vegyük hozzá az anglikán püspöki egyházat, számítsuk hozzá a római pápista egyházat. Jerseyben mormon

kápolnát is láthatunk. Az ortodox bibliát arról lehet megismerni, hogy a Sátán nevét nagy kezdőbetű nélkül írják: *sátán*. Jól teszik.

A Sátánról jut eszembe, Voltairet gyűlölik. A *Voltaire* szó, úgy látszik, Sátán nevének egyik kiejtési módja. Ha Voltaire-ről esik szó, az elszakadtak egyesülnek, a mormon és az anglikán egymásra találnak, egyetértés támad a haragban és valamennyi felekezet egyesül a gyűlöletben. Voltaire kiközösítése a protestantizmus minden változatának találkozási pontja. Nevezetes dolog, hogy a katolicizmus kiátkozza Voltairet, a protestantizmus pedig utálja. Genf tultesz Rómán. Az átkozódásban is van crescendo. Calas, Sirven, annyi ékesszóló lap a huszárvágások ellen nem számít semmit. Voltaire tagadta a dogmát, ez elég.

Védelmeszte a protestánsokat, de megsértette a protestantizmust. A protestánsok ortodox hálátlansággal üldözik. Ha valaki Saint-Hélierben nyilvánosan beszél valami jótékony cél érdekében és szónoklatában Voltaire-nek nevezi magát, előre tudhatja, hogy a gyűjtés meghiusul. A multat is elvetik, ha csak egy leheletében benne van ez a szó: Voltaire. Hallgassák meg ezeket a hangokat: nem volt zsenije, sem tehetsége, sem szelleme. Öregnek sértegetik, proskribálják. Örökösen „megvitatják”. Ez az ő dicsősége. Voltaire-ről nyugodtan és igazságosan beszélni, lehetséges ez? Ha valaki egy századon uralkodik és megtestesíti magában a haladást, akkor nem bírálattal van dolga, hanem gyűlölettel.

XI.

Régi fészkek, régi szentek.

A cycladok körivet alkotnak, a Manche-szigetek háromszöget jelölnek ki. Ha térképre tekintünk, ami madártávlatból nézett kép, a Channel Islandból háromszögletes tengerrészlet metsződik ki három sarokpont között, amelyek közül Aurigny az északi, Guernesey a keleti, Jersey pedig a déli csucs. Mind a három anyasziget körül apró szigetek helyezkednek el, mint a kis csirkék. Aurigny körül fekszik Bor-Hou, Ortach és a Casquet-k, Guernesey körül Herm, Jet-Hou és Li-Hou; a francia part felé Jersey nyitja meg a Saint-Aubin-öböl hajlását, amely felé úgy sorakoznak elszórtan, de összefüggően a Grelet és Minquiers szigetcsoportok ebben a levegőhöz hasonló, azurszínű vízben, mint a méhraj a köpü nyílása körül.

A szigettenger közepén, Guernesey és Jersey Között Serk a kötőjel, amelyhez Breck-Hou és a Kecskék szigete csatlakozik. A Cycladok és a Channel Islands összehasonlításán bizonyára megütköznék a misztikus iskola, amely a restauráció alatt Eckstein útján de Maistre-hez csatlakozott és anyagot szolgáltatna számára a szimbolizmusához: Hellas archipelágusa kerek, *ore rotundo*, a La Manche szigetvilága szögletes, zeg-zugos, szaggatott; egyik a harmóniához hasonló, a másik a civakodáshoz; nem hiába görög az egyik és normand a másik.

Egykor, a történelem előtt való időkben, ezek a szigetek vadak voltak. Az első szigetlakók valószínűen azok a primitív emberek voltak, akiknek típusa ma is föltalálható Moulin-Guignonban és akik a benyomott állkapcsuak fájához tartoznak. Az év egyik felében halakból és kagylókból éltek, a másik felében a partra vetett bitang jószágokból. Az volt a jövedelmi forrásuk, hogy kirabolták a partjaikat. Csak két évszakot ismertek, *a halászat idejét és a hajótörések évadját*; éppen úgy, mint ahogy a grönlandiak a nyarat a *rénszarvasvadászat*, a telet pedig a *főkavadászat idejének* nevezik. Valamennyi sziget - amelyeken később a normandok laktak - tele volt bogáncssal, szederindával, állatok oduival, kalózok tanyáival. Egy régi krónikás bátran kimondja, hogy a lakosok „patkányok és tengeri rablók”. Az odaérkező rómaiak csak nagyon középszerű intézkedéseket tettek a becsület érdekében; keresztrefeszítették a kalózokat és megünnepelték a *Furinaliákat*, a tolvajok ünnepét. Ezt az ünnepet még ma is megülik némely faluban és városban minden év július 25-én. Jersey, Serk és Guernesey

szigetét egykor *Angus*, *Gargus* és *Bissargus*-nak nevezték. Aurignynek *Redanae* volt a neve, ha ugyan nem Thanet szigetét nevezték így. Egy legenda megerősíti, hogy a patkányok szigetén, *insula rattorum*, him nyulak és nőtény patkányok kereszteződéséből származott az indiai disznó, a „Turkey cony”. Ha hihetünk Furetièrenak, chalivoy-i abbénak, ugyanannak, aki szemére vetette La Fontaine-nek, hogy nem tudja, mi a különbség a kivágott fatörzs és a szálfærdő között, Franciaország sokáig nem vette észre maga mellett Aurignyt. Aurigny valóban kevés helyet foglal el Normandia történetében. Rabelais mégis ismeri a Normand-szigeteket, említi Herm és Serk-et, amelyet ő úgy nevez: Cerq. „Bizony mondom, olyan ez a föld, mint az, amit valaha láttam Cerq- és Herm-szigeteken, Bretagne és Angolország között.” (Lyoni kiadás, 1558, 423. lap.)

A Casquet-sziklák a hajótörések miatt félelmes helyek. Kétszáz év előtt az angolok ipart üztek abból, hogy kihalásszák az ágyukat. Egy ilyen kagylókkal és csigákkal borított ágyu a valognes-i muzeumban van.

Herm szigetén valaha remeték laktak. Szent Tugdual, Szent Sampson barátja, Herm szigetén imádkozott, éppen úgy, mint Szent Magloire Serk-en. Remeték dicsfénye ragyogott minden sziklacsucsra fölött. Hélier Jerseyben könyörgött, Marcouf a calvados-i sziklák között. Abban az időben volt ez, amikor Eparchias remetéből Szent Cybard lett az angoulême-i barlangokban és amikor Crescentius remete Trèves erdejének mélyén ledöntött egy Dianatemplomot úgy, hogy öt éven át mereven nézte. Serk szigetén, amely az ő szentélye, az ő „jonad naomk”-ja volt, Serk szigetén irta meg Mac-gloir az ő Mindenszentek himnuszát, *Coelo quos eadem gloria consecrat*, amelyet Santeuil átdolgozott. Megint csak ott történt, hogy követet dobált a szászokra, akiknek fosztogató hajói kétszer is megzavarták könyörgésében. A szigetvilágot ebben a korban kissé kényelmetlenné tette az amwarydour is, a kelta gyarmat kacikája. Magloire időnként átkelt a vizen, hogy megegyezésre jusson a guernesey-i „mactierne”-nel, Nivou-val, aki próféta volt. Miután Magloire egy napon csodát művelt, fogadalmat tett, hogy többé nem eszik halat. Ezenkívül, hogy megvédelmezze a kutyák erkölceit és hogy szerzeteseinek ne támadjanak bűnös gondolataik, Serk szigetről eltiltotta a nőtény kutyákat; ez, a törvény még ma is fönáll. Szent Magloire számos más szolgálatot is tett a szigettengernek. Jerseybe ment, hogy észére térítse a csöcseléket, amelynek az a rossz szokása volt, hogy karácsony napján mindenféle állatnak öltözött föl Mithra tiszteletére. Szent Magloire megszüntette ezt a tévelygést. Ereklýeit Kopasz Károly hűbérura, Nominoë uralma alatt a lehon-lez-dinan-i szerzetesek ellopták. Mindezen cselekedeteket bizonyítják a bollandisták, *Acta Sancti Marculphi*, stb. és Trigan abbé *Egyháztörténelme*. Roueni Victrice, toursi Szent Márton barátjának Serk szigetén volt a barlangja, amelyből a montebourg-i apátság fejlődött ki. Ebben az órában Serk negyven hűbérur hitbizománya.

XII.

Helyi sajátságok.

Minden szigetnek megvan a maga külön pénze, külön tájnyelve, külön kormányzata és külön elöítéletei. Jerseyt nyugtalanítja a francia földbirtokos. Hátha megveszi az egész szigetet? Jerseyben idegennek tilos földet vásárolni, Guerneseyben nem tilos. Ellenben a vallási szigor enyhébb az első szigeten, mint a másodikon; a jersey-i vasárnap alól van kibuvó, a guernesey-i alól nincs. A bibliát jobban végrehajtják Saint-Pierre-Portban, mint Saint-Hélierben. A guernesey-i birtokvásárlás, különösen tájékozatlan idegen számára, sajátságos veszedelemmel jár; a vásárló husz esztendeig felelős az eladó kereskedelmi és pénzügyi helyzetéért, aszerint, hogy milyen volt az a vásárlás pillanatában.

Más bonyodalmak származnak a pénzek és mértékek különbözőségéből. A schelling, az egykori ascalin vagy chelin huszonöt fillért ér Angliában, huszonhatot Jerseyben és huszonnégyet Guerneseyben. A „királynő fontjának” is vannak szeszélyei; a guernesey-i font nem egyenlő a jersey-ivel, amely viszont különbözik az angol fonttól. Guerneseyben ruddal mérik a földet, a rudat pedig vesszővel. Jerseyben ez a mérték változik. Guerneseyben csak francia pénzt használnak, de angol pénznek nevezik. A francot „tizpences”-nek mondják. Az arányosság annyira hiányzik a szigetvilágból, hogy több a nő, mint a férfi; hat asszony esik öt férfiúra.

Guerneseynek számos gunyneve van, közöttük némelyik archeológiai név; a tudósok *Granosiá*-nak nevezik, a lojálisok kis *Angliának*: Geometriai alakját tekintve, valóban hasonlít Angolországhoz; Serk lehet mellette Irland, de keleten fekszik. Guernesey vizeiben a kagylófélék kétszáz változata él és negyven szivacsfajta. A szigetet a rómaiak Saturnusnak szentelték, a kelták azonban Gwynnek ajánlották; nem sokat nyertek vele, mert Gwyn éppen úgy, mint Saturnus, gyermekeket eszik. Van egy régi francia kódex, amely 1331-ben keletkezett és *Törvényszéki Parancsolatok* a címe. Jersey-nek viszont három vagy négy régi normand táblája van, a büntető törvény; az okiratok törvényszéke, a kereskedelmi törvény; a szombati bíróság, tulajdonképpen bünfenyítő törvényszék és az örökségi törvények. Guerneseynek ecet-, állat- és gyümölcskivitele van, de legfontosabb kiviteli cikke ő maga, mert főképpen gipszet és gránitot szállít. Guernesey szigetén háromszázöt lakatlan ház van. Miért? A felelet - legalább egyik-másikat illetően - talán benne van e könyv valamelyik fejezetében. E század elején Jersey szigetén letelepedett oroszok emléke meglátszik a lovakon; a jersey-i ló különös keveréke a normand lónak és a kozák lónak; bámulatos futók és hatalmas igások. Hordozhatnák Tancredet és vonszolhatnák Mazeppát.

A XVII. században polgárháború volt Guernesey és a Cornet-kastély között, mert a Cornet-kastély Stuart-párti volt, Guernesey pedig Cromwell mellett állott. Majdnem olyan volt, mintha a Saint-Louis-sziget hadat üzenne a Quai des Ormes-nak. Jersey szigetén két párt van, a Rózsa és a Borostyán pártja; kicsiben a whigek és a torik. A rendek, a hierarchia, a kasztok, osztályok fölötté tetszenek a szigetlakóknak ezen az archipeláguson, amelyet olyan találóan az ismeretlen *Normandiá*-nak neveznek. A guerneseyiekben különösen megvan a szigetek sajátossága, annyira, hogy szigetet alkotnak a lakosságban; legfölül ebben a kis társadalmi rendszerben hatvan család, a *sixty*, elzárkózva él; félmagasságban negyven család, a *forty*, alkot éppen olyan elszigetelt csoportot; körülöttük van a nép. Ami a hatóságot illeti, amely egyszerre helyi is meg angol is, így oszlik meg: tiz egyházközség, tiz lelkész, husz katonai parancsnok, százhatvan vámszedő, egy királyi törvényszék államügyésszel és ellenőrrel, képviselőtestület, tizenkét bíró és egy tartományi főnök, akit baillif-nek neveznek. *Balnivus et coronator*, mondják a régi okiratok. Törvényük a normandiai szokás. Az államügyész megbízást kap, a tartományi főnököt pedig pátenssel nevezik ki; nagyon komoly angol árnyalat. A tartományi főnökön, a polgári ügyek vezetőjén kívül van még doyen, a lelki ügyek szabályozója és egy kormányzó, aki a katonasággal rendelkezik. A többi hivatal részleteit föltünteti „azon Uraságok táblázata, akik a legelső hivatalokat töltik be a szigeten”.

XIII.

A civilizáció munkája a szigettengeren.

Jersey a hetedik kikötője Angliának. 1845-ben négyszáznegyven hajója volt a szigeteknek negyvenkétezer tonna térfogattal; hatvanezer tonnával érkező és ötvennégyezer tonnával induló, minden nemzetiségű ezerkétszázhatvanöt hajó sürgött-forgott a kikötőben, köztük negyvenkét steamer. Ezek a számok husz év alatt több, mint megháromszorozódtak.

A bankjegyek széles területen forognak a szigeteken és kitűnő eredménnyel. Jerseyben mindenki kibocsáthat bankjegyet, aki akar; ha a jegyek ellentállnak a kifizetések áradatának, a bank meg van alapozva. A szigetvilág bankjegye változatlanul egy font sterling. Azon a napon, amelyen az anglo-normandok megértik a járadékpapírokat, minden gyanakodás nélkül használni fogják és akkor furcsa látványa fog kinálkozni az utópia állapotának Európában és a befejezett haladásnak a Channel Islandon.

Szilárd, élénk, éber, gyors értelem jellemzi a jerseyieket, akik bámulatosan franciák lehetnének, ha akarnák. A guerneseyiek éppoly éleslátásúak és határozottak, de lassubbak.

Vitéz és erős nép, fölvilágosodottabb, mint himlők, akik között nem egy meglepetés éri az embert. Angol és francia ujságokban bővelkednek; hat lap jelenik meg Jerseyben, négy Guerneseyben; igen nagy és igen jó lapok. Ilyen a hatalmas és leigázhatatlan angol ösztön, Tételezzünk föl egy pusztá szigetet; megérkezése után, másnap Robinson lapot fog alapítani és Péntek előfizet reá.

Ennek kiegészítése a falragasz. A rengeteg és korlátlan hirdetés. Mindenféle színű és méretű plakátok, nagybetűk, ábrák, képes szövegek a szabadban; Guernesey valamennyi falán hatalmas fölragasztott papírlapon egy hat láb magas ember csöngetyűvel a kezében félreveri a hirdetés harangját. Guerneseyben most több a hirdetmény, mint egész Franciaországban.

Ebből a nyilvánosságból élet származik. Nem ritkán a gondolat élete, váratlan eredményekkel; egyenlővé teszi a lakosságot az olvasás szokásában, ami a modor méltóságát eredményezi. Saint-Hélier vagy Saint-Pierre-Port utjain szóba eredsz egy kifogástalan járókelővel, aki szigorúan begombolkozva, fekete ruhában, nagyon fehér ingben beszélget veled John Brown-ról és érdeklődik Garibaldi felől. Talán egy tiszteletes ur ez? Dehogy, ökörhajcsár. Egy korunkbeli író érkezik Jerseybe, belép egy szatócshoz³ és a raktárhoz csatlakozó, nagyszerű szalonban, üveg mögött saját összes munkáit pillantja meg diszkötésben egy széles, magas könyvszekrényben Homér szobra alatt.

XIV.

Más sajtásokok.

Egyik sziget barátságban van a másikkal; szeliden tréfálkoznak is. A Guerneseynek alárendelt Aurigny néha megneheztel és magához akarja kaparintani a tartományi főnökséget, hogy Guernesey legyen az ő bolygója. Guernesey harag nélkül visszavág ezzel a népszerű gunydallal:

Vigyázz Péter, vigyázz Pál,
A guernesey-i reád talál.

E szigetlakók, egyetlen családja a tengernek, néha elkeserednek, de sohasem savanyuk. Aki durváknak tartja, nem ismeri őket. Nem járulunk hozzá a jerseyiek és guerneseyiek között folyó állítólagos szállóigészerű párbeszédhez: - *Szamarak vagytok.* - *Felelet:* - *Varangyok vagytok.* - Ilyen üdvözlés lehetetlen a normand szigeteken. Nem fogadjuk el, hogy Vadius és Trissotin két sziget lett az oceánon.

Aurignynek is megvan a maga aránylagos fontossága. A Casquet-sziget számára ő London. Houguerne, a világítótorony örének leánya, aki a Casquet-szirteken született, huszéves korában Aurignybe utazott. Elkábult a csődülettől és visszakiváncozott a sziklájára. Sohasem látott még ökröket. Megpillantván egy lovat, fölkiáltott: Mekkora kutya!

³ Charles Asplet, Beresford-street.

A normand szigeteken korán megöregednek az emberek. Két járókelő beszélget: - Az a derék ember, aki minden nap erre járt, meghalt. - Hány éves lehetett? - Legalább is harminchat.

Sziget-Normandia asszonyai - gáncs ez? vagy dicséret? - nehezen állnak szolgálatba. Ugyanabban a házban kettő csak némi fáradsággal tud egyetérteni. Semmi engedményt nem tesznek egymásnak. Szolgálatuk emiatt nem simulékony, döcögős és sűrűn megszakítják. Közepesen foglalkoznak a gazdájukkal, anélkül, hogy az haragudnék érte. Lesz ahogy lesz. 1852-ben az események következtében egy francia család szállt partra Jerseyben és fölfogadott egy saint-brelade-i születésű szakácsnőt és egy bolay-bay-i származású szobaleányt. Egy reggelen a ház gazdája hajnalban kelve, a főútra szolgáló ajtó mindkét szárnyát tárva-nyitva találta, de a cselédek nem voltak sehol. A két nő nem tudta megérteni egymást és egy veszekedés után nyilván azt hitték, hogy most már nem tartoznak egymásnak semmivel, összezsomagolták az apróságaikat és elment mindegyik a maga útján, éjszakának idején, otthagyván alvó gazdájukat és a kitárt ajtót. Egyik azt mondta a másiknak: *Nem maradok együtt egy iszákossal*, a másik azt felelte: *Nem maradok tovább együtt egy tolvajjal*.

A kettő mindig a tizen, ezt tartja egy százesztendőös közmondás ezen a vidéken. Mit jelent? Hogy, ha napszámos vagy szolgáló van a háznál, a két szemünket soha le ne vegyük a tiz ujjukról. Fősvény gazda tanácsa; a régi bizalmatlanság ez, mely elárulja a régi tunyaságot, Diderot beszéli, hogy Hollandiában egy kitörött ablaküveg bevágásához öt munkás jött; egyik hozta az új üvegtáblát, másik a ragasztót, a harmadik a vizescsöbört, negyedik a kenőkést és az ötödik a szivacsot. Két nap alatt öten be is tették az ablakot.

Bizony, ez a régi gótikus lassuság, mely a szolgaságból született, éppugy, mint ahogy a kreolok közönyössége a rabszolgaságból származik; minden nép közös bűne ez, mely napjainkban eltűnőben van haladás döngetésére, a Channel Islandon úgy, mint másutt, sőt talán gyorsabban, mint másutt. Ezekben a dolgos szigeti közösségekben a tevékenység becsület dolga és mindinkább a munka törvényévé lesz.

A La Manche-szigeteken még láthatók a múlt bizonyos dolgai. Például ez: - *Földesuri törvényszéket* tartottak Saint-Quen községben Malzard ur házában hétfőn, 1854 május 22-én, délben. A tartományi főnök elnökölt, jobbán az előljáró, balján a poroszló. A tárgyaláson jelen volt Morville és más helységek nemes ura is, mert a község egy része az ő hűbérbirtoka. A tartományi főnök kivette az esküt az előljárótól, melynek tartalma ez: - Ön Istenben való hitére esküszik és fogadja, hogy jól és hűségesen gyakorolja a Morville-uradalom előljárói tisztét és megőrzi a főuri jogokat. - Az előljáró pedig fölemelve kezét és üdvözlőlvén a földesurat, ennyit mondott: Esküszöm.

A normand szigeteken franciául beszélnek, de némi változtatással. - Hogy van? - Gyöngén. Közül. Kényelmesen. Ez annyit tesz: rosszul, nem rosszul, jól. Aki szomorú, annak „mélyen van a lelke”. Aki bajt sejt, „rossz szagot érez”, a hypochondriásnak „rögeszméje van”, az asztal „előke”, a ruha „dress”, a koporsó „halotti tok”; a csarnokban kevés az áru, az élelmiszerek ritkák: „távol vannak a halak és a főzelékek”. A leány nem engedi magát megölelni, mert fél a szüleihez „kócosan” visszatérni. *Nemes (noble)* a leggyakrabban használt szó ezen a vidéken. Minden, ami sikerült, „nemes munka” volt. A szakácsnő „egy nemes borjucombot” hozott a piacról. A hizott liba „nemes lud”. Az igazságszolgáltatás és törvényhozás nyelvének is normand utóíze van. Az iratkötegeket, a kereseteket, a törvénytervezeteket az iktatóba „szállásolják”. Az apa, aki férjhez adta a leányát, semmivel sem tartozik neki, „amíg a férje fedezi őt”.

Ha egy leány, akinek nincs férje, teherbe esik, a normand szokás kifejezése szerint megjelöli a gyermek apját a lakosság között. Néha csak úgy kiválasztja. Persze, ez nem megy minden kényelmetlenség nélkül.

Az a franciaság, mellyel a szigetvilág régi lakói beszélnek, talán nem egészen az ő hibájuk.

Mintegy tizenöt év előtt - el kell mondanunk ezt a részletet - számos francia érkezett Jerseybe. (Megjegyezzük, hogy nem igen érthető, miért hagyták el hazájukat; a lakosok *a csinos lázadóknak* nevezték őket.) Egyiküket meglátogatta a francia nyelv öreg tanára, aki - mint mondta - régen telepedett le ezen a vidéken. Elzászi volt a feleségével együtt. Ugyilátszott, nem sokra becsüli a normandiai francia nyelvet, mely a La Manche-szigetek nyelvjárása. Amint belépett, fölkiáltott: - Alig tudok űket megtánitani áz igázi fráciárá. Itt olyan külö-mösen beszélnek.

- Hogyan, külö-mösen!

- Igen, külö-mösen!

- Ah ugy, külö-nösen?

- Igen, igen, külö-mösen.

A professzor ur tovább panaszkodott a „külo-mös” normand nyelvjárásra. Mikor a felesége hozzá intézte a szót, a férj feléje fordult és azt mondta: - Ne csináljad nekem nyelvzavart.

XV.

Ódonságok és lim-lomok. Szokások, törvények és erkölcsök.

Állapítsuk meg, hogy ma már minden normand szigetnek megvan a maga kollégiuma, számos iskolája és kitűnő tanárai; némelyik francia, mások guerneseyiek és jerseyiek.

Ami az elzászi professzor által elárult tájshólást illeti, az semmiképen sem megvetendő, igazi nyelv. Ez a tájshólás teljes, nagyon gazdag és nagyon külö-nös nyelvjárás. Homályos, de mélyreható sugaraival megvilágítja a francia nyelv eredetét. Ennek a tájshólásnak külö-n tudósai vannak, akik közül meg kell említeni Métivier urat, a bibliának guernesey-i nyelvre fordítóját, aki a kelta-normand nyelv számára ugyanaz, mint Eliçagaray a spanyol-baszk nyelvre nézve.

Guernesey szigetén van egy kötetejü kápolna a nyolcadik századból és egy gall szobor a hatodikból, mely egy temető kapujának párkányzatát zárja be; valószínűen egyetlen példányok. A maga nemében szintén egyetlen példány Rollonak leszármazottja, nagyon derék gentleman, aki békésen lakik a szigeten. Belenyugszik abba is, hogy rokonnak tekintse Victoria királynőt.

Származása kétségtelennek látszik és nincsen benne semmi valóshertlen.

A szigeteken, mint mondtuk, ragaszkodnak a cimereikhez. Hallottuk, mikor M. szemrehányást tett G.-nek: *Elvették tőlünk a cimereinket, hogy a sirjaikra akaszthassák.*

A paraszt ugy beszél: őseim.

Mindent eláraszt a lilium. Anglia szívesen átveszi a divatot, amit Franciaország levetett. Kevés középosztályu polgár tagadja meg magától a liliummal diszitett kerítést.

A rangon alul való házashódás iránt igen érzékenyek. Nem tudom már, melyik szigeten, azt hiszem Aurignyn, egyik nagyon régi borkereskedődinasztiaából származó fiu mésalliance-ot kötött egy ujdonsült kalapos leányával; a fölháborodás általános volt, az egész sziget gáncsolta ezt a fiut és egy tisztas hölgy így szólt: *Milyen keserű serleget kell kiüríteni a szülőknek!* A palatinus hercegnő nem keseredett el gyászosabban, mikor egyik unokahugának - aki Tingry

herceghez ment férjhez - azt vetette a szemére, hogy „a Montmorency-csöcselék közé keveredett”.

Aki Guernesey-ben karöltve jár egy nővel, az jegyese. A menyecske a nászt követő nyolc napon nem lép ki a házból, csak azért, hogy az istentiszteletre menjen. Egy kis fogság megfűszerezi a mézesheteket. Különben is illendő kissé szégyenlősnek lenni. A házasság olyan kevés formaságot követel, hogy titokban is maradhat. Cahaigne hallotta Jersey-ben egy öreg asszony és negyvenéves leánya között lefolyt párbeszédet: - Miért nem házasodtok már össze ezzel a Stevens-szel? Hát azt kívánja anyám, hogy kétszer menjek férjhez? - Hogyan? - Hiszen már négy hónapja házasok vagyunk.

Guerneseyben 1863 októberében egy leányt hat heti börtönre ítélték, mert „bosszantotta az apját”.

XVI.

A sajtósájak folytatása.

A La Manche-szigeteken még csak két szobor van; egyik Guerneseyben, a „hercegi hitves”, a másik Jerseyben áll és az *Aranyos Király*-nak nevezik; így nevezik, mert nem tudják, kit ábrázol és kit tesz halhatatlanná. A saint-héliér-i nagy tér közepén emelkedik. Egy névtelen szobor még mindig szobor, ez is hizeleg a lakosság önszeretetének és valakinek így is csak dicsősége. Semmi sem nő ki lassabban a földből, mint egy szobor és semmi sem támad gyorsabban. Ha nem nő ki tölgy, kinő a gomba. Shakespeare még mindig várja a szobrát Angliában, Beccaria még várja Itáliában, de ugylátszik, Dupin ur megkapja a magáét Franciaországban. Az emberek szeretik látni a nyilvános meghódolást olyan emberek előtt, akik megtisztelnak egy országot, mint például Londonban a megindultság, a csodálat, a sajnálkozás és a gyászoló tömeg folytonosan növekedett, amint egymásután eltemették Wellingtont, Palmerstont és Tom Sayerst, az öklözőt.

Jerseyben van Akasztófahegy, Guerneseyben nincs. Hatvan év előtt fölakasztottak Jerseyben egy embert, mert tizenkét fillért lopott egy fiókból; igaz, hogy ugyanabban az időben Angliában fölakasztottak egy tizenháromeves gyermeket, mert lepényt lopott és Franciaországban lefejezték Lesurques-öt ártatlanul. Ezek a halálbüntetés szépségei.

Ma már Jersey - előbbre haladván, mint London - nem tűri meg a bitófát. A halálbüntetést hallgatólag megszüntették.

A fogházakban nagyon vigyáznak az olvasmányokra. A fogolynak nincs máshoz joga, csak a bibliához. 1830-ban egy Béasse nevű halálraítélt franciának megengedték, hogy a bitófára várakozva, Voltaire drámáit olvashassa. Ezt a szörnyűséget ma már tűrik meg. Ez a Béasse az utolsóelőtti halálraítélt Guerneseyben. Tapner volt és - reméljük - lesz az utolsó.

A guernesey-i helytartónak 1825-ig kerek harminc font fizetése volt, körülbelül ötven frank, éppen úgy, mint III. Edward idején. Ma háromszáz font sterlingje van. Jerseyben „*gyülekezet*” a törvényszék neve. Ha a peres fél nő, *actrice*-nek nevezik. Guerneseyben korbácsolásra ítélik az embereket; Jerseyben vaskalitkába zárják. Nevetnek a szentek ereklýein, de nagy becsben tartják II. Károly öreg csizmáit.

Tiszteletteljesen őrzik Saint-Oenban. A dézsma érvényben van. Sétaközben láthatjuk a tizedszedők raktárait. A sonka-adót úgy látszik eltörölték, de a tyuk-adó dühöng. Aki e sorokat írja, évenként két tyukot ad Angolország királynőjének.

Az adót kissé furcsán vetik ki az adófizető egész vagyonára, akár valóságos az, akár csak gyanítható. Ezzel az a kellemetlenség jár, hogy nagy fogyasztó nem jön a szigetre. Ha Rothschild ur Guernesey valamelyik csinos mezei házában lakna, melyet huszezer frankért vásárolt, évenként százötvenezer frank adót fizetne. Hozzátehetjük, hogy ha évenként csak öt hónapig lakna ott, akkor nem fizetne semmit. A hatodik hónap a fenyegető.

Az éghajlat hosszuranyuló tavasz. Van tél is és kétségtelenül nyár is, de nem szélsőséges; soha Szenegál és soha Szibéria. A La Manche-szigetek éppen olyanok Anglia számára, mint a Hyère-szigetek Franciaország számára. Ide küldik Albionból a gyöngemellűeket. Az olyan községek például, mint Saint-Martin, kis Nizza-számba mennek. Tempé, Gémenos, Val-Suzon nem mulja fölül a jersey-i Borju-völgyet vagy a guernesey-i Talbot-völgyet. Ha csak a déli lejtőket nézzük, semmi sem zöldebb, semmi sem enyhébb, semmi sem üdébb, mint ezek a szigetek. A high-life is lehetséges itt. Számukra ezek a kis szigetek a nagyvilág. Ismételjük, franciául beszélnek, a legmagasabb társaságban így mondják: Rúzsa van a kalapján (Elle a-z-une rose...). Ezt leszámítva, kellemes társalgók.

Jersey Don generálist csodálja, Guernesey Doyle tábornokra tekint bámulattal. Két régi kormányzó a század elejéről. Jerseyben Don-streetet találunk, Guerneseyben Doyle-roadot. Ezenkívül Guernesey oszlopot emelt tábornokának, amit még a Casquet-szigetről is látni, Jersey pedig egy cromlechet ajándékozott az övéinek. Ez a cromlech Saint-Hélier szomszédságában állott azon a dombtetőn, ahol ma a Regent-erőd fekszik. Don tábornok elfogadta a cromlechet, a tömböket egyenként a parthoz gördítette, hajóra rakta és elvitte. Ez az emlék csodája volt a szigeteknek, mert ez volt az egyetlen cromlech, mely teljes kört alkotott; ez még látta a cimméreket, akik úgy emlékeztek Tubalkainra, mint az eszkimók Frobisherre; ez látta a keltákat, akiknek agya úgy aránylik a mai koponyához, mint tizenhárom a tizennyolc-hoz; ez látta még a furcsa fa-vívótoronyokat, melyeknek vázát megtalálják a sirokban; látta a silexek bunkóit, a druidák bárdjait; látta a nagy, fűzfa Teutatést; létezett már a római fal előtt, magába foglalta négyezer év történetét; a matrózok éjszaka messziről meglátták a hold fényében ezt a roppant sziklakoronát egyenesen állni Jersey meredek, magas partján. Ma csak egy kőrakás Yorkshire valamelyik zugában.

XVII.

A szélsőségek összeférnek.

Az elsőszülöttségi jog létezik, a dézsma létezik, az egyházközség létezik, a főurak léteznek, léteznek a hűberek főurai és a sekrestyék főurai; a haro-kiáltás létezik, „a haro-kiáltás Nicolle lovász és Godfrey méleches-i földesur között való ügye az ítélkező urak elé idéztetett, miután a törvényszék a szokásos könyörgés után helyet foglalt”. (Jersey, 1864.) A lovagok könyve létezik, az örökösödés és kitagadás joga létezik, a hitbizományok léteznek, a vérrokonok megváltása létezik, a mult létezik. Vannak „nagyurak”. Van helytartó. Van katonai parancsnok, vannak századosok és tizedesek. Van még huszad Saint-Sauveurban és gyűjtés Saint-Oenban. A szarvasagancsdíjért minden évben díjlovaglást tartanak a tartományi főnökök. A vicomte áll elől, „kezében tartván a királyi agancsot”. Karácsony, Husvét, Szent-János és Szent-Mihály napja törvényes lejáratú napok. Az ingatlant nem adják el, hanem részesedésre bérbe adják. Ilyen párbeszédet hallunk az ítélelhozás előtt: „Előljáró, olyan nap, hely és óra-e ez, melyen a hűbéri és főrendi törvényszék törvénykezései nyilvánosságra hozhatók? - Igen. - Amen. - Amen.” Előre látható az eset, mikor „a paraszt tiltakozik az ellen, hogy az öröksége nagybirtokok közé ékelődjék”. Vannak „mellékjövedelmek, talált kincsek, házasságkötések, melyekből a földesur hasznót huzhat”. Megvan „a földesur haszonélvezeti joga oltalom alapján mindaddig, míg ez alkalmasnak látszik”.

Csupa középkor, fogjátok mondani; nem, csupa szabadság. Jöjjetek ide, éljeteztek itt, létezzetek itt. Mehettek, ahová akartok, tehettek, amit akartok, lehettek, amik akartok lenni. Senkinek sincs joga megkérdezni még a neveteket sem. Van külön istenetek? Prédikáljatok róla. Van külön lobogótok? Tüzzétek ki. Hová? Az utcára. Fehér? Legyen. Kék? Nagyon jól van. Vörös? A vörös is szín. Kifogásaid vannak a kormányzat ellen? Állj föl a sarokkőre és beszélj. Nyilvánosan akartok gyülekezni? Gyülekezzetek. Titokban? Gyülekezzetek titokban. Hányszor? Ahányszor akartok. Milyen korlátok között? Korlátlanul. Akarsz népgyűlést tartani? Tarts. Hol? A piacon. Támadni akarom a királyságot? Senkire sem tartozik. Hirdetni akarsz valamit? Itt vannak a falak. Gondolkodj, beszélj, írj, nyomtass, szónokolj, mindez a te dolgod.

Mindent meghallgatni és mindent elolvasni az egyik részen, annyit tesz, mint mindent elmondani és mindent megírni a másikon. Ennél fogva tökéletesen szabad a szó és a sajtó. Nyomtathat, aki akar, apostol lehet, aki akar és főpap lehet, aki tud. Csak rajtatok mulik, hogy pápák legyetek. Nem kell mást tennetek, csak föl találni egy vallást. Képzeljétek el új alakban Istent, akinek ti legyetek a prófétái. Ebben senkinek sem lesz keresnivalója. Szükség esetén a policeman segítségtekre lesz. Béklyó itt nincs. Teljes szabadság; nagyszerű látvány. Megvitatják a birói végzéseket. Ahogy megdorgálják a papot, megítélik a bírót. Az újságok kimondják: „A törvényszék tegnap igazságtalan ítéletet hozott.” Meglepő, hogy a birói tévedést nem tartják jogosultnak semmiféle tiszteletre. Az emberi igazságszolgáltatást vita tárgyává teszik, éppugy, mint a mennyei kinyilatkozást. Az egyéni függetlenség nehezen mehet ennél messzebbre. Mindenki föltétlen ura önmagának, nem a törvény szavai miatt, hanem az erkölcsök ereje alapján. Ez a korlátlanság annyira teljes és annyira összevegyül az étellel, hogy ugyszólván nem is érezhető. A jogot lélegzeni lehet; szintelen, láthatatlan és szükséges, mint a levegő. De ugyanakkor „lojálisak” az emberek. Ezek olyan polgárok, akiknek a hűséghez szükséges, hogy alattvalók legyenek. De egészében a tizenkilencedik század uralkodik és kormányoz. Minden ablakon betódul ebbe a fönmaradt középkorba. A régi normand törvényszerűséget minden ízében átjárja a szabadság. A düledező épület megtelt ezzel a világossággal. Soha még anachronizmus nem volt ily kevésbé makacs. A történelem gótikussá tette ezt a szigetvilágot, a munka és az értelem pedig időszerűvé változtatta. Kimenekült a megmerevedésből a nép egyszerű lélekzetvétele által. De ez nem akadályozza meg azt, hogy Méléches-nek hűbérura legyen. Feudalizmus jog szerint, köztársaság a valóságban. Valóban tünemény.

E szabadság alól van egy kivétel; csak egy; már egyszer jeleztük. Angliának van egy zsarnoka. Az angol zsarnoknak ugyanaz a neve, mint Don Juan hitelezőjének: Vasárnap. Az angol nép azt mondja: *time is money*; a zsarnok Vasárnap hat napra zsugorítja az angolok valóságos hetét, vagyis elveszi tőkéjük hetedrészét. És ellentállni lehetetlen. A vasárnap a szokások által uralkodik és azok másfajta kényurak, mint a törvények. A vasárnapnak, Anglia e királyának walesi hercege a spleen. Övé az unatkozás joga. Bezárja a műhelyeket, a laboratóriumokat, a könyvtárakat, a muzeumokat, a színházakat, sőt csaknem a kerteket és az erdőket is. Különben, ismételjük, az angol vasárnap kevésbé terheli Jerseyt, mint Guerneseyt. Guerneseyben egy szegény francia kocsmáros sört önt egy sétáló poharába; vasárnap van, tizennégy nap elzárás. Egy száműzetésben élő varga dolgozni akar vasárnap, hogy kenyeret adhasson a feleségének és gyermekeinek; bezárja az ablakokat, hogy ne hallják a kalapálást; ha meghallják, megbírságolják. Egyik vasárnapon egy festő, aki nemrégén érkezett Párisból, megáll az uton, hogy lerajzoljon egy fát, egy százados megszólítja és föl hívja, hogy hagyja abba a botránkoztatást és csak kegyelemből nem *szállásolja az iktatóba*. Egy southamptoni borbély megborotvált valakit vasárnapon; három font sterlinget fizetett a kincstárnak. Nagyon egyszerű, Isten pihen ezen a napon.

Különben boldog az a nép, mely hét nap közül hat napon szabad. Minthogy a vasárnap egyértelmű a szolgálattal, ismerünk nemzeteket, melyeknek hetenként hat vasárnapja van.

Előbb-utóbb ezek az utolsó bilincsek is lehullanak. Az ortodoxia szelleme bizonyára szíves. A colensoi érsek által indított per, például, kétségtelenül komoly dolog. De mégis, gondoljuk meg, mekkora utat tett meg a szabadságban Anglia azóta, hogy Eliott-ot bíróság elé idézték, mert azt mondta, hogy a napban emberek laknak.

Itt van az ősz, mikor az előítéletek lehullanak. Ez az óra a monarchiák alkonya. Az óra elérkezett.

A Normand-szigetek civilizációja halad és nem fog megállni. Autochton művelődés ez, de az nem akadályozza annak, hogy vendégszerető és kozmopolita legyen. Eljutott hozzá a tizenhetedik században az angol forradalom visszahatása, a tizennyolcadikban pedig a francia forradalom visszahatása. Kétszer rázkódtatta meg a függetlenség.

Azonfölül valamennyi szigetvilág szabad terület. Rejtelmes műve a tengernek és a szélnek.

XVIII. Menedék.

Az egykor félelmes szigetek megenyhültek. Szirtek voltak, ma menedékhelyek. A veszedelmek helyeiből a menekvés csucsai lettek. Aki a vészből menekül, ide kapaszkodik föl. Minden hajótörött ide jön, a viharéi és a forradalmakéi. Ezek az emberek, a mindenféle tajtékkal borított tengerész és a száműzött együtt száradnak a meleg napon, Chateaubriand fiatalon, szegényen, ismeretlenül, hazátlanul ült egy kövön a guernesey-i öreg parton. Egy jó asszony megkérdezte: *Que désirez-vous, mon ami?* (Mit kíván, barátom?) Nagyon kellemes a francia száműzötnök, rejtélyes enyhülés, hogy a Channel Islandon föltalálhatja azt a nyelvet, mely maga a civilizáció, a mi vidékünk kiejtését, mezőink és utcáink nótáit, *reminiscitur Argos*, XIV. Lajos tisztán beszélő, derék franciáknak egy hasznos csoportját lökte ez antik normand nép közé; a Nantesi edictum visszavonása életrekelte e szigetekben a francia nyelvet. A Franciaországon kívül élő franciák szívesen időztek a La Manche-szigeteken; megsejtáltatták e sziklák között álmaikat az emberekről, akiket vártak; ezt a választást megmagyarázza az a varázs, hogy itt megtalálják a hazai nyelvet. Rivière marquis, ugyanaz, akinek X. Károly azt mondta: *Igaz, elfelejtettem neked megmondani, hogy herceggé tettelek*, sirt a jersey-i almafák előtt és jobban szerette a Pierre roadot Saint Hélieren, mint az Oxford streetet Londonban. Pier roadon lakott Anville herceg, aki a Rohan- és a La Rochefoucauld-családokból származott. Egy napon Anville ur, kinek egy öreg vadászkutyája volt, az egészségről tanácskozott egyik saint-hélieri orvossal, akit a kutyája számára is elég jónak talált. Kérte a jersey-i orvost, hogy rendeljen valamit a kutyájának. A kutyának kutyabaja sem volt és a nagyur csak tréfát üzött. A doktor elmondta az orvosi véleményét és másnap a herceg a következő számlát kapta:

„Két tanács;

1° A herceg ur számára egy arany,

2° A kutyája számára tíz arany.”

Ezek a szigetek mindig menedékei voltak a sorsüldözötteknek; a végzet minden formában végigment rajtuk II. Károly óta, aki Cromwell elől szökött, Berry hercegre, akit Louvel üzött. Kétezer év előtt Cézár, akit Brutus üldözött, ide jött. A tizenhetedik század óta ezek a szigetek barátságba kerültek az egész világgal; a vendégszeretet a dicsőségük. Megvan bennük a menedékhelyeik pártatlansága. A royalisták befogadják a legyőzött republikánust, a hugenoták

helyet adnak a menekülő katolicizmusnak. Sőt - mint mondtuk - megteszik azt az udvarias-
ságot, hogy jobban gyűlölik Voltairt, mint azok. És minthogy - sokak szerint és főleg az
államvallások szerint - ellenségeinket gyűlölni a legjobb módja annak, hogy bennünket
szeressenek, a katolicizmus nagyon kedveltnek érezheti magát a La Manche-szigeteken.

Az ujonnan érkező hajótörésből menekültekre, akik itt átmenetet tartanak az ismeretlen vég-
zetbe, néha nagyon is mély a magányosság okozta levertség; a levegőben van a kétségbeesés;
egyszerre csak simogatást érzünk; egy lehelet ért, mely fölemel. Mi ez a lehelet? egy jel, egy
szó, egy sóhaj, semmiség. Ez a semmi elég. Ki nem érezte már ezen a világon a hatalmát egy
ilyen semmiségnek!

Tíz vagy tizenkét év előtt egy francia, ki kevéssel azelőtt szállt partra Guerneseyben, bolyon-
gott a nyugati homokpartokon egyedül, szomorúan, keserűn és elvesztett hazájára gondolt. Az
ember Párisban kóborol, Guerneseyben bolyong. A sziget gyászosnak tűnt föl előtte. Kő-
takart mindent, a parton zúgtak a hullámok, a tenger tajtékzó dörrenéssel támadt a sziklákra,
az ég ellenséges volt és fekete. Pedig tavasz volt; de a tavasznak ijesztő neve van a tengeren:
napéjegyenlőség. Nem szellő lebeg, hanem orkán és idézhetnénk egy májusi napot, mikor a
hab husz lábbal magasabbra szökött, mint a Cornet-kastély legfelső sikján álló jelzőárboc
csúcsa. Ez a francia úgy érezte, hogy Angliában van; egy szót sem tudott angolul; egy vihar-
tépett, régi Union-Jacket (az angol lobogó) látott lengeni egy elhagyott szirtfokon álló torony
omladékain; két-három kunyhó állt ott; a távolban mindenütt homok, gyökerek, pusztaság,
tüskebokrok; néhány börtörku üteg; az emberfaragta kövek éppen olyan szomorúak voltak,
mint amiket a tenger vág ki; a francia érezte, hogy reánehezedik az a sűrű, belső gyász, a
honvágy kezdete; nézett, hallgatott; sehol egy sugár; keselyük vadásztak, a felhők nyargaltak;
ólomsúly az egész láthatáron; nehéz ónfényű függöny ereszkedett le a zenitről; az unalom
csontváza a vihar szemfedőjében; sehol semmi, ami a reményhez hasonlított és semmi, ami a
hazához hasonlított volna; a francia álmodozott mindinkább elkomorodva; egyszerre csak
fölemelte a fejét; hang szállt az egyik kunyhó felől, tiszta, üde, finom hang, egy gyermek
hangja és ez a hang franciául énekelt:

A mezők kulcsa, az erdők kulcsa,
A szerelem kulcsa!

XIX.

Franciaország emlékei a szigeteken nem egyformán kedvesek. Ismerünk valakit, aki a csodá-
latraméltó Serk-szigetén egy vasárnapon régi éneket hallott, melyet vallásos hangok énekeltek
ünnepélyesen, karban egy major udvarán, a kálvinisták komoly hangsúlyozásával:

Az egész világ bűzös, bűzös, bűzös,
Mint egy dög.
Segits, segíts, segíts édes Jézusom,
Ki oly jóillatu vagy.

Szomoru, majdnem fájdalmas elgondolni, hogy ilyen szavak mellett haltak meg emberek a
Cévennes-hegységben.⁴ Tragikus ez az ének az önkénytelen komikumával. Kacagnak rajta,
pedig sirni kellene. Emiatt az ének miatt kiáltotta Bossuet, a negyven francia akadémikus
egyike: Ölj! ölj!

⁴ A Nantesi edictum visszavonása után indított vallásháboruban a cévennesi hegyekben borzalmas
kegyetlenségeket követtek el. 1685. - Ford.

Különben a vakbuzgóság számára, mely iszonyu, mikor ő üldöz, de fönséges és megható, mikor őt üldözik, semmit sem jelent a himnusz külsősége. Neki megvan az ő nagy és komor benső himnusza, melyet minden szaván keresztül a lelkébe rejtve énekel. Átviszi a fönséget még a groteszkbe is papjainak prózája vagy költészete, ő átalakítja ezt a költészetet hitének mérhetetlen rejtett harmóniájával. A formulák éktelenségét kiigazítja az eltűrt megpróbáltatások és elszenvedett gyötrelmek nagyságával. Ahol a költészet hiányzik, oda a lelkiismeretet helyezi. A mártírium szövege lehet lapos, semmit sem tesz, hacsak a mártírnak nagy a lelke.

XX. Homo edax.

Bizonyos idő alatt a sziget alakja megváltozik. A szigeteket az oceán építi. Az anyag örök, nem az alak. A halál örökösen gyur mindent a földön, még az emberfölötti emlékeket, még a gránitot is. Minden eltorzul, még az alaktalanság is. A tenger építményei is összeomlanak.

A tenger emelte, a tenger össze dönti őket.

Ezeröttszáz év alatt csak az Elbe és a Rajna torkolatai között huszonhárom szigetből hét merült el. Keresték a tenger fenekén. A tizenharmadik században teremtette a tenger a Zuyderseet; a tizenötödikben teremtette a Bier-Bosch-öbölt, elárasztván huszonkét falut; a tizenhatodikban rögtönözte a Dollart-öbölt, mikor elöntötte Torumot. Száz év előtt Bourg d'Ault előtt, mely ma a meredek normand sziklapart szélén áll, még látták a hullámok alatt a régi Bourg d'Ault tengerbe sülyedt tornyát. Écré-Hou-ban, azt mondják, apály alkalmával néha látni a druida erdők tengeralatti fáit, melyek a nyolcadik században merültek el. Valaha Guernesey összefüggött Hermmel, Herm Serkkel, Serk Jerseyvel és Jersey Franciaországgal. Franciaország és Jersey között egy gyermek is átlábolhatott a szoroson. Egy nyaláb rózsát vetettek oda, mikor a coutances-i püspök átment, hogy meg ne nedvesedjék a lába.

A tenger épít és rombol; az ember pedig segít a tengernek, nem az építésben, hanem a rombolásban.

Az idő minden vasfoga között az ember csákánya dolgozik legtöbbet. Az ember rágcsáló. Minden megváltozik és elfajul körülötte, akár hasznára, akár kárára. Itt eltorzít valamit, ott átalakít valamit. Roland hasadéka nem annyira mese, mint látszik; az embervájta seb a természetben. Az emberi munka forradásai meglátszanak az isteni munkán. Ugylátszik, a roncsolás egy része az ember föladata. Kisajátítja a teremtést az emberiség számára. Ez az ő hivatása. Megvan ehhez a vakmerősége, mondhatnók a kegyetlensége. Az együttműködés néha sértő. Az ember, ez a rövidlejárata élő, ez az örök haldokló vállalkozik a végtelenre. A természet minden árjára és apályára, az elemmel egyesülni kívánó elemre, a környező tünetényekre, a mélységeken uszó hatalmas erőkre az ember reakényszeríti a vesztégzarat. Azt mondja: te sem fogsz messzire jutni. Ami neki tetszésére van, azt a mindenségnek el kell fogadnia. Különben nincs-e az ő számára a mindenség? Ért hozzá, hogy azt csinálja belőle, amit jónak lát. A mindenség a nyersanyag. A világ, Isten műve, vázlata az embernek.

Minden akadályozza az embert, de semmi sem állítja meg. A korlátra azzal felel, hogy át-hágja. A lehetetlenség olyan határ, mely folytonosan hátrál.

Az a geológiai alakulat, melynek alapja a vízözön iszapja, csucsa pedig az örök hó, az ember számára csak egyszerű fal, mint a többi, átlukasztja és keresztülhatol rajta. Elmetszi a fél-szigetet, kifurja a tüzhányót, legyalulja a meredek sziklafalat, kivájja a fekvőt, apró darabokra zuzza a hegyfokot. Valaha Xerxes kedvéért fáradozott így; ma már nem olyan ostoba, ön-magáért teszi. A butaságnak ezt a csökkenését haladásnak nevezzük. Az ember az ő házán

dolgozik és háza a föld. Földulja, áthelyezi, megszünteti, ledönti, letarolja, aláaknázza, kiássa, kivájja, fölturja, összetöri, porrá zuzza, elpusztítja ezt, megszünteti azt és a rombolással épít. Semmi sem indítja habozásra, semmiféle tömeg, semmiféle tömb, semmiféle torlasz, semmiféle tekintélye a nagyszerű anyagnak, semmi fensége a természetnek. Ha a teremtés roppant jelenségei a kezeügyébe esnek, morzsává zuzza őket. Istennek ezen az oldalán eltépheti a hálót és az ember rohammal jut föl a mérhetetlenségbe, kalapáccsal a kezében. A jövő talán romokban fogja látni az Alpokat. Globus, engedd cselekedni a hangyádat.

A gyermek összetört babájában keresi a lelket. Mintha az ember is a föld lelkét keresné.

De azért ne tulozzuk a hatalmunkat, akármit csinál is az ember, a teremtés nagy vonalai ellentállnak; a legfőbb tömeg nem függ az embertől. Hatalmába keritheti a részleteket, de az egész nem. És jó, hogy így van. A Minden olyan, mint a gondviselés. Törvényei fölöttünk valók. Amit teszünk, a fölületnél nem jut tovább. Az ember csak fölöltözteti vagy levetkőzteti a földet; a kiirtott erdő egy levetett ruha. De lassubbá tenni a földnek tengelye körül való forgását, fokozni a pályáján való futását, elvenni vagy hozzátenni csak egy ölet is ahhoz a hétszáztizennyolcezer mérföldhöz, amit a föld naponta megtesz a nap körül, mérsékelni a napéjegyenlőség eltérését, megszüntetni csak egy csöpp esőt is, sohasem fog! Ami fölül van, fölül marad. Az ember megváltoztathatja az éghajlatot, de az évszakokat nem. Próbáljátok más pályán gördíteni a holdat!

Álmodozók - néhány kiváló is köztük - az örök tavasz visszaállításáról ábrándoztak a földön. Az ellentétes évszakokat, a nyarat és a telet, a föld tengelyének az ekliptikus sikhöz való hajlása idézi elő. Hogy az évszakokat megszüntessük, elegendő volna kiegyenesíteni a tengelyt. Semmi sem egyszerűbb. Verjete a föld sarkába egy karót, mely a középpontjáig ér, erősítsetek hozzá láncot, keressetek a földön kívül teret a huzáshoz, fogjatok be tíz milliárd lovat, indítsátok el, huzassátok egyenesre a tengelyt és megkapjátok a tavaszotokat. Látható, hogy nem nagy dolog az egész.

Keressük inkább az édent. A tavasz jó, de a szabadság és az igazság többet érnek. Az éden erkölcsi dolog, nem anyagi.

Az, hogy szabadok és igazságosak legyünk, tőlünk függ.

Bennünk van a derült ég. Önmagunkban hordjuk az örök tavaszt.

XXI.

A kőtörők hatalma.

Guernesey szigete „trinacria”. Az ilyen „háromfoku” szigetek királynője Szicília. Szicília Neptun birtoka és a három hegyfokot a háromágu villa egy-egy ágának ajánlották. A három fokon három templom állott: Dextra, Dubia és Sinistra; Dextra a folyamok csucsa, Sinistra a tengeré és Dubia az esőé. Ha Psammutis faraó azzal fenyegette is Trasideust, Agrigentia királyát, hogy „olyan kerekre faragtatja Sziciliát, mint egy korong”, a sziget megmenekült az ember átdolgozásától és megőrzi a három fokot mindaddig, míg a vizözön, mely alkotta, visszatér és lerombolja. Sziciliának mindig meglesz a Pelorum-foka Itália felé, Pachynum-foka Görögország felé és Lilyboeum-foka Afrika felé és Guerneseyben is mindig meglesz az Ancresse-csucs északra, a Plainmont-csucs délnyugat felé és a Jerbourg-fok délkeleti irányban.

Ezt leszámítva, Guernesey szigete csupa rombolás. A gránit jó, ki akar belőle? Az egész sziklapartot árverés alá bocsátották. A lakosok részletekben eladják a szigetet. A különös Roque-au-Diable-sziklát legutóbb néhány font sterlingért kótyavetyélték el. Ville-Baudue hatalmas kőbányája kimerülván, másikat nyitottak. Egész Anglia ezt a követ keresi. Csupán a

Themse gátjához kétszázezer tonna szükséges. Lojális személyiségek, akik sokat adnak a királyi szobrok tartósságára, nagyon sajnálták, hogy a bronz Albert talapzata cheeseringi gránitból készült és nem jó, guernesey-i sziklából. Akárhogyan is van, Guernesey partjai leomlanak a csákányok alatt. Négy év alatt Saint-Pierre-Portban a Falue lakóinak ablakai alól egy egész hegy eltűnt.

És ugyanaz történik Amerikában, ami Európában. Valparaiso éppen most adja el a legtöbbet ígérő kőfaragónak a nagyszerű és tiszteletreméltó dombokat, melyek miatt a *Paradicsom Völgyének* (Val-Paraiso) nevezték el.

A régi guerneseyiek meg sem ismernék többé a szigetjüket. Azt kellene mondaniok: *kicserélték a szülőföldemet*. Wellington mondta ezt Waterloo-nál, mely szülőhelye volt. Tegyük azt is hozzá, hogy Guernesey, mely egykor Francia nyelvű volt, most angolul beszél; ez a másik rombolás.

1805 körül meg két szigetből állott Guernesey. Egy tengercsatorna szelte át egyik parttól a másikig, a keleti Crevel-hegytől a nyugati Crevel-hegyig. Ez a tengercsatorna nyugaton a Fruquiers és a Sauts-Roquiers-sziklával szemben kezdődött; voltak elég mélyen a száraz-földre nyúló öblei is, egyik Salterns-ig ért; e csatornának Braye du Valle volt a neve. Saint-Sampson, a mult században bárkák horgonyzóhelye volt az oceán utcájának, szűk és teker-vényes utcának két oldalán. Éppen úgy, ahogy a hollandok kiszáritották a tengert Harlemlnél és elég rut lapályt csináltak belőle, a guernesey-iek betemették a Braye du Valle-t, mely most rét. Az utcából zsákutcát csináltak; ez a zsákutca a Saint-Sampson-öböl.

XXII.

A szigetlakó nép jósága.

Aki látta a normand szigetvilágot, megszerette; aki lakott rajta, becsüli.

Nemes, kicsi nép lakja, lélekben nagy. A tenger lelke él benne. Különös fajta a La Manche-szigetek népe. Bizonyos fölényt éreznek a „nagy föld”-del szemben, lóhátról beszélnek az angolokkal és néha ráveszik őket, hogy lebecsüljék „ezt a két vagy három virágcserep földet ebben a tócsában”. De Jersey és Guernesey visszavág: *Mi normandok vagyunk és mi voltunk azok, akik meghódítottuk Angliát*. Mosolyoghatunk, de bámulhatunk is.

Eljön a nap, mikor Páris divatba hozza ezeket a szigeteket és megteremti a szerencsájüket; megérdemlik. Folyton növekedő virágzás vár rájuk azon a napon, melyen megismerik őket. Különös vonzóerejük az, hogy egyesítik magukban a tétlenségre teremtett éghajlatot és egy munkára teremtett népet. A Normand-szigeteken nincs annyi napfény, mint a Cycladokon, de több a lomb; éppen annyi lomb, mint az Orcadokon, de több napfény. Görög templomok itt nincsenek, de vannak cromlechek; Fingal-barlang nincs, de Serk van. A Huet-malom ér annyit, mint Tréport, az azette-i part fölér Trouville-jel és Plémont Étretat-val. A vidék szép, a nép jó, a történelme büszke. Az elhagyott part fölséges. A szigeteknek van egy apostola, Héliér, egy költője, Robert Wace, egy hőse, Pierson. Anglia legjobb hadvezérei és tenger-nagyjai közül sokan születtek itt a szigeteken. Ezek a szegény halászok alkalomadtán bő-kezüek lesznek; a lyoni árvizkárosultak és a manchesteri éhezők számára Jersey és Guernesey aránylag többet adtak, mint Franciaország és Anglia.⁵

⁵ Ime, - az 1856-i árvizkárosultak és Guernesey számára - az aláírt összegek arányainak részletezése: Franciaország adott lakosainak száma szerint, fejenként *harminc centime*-ot, Anglia *hat centime*-ot, Guernesey *harmincnyolc centime*-ot. - H. V.

Ez a nép egykori csempészéletéből megtartotta a kockázat és a veszély iránt való inyen hajlandóságot. Mindenhova elmegy. Rajokat bocsát ki. A normand szigetvilág ma éppen úgy gyarmatosít, mint egykor a görög szigettenger. Ez ott dicsőség. Vannak jersey-iek és guerneseyiek Ausztráliában, Kaliforniában és Ceylonban. Észak-Amerikában van New-Jersey és New-Guernesey Ohióban. Ezeknek az anglo-normandoknak, noha kissé megbénítják őket a szekták, megronthatatlan képességeik vannak a haladásra. Sok a babona, igaz, de sok az ész is. Franciaország nem volt-e rabló? Anglia nem volt-e emberevő? Legyünk szerények és gondoljunk tetovált őseinkre.

Ahol valahol a rablás mestersége virágzott, most a kereskedelem uralkodik. Pompás átalakulás. Kétségtelenül a századok munkája, de az embereké is. Ezt a nagyszerű példát ez a parányi archipelágus szolgáltatta. Az ilyenféle kis nemzetek bizonyosságai a civilizációnak. Szeressük és tiszteljük őket. Ezek a parányi világok visszatükrözik minden fokozatukban a nagy, emberi alakulatokat. Jersey, Guernesey, Aurigny; a régi fészkek ma műhelyek. Egykor szirtek, most kikötők.

Aki megfigyeli az átalakulások sorozatát, melyet történelemnek neveznek, arra nézve nincs megindítóbb látvány, mint a tenger ez éjszakai népének lassu, fokozatos emelkedése és sarjadása a civilizáció napfényében. A sötétség embere megfordul és szembenéz a hajnallal. Semmi sem nagyobb és semmi sem meghatóbb. Egykor kalóz, ma munkás; egykor vad, ma polgár; egykor farkas, ma ember. Kevésbé vakmerő ma, mint valaha? Nem. De ma ez a vakmerőség a világosság felé halad. Mily ragyogó különbség van a mai parti hajózás között, mely kereskedik, tisztességes, barátságos és a régi kalózhajó között, melynek jelszava volt: *Homo homini monstrum!* A vámsorompó most hid lett. Az akadály most segítség. Ahol egykor kalóz volt ez a nép, most kormányos. És vállalkozóbb, bátrabb, mint valaha. Ez a vidék a kalandok földje maradt akkor is, mikor a becsületesség hazája lett. Minél alacsonyabb volt az indulás pontja, annál meghatóbb a fölemelkedés. A fészkek szennyének nyomai a tojás héján megcsodáltatja velünk a madár szárnyát. Helyén van, ha ma a Normand-szigetek régi kalózéletére gondolunk. E derüs és kedves vitorlák láttára, melyeket diadalmasan vezetnek a habok utvesztője és a sziklák között a lencse-rendszerrel ellátott és villamos világítótornyok, az elégedett lelkiismeret jó érzésével gondolunk a megállapított haladás mellől a régi vad és alattomos tengerészekre, akik iránytű nélkül hajóztak egykor ágyus naszádjukon a fekete hullámok fölött, melyeket távolságról-távolságra, foktól-fokig ólomfénnel világítottak meg az antik máglyák remegő lángjai, mialatt a mélységek roppant szele csapkodta vas ketrecüket.

A TENGGER MUNKÁSAI.

ELSŐ RÉSZ:
CLUBIN UR.

ELSŐ KÖNYV: MIBŐL SZÁRMAZIK A GONOSZ HIRNÉV.

I.

Egy szó egy fehér lapon.

182* karácsonya nevezetes volt Guerneseyben. Azon a napon ugyanis hó esett. A La Manche-szigeteken emlékezetes az a tél, mikor fagy, a hó pedig eseményszámba megy.

Ezen karácsonyi reggelen egész fehér volt a Saint-Pierre-Port-tól Valle-ig huzódó út. Kilenc óra felé, kevéssel napkelte után, miután még nem volt itt az ideje annak, hogy az anglikánok a Saint-Sampson székesegyházba, a wesleyánusok pedig az Eldad-kápolnába menjenek, az út majdnem elhagyott volt. Az első és a második forduló között lévő szakaszon csak három utas volt, egy gyermek, egy férfi és egy nő. E három vándornak, akik egymás mögött kis távolságra lépkedtek, látszólag; semmi közük sem volt egymáshoz. A gyermek, mintegy nyolcéves lehetett, megállt és kíváncsian nézegette a havat. A férfi száz lépésre a nő mögött járt és mindketten a saint-sampsoni part felé haladtak. A még fiatal ember munkásnak vagy matrózfélének látszott. Köznapi ruháját viselte, barna, durva posztóból való rövid zubbonyt és kátrányos-száru nadrágot, ami arra látszott mutatni, hogy, az ünnep ellenére, nem valamelyik kápolnába tart. Durva bőrből való nehéz cipőinek nagy szögekkel kivert talpa olyan nyomokat hagyott a hóban, melyek jobban hasonlítottak a börtönlakathoz, mint emberi lábhoz. A nő nyilvánvalóan vasárnapi ruháját hordta; bő, flandriai selyemből való, vattázott köpeny volt rajta, mely alatt kacérul huzódott meg az írlandi popeline-ből való ruha fehér és rózsaszinben váltakozó szalagjaival és ha nem lett volna vörös harisnyája, párisi nőnek nézhették volna. Szabad, könnyű léptekkel haladt előre és erről a mozgásról, melyen meglátszott, hogy az élet terhét még nem hordozta, fölismerhető volt a fiatal leány. Megvolt benne a járásnak az a gyorsan muló kecsessége, mely a legfinomabb átalakulást mutatja, a kettős szürkületet, az asszony kezdetét az elmuló gyermekben. A férfi nem vette észre.

Egyszerre, egy zöld tölgyfacsoport közelében, mely egy szérü sarkában állott, a leány visszafordult; erre a mozdulatára a férfi reánézett. A nő megállt, ugylátszott, egy pillanatig szemlélte a férfit, aztán lehajolt és amaz látni vélte, hogy valamit ír az ujjával a hóba. Aztán föl-emelkedett, újból elindult, megkettőztette lépteit, még egyszer visszafordult, most már nevetve és eltűnt az uttól balra, a bokrokkal szegélyezett ösvényen, mely a Lierre-kastély felé vezet. Mikor másodszor fordult vissza, a férfi megismerte Deruchette-et, a vidék egyik bájos leányát.

Nem érezte szükségét annak, hogy siessen és néhány pillanat múlva ott találta magát a tölgyfacsoportnál, a kert végében. Nem is gondolt már az eltűnt járókelőre és ha e pillanatban valami tengeri malac ugrik a vízbe vagy egy vörösbegy a bokorba, ez az ember nyilván tovább megy az útján, szemeit a sünnre vagy a vörösbegyre függesztve. A véletlen tette, hogy lesütött szempillái alól tekintete gépiesen esett arra a helyre, ahol a fiatal leány megállt. Két kis lábnyom volt a hóban és mellettük ezt a hóba kapart szót olvasta a férfi: *Gilliatt*.

Az ő neve volt.

Őt hívták Gilliatt-nak.

Sokáig állt ott mozdulatlanul, nézte ezt a nevet, a kicsi lábnyomokat, a havat, aztán elgondolkodva folytatta útját.

II. Az Utca Sarka.

Gilliatt Saint-Sampson községben lakott. De nem szerették. Megvolt reá az ok.

Mindenekelőtt a ház, melyben lakott, „kisérteties” volt. Megesik néha Jerseyben vagy Guerneseyben, hogy a mezőn vagy magában a városban, ha valami elhagyott helyen vagy akár lakosokkal tele utcán haladunk keresztül, olyan házat találunk, melynek a bejáráját eltorlaszolták. A bogáncs ostromolja a kaput. Undok, betapasztott deszkákkal szögezték be a földszinti ablakokat. Az emeletek ablakai részben nyitva állnak, részben zártak. Minden ajtót beretesztek, de minden ablak törött. Ha van udvar, a fű veri föl, a kerítés düledezik; ha van kert, abban csalán, szeder és bürök nő, ritka rovarokat találhatnánk benne; a kandallók be-süppedtek, a tető behorpadt; a szobákban lehullott a vakolat, a fa korhadt, a kő penészes. A falakról hámlik a papír. Tanulmányozhatjuk a régi divatu papirkárpitokat, az empire sasait, a directoire egymást keresztező drapériáit és a XVI. Lajos korabeli csonka oszlopokat. A legyekkel teli hálók a pókok zavartalan békéjét jelzik. Néha egy törött fazekat látni valami polcon. Ez „kisérteties” ház. Az ördög jár oda éjszaka.

A ház is lehet hulla, mint az ember. Elég, ha valami babona megöli. Akkor szörnyű lesz. Az ily halott házak nem ritkák a La Manche-szigeteken.

A mezők és a tengerek népei nem egészen nyugodtak az ördög felől. A La Manche-belieknek, az angol szigetek és a francia partok lakóinak nagyon pontos tudomásuk van róla. Az ördögnek kiküldöttjei vannak az egész földön. Bizonyos, hogy Belfegor a pokol követe Franciaországban, Hutgin Itáliában, Belial Törökországban, Thamuz Hispániában, Martinet Svájcban és Mammon Angliában. Sátán éppen olyan császár, mint a többi. Satan Caesar. Igen nagy házat visz; Dagon a fő-kenyérmester; Succor Bénoth az eunuchok főnöke; Asmodeus a bankadó a játéknál; Kobal a színház igazgatója; Verdelet a szertartásmester és Nibbas a bohóc. Wierus, a tudós férfiú, a jó stryológus és jól értesült démonografus Nibbast „a nagy csufoló-dónak” nevezi.

A normand halászsoknak nagyon óvatosaknak kell lenni, ha tengeren vannak, az ördög csalárdsága miatt. Sokáig az a hit járta, hogy szent Maclou a nagy, szögletes Ortach-sziklán lakott, mely keresztben fekszik Aurigny és a Casquet-sziklák között és ezt egykor sok öreg matróz megerősítette, mondván, hogy nagyon gyakran látták távolról a sziklán ülni és egy könyvből olvasni. Sok átkelő tengerész térdet hajtott az Ortach-szikla előtt addig a napig, mikor a mese eloszlott és helyet adott az igazságnak. Fölfedezték és ma már tudják, hogy aki az Ortach-sziklán lakik, nem szent, hanem egy ördög. Ez a Jochmus nevű ördög azt a gonosz csinyt követte el, hogy több századon keresztül szent Maclounak adta ki magát. Végül maga az egyház is beleesett a tévedésbe. Raguhel, Oribel és Tobiel ördögök szentek voltak egészen 745-ig, mikor Zachariás pápa kinyomozta és kilökte őket. Hogy ilyen kitesztéseket végezhessünk, melyek bizony nagyon hasznosak, igen tájékozottnak kell lennünk az ördögök dolgában.

A vidék vénei mesélik - de ezek a dolgok már a multéi -, hogy a Normand-szigetek katolikus népessége egykor, bizonyára akarata ellenére, inkább összeköttetésben volt a démonnal, mint a huguenoták. Miért? nem tudjuk. De az bizonyos, hogy ennek a kisebbségnek sok kellemetlenséget okozott az ördög. Jóindulatába fogadta a katolikusokat és sokat foglalkozott velük, ami azt a hitet keltette, hogy az ördög inkább katolikus, mint protestáns. Egyik legelviselhetlenebb bizalmaskodása az volt, hogy éjszakánként meglátogatta a katolikus hitvesi ágyakat abban a pillanatban, mikor a férj már egészen elaludt, a feleség csak félig. Ebből aztán tévedések keletkeztek. Patouillet azt gondolta, hogy Voltaire ilyen módon született. Ebben nincs semmi valószínűtlen. Ilyen esetek tökéletesen ismertek és le vannak írva az ördögüzés

szertartáskönyveiben *De erroribus nocturnis et de semine diabolorum* című fejezetben. Különösen Saint-Hélíerben dühöngött ez a mult század vége felé, valószínűen büntetésül a forradalom bűneiért. A forradalmi tulzások következményei kiszámíthatatlanok. Akárhogy is van, a démon beavatkozásának ez a lehetősége nagyon megzavarta az ortodox asszonyokat. Nem valami kellemes egy Voltairenek életet adni. Egyikük, nyugtalanságában, tanácsot kért a gyóntatójától, hogyan kellene idejében kideríteni a cserét. A gyóntató azt felelte: - Hogy megbizonyosodjék, az ördöggel van-e dolga vagy a férjével, tapogassa meg a homlokát; ha szarvakat talál rajta, bizonyos lehet... - Ugyan miben? - kérdezte az asszony.

Az a ház, melyben Gilliatt lakott, valamikor elátkozott volt, de ez megszűnt és most már csak gyanusnak tartották. Mindenki tudja, hogyha egy boszorkány telepedik valamelyik meghitt tanyájára, az ördög udvariasan átengedi, mert úgy találja, hogy eléggé megvan szállva és nem megy oda többé, hacsak nem hívják, mint az orvost.

Ezt a házat az Utca Sarkának nevezték. Egy föld- vagy inkább sziklanyelv csucsán állott, mely kis kikötőt alkotott a mélyvizű Houmet-Paradis-szakadékban. Ez a ház magányosan állott ezen a ponton, majdnem a szigeten kívül; éppen egy kis kert számára való földje volt. Magasabb dagályok néha megáztatják ezt a kertecskét. A Saint-Sampson-öböl és a Houmet-Paradis-szakadék között van a hatalmas, tömökkel és repkénnyel borított domb, a Château de l'Archange, úgy, hogy Saint-Sampsonból nem látni az Utcasarkot.

Guerneseyben nagyon ritkák a boszorkányok. Némely községben gyakorolják a mesterségüket, ezen a tizenkilencedik század nem változtatott semmit. Igazán bűnös praktikákat üznek. Aranyat főznek. Füveket szednek éjféلكor. Görbén néznek a házi állatokra. Tanácsokat kérnek tőlük; ők elhozzák a betegek vizeletét palackokban és hallani lehet, amint halkan morgják: *A viz nagyon zavaros*. Egyikük 1856 márciusában hét ördögöt állapított meg a „vizben”. Félnék tőlük és ők félelmesek is. Egyik minap megbabonázott egy péket „a kemencéjével együtt”. Másik olyan gonosztevő volt, hogy beragasztott és lepecsételt olyan borítékokat, „melyekben nem volt semmi”. Egy másik annyira ment, hogy egy polcon három palackot tartott a házában, melyeknek fölírása *B* volt. Ezeket a szörnyűségeket megállapították. Némelyik boszorkány igen előzékeny és két vagy három aranyért magukra veszik a betegségeket. És akkor ágyukban hemperegnek és kiáltoznak. Mialatt ők vonaglanak, te azt mondd: Lám, nincs már semmi bajom. Mások meggyógyítják minden bajodat, egy zseb-kendőt kötvén a tested körül. Az ember elképed, hogy még senki sem jött rá, olyan egyszerű módszer. A mult században a guernesey-i királyi törvényszék máglyára vetette őket és elevenen elégette. Ma nyolc heti fogságra ítéli őket négy hétig kenyér és vízzel, négy hétig magánzárkával fölváltva. *Amant alterna catenae*.

Guerneseyben 1747-ben történt az utolsó boszorkányégetés. A város egyik terén, a Bordage-keresztuton történt. Ez a piac 1565-től 1700-ig tizenegy boszorkány megégetését látta. Általában mindent megvallottak a bűnösök. De segítették is őket a vallomásban a torturákkal. A Bordage-piac más szolgálatokat is tett a társadalomnak és a vallásnak. Itt égették meg az eretnekeket. Tudor Mária alatt több hugenota között megégettek egy anyát két leányával együtt; az anyának Perrotine Massy volt a neve. Egyik leánya terhes volt. A máglyá paraszában megszült. A krónika úgy mondja: „Megrepedt a hasa”. A gyermek élve került ki ebből a hasból; az újszülött kigurult a tüzrakásból; egy Housse nevű ember fölemelte. Hélíer Gosselin, a helytartó, jó katolikus volt, visszadobatta a gyermeket a tűzbe.

III. „A feleségednek, mikor megházasodol”.

Térjünk vissza Gilliatthoz.

Azt beszélnek, hogy a forradalom vége felé egy asszony telepedett le Guerneseyben, kis gyermeket hozván magával. Angol volt, vagy legalább is francia. Olyan neve volt, amiből a guernesey-i kiejtés és a paraszti helyesírás Gilliatt-ot csinált. Egyedül élt ezzel a gyermekkel, aki egyesek szerint unokaöccse volt, egyesek szerint a fia, mások szerint az unokája, ismét mások szerint nem is volt rokona. Volt egy kis pénze, amiből szegényesen élhetett. Vásárolt egy darab rétet Sergentée-ben és egy szérút Roque-Crespel-ben a Roquaine mellett. Az Utcasárok abban az időben kísértetek tanyája volt. Több mint harminc év óta nem lakta senki. Romokban hevert. A kertben semmi sem termett, mert sűrűn járta a tenger. Az éjszakai zivajon és világosságon kívül ettől a háztól különösen azért rettegtek, mert ha este egy pamutgombolyagot, kötőtűket és egy teli tányér levest hagytak a tüzhelyen, másnap reggelre a leves elfogyott, a tányért üresen és mellette egypár kötött kesztyűt találtak. Néhány fontért eladó volt a ház a démonnal együtt. Ez az asszony megvette; nyilván az ördög csábítására. Vagy az olcsó ára miatt.

Sőt többet is tett, nemcsak megvette, hanem bele is költözött a gyermekével együtt; ettől a pillanattól kezdve a ház ördögössége csillapodott. Ennek a háznak mindene van, amit akar, mondogatták a vidék lakói. A kísértetjárás megszűnt. Nem lehetett többé esténként kiáltásokat hallani. Nem volt már benne más világosság, csak a faggyu, amit a jó asszony meggyújtott. A boszorkány mécsze fölér az ördög fáklyájával. Ez a magyarázat kielégítette a közönséget.

Az asszony hasznát látta a néhány öl földjének. Jó tehene sárga vaját adott. Learatta a retket, a babot és a burgonyát. Mint minden asszony, ő is „répát adott el hordószámra, hagymát százával és paszulyt mérőszámra”. Ő maga nem ment a piacra, hanem eladatta a termését Guilbert Falliot-val, az Itatókhoz címzett szatócsüzlet gazdájával. Falliot lajstromából megállapítható, hogy egyszer eladott számára tizenkét véka új burgonyát.

A házat úgy ahogy kijavította, eléggé ahhoz, hogy lakható legyen. A legrosszabb időben sem folyt be az eső a szobákba. Csak két részből állt, a földszintből és a padlásból. A földszintet három szobára osztotta, kettőben aludtak, egyben ettek. A padlásra lépcső vezetett. Az asszony főzött és olvasni tanította a gyereket. Nem járt templomba és ez tette, hogy - jól megfontolva - franciának nyilvánították. „Séhova” sem járni, ez komoly dolog.

Különben az emberek semmit sem bizonyítanak.

Valószínű volt, hogy francia. A vulkánok köveket szórnak szét, a forradalmak embereket. Családok kerültek így el nagy messzeségekbe, sok rendeltetés vesztette el a hazáját, csoportok szóródtak szét és morzsolódtak föl; emberek hullottak a felhőkből, ez Németországban, az Angliában, amaz Amerikában. Meglepték ez országok igazi lakóit. Honnan jönnek ezek az ismeretlenek? Az a tüzhányó vetette ki őket, mely ott messze füstölög. Neveket adtak e levegőből hulló köveknek, e kitaszítottaknak és elveszetteknek, a sors e kitagadottjainak; emigránsoknak, menekülteknek és kalandoroknak nevezték őket. Ha maradtak, megtűrték őket, ha tovább mentek, elégedettek voltak. Némelykor ezek teljesen ártalmatlan teremtések voltak, akiknek - legalább a nőknek - semmi részük sem volt az eseményekben, melyek elűldözték őket és igen meglepődtek, mikor elhajított kőnek érezték magukat. Gyökeret vertek, ahogyan lehetett. Nem vétettek senki ellen és nem értették meg, ami velük történt. Láttam egy szegény fücsomót rémülten a levegőbe röpdülni egy aknarobbanás alkalmával. A francia forradalom még messzebbre dobált mindent, mint más robbanás.

Talán ilyen fücsomó volt az az asszony, akit Guerneseyben *la Gilliatt*-nak neveztek.

Az asszony öregedett, a gyermek nőtt. Egyedül és elhagyatva éltek. Megelégedtek egymással. A nőtényfarkas és a farkaskölyök egymást nyalják. Ezt megint a szomszédok jóindulata alkalmazta rájuk. A gyermekből suhanc lett, a suhancból férfi és akkor - a haladó élet régi kérge mindig lehull - az anya meghalt. Fiára hagyta a sergentée-i rétet, a roque-crespel-i szérüt és az utcasarki házat, sőt, a hivatalos leltár szerint „száz aranyat a zacskó szárában”, ami annyit tesz, hogy a harisnya szárában. A ház berendezéséhez két tölgyfaszekrény, két ágy, hat szék, egy asztal és a szükséges eszközök tartoztak. Egy polcon néhány könyv hevert és a sarokban nem minden rejtelmesség nélkül való bőrönd, melyet ki kellett nyitni a leltár miatt. Az arabeszekkel diszitett, fakó bőröndnek rézkulcsa volt és ólomcsillagokkal verték ki. Vadonatuj, teljes női kelengyével volt tele, szép dunkerque-i vászonból, ingek és szoknyák, több csipkés selyemruha és egy papirdarabon ez a halott kezétől való írás: *A feleségednek, mikor megházasodol.*

A haláleset leverte a tulélőt. Emberkerülő volt, most vad lett. A pusztaság nőtt körülötte. Nem elszigeteltség volt, hanem üresség. Amig ketten vagyunk, az élet elviselhető. De egyedül, úgy érezzük, nem bírjuk vonszolni. Lemondunk arról, hogy huzzuk. Ez az első alakja a kétségbeesésnek. Később megértjük, hogy a kötelesség a megalkuvások sorozata. Szemügyre vesszük a halált, megnézzük az életet és beleegyezőn. Hanem ez a beleegyezés véres.

Gilliatt fiatal volt, a seb beforrott. Ebben a korban a sziv még kigyógyul. Lassanként elhalványuló bánata belevegült körülötte a természetbe, ott valami bájta kapott, ami az emberektől távol a dolgok felé vonzotta és lelkét mindinkább beleolvasztotta a magányba.

IV. Népszerűtlenség.

Gilliatt-ot nem kedvelték a községben. Nagyon természetes ellenszenv volt. Temérdek okát tudták. Mindenekelőtt a házzal magyarázták, melyben lakott. Aztán a származása. Ki volt az az asszony? és honnan ez a gyermek? E vidék népe nem szereti, ha valami rejtélyes van az idegeneken. Azután a ruhája, munkásruhát viselt, holott - ha nem is volt gazdag - megélhetett volna akkor is, ha semmit sem csinál. Továbbá a kertje, ahol a napéjegylenlőség hullámcsapásai ellenére burgonyája termett. Aztán azok a polcon álló vastag könyvek, amiket olvasott.

De még más okok is voltak.

Hogy van az, hogy magában él? Az Utcasarak olyan volt, mint egy megfigyelő kórház; Gilliatt-ot vesztégház alatt tartották, tehát nagyon egyszerű, hogy elképedtek az elszigeteltségén és hogy őt tették felelőssé a magányért, melyet körülötte teremtettek.

Sohasem ment a templomi gyülekezetbe. Éjszaka gyakran kint járt. Boszorkányos dolgokat beszélt. Egyszer látták, amint meglepett arccal a fűben ült. Gyakran meglátogatta az Ancresse dolment⁶ és a mezőn itt-ott előforduló varázsköveket. Bizonyosnak hitték, hogy látták, amint udvariasan köszöntötte az Éneklő Sziklát. Megvásárolt minden madarat, amit hoztak neki és szabadon bocsátotta. Tisztességtudóan viselkedett a polgári személyekkel Saint-Sampson utcáin, de szívesen kerülőt tett, hogy ne találkozzék velük. Gyakran halászott és mindig hallal tért vissza. Vásárnapokon a kertjében dolgozott. Volt egy dudája, melyet Guerneseyn átvonuló skót katonáktól vásárolt és azon játszott esténként a tengerparti sziklák között. Olyan mozdulatokat tett, mint a magvető. Hát mittévő legyen a vidék ilyen emberrel?

⁶ A dolmenek régi emlékkövek. Mint a cromlecek. - Ford.

Ami a könyveket illeti, melyek az elhunyt asszonytól maradtak és amelyeket olvasott, aggasztóak voltak. Jacquemin Hérode tisztelendő, saint-sampsoni rektor, mikor a házban megjelent, hogy eltemesse az asszonyt, a könyvek hátán ezeket a címeket olvasta: *Rosier szótára*, Voltaire: *Candide*; Tissot: *Szózat a néphez az ő egészségéről*. Egy francia emigráns nemes, aki Saint-Sampson-ba vonult vissza, azt mondta: *Az lehetett az a Tissot, aki elvitte Lamballe hercegnő fejét*.

A tisztelendő megjegyezte egyik könyvnek mogorva és vészjósló címét: *De Rhubarbaro*.

Mint e cím elárulja, a munka latin lehetett és kétséges, hogy Gilliatt, aki nem tudott latinul, olvasta volna ezt a könyvet.

Csak hogy az ember pontosan éppen azokat a könyveket nem olvassa, melyekkel leginkább vádolják. A spanyol inquisíció ítélte ebben a kérdésben és minden kétséget eloszlatott.

Egyébiránt a könyv Tilingius doktor értekezése volt a *rhebarbaráról*, melyet Németországban, 1679-ben adtak ki.

Nem voltak bizonyosak abban, hogy Gilliatt nem használ-e bűbájosságot, szűrt leveket és főzeteket. Apró palackjai voltak.

Miért megy a sziklapartra sétálni éjszaka, néha egészen éjfélig? Nyilvánvalóan azért, hogy a gonoszokkal társaloghasson, akik éjszaka, a párában jönnek a tenger partjára.

Egyszer segített a tortevali boszorkánynak a taligáját kihuzni a kátyuból. A vén asszonynak Moutonne Gahy volt a neve.

Megütközést keltett a szigeten, hogy mikor a foglalkozását kérdezték, azt felelte: - *Halász vagyok, ha van megfogható hal*. - Képzeljétek magatokat az emberek helyébe; nem szeretik az ilyen feleleteket.

A szegénység és a gazdagság viszonylagosságok. Gilliatt-nak földje és háza volt, azokhoz képest, akiknek semmijük sincs, ő nem volt szegény. Egy leány, hogy próbára tegye vagy talán, hogy kissé elébe menjen - mert vannak nők, akik férjhez mennének az ördöghöz is, ha gazdag - egy napon azt kérdezte Gilliatt-tól: Mikor lesz már felesége? Így felelt: *Akkor lesz feleségem, mikor az Éneklő Sziklának férje lesz*.

Ez az Éneklő Szikla nagy kődarab, mely egyenesen áll a Lemézurier ur közeli szérűjében. Nagyon őrizkedni kell ettől a kőtől. Hallani lehet ott egy láthatatlan kakas kukorékolását; rendkívül kellemetlen dolog. Aztán be van bizonyítva, hogy a garabonciások hozták ebbe a kertbe.

Éjszaka, mennydörgésben, emberek röpülnek a vörös felhők között, reszkető levegőben, azok garabonciások. Egy asszony, aki Grand-Miellesben lakik, ismeri őket. Egy estén, mikor garabonciások álltak a keresztuton, ez az asszony azt kiáltotta egy fuvarosnak, aki nem tudta, melyik utra térjen: *Kérdezze meg tőlük az utat; jóltevő nép ez, igen művelt emberek a nagyvilági beszélgetésben*. Fogadni lehet, hogy ez az asszony boszorkány.

Az igazságos és bölcs I. Jakab király elevenen megfőzette az ilyenféle asszonyokat, megízlelte a levest és a lé ízéről megmondta: *Ez boszorkány volt. Ez nem volt boszorkány*.

Sajnálni lehet, hogy a mai királyoknak nincs ilyen tehetségük, mely megérthetővé tenné az intézmény hasznosságát.

Gilliatt, nem minden komoly alap nélkül, a boszorkányság illatát hordozta. Hallották, mikor egy viharos éjféltor egyedül volt a tengeren egy bárkán Sommeilleuse mellett és ezt kérdezte:

- Van itt valami még, amin tul kellene lenni?

Egy hang felelt a sziklák tetejéről:

- Sőt! Vakmerő!

Kihez beszélt volna, ha nem ahhoz, aki felelt neki? Ez elég bizonyítéknak látszik.

Egy másik viharos estén olyan sötét volt, hogy semmit sem lehetett látni, közel a Catiau-Roquehoz, e két sor sziklához, melyeken péntek este a boszorkányok, kecskék és manók táncolnak, biztosra vették, hogy Gilliatt hangját ismerik föl ebben a megdöbbentő beszélgetésben:

- Hogy érzi magát Vésin Brovard? (Kőműves volt, aki leesett egy tetőről.)

- Meggyógyult.

- Ördögbe! Magasabbról zuhant le, mint ez a nagy oszlop. Csodálatos, hogy semmije sem tört el.

- Jó idő járt mult héten a tengerifü gyűjtésére.

- Jobb, mint ma.

- De nem nagyon fog tódulni a hal a vásárra.

- Drága lesz.

- Hogy van a Catherine?

- Bájos.

„A Catherine” nyilván valami sellő volt.

Gilliatt a látszat szerint a sötétség mesterségét üzte. Legalább senki sem kételkedett benne.

Látták némelykor a korsójával, amint vizet öntött a földre. De a földre öntött viz az ördög alakját mutatja.

A saint-sampsoni uton, az I. számú hámor szomszédságában van három lépcsőszerűen elhelyezett kődarab. A legfelső sikon valaha kereszt állhatott. Vagy akasztófa. Ezek nagyon gonosz kövek.

Nagyon hozzáértő és föltétlenül szavahihető emberek állítják, hogy látták Gilliattot e kövek közelében egy varangyosbékával beszélgetni. De Guerneseyben nincsenek varangyok; Guerneseyben csupa vípera él, Jerseyben csupa varangy. Ennek a varangynak uszva kellett átjönnie Jerseyből, hogy Gilliattal beszélhessen. A társalgás barátságos volt.

Ezeket a dolgokat megállapították, a bizonyosság az, hogy a három kő most is ott van. Aki kételkedik, elmehet megnézni, sőt a közelében van egy ház, melynek sarkán ez a fölirat olvasható: *Élő- és levágott állat-kereskedő, öreg kötelek, vas, csont, dohány; készségesen fizet és előzékeny.*

Rosszhiszeműnek kellene lennie annak, aki kétségbevonná a kövek jelenlétét és a ház létezését. Mindez ártalmára volt Gilliattnak.

Csak a tájékozatlanok nem tudják, hogy a La Manche-tenger legnagyobb veszedelme a Sörényesek Királya. Ő a legfélelmesebb tengeri személyiség. Aki őt megpillantotta, két Szent Mihálynap között hajótörést szenved. Kicsi, mert törpe és süket, mert király. Tudja mindazoknak a nevét, akik a tengerbe veszttek és tudja, hol vannak. Alaposan ismeri az ocean temetőjét. Alul széles, fölül keskeny tömör koponya, zömök test, éktelen, nyulós has, dudorodások a fejen, rövid lábak, hosszú karok, uszonyok a lábak helyén, karmok a kezein, széles zöld arc, ilyen a király. Karmai legyezőalakúak, uszonyai körmök. Képzeljük el egy hal kisértetét, melynek emberi alakja van. Hogy végezzenek vele, exorcizálni kellene, vagy ki-

halászni. De mindaddig vészthozó lesz. Semmi sem olyan nyugtalanító, mint őt megpillantani. Az ember megsejti a hullámok fölött, a köd sűrűségében egy élőlény vonalait: alacsony homlokot, pisze orrot, lapos füleket, óriási száját, melyben nincsenek fogak, kékeszöld pofák, szarufa-szemöldök, dévaj szemek. Vörös, mikor a fény sápadt és halavány, ha a világosság biborszínű. Hullámos, merev szakála van, mely szögletesre vágva terül el egy galléralaku hártján, mely elől és hátul hét-hét kagylóval ékes. Ezeket a kagylókat rendkívülieknek mondják a hozzáértők.

A Sörényesek Királyát csak háborgó tengeren lehet látni. A vihar gyászos tornásza ő. Alakja elmosódva látszik a ködben, szélben, esőben. A köldöke undok. Tengeriteknőc héja takarja az oldalait, mint valami mellény. Egyenesen állva emelkedik ki a gördülő hullámokból, melyek fölbuggyannak a szél nyomása alatt és sodródnak, mint a forgács az asztalos gyaluja alól. Egészen kiemelkedik a habból és ha van a láthatáron veszedelemben forgó hajó, arcát bizonytalan mosoly deríti föl, örült és rettentő arccal, sápadtan táncol a homályban. Bizony, ez csuf találkozás. Abban az időben, mikor Gilliatt a saint-sampsoniak töprengésének egyik oka lett, azok, akik utoljára látták a Sörényesek Királyát, kijelentették, hogy a gallérján már csak tizenhárom kagyló van. Tizenhárom; ezzel még veszedelmesebb lett. De hová lett a tizennegyedik? Odaadta valakinek? És kinek adta? Senki sem tudta megmondani és csak találgatásra szorítkoztak. De az bizonyos, hogy Lupin-Mabier ur Godaines-ből, - tekintélyes ember, huszonnégy holdra becsült birtokos, - kész volt esküt tenni arra, hogy egyszer látott a Gilliatt kezében egy nagyon különös kagylót.

Nem ritkán lehetett ilyen párbeszédet hallani két paraszt között:

- Szomszéd, ugye szép az ökröm?
- Puffadt az, szomszédom.
- Bizony, igaza lehet.
- Jobban iszik, mint eszik.
- Igaz biz az!
- Biztos, hogy nem Gilliatt verte meg a szemével?

Gilliatt meg-megállt a földek szélén a munkások mellett, vagy a kertek végén a kertészek mellett és az jutott eszébe, hogy ilyen rejtélyes szavakat intézzen hozzájuk:

- Mikor az ördögzablája virágzik, arassátok le a téli zabot.

(Parenthesis: ördögzablája = a scabiosa virágja).

- A kőrisfa levelet hajt, nem fog többet fagyni.
- Nyári napforduló, a bogáncs virágzik.
- Ha nem esik júniusban, a gabonát megcsipi a dér. Óvakodjatok az üszögtől.
- A vadcseresznye fürtöket ereszt, óvakodjatok a teli holdtól.
- Ha az idő az ujhold után való hatodik napon olyan, mint a negyedik napon volt, akkor az egész hónapban tizenkét nap közül kilenc olyan lesz, ha a hatodik nap olyan, mint az ötödik, akkor tizenkét nap közül tizenegy lesz olyan.
- Rajta legyen a szemetek a szomszédaitokon, ha dolgotok akad velük. Vigyázzatok; a gonoszágaikra. Ha meleg tejet itatnak a disznóval, fölfordul. Ha a tehén fogait bedörzsölik bodzával, nem eszik többet.
- A heringek ivnak, őrizkedjete a láztól.

- A békák mutatkoznak már, ültessétek el a dinnyemagokat.
- A zuzmó virágzik, vessétek el az árpát.
- A hársfa virágos, kaszáljátok le a rétet.
- A nyárfa virágzik, vegyétek le a ponyvákat.
- Zárjátok be a melegházakat, a dohány virágzik.

És - szörnyűség! - ha követték tanácsait, jól jártak.

Egy júniusi éjszakán a dudáját fujta a parton és a pisztránghalászat nem sikerült.

Szemben a házával, a homokparton, valamelyik este egy hinárral megrakott kocsi fölborult. Valószínűen félt, hogy a törvény elé kerül, mert nagyon fáradozott, hogy segítsen fölemelni a kocsit és ő maga rakta meg újra.

Egy kis leányt a szomszédban elleptek a tetvek, elment Saint-Pierre-Portba és visszajött valami kenőccsel, mellyel bedörzsölték a gyermeket; és így Gilliatt szabadította meg a tetvektől, tehát tőle is kapta.

Mindenki tudja, hogy van olyan varázslat, mellyel valakit tetvessé lehet tenni.

Gilliatt eljárt megnézegetni a kutakat, ami veszedelmes dolog, ha az illetőnek rossz tekintete van; tény az, hogy egy napon Arculons-ban, Saint-Pierre-Port közelében, egy kut vize megromlott. A jó asszony, a kut gazdája, így szólt Gilliathoz: Nézd meg ezt a vizet. És mutatott neki egy teli pohárral. Gilliatt vallott. - A víz zavaros, mondta, ez igaz. A jó asszony bizalmatlankodva mondta: Hát akkor gyógyítsd meg. Gilliatt kérdéseket intézett hozzá: - van-e istállója? - van-e az istállónak csatornája? - vajjon ez a csatorna nem jut-e nagyon közel a kuthoz? A jó asszony azt felelte, hogy igen. Gilliatt bement az istállóba, csinált valamit a csatornával, elfordította a folyását és a kut vize megint jó lett. A vidéken gondolhattak, amit akartak. A kut nem lesz ok nélkül rossz, aztán meg jó; egyáltalán nem értették a kut betegségét és valóban nehéz el nem hinni, hogy Gilliatt megbabonázta ezt a vizet.

Falun összeszedik az ilyen jeleket, összeillesztik és az egészből hirnév lesz.

Előfordult, hogy Gilliattot meglepték, mikor az orra vérzett. Ez komoly dolognak látszott. Egy sokat utazott hajógazda, ki már majdnem körüljárta a földet, az erősítette, hogy a tunguzoknál minden boszorkánynak vérzik az orra. Ha látják, hogy valakinek vér folyik az orrából, már tudják, mihez tartásuk magukat. Az okos emberek mindenesetre megjegyezték, hogy ami a tunguzoknál jellemzi a boszorkányt, Guerneseyben talán nem éppen olyan fokban jellemzi.

Látták, mikor Szent Mihály-nap táján megállt Huriaux szérüskertjében a mezőn a videclins-i nagy ut mellett. Fűtyült a mező felé és egy pillanat múlva odajött egy holló, még egy pillanat múlva pedig egy szarka. A dolgot egy előkelő ember bizonyítja, aki azóta magasrangú tisztviselő lett azzal a megbizatással, hogy könyvet vezessen a királyi hitbizományokról.

Hamelben az öreg asszonyok biztossággal állították, hogy egy reggel a csicsergő fecskék Gilliattot szőlítették.

Hozzátehetjük, hogy nem volt jószívü.

Egy napon egy szegény ember verte a szamarát. A szamár nem ment. A szegény ember facipőjével néhányszor hasbarugta és a szamár lebukott. Gilliatt odafutott, hogy fölemelje a szamarat, a szamár nem élt. Gilliatt fölpofozta a szegény embert.

Egy másik napon látta, amint egy fiu fészket hozott le a fáról, tele még egészen csupasz madárfiókával. Elvette a fészket a fiutól és annyira ment a gonoszságban, hogy visszavitte a fára.

Az arramenők szemrehányásokat tettek neki, ő meg csak arra szoritkozott, hogy a madár-szülőkre mutatott, akik a fa fölött vijjogtak és most visszatértek a fészekbe. A madarak voltak a gyöngye oldala. Ez olyan jel, melyről a mágusok általában fölismerhetők.

A gyerekek örömeiket lelték abban, hogy kifosztották a sziklaparti jégmadár- és sirályfészkeket. Sok kék, sárga és zöld tojást szedtek ki belőlük, melyekből rózsákat raktak ki a kemence elején. De a meredek parton néha megcsuszott a lábuk, lezuhantak és meghaltak. Semmi sem olyan szép, mint a tengeri madarak tojásaival diszitett kályhaellenzők. Gilliatt nem tudta, mit találjon ki, hogy rosszat tehessen. Saját élete veszélyeztetésével fölmászott a parti szikla-hasadékokba és szalmabábokat akasztott oda öreg kalapokkal és mindenféle más madárijesztőket, hogy így megakadályozza a madarakat abban, hogy ott rakjanak fészket, a gyermekeket pedig az ebből következő odajárásban.

Ezért majdnem gyűlölik Gilliattot a vidéken. Vagy legalább fogják gyűlölni.

V.

Gilliatt többi gyanus tulajdonságai.

A közvélemény nem volt nagyon határozott Gilliatt felől.

„Ojtott gyereknek” tartották, sőt némelyek annyira mentek, hogy „cambion”-nak állították. Cambion egy asszonynak az ördögtől való fia.

Ha az asszonynak egy férfitől hét egymásután következő gyermeke fiu, akkor a hetedik ojtott. De azért nem kell, hogy egy leány szakítsa meg a fiúk sorozatát.

Az ojtott gyerek valamelyik testrészén egy liliom természetes lenyomata van, tehát épp úgy meggyógyítja a görvélyt, mint a francia királyok. Ilyen ojtottak mindenfelé vannak Franciaországban, de különösen Orleansban. Gâtinais minden falujának megvan a maga ojtottja. A betegek meggyógyításához elegendő, ha az ojtott reáfúj a sebre vagy ha megérinttet a lilimát. A dolog különösen nagypéntek éjszakáján jár sikerrel. Mintegy tiz év előtt Gâtinais Ormes nevű helységének ojtottja, kit Szép Ojtottnak hívtak és akitől egész Beauce megye tanácsot kért, egy Foulon nevű kádár, kocsit és lovat tartott. A csendőrségnek kellett közbelépni, hogy a csodatevéseinek véget vessenek. A liliom a bal melle alatt volt. Más ojtottaké másutt van.

Vannak ojtottak Jerseyben, Guerneseyben és Aurignyben is. Ez bizonyára abból a jogból következik, amit Franciaország tart a Normand hercegségre. Máskülönben mire volna jó a liliom?

A La Manche-szigeteken görvélyesek is vannak; ez teszi szükségessé az ojtottakat.

Némelyek, akik egy napon ott voltak, mikor Gilliatt fürdött a tengerben, azt hitték, hogy liliomot látnak rajta. Mikor megkérdezték, felelet helyett kacagni kezdett. Mert nevetett néha, mint a többi emberek. Ez idő óta nem látták többé fürödni; csak veszélyes és magányos helyeken fürdött. És valószínűen éjszaka, holdvilágnál; be kell látni, ez is gyanus dolog.

Azok, akik nem akarták elhinni, hogy cambion, vagyis az ördög fia, azok nyilvánvalóan csalódtak. Tudniok kellett volna, hogy cambion alig van másutt, mint Németországban. De Valle és Saint-Sampson ötven év előtt még a tudatlanság hazája volt.

Valakit Guerneseyben az ördög fiának hinni, ebben látható tulzás volt.

Gilliattól, annak ellenére, hogy nyugtalanságot keltett, tanácsokat kértek. Parasztok beszéltek el neki félénken a betegségeiket. Ebben a félelemben benne volt a bizalom; úgy van vidéken, minél gyanusabb az orvos, annál biztosabb az orvosság. Gilliattnak voltak gyógyszerei, melyeket az elhalt asszonytól megtartott; mindenkinek adott belőle, aki kérte és nem fogadott el pénzt. Meggyógyította az ízületi gyulladást füvek alkalmazásával; egyik fiolájának tartalma megszüntette a lázt; a saint-sampsoni kémikus, akit mi gyógyszerésznek nevezünk, azt gondolta, hogy ez bizonyára chinafa-főzet. A kevésbé jóindulatuak szívesen elismerték, hogy Gilliatt elég jó ördög a betegekhez, amíg csak a gyógyszerekről van szó; de hogy ojtott volna, arról semmit sem akart hallani; ha egy görvélyes arra kérte, hogy engedje megérinteni a lilomot, felelet helyett bezárta az ajtót az orra előtt; a csodatétel olyan dolog volt, amit állhatatosan visszautasított; ami bizony nevetséges egy boszorkánytól. Ne légy boszorkány; de ha már az vagy, végezd a mesterségedet.

Volt néhány kivétel is az általános ellenszenvből. A clos landèsi főúr, Landoys, levéltárnoka volt Saint-Pierre-Portnak, őrizte az iratokat és a születések, házasságok, halálozások lajstromát. Ez a Landoys levéltáros hiu volt arra, hogy Pierre Landaistól, a bretagnei kincstárnoktól származtatta magát, akit 1485-ben fölakasztottak. Egy napon Landoys ur fürdés közben nagyon mélyen hatolt a tengerbe és fuldokolni kezdett. Gilliatt a vízbe vetette magát, ő is fuldokolni kezdett, de megmentette Landoyst. Ettől a naptól kezdve Landoys nem mondott többé rosszat Gilliattról. Azoknak, akik ezen csodálkoztak, azt felelte: *Miért kívánja, hogy megvessek egy embert, aki nem vétett nekem, hanem szolgálatomra volt?* Sőt a levéltáros bizonyos fokig barátságába fogadta Gilliattot. Ennek a levéltárosnak nem voltak előítéletei. Nem hitt a boszorkányokban. Kinevette azokat, akik féltek a hazajáró szellemektől. Volt csónakja, szabad óráiban, szórakozás céljából halászott és soha semmi rendkívülit nem látott, legföljebb egyszer, holdvilágos éjszakán egy fehér asszony ugrált a víz fölött, de még ebben sem volt egészen bizonyos. Moutonne Gahy, a tortevali boszorkány egy kis zacskót adott neki, amit a nyakkendő alatt kell viselni és akkor megvéd a szellemektől; gunyolódott a zacskón és nem tudta, mi van benne; de azért hordta, mert mégis nagyobb biztonságban érezte magát, ha ez a holmi a nyakában volt.

Néhány vakmerő megkockáztatta, hogy Landoys urat követve, bizonyos enyhítő körülményeket találjon Gilliattban, bizonyos értékes jelenségeket, mértékletességét, tartózkodását a pálinkától és a dohánytól, néha odáig is elmentek, hogy ezt a szép dicséretet mondták el róla. *Nem iszik, nem füstöl, nem bagózik, nem szipákol.*

De a mértékletesség nem értékes tulajdonság, mikor vannak mellette más tulajdonságok is.

Általános ellenszenv nehezedett Gilliatra.

De akármilyen volt is, Gilliatt, mint ojtott, szolgálatokat tehetett. Egyik nagypénteken éjfélkor - az ilyen kurákra használatos napon és órában - sugallatra vagy önkéntes vállalkozásból, a sziget valamennyi görvélyese egy tömegben eljött hozzá és összetett kezekkel, keserves panaszokkal kérték Gilliattot, gyógyítsa meg őket. Megtagadta. Erről megismerték az ő gonoszságát.

VI. „A potroh.”

Ilyen volt Gilliatt.

A leányok csufnak találták.

De nem volt csuf. Sőt talán szép volt. Volt valami az arcélében az antik barbárból. Ha nyugodt volt, hasonlított a Traján-oszlop dákjaihoz. A füle kicsi és finom volt, nem rojtos-

szélü és csodálatos formájú. A két szeme között mély, függőleges redő volt, mint a bátor és kitartó férfiaknak. A két szájszöglete lefelé huzódott, keserűen; homloka nemesen és derűsen domborodott; nyílt szemének szabad tekintetét kissé megzavarta a pillogás, amit a hullámok tükrözése idéz elő a halászkónál. Gyermeki kacagása kedves volt. Fogai olyanok voltak, mint a legtisztább elefántcsont. A nap majdnem négerré sütötte. Büntetlenül nem lehet az oceanba, a viharba, az éjszakába vegyülni; harmincéves korában negyvenötnek látszott. A szél és a tenger sötét álarcát viselte.

Gilliatt le Malin (Gonosz Gilliatt) volt a mellékneve.

Egy indiai mese mondja: Bráma megkérdezte az Erőt: Ki erősebb nálad? Azt felelte: Az Ügyesség. Egy kínai közmondás azt tartja: Mit nem tehetne az oroszán, ha majom volna! Gilliatt nem volt sem oroszán, sem majom; de a dolgok, amiket művelt, támogatták a kínai közmondást és a hindu mesét. Hatalmas és mindenre alkalmas ügyességével megtalálta a módját, hogy rendes alakja és rendes testi erejével óriás terheket emeljen és atléták mutatványait vigye végbe.

Tornász volt; egyformán használta a jobb- és a balkezét.

Nem vadászott, de halászott. Kimélte a madarakat, de a halakat nem. Jaj a némáknak! Kitünően uszott.

A magány vagy tehetségessé teszi az embereket vagy hülyékké. Gilliatról mindkét vélemény járta. Némely pillanatban „bámész arcú” volt, akkor ostobának tartották. Másik percben nem tudni, milyen mélység volt a tekintetében. Az antik Chaldeában éltek ilyen emberek; bizonyos órákban a pásztor homályossága átlátszóvá lett és látni engedte a mágust.

Egyszóval nem volt ő más, mint egy szegény ember, aki írni és olvasni tudott. Valószínű, hogy azon a határon állott, mely a gondolkodót elválasztja az álmodozótól. A gondolkodó akar és az álmodozó alárendeli magát. A magány megtoldja az egyszerű embereket és bonyolulttá teszi őket. Bensejüket áthatja a szent borzalom. Az az árnyék, melyben Gilliatt lelke élt, két elemből tevődött össze; majdnem egyenlő mennyiségben voltak meg benne, mindkettő homályos, de nagyon különböző: benne élt a tudatlanság, a végtelenség, kívül pedig a rejtelem, a mérhetetlenség.

A sziklák mászásától, a szakadékokba való behatolástól, a szigetvilágban minden időben való jövés-menéstől, az akármilyen hajóval való bannitudástól nagyszerű tengerésszé vált, anélkül, hogy hasznát vette volna, csakugy kedvtelésből, a maga szórakozására.

Született kormányos volt. Az a tengerész az igazi kormányos, aki inkább a fenéken hajózik, mint a víz felszínén. A hullám csak külső probléma, melyet folytonosan bonyolulttá tesznek tengeralatti alakulatai azoknak a helyeknek, ahol a hajó jár. Aki látta Gilliattot evezni a normand szirtek és zátonyok közt, azt gondolhatta, hogy a koponyájának boltozata alatt a tengerfenék térképe van. Tudott mindent és dacolt mindennel.

Jobban ismerte a vészjelzőket, mint a halászmadarakat, melyek reájuk telepedtek. Az észrevehetetlen különbség a creux-i, alligande-i, trémies-i és sardrette-i uszó bóják között az ő számára teljesen tiszta és világos volt még ködben is. Ő nem habozott sem az anfré-i tojásdadvégű karónál, sem a rousse-i lándzsahegyű hármass villánál, sem a corbette-i fehér golyónál, sem a long-pierre-i fekete golyónál; nem félt, hogy összetéveszti a goubeau-i keresztet a la platte-i földbe ázott karddal vagy a barbées-i pörölyvégű karót a moulinet-i fecskefarku cölöppel.

Ritka tengerésztudománya különösen azon a napon keltett föltűnést, mikor Guerneseyben regattának nevezett tengerészversenyt tartottak. A föladat ez volt: egyedül indulni egy négyvitorlás hajóval, elvinni Saint-Sampsonból Herm szigetére, mely egy mértföldnyire fekszik és

visszavezetni Hermből Saint-Sampsonba. Egyedül vezetni egy négyvitorlás hajót, nincs olyan halász, aki meg nem tenné ezt, a nehézség nem látszik nagynak, de itt következik, ami sulyossá teszi. Mindenekelőtt maga a hajó, mely régi, rotterdami divatu, széles és öblös naszád volt, melyet a mult századbeli tengerészek *hollandi potroh*-nak neveztek. Még ma is lehet a tengeren találkozni ezzel a régi, puffadt és lapos hajómintával, melynek jobb- és baloldalán a széljárás szerint lecsapódó két szárny helyettesítette a gerincet. Másodszor a Hermből való visszatérés; a visszatérést kősúlyokkal nehezítik meg. Üresen mennek, megterhelve kell visszajönni. A verseny díja a naszád. Már előre a győztesnek ajándékozták. A naszád a hajókalauzé volt; a kormányos, aki husz éven keresztül vezette, a La Manche-tenger legizmosabb tengerésze volt. Halála után nem találtak embert, aki vezetni tudta volna, tehát elhatározták, hogy egy regatta díjává tüzik ki. A potroh, noha nem volt földélzete, csábíthatta a pályázókat. Az árboca elől volt, ami fokozta a vitorlák huzóerejét. Másik előnye volt, hogy az árboc nem zavarta a rakodást. Szilárd teknő volt, nehéz, de erős és jól birta az oldalt jövő hullámokat; igazi nénémasszony bárka. Sokan siettek maguknak követelni; a verseny kemény volt, de a díj szép. Hét vagy nyolc halász jelentkezett, a legerősebbek a szigeten. Egymásután tettek kísérletet; egy sem jutott el Herm-ig. Az utolsó bajnok arról volt nevezetes, hogy egy nagy vihar alkalmával evezővel kelt át Serk és Brecq-Hou között a félelmesen háborgó tengeren. Visszavezette a bárkát és patakozott róla a veriték, mikor kijelentette: Lehetetlen. Akkor Gilliatt lépett a bárkába, megmarkolta előbb az evezőt, aztán a nagy vitorlakötelet és oldalra lökte. Aztán anélkül, hogy tőkéhez kötözte volna, ami nagy oktalanság lett volna és anélkül, hogy eleresztette volna, ura maradt a fővitorlának és engedte gördülni a csigán a szél ellen és anélkül, hogy az iránytól eltért volna, balkézzel megragadta a kormányrudat. Három-negyed óra mulva Hermben volt. Három óra mulva, noha erős déli szél kerekedett és keresztbe fújt a révben, a potroh köterhével és Gilliattal megérkezett Saint-Sampsonba. Kérkedésből és vitézkedésből a hermi kis bronzágyut is a teherhez csatolta, melyből a sziget népe minden év november 5-én lövöldözött Guy Fawkes halálának örömére.

Guy Fawkes - futólag megjegyezhetjük - kétszázhat éve halott már; az öröm bizony soká tart.

Gilliatt ekképen tulterhelve a bárkát Guy Fawkes ágyujával, noha déli szél járta a vitorlákat, visszavezette, mondhatnánk visszavitte a potrohot Saint-Sampsonba.

Ezt látva, mess Lethierry fölkiáltott: Ez aztán a bátor hajós!

És kezét nyújtotta Gilliattnak.

Mess Lethierryről lesz még szó.

A potrohot Gilliattnak ítélték.

Ez a kaland semmit sem ártott Gonosz melléknevének.

Néhányan kijelentették, hogy semmi bámulatos nincs, ha Gilliatt „lasponya”-ágot rejtett el a bárkában. De ezt nem lehetett bebizonyítani.

Ettől a naptól kezdve Gilliatt nem használt más hajót, csak ezt a potrohot. Ebben a nehéz bárkában járt halászni. Kikötötte abban a jó kis öbölben, mely kizárólag az övé volt, közvetlenül a háza fala mellett. Ha leszállt az este, vállára vetette a hálót, keresztülment a kertjén, átlépett a párkányt alkotó köveken, egyik szikláról a másikra bukdácsolt és beleugrott a bárkába.

Sok halat fogott, de az emberek erősítették, hogy a „lasponyaág” mindig ott volt a hajón. A lasponya naspolyát jelent. Senki sem látta ezt a galyat, de mindenki hitte.

A fölösleges halat nem adta el, hanem elajándékozta.

A szegények kapták meg a halakat, de mégis haragudtak reá miatta, a lasponyaág miatt. Ez mégsem megy. Nem szabad megcsalni a tengert.

Halász volt, de nem csupán az: Hajlamból és szórakozásból három vagy négy mesterséget tanult meg. Asztalos volt, kovács, kerékgyártó, hajóács, sőt kissé gépész is. Senki sem tudott egy kereket úgy kijavítani, mint ő. Ő készítette a maga módja szerint valamennyi halászó eszközét. Az Utcasarok egyik kis zugában kis kovácstűzhelye és üllője volt és minthogy a potrohnak csak egy horgonya volt, ő egyedül csinált neki másodikat. Kitűnő horgony volt; gyűrűjének megvolt a kívánt ereje és Gilliatt, anélkül, hogy valaki tanította volna, megtalálta a pontos méretét a horgonypofáknak, mely megakadályozza, hogy az iszapba fészkelődjének.

Türelmesen pótolta a hiányzó szögeket tölgyfacsapokkal, ami lehetetlenné tette, hogy a lyukakat megegye a rozsdá.

Ilyen módon gyarapította a potroh jótulajdonságait. Az a haszna lett belőle, hogy időnként elmehetett egy-két hónapot eltölteni valamelyik elhagyott szigeten, mint Chousey vagy a Casquet-k. Azt mondták: Lám, Gilliatt már nincs itt. De ez nem okozott gondot senkinek.

VII.

A kísérteties ház kísérteties lakója.

Gilliatt az álmok embere volt. Ebből származott a vakmerősége és a félténysége is. Különös eszméi voltak.

Talán hallucinációi és illúziói voltak Gilliatt-nak. A hallucináció épp úgy eléri Mártont, egy parasztot, mint Henriket, egy királyt. Az Ismeretlen néha meglepetéseket szerez az emberi léleknek. Hirtelen repedés a homályon egyszerre látni engedi a láthatatlant, aztán összeszorul. Ezek a látományok néha átalakító hatásúak; Mohameddé tesznek egy tevehajcsárt és Jeanne d'Arcká egy kecskepásztor leányt. A magány fölszabadít bizonyos mennyiségű fenséges tévedést. Ilyen a lángoló csipkebokor legendája. Az eszmék rejtélyes ingadozása következik belőle, mely látnokká növeli az orvost és prófétává a költőt; ebből származott Hóreb, a Cédron, Ombros, Castalia megrágott borostyánjának mámora, ez idézte elő dodonai Peleiót, delphi-i Phemonoét, lebadea-i Trophoniust, Ezechielt a Kébaron és Jeromost Thébában. Az álomlátó állapot többnyire leveri és elkábitja az embert. A szent elbutulás létezik. A fakir úgy hordja látomásai terhét, mint a cretin a golyváját. Luther, amint az ördögökkel beszél a wittenbergi padlásszobában, Pascal, amint eltakarja a poklot a szobája kályhaellenzőjével, az obi néger, mikor a fehérképű Bossum istennel beszélget, ezek azonos tünetények, de az agyvelők, melyeken áthatolnak, erejük és méreteik szerint különbözőképpen viselik el. Luther és Pascal nagyok, nagyok is maradnak, az obi ostoba.

Gilliatt nem volt sem ilyen magasan, sem ilyen alacsonyan. Gondolkodó volt. Semmi több.

Kissé különösen látta a természetet.

Többször megtörtént, hogy a tenger tökéletesen tiszta vizében váratlanul elég nagy állatokat talált, melyeknek alakja különböző volt, meduzaféléket, melyek a vízből kiemelve hasonlítottak a lágy kristályhoz és visszadobva a vízbe, beleolvadtak a környezetükbe színük és átlátszóságuk azonossága által, annyira, hogy el is tűntek. Ebből arra következtetett, hogy miután élő átlátszóságok laknak a vízben, más - épp úgy élő - átlátszóságok lakhatnak a levegőben. A madarak nem a levegő lakói; azok kétlakiak. Gilliatt nem hitte, hogy a levegő lakatlan. Azt mondta: Ha a tenger teli van élőkkal, miért lenne üres a légkör? Levegőszinű teremtetések eltűnnek a világosságban és megmenekülnek tekintetünkől; mi bizonyítja, hogy nincsenek? A hasonlóság arra mutat, hogy a levegőnek is megvannak a maga halai, mint a

tengernek; ezek a levegőbeli halak átlátszók lehetnek, ami a teremtő előrelátás jótéteménye nekik és nekünk; minthogy átengedik testükön a világosságot, nem vetnek árnyékot és nincsenek körvonalaik, ismeretlenek maradnak előttünk és mi nem foghatjuk meg őket. Gilliatt úgy képzelte, hogy ha sikerülne lecsapolni a földről a légkört és ha halásznának a levegőben, mint egy halastóban, meglepő lények tömegét találnák benne. És - tette hozzá álmodozásában - sok dolog nyerne magyarázatot.

Az álmodozás, mely a gondolat ködös állapota, az álommal határos és kitölti a határait. Az élő átlátszóságtól lakott levegő az ismeretlen kezdete lenne, de azon túl kínálkozik a lehetőségek hatalmas nyílása. Más lények, más tények. Valami természetfölöttiség, de rejtett folytatása a végtelen természetnek. Gilliatt, abban a munkás tétlenségben, mely az ő létét alkotta, furcsa megfigyelő volt. Még az álmot is megfigyelte. Az álom érintkezik a lehetőséggel, melyet valószerűtlenségnek nevezünk. Az éjszaka világa is világ. Az éjszaka, mint éjszaka, szintén mindenség. Az ember anyagi szervezete, melyre egy tizenöt mérföld magas levegőoszlop nehezedik, este fáradt, lehanyatlik a kimerültségtől, lefekszik, pihen; a hus szemei lecsukódnak, de ebben a szunnyadó fejben, mely kevésbé tunya, mint gondoljuk, más szemek nyílnak ki; az Ismeretlen megjelenik. Az ismeretlen világ homályos dolgai szomszédjaivá lesznek az embernek, akár úgy, hogy valóságos érintkezés támad akár úgy, hogy a mélység távolságai kísértetiesen megnagyobbodnak; úgy tűnik föl, hogy a távolságok elmosódó élői eljönnek bennünket megnézni, hogy kíváncsiak reánk, a föld élőire; kísérteties teremtség jön föl vagy száll le hozzánk és egymás mellett haladunk valami szürkületben; látománybeli szemlélődésünk előtt a mienktől különböző élet tömörül és eloszlik, mely belőlünk és más dolgokból tevődik össze; és az alvó, aki nem tökéletesen lát, nem egészen öntudatlan, sejti ezt a különös állatiaságot, ezt a rendkívüli növényzetet, e borzasztó vagy mosolygó ólomszínűségeket, e lárvákat, ez álarcokat, ez alakokat, hidrákat, e zürzavart, e holdnélküli holdfényt, a csoda homályos széthullását, e növekedés és fogyatkozást a kavargó sűrűségben, e sötétségben lebegő alakokat, mindezt a rejtelmet, amit álomnak nevezünk, mely nem más, mint a láthatatlan valóság közeledése. Az álom az éjszaka aquariuma.

Igy álmodott Gilliatt.

VIII.

A „Gild-Holm’Ur” kilátó.

Hiába keresnők ma a kis Houmet-öbölben Gilliatt házát, kertjét és a hasadékat, melyben a potrohot biztonságba helyezte. Az Utcasarok nincs többé. A kis félsziget, melyen a ház állott, ledőlt a kőfejtők csákányai alatt; szekerenként berakták a sziklakalmárok és gránitkereskedők hajóira. Rakodópart, templom és palota lett belőle a fővárosban. Az egész sziklaorom rég elment Londonba.

Ezek a tengerbenyuló sziklák hasadékaikkal, csipkézetükkel igazi kis hegyláncok; láttukra olyan benyomása támad az embernek, mint az óriásnak, ha a Cordillerákat nézi. A tájszólás Banques - padoknak nevezi őket. Ezek a padok igen különböző alakúak. Némelyik hátgerinchez hasonlít, minden szikla egy-egy csigolya; némelyik olyan, mint a hal szálkái, mások, mint a krokodil, mikor vizet iszik. Az Utcasarok padjának szélén nagy szikla állt, melyet a houmeti halászok az Állat Szarvának neveztek. Ez a gulaalaku szirt a jersey-i csucshoz hasonlított, de nem volt olyan magas. A dagály elválasztotta a padtól és a Szarv olyankor elszigetelten állt. Apály alatt egy járható földszoroson lehetett odajutni. Ennek a sziklának nevezetessége egy természetes szék volt, melyet a hullám vájt ki és az eső lecsiszolt. Áruló volt ez a szék. Észrevétlenül vonzotta az embert a kilátás szépségével; megállt

rajta „a látvány kedvteléséből” - mint Guerneseyben mondják -; valami ott tartotta; bűbáj volt a nagy láthatáron. A szék önként kínálkozott; olyan volt, mint egy fészek a sziklaorom homlokán; könnyű volt fölkapaszkodni ebbe a fészekbe; a tenger, mely a kőbe véste, lapos kövekből kényelmesen elhelyezett lépcsőfélét helyezett alája; az örvénynek van ilyen előzékenysége, óvakodjatok az ilyen udvariasságtól; a szék csábított, az ember fölszállt, leült reá; kényelmesen érezte magát; ülésül a haboktól lekerekített gránit szolgált, könyöklőül két kiszögellés, mintha éppen erre a célra készültek volna, háttámasztékul az egész magas függőleges sziklafal, melyet megbámulunk a fejünk fölött nem is gondolva arra, hogy lehetetlen volna megmászni; semmi sem egyszerűbb, mint hogy az ember ottfeledkezik a karosszékekben. Látni az egész tengert, látni a messzeségben az induló vagy érkező hajókat, követhetünk a szemünkkel egy-egy vitorlát mindaddig, míg az oceán gömbölyűsége alámerül a Casquet-sziklák mögött; bámulunk, nézünk, élvezünk, érezzük a szellő és az ár cirógatását; van Cayenneben egy bőregér, mely elaltatja az embert szelid és komor szárnycsapásaival; a szél ilyen láthatatlan denevér, ha nem dühöng, altat. Nézzük a tengert, hallgatjuk a szelet, érezzük, hogy elszunnyadunk az elragadtatástól. Mikor a szemek elteltek a legnagyobb szépséggel és világossággal, gyönyörűség lecsukni őket. Hirtelen fölébredünk. Késő. A dagály lassan megnőtt. A víz körülvette a sziklát.

Elvesztünk.

Félelmes vesztegzár: a duzzadó tenger.

A dagály eleinte észrevehetetlenül közeledik, később már erőszakosan. A sziklához érkezőn, haragos lesz, tajtékzik. Az uszás nem mindig sikerül a szirtek között. Kitűnő uszók fulladtak a vízbe az Utcasarki Szarvnál.

Bizonyos órákban, bizonyos helyeken a tengert nézni méreg. Mint ahogy néha egy nőt nézni is az.

Guernesey legrégebb lakói egykor ezt a tengervájta széket Gild-Holm-‘Ur vagy *Kidormur* Széknek nevezték. Azt mondják, kelta szó, melyet nem értenek azok, akik ismerik a kelta nyelvet, de értik azok, akik tudnak franciául. *Kidormur*, *Qui-dort-meurt*. Aki alszik, meghal, így fordítják a parasztok.

Szabadon választhatunk eközött és Athénas ur fordítása között, melyet 1819-ben közölt, azt hiszem, az *Armoricain*-ben. E tiszteletreméltó kelta nyelvismerő szerint Gild-Holm-‘Ur annyit tesz: *Madárcsapatok megállója*.

Aurignyben van egy másik ilyenfajta szék, a Chaise-au-Moine, melyet olyan alkalmasan készített el a tenger egy kiszökellő szikladarabbal, hogy azt lehetne mondani, a tenger előzékenységből zsámolyt tett a lábunk alá.

Dagály közben, mikor duzzadt a tenger a Gild-Holm-‘Ur nem látható. A víz teljesen elborítja.

A Gild-Holm-‘Ur volt az Utcasarak szomszédja. Gilliatt ismerte és üldögegni szokott rajta. Gyakran járt oda. Elmélkedett? Nem. Mint mondtuk, álmodozott. De nem engedte, hogy a dagály meglepje.

MÁSODIK KÖNYV: MESS LETHIERRY

I.

Hányatott élet, nyugodt lelkiismeret.

Mess Lethierry, a rettenthetetlen tengerész, nevezetes ember volt Saint-Sampsonban. Sokat hajózott. Volt matrózinás, vitorlás, őr az árbockosárban, második kormányos, fölügyelő, tiszt, kormányos, hajógazda. Most hajófölszerelő volt. Nem volt ember, aki úgy ismerte volna a tengert, mint ő. Mentésnél rettenthetetlen volt. Viharos időben a tengerpart hosszában járt és nézte a láthatárt. Mi az ott messze? Valaki bajban van. Egy weymouthi háromárbcos parti hajó, ez egy aurigny-i kutter, ez egy courseulle-i bisquine, egy lord yachtja, ez angol, francia, szegény, gazdag, ez az ördög, mindegy, bárkába ugrott, odahívott két vagy három vitéz embert, de szükségből el volt nélkülük is, egyedül szolgálta ki a hajót, eloldotta a kötelet, fogta az evezőt, kitaszította a bárkát a vízre, emelkedett, süllyedt, újra emelkedett a hullámokon, belemerült az orkánba, a veszedelembé. Messziről látták a szélben, villámok között, patakzott róla az eső, állt a bárkán oroszlán arcával és tajtékbold volt a sörénye. Néha egész napját így töltötte veszedelemben, hullámok közt, esőben, szélben, odaszegődve a veszendő hajóhoz, megmentett embereket, megmentett terheket, szembeszállván a viharral. Este pedig hazament és kötött egy pár harisnyát.

Ötven évig folytatta ezt az életet, tíz éves korától hatvan éves koráig, amíg fiatal volt. Hatvan éves korában észrevette, hogy már nem emeli föl félkézzel a Varclin kovácműhely üllőjét; ez az üllő háromszáz fontot nyomott; és egyszerre foglya lett a köszvénynek. Le kellett mondania a tengerről. A hősi korból átlépett a patriarcha korba. Nem volt már egyéb, csak derék ember.

Egyszerre érkezett el a köszvényhez és a jóléthez. A munkának ez a két eredménye szívesen társul egymással. Abban a percben, melyben meggazdagodtunk, megbénulunk. Ez koronázza meg az életet.

Azt mondjuk magunknak: most élvezzünk.

Az olyan szigeteken, mint Guernesey, a lakosság fele azzal tölti az életét, hogy a földjét járja, a másik fele azzal tölti az életét, hogy a világot járja. A munkások két fajtája, amazok a föld, ezek a tenger munkásai. Mess Lethierry az utóbbiakhoz tartozott. De azért ismerte a földet. Élete a munkás nehéz élete volt. Utazott a szárazföldön. Egy ideig hajóács volt Rochefortban, később Cette-ben. A világljárást említettük; ő körüljárta Franciaországot, mint ácssegéd. Dolgozott a Franche-Comté sómocsarainak levezető berendezésén. Ennek a derék embernek olyan élete volt, mint egy kalandornak. Franciaországban megtanult olvasni, gondolkodni, akarni. Elkövetett mindent és mindenben, amit tett, a becsületességre talált. Alaptermészete a matrózé volt. A víz hozzátartozott. Azt szokta mondani: A halak az én vendégeim. Valóban, egész életét két vagy három év kivételével, az oceánnak szentelte; ő úgy mondta: a *vizbe dobtá*. Hajózott a nagy tengereken, az Atlanti- és Csendes-oceánon, de jobban szerette a La Manche-ot, Szeretettel kiáltotta: *Az ám a kemény dolog!* Ott született, ott is akart meghalni. Miután két vagy háromszor körülkerülte a világot, tudván, hogy mihez tartsa magát, visszatért Guerneseybe és nem mozdult el többé. Azontul már csak Granvillebe és Saint Maloba utazott.

Mess Lethierry guernesey-i volt, tehát normandi, tehát angol, tehát francia. Négyszeres hazája volt, mely elmerült, szinte belefulladt nagy hazájába, az óceánba. Egész életében, mindenütt megőrizte a normand halász erényeit.

Ez nem akadályozta meg, hogy alkalomadtán kinyisson egy régi könyvet, hogy örömet találjon benne, hogy ismerje a filozófusok és költők nevét és hogy kissé valamennyi nyelven beszéljen.

II. Lethierry izlése.

Gilliat emberkerülő volt. Mess Lethierry volt a másik.

Ebben az emberkerülőben volt finomság.

Női kezek számára nehéz volt. Ifjúságában, mikor majdnem gyermek volt még, a matróz és a hajósinas közbenső állapotában, hallotta, mikor a suffreni helytartó így kiáltott föl: *Ime, mily csinos leány, de mily pokoli nagy, vörös kezek!* Egy admirális szava mindenképen parancsol. A jóslat mögött rendelkezés van. A suffreni helytartó finommá tette Lethierryt, aki kis, fehér kezeket követelt. A saját keze-e széles, mahagoni színű lapát, buzogány volt, ha könnyüségéről volt szó és harapofogó, ha simogatni kellett és eltört egy járdakövet, ha ökölbe szoritva reázuhand.

Sohasem házasodott meg. Nem akart vagy nem talált magához valót. Talán azon mulott, hogy ez a matróz hercegnői kezekre tartott számot. Ilyen kezeket pedig nem igen lehet találni a portbaili halászleányok között.

Mégis azt beszélik, hogy a Charente-megyebeli Rochefortban talált valaha egy grisette-et, aki megtestesítette eszményképét. Csinos leány volt, csinos kezekkel. Rossznyelvű volt és karmolt. Nem volt ajánlatos kikötni vele. Félelem és gáncs nélkül való⁷ körmei kiválóan csinosak, szükségből pedig karmok voltak. E bájos ujjak elbűvölték Lethierryt, aztán nyugtalanították és mivel attól tartott, hogy egy napon nem tud urává lenni urnőjének, elhatározta, hogy nem viszi a polgármester ur elé ezt a szerelmi viszonyt.

Máskor Aurignyben tetszett meg neki egy leány. Esküvőre gondolt, midőn valaki azt mondta neki: *Szerencsét kívánok, jó trágryavető lesz a felesége.* Megmagyaráztatta magának ezt a dicséretet. Aurignyben az a szokás divatozik, hogy fölveszik a tehén ganéját és a falhoz vágják. A dobásnak fortélyja van. Mikor megszárad, leesik és akkor tüzelnek vele. Ezt a megszáradt ganéjt *coipiau*-nak nevezik. Csak olyan leány kap férjet, aki jó trágryahajító. Lethierry megszökött ettől a tehetségtől.

Szerelem és szeretkezés dolgában jókora paraszti filozófia volt benne és a mindig megfogott, soha le nem kötött matróz bölcsessége, azzal dicsekedett, hogy fiatalkorában könnyen legyőzte magát a „cotillon”-nal. Amit krinolinnak neveznek, akkor cotillon volt. Többet és kevesebbet jelentett nála, mint az „asszony” szó.

A normand szigetvilág durva tengerészeiben van szellem. Csaknem valamennyi tud írni és olvasni. Gyakran látni vásárnaponként kis, nyolcesztendő hajósinasokat valami kötélcsomón ülni, könyvvel a kezükben. A normand tengerészek minden időben gunyolódók voltak és - mint még ma is - velős mondásokat használtak. Ilyen volt az a megjegyzés, amit a vakmerő Quéripel kormányos vetett oda Montgomerynek, mikor az II. Henrikkel való szerencsétlen

⁷ Chevalier sans peur et sans reproche - Félelem és kifogás nélkül való lovag. Bayard, a nagy francia hős mellékeve. - Ford.

lándzsatorése után Jerseybe menekült: *Bolond fej is betöri az üres fejet*. Egy másik, Touzeau, a Sainte-Brelade gazdája mondta Camus püspök rovására ezt a szójátékot: *Après la mort les pape deviennent papillons et les sires deviennent cirons*.⁸

III.

A régi, tengeri nyelvjárások.

Ezek a channel islandi tengerészek igazi régi gallok. E szigeteket, melyek ma gyorsan angolosodnak, sokáig csak benszülöttek lakták. A serki paraszt XIV. Lajos nyelvén beszél.

Negyven év előtt a jersey-i és aurigny-i matrózok ajkán megtalálták a klasszikus tengeri nyelvjárást. Azt hitték, a tizenhetedik század tengerészetét hallják. Eljöhetett volna egy specialista régiségbuvár tanulmányozni a hajómozdulatok és a tengeri csata antik tájszólását, melyen Jean Bart ordított a szócsőbe és amely megrémítette Hidde admirálist. Atyáink tengerészeti szókészlete, melyet ma már csaknem teljesen megújítottak, 1820 körül még használatban volt Guerneseyben. Az a hajó, mely jól állja a szelet, „jó guruló”; a hajó, mely elülső vitorláit és kormányát ellenére csaknem magától a szélirányhoz igazodik, „buzgó hajó”. Megkezdeni a mozgást: „levegőt fogni”; a hajó orrával fordulni valamerre: „fejfel fordulni”; kikötni a célnál gyors futás után: „elaltatni”; hátulról kapni a szelet: „zenekart csinálni”; rendetlenség a földézetben: „csapdában lenni”; szél fujja a vitorlákat: „simán huz”. Mindezt most már nem használják. Ma így mondják: *louvoyer* (lavirozni), akkor úgy mondták: *leauvoyer*; ma: *naviguer*, (hajózni), akkor: *naviger*; ma azt mondják: *virer vent devant* (elülről jövő szélnek fordulni), akkor úgy mondták: *donner vent devant*; ma így mondják: *aller de l'avant* (előre haladni), akkor: *tailler de l'avant*; ma: *tirez d'accord* (huzzatok egyszerre), egykor: *halez d'accord*; ma: *déraper*, (emeld ki), akkor *déplantez*; ma: *embriguez*, (feszítsd ki), akkor úgy mondták: *abraquez*; ma: *taquets* (tőkék) akkor: *bittons*; ma: *tribord* (a hajó jobb oldala), régebben: *stribord*; ma így mondják: *les hommes de quart à bâbord* (a baloldali negyed emberei), akkor azt mondták: *les basbourdis*. Tourville azt írta Hocquincourtnak: *nous avons singlé*. „La rafale” (a szélvész) helyett *raffale* volt használatos, „bossoir” (horgonytartó) helyett *boussoir*; „drosse” (kormánykötél) helyett *drousse*; „loffer” (szélirányban kormányozni) helyett *faire un olofee*; „élonger” (kinyújtani) helyett *alonger*; „forte brise” (erős szél) helyett *survent*; „jouail” helyett *jas*; „soute” (hajókamara) helyett *fosse*; ilyen nyelv járta e század elején a La Manche-szigetek hajóin. Ha Ango egy jersey-i kormányost beszélni hall, elérzékenyült volna. A hirtelen szélfordulást „bolond szél”-nek nevezték. Sehol másutt nem használták annyit a két gót kikötési módot, a vulture-t és a portugált. Nem hallani már a régi vezényszókat: *Tour-et-choque!* - *Bosse et bitte!* Ami *bout d'alonge* (nyújtott hegyű) volt Saint-Maloban, az Saint-Hélierben *oreille d'âne* (szamárfül) lett. Mess Lethierry tökéletesen úgy, mint Vivonne herceg, a földézet domboru hajlását *la tonture*-nek nevezte és a hajóács vésőjét *la patarasse*-nak. De ezzel a furcsa nyelvvel a fogai között Duquesne megverte Ruytert, Duguay-Trouin legyőzte Wasnaert, Tourville pedig 1681-ben kelepcébe csalta fényes nappal az első gályát, mely Algirt bombázta. Ma már holt nyelv. A tengerész-argot most egészen más, Duperré nem értené meg Suffrent.

A jelzések nyelve nemkevésbé megváltozott; a négy zászlócska, a vörös, fehér, kék és sárga távol van már a La Bourdonnais tizennyolc lobogójától, melyeket kettesével, hármasával vagy négyesével tüznek ki és amelyek szükség esetén hetvenezer változatot szolgáltatnak távoli közlésekhez, nem akadnak meg soha és ugyyszólván gondját viselik a vigyázatatlannak.

⁸ Haláluk után a pápákból pillangók lesznek, a felségekből férgek. - Ford.

IV.

Az ember sebezhető abban, amit szeret.

Mess Lethierry a kezében hordta a szívét; széles tenyér, nagy szív. Az önbizalom, ez a bámulatos tulajdonság volt a fogyatkozása. Szokása volt, ha valamire vállalkozott, ünnepélyesen kijelenteni: *Becsületszavamat adom reá a jó Istennek.* Ezt mondván, véghez vitte. Hitt a jó Istenben, másban nem. Az a kevés eset, mikor templomba ment, udvariasságból történt. Tengeren babonás volt.

De azért soha vihartól meg nem hátrált, mert ellentmondást nem igen fogadott el. Nem türte sem az oceántól, sem mástól. Értett hozzá, hogyan kell engedelmességre kényszeríteni; ha a tenger ellentáll, annál rosszabb reá nézve; kényszerítette, hogy pártjára álljon. Mess Lethierry nem engedett. Nem sikerült őt megállítani sem egy ágaskodó hullámnak, sem egy vitatkozó szomszédnak. Amit mondott, megmondta, amit szándékozott, végrehajtotta. Nem hajolt meg sem az észrevételek, sem a vihar előtt. *Nem!* nem létezett számára sem egy ember szájában, sem a felhők dörgésében. Tultette magát rajta. Nem engedte meg, hogy valamit megtagadjanak tőle. Makacs volt az életben és rettenthetetlen az oceánon.

Legszívesebben maga készítette el a hallesét, tudta, mennyi bors, só és hagyma kell bele, de inkább az elkészítését élvezte, mint az elfogyasztását. Valaki, akit az olajos vászonkalap megdicsőít, a redingót pedig elaljasít, aki szélben lobogó hajával Jean Barthoz hasonlít, kerek kalapban pedig Jocrissehoz, aki ügyetlen a városban, de félelmes a tengeren, a háta teherhordóé; sohasem káromkodik, nagyon ritkán, csak haragjában hangsúlyoz kissé, ami mennydörgéssé lesz a szócsőben; paraszt, aki olvasta az Encyclopédiet, egy guernesey-i, aki látta a forradalmat, tanulatlan nagy tudós, semmi vakbuzgóság, de mindenféle látományok a Fehér Asszonytól a Szent Szüzig, Polyphém ereje, Columbus Kristóf akarata, állhatatlan logika, valami a bikából és valami a gyermekből; majdnem pisze orr, hatalmas orcák, szájából nem hiányzik fog, csupa ránc, az arcát, melyen negyven esztendőn keresztül forgott a szélrózsa, mintha a hullám vágta volna ki, a vihar látszik meg a homlokán, testszinü szikla a szabad tengeren; és most helyezzetek ebbe a kemény arcba jóságos tekintetet, megkapjátok mess Lethierryt.

Mess Lethierry kettőt szeretett: Durande-ot és Déruchette-et.

HARMADIK KÖNYV: DURANDE ÉS DÉRUCHETTE.

I.

Fecsegés és füst.

Lehet, hogy az emberi test csak látszat. Eltakarja a valónkat. Fényünkben vagy árnyékunkban megsűrűsödik. A valósága a lélek. Világosan szólva: az arcunk csak álarc. Ha láthatnók az embert, aki a husnak nevezett illúzió mögött rejtőzködik, nem egy meglepetésben lenne részünk. Közös tévedése az embereknek, hogy a külső lényt a valóságos lénynek tartjuk. Némely leány például, ha látnák, hogy mi ő valójában, madárnak tünnék föl.

Madár, melynek leányalakja van; kiváló jelenség! Képzeljétek el, hogy előttem áll. Déruchette lesz. Gyönyörű teremtés! Kisértésbe visz, hogy azt mondjuk: Jó napot, barázdabillegető kis-asszony. Nem látni a szárnyait, de hallani a csicsergését. Időnként énekel. Mikor fecseg, alatta áll a férfinék, mikor énekel, fölötte van. Valami rejtelmes van a dalban; a szűz egy angyal hüvelye. Mikor asszonnyá lesz, az angyal eltávozik; de később visszajön, egy kicsi lelket hozván az anyának. Várakozván az életre az, aki egy napon anya lesz, maga is soká gyermek; a kisleányból fiatal leány lesz, aki fülemile. Az ember láttára azt gondolja: mily kedves, hogy nem repül el! A kedves, fesztelen teremtés kényelmesen mozog a házban, ágról-ágra, azaz szobáról-szobára, belép, kimegy, közeledik, távolodik, tollászkodik vagy a haját fésüli, mindenféle finom, kis zajt okoz és ki tudja, miféle kimondhatatlan dolgokat suttog a füledbe. Ő kérdez, mi felelünk, mi kérdezzünk, ő csicsereg. Csacsogunk vele. A csacsogás a beszédben való pihenés. Az ég van ebben a teremtésben. Egy kék gondolat, mely a ti fekete gondolatokba vegyül. Köszönettel tartoztok neki, hogy oly könnyű, oly libbenő, szökkenő, oly megfoghatatlan és oly jószágos, hogy nem láthatatlan, ő, aki szinte megérinthatetlen. Itt lenn szükséges a báj. Kevés fontosabb teendő van a földön, mint: bájosnak lenni. Az erdő kétségbeejtő madár nélkül. Föloldani az örömet, sugározni a boldogságot, a sok sötét dolog között kisugárzó fény lenni, megaranyozni a sorsot, harmóniát, kecsességet, kedvességet jelenteni, annyit tesz, mint szolgálatot tenni nektek. A szépség jót tesz velem, mikor szép. Ilyen teremtésben megvan az a varázs, hogy körülötte mindenkit elbájol; néha ő maga sem tud erről semmit, de ezzel még korlátlanabb; jelenléte világít, közelsége melegít; elmegy mellettünk, elégedettek vagyunk; megáll, boldogok vagyunk; őt nézni, annyi, mint élni; a hajnal ő emberi alakban; ha nem tesz mást, csak jelen van, az is elég, édenné teszi a házat; a paradicsom sugárzik minden pórusán; ebben az elragadtatásban részesít mindenkit, anélkül, hogy egyebet tett volna, mint hogy mellettük lélekzett. Birtokában lenni a mosolynak, mely, nem tudni hogyan, megkönnyíti a roppant lánc sulyát, melyet minden élő közösen vonszol, - mit mondhatnék - ez isteni. Ilyen mosolya volt Déruchettenek. Sőt többet mondunk, Déruchette volt ez a mosoly. Van valami, ami jobban hasonlít hozzánk, mint a saját arcunk, az arckifejezésünk; van valami, ami jobban hasonlít hozzánk, mint az arckifejezésünk, a mosolyunk. Déruchette mosolya Déruchette maga volt.

A jersey-i és guernesey-i vér különösen vonzó. A nők, különösen a leányok, virágzó szépségűek. A szász fehérségnek és a normand üdeségnek vegyüléke ez. Rózsás arcok és kék szemek. De e szemekből hiányzik a csillag. Az angol nevelés kiölte. Ezek a tiszta szemek ellentállhatatlanok lesznek, ha egy napon megjelenik bennük a párisi mélység, Páris, szerencsére, még nem jutott el az angol nőkhöz. Déruchette nem volt párisi nő, de nem kevesebb volt, mint guernesey-i. Saint-Pierre-Portban született, de mess Lethierry nevelte föl. Ugy nevelte, hogy takaros legyen; az lett.

Déruchette-nek közömbös és támadó volt a tekintete, anélkül, hogy tudott volna róla. Talán nem ismerte a szerelem szó értelmét, de szívesen vette, ha beleszerettek az emberek. De rossz szándék nélkül. Nem is gondolt házasságra. Az öreg emigráns nemes mondta, aki Saint-Sampsonban vert gyökeret: *Puskapor van a kicsike kacérkodásában.*

Déruchettenek volt a legszebb keze a világon és a lábak méltók voltak a kezekhez, *mint a légy lábafeje*, mondta mess Lethierry. Egész személye tele volt jósággal és szelidséggel; családja és gazdagsága a nagybátyja, mess Lethierry volt; az volt a dolga, hogy éljen; tehetsége néhány dal, tudománya a szépség, szelleme az ártatlanság, szíve a tudatlanság volt; kecses kreol lustaság volt benne elvegyülve könnyelműséggel és fürgeséggel, a gyermekkor ingerkedő vídamsága mélabura való hajlandósággal, a szigetlakók elegáns, de helytelen öltözkédését viselte, virágos kalapokat, a homloka naiv, nyaka hajlékony és csábító, haja gesztenyeszín, fehér bőrén nyáron néhány megbámuló folt, szája nagy, egészséges és ezen a szájon a mosoly imádandó és veszedelmes világossága. Ilyen volt Déruchette.

Némelyik estén, mikor lement a nap, abban a pillanatban, mikor az éjszaka összevegyül a tengerrel, abban az órában, mikor a szürkület megdöbrentővé teszi a hullámokat, az ár komor emelkedésén betérni láttak a saint-sampsoni kikötő szűk bejáratán valami alakatlan tömeget, egy szörnyű árnyalakat, mely fűtült és köpködött, valami borzasztó dolgot, mely hörgött, mint egy állat és füstölt, mint egy vulkán, egy hydra-féle, mely tajtékzott a habban és ködöt vonszolt maga után, a város felé haladt rettentő evezőcsapásokkal és láng tört ki a szájából. Ez volt Durande.

II.

Az utópia örök története.

Csodálatos újdonság volt 182...-ban egy gőzhajó a La Manche vizeken. Az egész normand part hosszu időre megrémült. Ma már, ha tiz-tizenkét steamer föl váltva keresztezi egymást a láthatáron, még a tekintetét sem emeli föl senki, legföljebb a szakértőket foglalkoztatják egy pillanattig, kik a füstjükről megkülönböztetik, hogy emez walesi szenet éget, amaz meg newcastleit. Welcome, ha jönnek, szerencsés utat, ha mennek.

A gőzhajó föltalálása idején, e század első negyedében, nem voltak ilyen nyugodtak és e gépeket a La Manche-szigetek lakói különösen rossz szemmel nézték. E puritán szigeteken, ahol Angolország királynőjét gáncsolták, mert megsértve a bibliát,⁹ kloroform segítségével szült, a gőzhajó első sikere az volt, hogy *Ördöghajó*-nak (Devil-Boat) keresztelték. Az akkori jó halászoknak, akik egykor katolikusok, később kálvinisták, de mindig vakbuzgók voltak, úgy tűnt föl, mint az uszó pokol. Egyik odavaló prédikátor erről a kérdéstről értekezett: *Van-e jogunk együtt dolgoztatni a tüzet és a vizet, melyeket Isten elválasztott egymástól?* Ez a tüzből és vasból való állat nem hasonlított-e Leviatanhoz? Nem annyi volt-e ez, mint emberi méreteken visszaállítani a kaoszt? Nem először történt, hogy a haladás emelkedését a kaoszhoz való visszatérésnek minősítették.

Órült eszme, durva tévedés, képtelenség; ez volt e század elején a tudományos akadémia ítélete, melytől Napoleon a gőzhajóról véleményt kért; a saint-sampsoni halászok menthetők, ha tudomány dolgában csak a párisi földmérők színvonalán állottak, vallás dolgában pedig olyan kis szigetet, mint Guernesey, nem lehet arra kényszeríteni, hogy több világossága legyen, mint egy nagy világrésznek, Amerikának. 1807-ben, mikor Fulton első hajója Livingstone védelme alatt, a Watt Angliából küldött gépével fölszerelve, földéltén a személyzet

⁹ *Genézis*, III. feje. 16. vers: Fájdalommal szüled magzataidat.

kivül csupán két franciával, André Michauxval és egy másikkal első útját tette New-Yorkból Albanybe, véletlenségből éppen augusztus 17-e volt. Emiatt a methodizmus emelt szót és a prédikátorok valamennyi gyülekezetben elátkozták ezt a gépet, kijelentvén, hogy a *tizenhetes* szám az Apokalipszis tíz csápjának és hét állatfejének összege. Amerikában az Apokalipszis szörnyetegét idézték meg a gőzhajó ellen, Európában a Genezis szörnyetegét. Ez az egész különbség.

A tudósok elvetették a gőzhajót, mint lehetetlent; a papok szintén elvetették, mint istentelenséget. A tudomány elítélte, a vallás kárhoztatta. Fulton egyik változata lett Lucifernek. A partok és mezők egyszerű népe csatlakozott ehhez az ítélethez a kényelmetlen helyzet miatt, melybe ez az újdonság hozta őket. Gőzhajó láttára a vallásos szempont ez volt: - A víz és a tűz ellentétek. Ezt az ellentétet Isten rendelte. Nem kell szétválasztani, amit Isten egyesített és nem kell egyesíteni, amit szétválasztott. - A parasztok szempontja ez volt: félek tőle.

Akkor olyan vállalkozáshoz, hogy ebben a régi korban gőzhajó járjon Guerneseyből Saint-Maloba, nem kevesebb kellett, mint mess Lethierry. Csak ő gondolhatta ki, mint szabadgondolkodó és csak ő valósíthatta meg, mint bátor tengerész. Az ő francia részében támadt az eszme, angol oldala pedig végrehajtotta.

Elmondjuk, mi okból.

III. Rantaine.

Negyven évvel az események ideje előtt, melyeket elbeszélünk, Páris határában, a körfal közelében a Fosse-aux-Loups és a Tombe-Isoire között gyanus tanya állt. Magában álló omladék volt, szükségből tolvajbarlang. Egy polgári banditaféle lakott benne feleségével és gyermekével; valamikor a Châtelet kormányzójának őrmezeje volt, aki határozottan tolvaj lett. Később az esküdszéken szerepelt. Ennek a családnak Rantaine volt a neve. A düledező viskóban egy mahagoni szekrényen két virágos porcelláncsésze volt látható; egyikén aranybetűvel ez a fölírás állt: *Barátságunk emlékére*, a másikon: *Nagyrabecsülés jeléül*. A gyermek együtt volt e lebujsban a bűnnel. Az apa és az anya, fél-polgárok, megtanították a gyermeket olvasni; nevelték. A sápadt anya, majdnem rongyokban, gépiesen „nevelést” adott a gyermekének, betűzgetni tanította, amit félbeszakított, hogy segítsen a férjének valakit törbe csalni, vagy hogy prostituálja magát valami arrajárával. Ezalatt a Jézus Keresztje, nyitva azon az oldalon, hol abbahagyták az olvasást, az asztalon maradt, a gyermek pedig álmodozva mellette.

Az apát és az anyát tetten érték és eltűntek a bűnhődés éjszakájában. A gyermek is eltűnt.

Lethierry bolyongásában találkozott egy magához hasonló kalandozóval, visszatartotta, ki tudja, miféle rossz lépéstől, szolgálatot tett neki, hálássá tette, megkedvelte, magához vette, elvitte Guerneseybe, alkalmasnak találta a parti hajózáshoz és társult vele. A megnövekedett kis Rantaine volt.

Rantainenek, mint Lethierrynek, izmos nyaka, hatalmas, széles, teherhordásra alkalmas válla volt és olyan melle, mint a farnesei Herkulesnek. Lethierrynek és neki egyforma járása és egyforma külseje volt; Rantaine volt a magasabbik. Aki látta őket hátulról egymás mellett sétálni a kikötőben, így szólt: Ime, a két testvér. Szemben már nem így volt a dolog. Mindaz, ami nyílt volt Lethierryben, zárkózott volt Rantaineben. Rantaine óvatos volt. Rantaine mesterien vivott, harmonikán játszott, husz lépésről eloltotta a gyertyát golyóval, nagyszerűen öklözött, verseket szavalt az Henriadeból és megfejtette az álmokat. Könyv nélkül tudta Szent

Dénes Sirjait, Treneuiltől. Azt beszélte, hogy összeköttetése volt a calicuti szultánnal, „*akit a portugallok zamorinnak neveznek*”. Ha lapozgathattak volna a kis jegyzőkönyvben, melyet magával hordott, többek közt ilyenfajta megjegyzéseket találtak volna: „Lyonban, a Saint-Joseph-börtön egyik zárkafalának repedésében egy eldugott reszelő van.” Bölcs lassúsággal beszélt. Egy saint-louisi lovag fiának mondta magát. Felemás fehérműjében különböző betűk voltak. Senki sem volt olyan érzékeny, mint ő, becsületügyekben; verekedett és ölt. Volt valami a tekintetében egy anyaszínésznőéből.

Az erő szolgál a ravaszság burkolatául: ez volt Rantaine.

Ökölcspásásainak szépségével, melyet egy vásáron mért egy *cabeza de moro*-ra, nyerte meg Lethierry szívét.

Guerneseyben semmit sem tudtak a kalandjairól. Nagyon tarkák voltak. Ha a sorsnak ruhatára volna, Rantaine sorsának harlekinruhába kellene öltöznie. Világlátott volt és sokat átélt. Körutazó volt. A mesterségek egész skáláját üzte. Szakács volt Madagaszkáron, madár-tenyésztő Szumatrán, tábornok Honoluluban, vallásos hírlapíró a Galapagos-szigeteken, költő Oomrawuteeben, szabadkőmives Haiti szigetén. Utóbbi minőségében gyászbeszédet tartott a Grand-Goâveban, melynek ezt a részletét megörökítették az ujságok: „...Isten veled hát, szép lélek! Az egek kék boltozatán, ahová most szárnyalsz, bizonyára találkozni fogsz a jó Leandre Crameau abbéval a Kis Goâveból. Mondd meg neki, hogy tizévi dicsőséges erőfeszítésed után befejezted az anse-à-veau-i templomot! Isten veled, fenkölt szellem, szab.-kőmivesek mintaképe!” Szabadkőmives álarca nem akadályozta meg, hogy katolikus hamisortot ne viseljen. Az első megszerezte számára a haladás férfait, a második a rendi férfiakat. Tiszta fehérvérűnek hirdette magát és gyűlölte a feketéket; de azért mégis, bizonyára bámulta Soulouque-ot,¹⁰

1815-ben, Bordeauxban a „zöldek” közé állott.¹¹ Ebben az időben a királyhűség füstje óriási fehér toll alakjában emelkedett ki a homlokából. Életét napfogyatkozásokkal töltötte, megjelent, eltűnt, újra megjelent. Perzselni való gazfickó volt. Tudott törökül; *guillotiné* helyett azt mondta: *neboissé*. Tripolisban rabszolgája volt egy thalebnek és botütések között tanult meg törökül; az volt a kötelessége, hogy esténként a moschék ajtaja előtt fölolvassa a hiveknek a deszkácskákra vagy a teve lapockájára irt koránt. Valószínűleg renegát lett.

Mindenre kész volt; a legrosszabbra is.

Nevetésben tört ki és ugyanakkor összehuzta a szemöldökét. Azt szokta mondani: *Politikában csak a befolyások számára hozzáférhetetlen embereket becsülöm*. Meg azt, hogy: *Vissza kell helyezni a Pyramist alapjára*. Inkább vidám és szivélyes volt, mint egyéb. Szájának formája meghazudtolta szavai értelmét. Orrcimpái lóhoz illettek volna. A ráncok keresztutja volt a szeme szögletében, melyeken mindenféle homályos gondolat adott egymásnak találkozót. Arckifejezésének titkát másutt nem lehetett kibetűzni, csak ott. A ludláb is keselyűkarom volt nála. Koponyája alacsony volt a bubján és széles a halántékánál. Alaktalan és szőrrel borított füle azt látszott mondani: ne beszélj az állatról, mely ebben a barlangban lakik.

Egy szép napon Guerneseyben senki sem tudta, hová lett Rantaine.

Lethierry társa „elillant”, üresen hagyván a társulati pénztárt.

A pénztárban kétségtelenül Rantaine pénze hevert, de benne volt Lethierrynek ötvenezer frankja is.

¹⁰ Soulouque nébert 1849-ben Haiti császárává kiáltották ki. Ostobaságáról, hiuságáról és kegyetlenségéről hirhadt. 1859-ben letaszították a trónról. - Ford.

¹¹ Délfrancia royalisták csapatja. Jelvényül zöld szalagot viseltek. - Ford.

Lethierry parti hajós és hajóácsi minőségében, negyvenévi iparkodással és becsületességgel százezer frankot szerzett. Rantaine magával vitte a felét.

Lethierry, noha félig tönkrement, nem hajolt meg, hanem habozás nélkül arra gondolt, hogy fölemelkedjék. Erősszívű emberek vagyonát tönkretehetik, de a bátorságát nem. Akkor kezdtek beszélni a gőzhajóról. Lethierrynek az az ötlete támadt, hogy kísérletet tegyen Fulton annyit támadott gépével és „tüzi-hajóval” kösse össze a szigetvilágot Franciaországgal. Mindenét föltette erre az eszmére. Reászánta, amiye még maradt. Hat hónappal Rantaine szökése után az elképedt saint-sampsoni kikötőből egy füstölgő hajót láttak kihaladni - mintha tűzvész lett volna a tengeren -, az első gőzhajót, mely a La Manche vizén uszott.

Ez a hajó, melyet a gyűlölet és a megvetés azonnal a „Lethierry gályája” gunynévvel ruházott föl, a Guernesey és Saint-Malo között való szabályos összeköttetés kezdetét jelentette.

IV.

Az utópia történetének folytatása.

A dolog - érthetően - eleinte rosszul ment. A Guernesey szigete és a francia part között hajózó bárkák tulajdonosai jajveszékélésben törtek ki. Merényletnek jelentették ki a Szentírás és az ő kizárólagos joguk ellen. Némelyik vallásos gyülekezet villámokat szórt. Egy Élihu nevű tisztelendő a gőzhajót „kicsapongás”-nak minősítette. A vitorláshajót orthodoxnak nyilvánították. Tisztán látták az ördög szarvait az ökrök fején, melyeket a gőzhajó hozott és partra szállított. Jóideig tartott ez a tiltakozás. De lassanként megszűnt, mikor észrevették, hogy ezek az ökrök kevésbé fáradtan érkeztek meg, kelendőbbek és a husuk jobb; hogy a tenger veszélyei az emberek számára is kisebbek; hogy az átkelés kevésbé költséges, biztosabb és gyorsabb; hogy meghatározott időben indultak és pontos órában érkeztek meg; hogy gyorsabban szállítva, a halak frissebbek maradtak és ezentul eláraszthatják a francia piacot a gyakori, guernesey-i halászatok fölöslegével; hogy a nagyszerű guernesey-i tehenek vaja az Ördöghajóval gyorsabban teszi meg az utat, mint a vitorlás sloop-pal és semmit sem veszít abból a minőségből, melyet megkövetett Dinan, Saint-Brieuc és Rennes; és végül észrevették, hogy - hála annak, amit *Lethierry gályája*-nak neveztek - az utazás biztonsága, a közlekedés szabályossága, a könnyű és gyors jövés-menés, a forgalom növekedése, az eladási módok megsokszorozódása, a kereskedelem terjeszkedése miatt hasznát kell venni ennek az Ördöghajónak, mely meggyalázta a bibliát és meggazdagította a szigetet. Az erőslélküek közül néhányan megkockáztatták, hogy bizonyos mértékig helyeseljék. Landoys ur, a levéltáros, becsesnek találta a hajót. Elvégre ez pártatlanság volt részéről, mert Lethierryt nem szerette. Először, mert Lethierry „mess” volt, Landoys pedig csak „sieur”. Azután, noha Saint-Pierre-Portban volt levéltáros, Landoys a saint-sampsoni hitközséghez tartozott, melyben csak két férfit volt, Lethierry és ő, akiknek nem voltak előítéletei; ez volt bizony a legkevesebb, amit egymásban utálhattak. Elválasztotta őket, hogy ugyanazon a parton álltak.

Sieur Landoys mindazonáltal udvarias volt és helyeselt a gőzhajóhoz. Mások csatlakoztak Landoys urhoz. Ez aztán észrevehetetlenül terjedt; az ilyen események olyanok, mint a dagály és idővel, a folytonos és növekvő siker, a teljesített szolgálat nyilvánvalósága és az általános jóllét gyarapodása megállapítatván, eljött a nap, mikor néhány bölcs kivételével, mindenki csodálta a „Lethierry gályáját.”

Ma már nem csodálnák annyira. Mostani gépszerkesztőink mosolyognának ezen a negyven év előtti steameren. A tünemény alaktalan, a csoda tökéletlen volt.

A jelenlegi nagy tengerjáró hajók és a kerek, tüzes hajó között, mellyel Denis Papin kísérletezett a Fuldán 1707-ben, nem kisebb a különbség, mint a háromfödélzetű *Montebello* között - mely kétszáz láb hosszú, ötven láb széles volt, a fővitorla rudja száztizenöt láb hosszú, elbirt háromezer tonna súlyt, ezerszáz embert, százhusz ágyut, tizezer golyót és százhatvan csomag kartácsot hordozott magával, háromezerháromszáz font vasat okádván minden oldalra, mikor csatázott és ötezerhatszáz négyszögméter vásznat tárt ki a szélnek, mikor haladt - és a második századbeli dán dromon között, melyet tele bárdokkal, ijakkal és buzogányokkal a wester-satrupi tengeri iszapban találtak és a flensburgi városházán helyeztek el.

Pontosan százesztendő időköz választja el Papin első hajóját és Fulton első hajóját. „Lethierry gályája” bizonyára haladás volt ehhez a két vázlathoz képest, de még maga is vázlat volt. De ez nem akadályozta abban, hogy remekmű legyen. A tudomány minden embriója ilyen kettős látványt kínál: szörnyeteg, mint magzat, csoda, mint csira.

V. Az Ördöghajó.

„Lethierry gályáján” nem volt árboc a „vitorla-ponton” és ez nem volt hiba, mert a hajószerszítésnek ez egyik törvénye; különben a hajónak tűz lévén a hajtóereje, a vitorlázat mellékes volt. Hozzátehetjük, hogy a kerekeshajó csaknem érzéketlen a reá alkalmazott vitorlázat iránt. A gálya nagyon rövid volt, nagyon kerek, nagyon zömök; széles orra és széles fara volt; a vakmerőség nem ment annyira, hogy könnyűvé tegye; a gályában meg volt a Potroh némely jó tulajdonsága és némely kellemetlensége. Kevéssé ingott, de sokat forgott. Dobjai igen magasak voltak. Hosszához képest sok volt a keresztgerendája. A tömör gép egészen elborította és hogy nagy megterhelésre tegyék alkalmassá a hajót, mértéktelenül emelni kellett a korlátokat, ami a hetvennégybeli hajók hibáját ismételte a gályán, melyeket le kellett tarolni, hogy harcolni és hajózni lehessen velük. Rövid lévén, gyorsan lehetett megfordítani, mint-hogy a kanyarodáshoz szükséges idő arányos a hajó hosszúságával; de a súlya megfosztotta attól az előnytől, amit a rövidege nyújtott. Az eleje nagyon széles volt, ami lassu járásúvá tette, minthogy a víz ellenállása arányos a bemerülés legnagyobb szelvényével és a hajó sebességének négyzetével. Orra függőleges volt, ami ma nem lenne hiba, de abban az időben változhatatlan szokás volt, hogy negyvenöt foku hajlása legyen. A hajóteknő minden görbéje jóhajlású volt, de nem elég hosszú a kiszorított vízhasáb ferdeségéhez és főleg párhuzamoságához, melynek mindig oldalaival kellene a helyére visszatérni. Viharban a víz erősen nyomta majd előlről, majd hátulról, ami arra mutatott, hogy hibás a súlypontja. A teher, a gép súlya miatt, nem ott lévén, ahol lennie kellett volna, a súlypont gyakran a nagyárboc mögé került; ilyenkor a gőzre kellett támaszkodni, a fővitorlában nem lehetett bizni, mert a nagyvitorla ilyen esetekben támogatás helyett kiszolgáltatta a hajót a szélnek. A menekvés az volt, ha közeledett a szél, hogy megeresztették a nagy vitorlakötelet; ily módon a szelet elől fogták föl az alsóvitorla sarkával, a nagyvitorlának pedig nem volt több hatása, mint egy hátsó vitorlának. Ez a művelet nehéz volt. A kormány az antik lapát volt, nem kerékkel, mint ma, hanem ruddal forgatták a hátsó tökéhez erősített sarkain egy vízszintes rud segítségével, mely a hajó korlátja fölött mozgott. Két csónak függött horgokon. A hajónak négy horgonya volt, a nagyhorgony, a második - dolgozó - horgony, *working-anchor*, és két ülőhorgony. E négy horgonyt az alkalom szerint majd a hátsó nagyhengerről, majd az elülső kishengerről bocsátották le láncokon. Ebben a korban a gőzcsiga nem pótolta még az emelőrud erejét. Minthogy csak két ülőhorgony volt, egyik balról, másik jobbról, a hajó nem tudott szilárdan megülni, ami bizonyos szelek előtt védtelenné tette. De mégis segíthetett magán a második horgonnyal. A bóják oly módon készültek, hogy elbirták a horgonyláncokat, anélkül, hogy

elmerültek volna. A naszádnak megvoltak a hasznos méretei. Elég erős volt, hogy a nagy-horgonyt fölemelni bírja.

Ujdonság volt a hajón, hogy részben láncokkal szerelték föl, ami különben semmit sem rontott a mozgékonyságán haladás közben és a szilárdságán megállás alatt. Árbocain, noha csak másodrendűek voltak, nem volt semmi tökéletlenség. Szilárdak voltak, de durvák, mert a gőz nem követel annyi érzékenységet a fától, mint a vászontól. A hajó óránként két mérföld gyorsasággal haladt. Szükségből többet is. Ugy ahogy volt „Lethierry gályája” jól állta a tengert, de nem volt csucsa a víz hasításához és nem lehetett mondani, hogy szép a formája. Érezhető volt, hogy veszélyben, szirt vagy víztölcsér előtt, nehezen kezelhető. Recsegett az alaktalan dolgok módjára. A hullámokon járva csikorgott, mint az uj cipő.

A hajó mindenekelőtt tartály volt és mint minden inkább kereskedelemre mint harcra berendezett hajó, kizárólag rakodásra volt alkalmas. Kevés utast fogadott be. Állatok szállítása nagyon nehézzé és különössé tette a rakodást. Akkor a hajó belsejében helyezték el az ökröket, ami igen bonyodalmas volt. Ma az első földélzeten szállítják. A Lethierry Ördög-hajójának dobjait fehérre festették, teknőjét a víz színéig tűzszínűre, a többi részét a kor csuf szokása szerint feketére.

Üresen hét lábnit merült, megterhelve tizennégyet.

Ami a gépet illeti, hatalmas volt. Három tonnánként egy lóereje volt, ami csaknem a vontatóhajók ereje. A kerekeket helyesen, kissé a sulypont előtt helyezték el. A gép legnagyobb nyomása két légköri nyomás volt. Sok szénét fogyasztott, noha sűrítésre és kiterjedésre rendezték be. A támpont ingadozása miatt nem volt lendítőkereke és ezt, mint még ma is teszik, pótolták egy kettős készülékkel, a forgó tengely végéhez erősített két végtelen csavarral, melyeket úgy helyeztek el, hogy az egyik mindig erőponton legyen, mikor a másik holtponton van. Az egész gép egyetlen öntöttvaslemezen nyugodott oly módon, hogy komoly sérülés esetén sem foszthatta meg a hullámcsapás az egyensúlyától és hogy az elromlott hajóteknő nem ronthatta meg a gépet. Hogy még szilárdabbá tegyék a gépet, a vezérművet a henger közelébe tették és így a gép emelőkarjának lökéseit a középről a szélekre vitték át. Azóta föltaalálták az ingó hengereket, melyek fölöslegessé teszik a vezérművet, de abban az időben a henger mellé szerelt vezérmű olyannak látszott, mint a gépszerkesztés utolsó szava. A kazánt rekeszekre osztották és ellátták sósvíz szivattyúval. A kerekek igen nagyok voltak, ami csökkentette az erővesztést, a kémény pedig igen magas volt, ami növelte a tüzhely légnyomását; de a kerekek nagysága kapaszkodója volt a hullámoknak, a kémény magassága pedig a szélnek. Fából való lapátok, vasküllők, öntött kerékagy, ilyenek voltak a jól és - meglepő dolog - szétszedhetően szerkesztett kerekek. Mindig három lapát merült a vízbe. A lapátok középsebessége nem multa fölül a hajó sebességének egy hatodát, ez volt ezeknek a kerekeknek a hibája. Ezenkívül a fogantyuk karja igen hosszú volt és a szabályzó nagy surlódással osztotta szét a gőzt a hengerben. Abban az időben ez a gép csodálatosnak látszott és az is volt.

Ezt a gépet Franciaországban, a bercy-i vasgyárban kovácsolták. Mess Lethierry gondolta ki; a gépész, aki az ő vázlata alapján szerkesztette, meghalt, úgy hogy ez a gép egyetlen és pótolhatatlan volt. A rajzoló megmaradt, de a szerkesztő hiányzott.

A gép ára negyvenezer frank volt.

Lethierry maga építette a hajót a nagy, földött műhelyben Saint-Pierre-Port és Saint-Sampson között a part első kanyarulatánál. Brémában vette a fát. Minden hajóács-képességét kimerítette ebben a szerkesztésben és tehetségét fölismerték az oldalakon, melyeknek eresztékei egyenlők, szorosak voltak és bekennék sarangustival, az indiai gyantával, ami jobb, mint a szurok. A lemezek gondosan fölszögelvék. A feneket Lethierry bekente gallegalleval. Hogy a teknő kerekességét kiigazítsa, az orrtökére toldást erősített, ami megengedte, hogy az orrárbocra

toldóárbocot tegyen. A vizrebocsátás napján azt mondta: ime, vizre mehet! A gálya - mindenki látta - valóban sikerült.

Véletlenül-e vagy szándékosan, július 14-én¹² bocsátotta vizre. Ezen a napon Lethierry a két dob között állva a földélzeten, mereven nézte a tengert és fölkiáltott: - Rajtad a sor! a párisiak bevették a Bastillet; mi most elfoglalunk téged!

Lethierry gályája hetenkint egyszer tette meg az utat Guernesey és Saint-Malo között. Kedden reggel indult és pénteken este tért vissza, a szombati vásár előestéjén. Erősebb mintájú volt, mint a szigetvilág legnagyobb partjáró sloopjai és teherbirása arányos volt a méreteivel, azért az egyetlen utjával hozott és elszállított teher fölért egy közönséges hajó négy utjával. Emiatt nagy jövedelmet hajtott. Egy hajó hirneve a rakományától függ és Lethierry nagyszerű rakodó volt. Mikor ő maga nem tudott a tengeren dolgozni, kioktatott egy matrózt, hogy őt helyettesítse, mint rakodó. Két év múlva a gőzhajó évenként tiszta nyereségül hétszázötven font sterlinget jövedelmezett, vagyis tizennyolcezer frankot. A guernesey-i font huszonnégy frankot ér, az angolországi huszonötöt, a jersey-i huszonhatot. Ezek a copfok nem olyan kinaiak, mint látszanak; a bankok megtalálják benne a számításait.

VI.

Lethierry bevonul a dicsőségbe.

A „gálya” virágzott. Mess Lethierry közeledni látta az időt, mikor „monsieur” lesz belőle. Guerneseyben nem lesz az ember csak úgy egyenesen monsieur. Az embertől a monsieurig egész létrán kell fölmenni; az első lépcsőfok egész szárazon a név, teszem: Pierre; második lépcsőfok: Pierre szomszéd; azután harmadik fok, Pierre atya; azután, negyedik fokul sieur Pierre; ötödik lépcsőfok: mess Pierre; és végül a tetőpont: monsieur Pierre.

Ez a létra, mely a földön áll, az égig ér. Angolország egész hierarchiája benne van és benne helyezkedik egymás fölé. Ime, a mindig fényesebb lépcsőfokok: a monsieur, az ur (*gentleman*) fölött van az esq. (*a nemes*), az esq. fölött a lovag (életfogytiglan *sir*), aztán, tovább emelkedve a baronet (örökös *sir*), azután a lord, Skótországból *laird*, azután a báró, azután a vicomte, azután a gróf (*earl* Angliában, *jarl* Norvégiában), azután a marquis, azután a herceg, azután Angolország pairje, azután a királyi herceg, végül a király. Ez a lépcső a néptől a polgárságig, a polgárságtól a bárósáig, a báróságtól a pairségig és a pairségtől a királyságig vezet.

Hála sikerült ötletének, hála a gőznek, hála a gépnek, hála az Ördöghajónak mess Lethierryből valaki lett. Hogy megépíthesse a „gályát”, kölcsönt kellett kérnie; adósságot csinált Brémában és Saint-Maloban; de minden évben törlesztette.

Sőt hitelbe vásárolt a saint-sampsoni kikötő bejáratánál egy csinos, egészen új kőházat, mely a tenger és a kert között állott és melynek a sarkán ez a név volt olvasható: *les Bravées*. A Bravées-ház, amelynek eleje a kikötő falához tartozott, két sor ablakáról volt nevezetes, melyek északon a virágokkal teli udvarra, a déli oldalon az oceánra néztek, úgy hogy a háznak két homlokzata volt, egyik a viharok, másik a rózsák felé.

Mínta a két lakó számára készültek volna e homlokzatok, mess Lethierry és miss Déruchette számára.

¹² 1789 július 14. A Bastille bevételének napja. - Ford.

A Bravées-ház népszerű lett Saint-Sampsonban. Mert mess Lethierry végezetül népszerű lett. Ez a népszerűség kissé a jóságából, önfölközléséből és a bátorságából, kissé a megmentett emberek számából, nagyjából a sikeréből származott és abból, hogy Saint-Sampson kikötőjének adta a gőzhajó érkezésének és indulásának kiváltságát. Látván, hogy az Ördöghajó jó dolog, Saint-Pierre-Port, a főváros, saját kikötőjének követelte, de Lethierry kitartott Saint-Sampson mellett. Szülővárosa volt. - Ott bocsátottak vízre, mondta. - Ezért támadt a nagy helyi népszerűsége. Adófizető birtokos mivoltában az lett, amit Guerneseyben *lakos*-nak neveznek. Ez a szegény matróz öt vagy hat fokot lépett keresztül a guernesey-i társadalmi fokozatokban; „mess” lett, már érintette a „monsieur” és ki tudja, nem történik-e meg, hogy átlépi a monsieur is? Ki tudja, nem olvassák-e egy napon a guernesey-i almanachban a *Gentry and Nobility* fejezetben ezt a hallatlan és büszke fölíratot: *Lethierry esq. (nemes)*?

De mess Lethierry megvetette vagy inkább nem ismerte a dolgokat hiuságos oldalukról. Hasznosnak érezte magát és ebben örömét lelte. Az, hogy népszerű volt, kevésbé érintette, minthogy szükség volt rá. Mint mondtuk, csak kettőt szeretett, következőleg csak két törekvése volt, Durande és Déruchette.

Akárhogyan volt, játszott a tenger sorsjátékán és megnyerte a főnyereményt.

A főnyeremény az uszó Durande volt.

VII.

Közös keresztapa, közös védszent.

Miután megteremtette ezt a gőzhajót, Lethierry megkeresztelte. *Durande*-nak nevezte el. Többé nem nevezzük másképen: a Durande. Meg fogják nekünk engedni, akármilyen is a nyomdai szokás, hogy ne huzzuk alá ezt a *Durande* nevet és így alkalmazkodjunk Lethierry szelleméhez, aki számára Durande majdnem személy volt.

Durande és Déruchette ugyanaz a név. Déruchette a becéző alakja. Nyugoti Franciaországban igen elterjedt ez a becéző név.

A szentek falun gyakran viselik a nevük mellett annak valamelyik kicsinyítését és kiegészítését. Több személyt hittek ott, ahol csak egy volt. Nem ritka, hogy különböző nevek alatt azonos védőszentek szerepelnek. Lise, Lisette, Lisa, Elisa, Isabelle, Lisbeth, Betsy, ez a sokaság mind Eisabeth. Valószínű, hogy Mahout, Maclou, Malo és Magloire ugyanazon szent. Különben, nem ragaszkodunk ehhez.

Sainte Durande Angoumois és Charente egyik szentje. Tökéletes-e? ez a bollandisták dolga. Akár tökéletes, akár nem, kápolnái vannak.

Lethierry fiatal matróz korában Rochefort-ban járván, megismerkedett ezzel a szenttel, valószínűen valamelyik csinos charente-i nő, talán a szépkörmű grisette személyében. Elég emlék élt még benne erről, hogy ezt a nevet adja annak a kettőnek, amit szeretett: Durande-ot a gályának és Déruchette-et a leánynak.

Apja volt egyiknek, nagybátyja a másiknak.

Déruchette a fivére leánya volt. Nem volt sem apja, sem anyja. Örökbe fogadta. Pótolta az apát és az anyát.

Déruchette nemcsak unokahuga volt, hanem keresztleánya is. Ő tartotta keresztviz alá. Ő talált számára védszentet, szent Durande-ot és a keresztnevet, Déruchette-et.

Déruchette, mint említettük, Saint-Pierre-Portban született. Beirták a napját a paróchia anyakönyvébe.

Mig az unokahug gyermek volt és mig a nagybátyja szegény volt, senki sem ügyelt erre a *Déruchette* névre; de mikor a kis leány miss lett, a matróz pedig gentleman, megütköztek a *Déruchette*-en. Elbámultak. Megkérdezték mess Lethierryt: Miért *Déruchette*? Azt felelte: Ez éppen olyan név, mint a többi. Több ízben megkísérelték átkeresztelni. Nem állt reá. Egy napon egy előkelő hölgy, a saint-sampsoni high life tagja, egyike a *sixty*-nek, mint Guerneseyben mondják, egy nyugalomba vonult kovács felesége azt mondta mess Lethierrynek: Ezentul *Nancy*-nak hívom a leányát. - Miért nem Lons-le-Saulnier-nek? felelte. Az előkelő hölgy nem hagyta annyiban és másnap így szólt: Határozottan nem akarjuk ezt a *Déruchette*-et. Találtam egy csinos nevet a leányának, *Marianne*. - Valóban szép név, felelte mess Lethierry, de. két csuf állatból van összetéve: férjből (mari) és számból (âne). Megtartja a *Déruchette*-et.

Csalódnék, aki e fönti szóból arra következtetne, hogy nem akarta férjhez adni a hugát. Bizony meg akarta házasítani, de a maga módján. Ugy gondolta, hogy olyasféle férje legyen a leánynak, mint ő maga, aki sokat dolgozzék, de ne sokat dolgoztassa az asszonyt. Szerette a férfiak sötét öklét és a nők fehér kezét. Hogy *Déruchette* el ne rontsa a bájos kezeit, kis-asszonnyá tette. Zongorát vett neki, zongoramestert, egy kis könyvtárt, meg egy kis fonalat és tüket egy kis munkakosárban. Inkább olvasott, mint varrt, inkább zenélt, mint olvasott. Mess Lethierry kívánta így. Bájoság, ez volt minden, amit kívánt tőle. Ugy nevelte, hogy inkább virág legyen, mint nő. Aki tanulmányozta a tengerészeket, megérti ezt. A durvaságuk szereti a finomságot. Hogy a huga megvalósítsa a nagybátya ideálját, gazdagnak kellett lennie. Ezt jól megértette Lethierry. Nagy, tengeri gépe ezért a célért dolgozott. Durande-nak föladatavá tette, hogy hozományt szerezzen *Déruchette*-nek.

VIII.

A *Bonny Dundee* dal.

Déruchette a Bravées legszebb szobájában lakott, melynek csomós mahagoni butorzata volt és zöld-fehér kockás függönnyel körülvett ágy diszította. Két ablakából kilátás nyílt a kertre és a magas dombra, melyen a Valle-kastély emelkedett. Ennek a dombnak a másik oldalán állt az Utcasarok.

Ebben a szobában szokott *Déruchette* énekelni és zongorázni. Zongorán kísérte magát, mikor kedvenc dalát, a mélabus, skót *Bonny dundee*-t énekelte; csupa este volt a dalban, csupa hajnal volt a hangjában; kellemesen meglepő ellentét; a járókelők néha megálltak a domb alján, a Bravées kertfalánál és hallgatták ezt a hangot, mely oly üde és ezt a dalt, mely oly szomorú volt.

Déruchette a jövő-menő vidámság volt a házban. Örökös tavaszt varázsolt oda. Szép volt, de bájosabb, mint szép, csinosabb, mint bájos. A jó öreg kormányosokat, mess Lethierry barátait, a katonák és matrózok egy dalának hercegnőjére emlékeztette, ki oly szép volt, hogy „ilyenek tartották az ezredben”. Mess Lethierry azt mondta: Olyan hajfonata volt, mint a hajókötel.

Gyermekekortól fogva búbajos volt. Soká féltették az orrát, de a kicsike - bizonyára arra rendelve, hogy bájos legyen - megmaradt olyannak: a növekedés nem tett benne kárt; orra nem lett se nagyon hosszú, se nagyon rövid és mire felnőtt, elbájoló maradt.

Nagybátyját sohasem nevezte másképp, mint „atyám”.

Az eltűrte némi hajlandóságát a háztartás és a kertészkedés iránt. Ő maga öntözte a ritkafajú rózsákat, hasznára fordítván Guernesey szigetének a virágok számára oly vendégszerető éghajlatát. Mint mindenki, szabadban természetelt elvét sőt - ami még nehezebb - sikerült

nepauli potentillát tenyésztenie. Kis konyhakertjét okosan rendezte; egymást követték benne a paraj és a retek, a borsó és a paraj; tudta, hogyan kell ültetni a hollandi kelvirágot és a bruxellesi káposztát júliusban, a kalarábét augusztusra, a petrezselyemgyökeret ősre és télire való salátát. Mess Lethierry hagyta dolgozni, föltéve, hogy nem forgatja sokat az ásót és a gereblyét és főleg, ha nem ő maga trágyázott. Két szolgálót adott neki, egyiket Grace-nak (kellem), másikat Douce-nak (szelid) nevezték. Grace és Douce gondozták a házat és a kertet és nekik joguk volt ahhoz, hogy vörösek legyenek a kezeik.

Ami mess Lethierryt illeti, az ő szobája, a kikötőre szolgáló kis fülke volt a földszinti nagy terem mellett, melyen a bejáró volt és ahol a ház különböző lépcsői végződtek. Szobáját a függőágyával, órájával és a pipájával butorozta be. Egy asztal és egy szék is volt benne. A mennyezetet, a gerendákat mésztejjel fehéritették, éppugy, mint a falakat; az ajtótól jobbra kiszögezte a La Manche-szigettenger szép tengerészeti térképét, melyen ez az aláírás állott: *W. Faden, 5, Charing Cross. Geographer to His Majesty*; balra pedig azokból a nagy gyapotszebkendőkből feszített ki egyet, melyek színesen ábrázolják a föld minden lobogóját és minden tengerészeti jelzéseit, középen az angol lobogóval (Union-Jack), négy sarkán pedig Franciaország, Oroszország, Spanyolország és az amerikai Egyesült-Államok lobogóival.

Douce és Grace két közönséges teremtes volt a szó jobb értelmében. Douce nem volt gonosz és Grace nem volt rut. A veszedelmes nevek nem rossz helyre jutottak. A még hajadon Doucenak „lovagja” volt. A La Mancin szigeteken használatos ez a szó; és a hozzávaló fogalom is. E két leánynak az a tulajdonsága volt, amit kreol-szolgálatnak lehetne nevezni, bizonyos lassúság, mely a szigetvilág cselédségének sajátja. A csinos és kacér Grace szüntelenül a láthatárt vizsgálta a macska nyugtalanságával. Ezt azért tette, mert - mint Doucenak - neki is volt lovagja, sőt, azt beszéltek, férje is, aki matróz volt és akinek a visszatérésétől tartott. A Grace és Douce között való árnyalati különbség az volt, hogy egy kevésbé szigorú és kevésbé ártatlan házában Douce szolgáló marad, Grace pedig szobaleány lett volna. De Grace nyilvánvaló ügyessége kárba veszett olyan nyíltszívű leánynál, mint Déruchette. Különbözik Douce és Grace szerelmeskedései titokban maradtak. Semmi sem jutott el belőle mess Lethierryhez és semmi sem fröccsent belőle Déruchettere.

A földszinti alacsony teremben a csarnokban, amelynek kandallóját padokkal és asztalokkal vették körül, a múlt században menekült, francia protestánsok zugszűléseket tartottak. A csupasz kőfal egész disze egy fekete fakereszt volt, beleragasztott pergamennel, amelyet Bénigne Bossuet¹³ meauxi püspök hőstettei ékesítettek. Ennek a sasnak valamelyik szegény egyházmegyebelije - akit a nantesi ediktum visszavonásakor elűldözött és aki Guerneseybe menekült - akasztotta a keretet erre a falra bizonyosságul. Akinek sikerült kibetűzni a nehézkes, megsárgult írományt, ezeket a kevésbé ismert eseményeket olvashatta: - „1885 október 29-én a meauxi Érsek Ur követelésére a Király leromboltatta a morcef-i és a nanteuil-i templomot” - „1686 április 2-án, elfogják Cochard-t és fiát a vallás miatt, a meaux-i Érsek Ur kivánságára. Szabadon bocsátották, mert megtagadták hitüket.” - „1699 október 28-án a meaux-i Érsek Ur emlékiratot küldött de Pontchartrain Urhoz, melyben kimutatta, hogy a chalandsi és neuvillei leányokat, akik reformált vallásnak, az Új-Katolikusok házában kellene elhelyezni Párisban.” - „1703 július 7-én a meaux-i Püspök Ur kivánságára a Király parancsot adott, hogy kórházba zárják a rossz katolikus Baudoin nevezetű fuablaines-i lakost és a feleségét.”

A terem mélyén, mess Lethierry ajtajának közelében kis deszkafülke állott - a hugenoták szószéke volt -, melyből rostéllyal elzárt kis ablak segítségével a Durande „hivatala” lett, mess Lethierry személyes vezetése alatt. Az öreg tölgyfaállványon a Tartozik-Követel számokkal teleírt lapjai helyettesítették a bibliát.

¹³ Jacques Bénigne Bossuet, a híres hitszónok mellékeve a *meauxi sas* volt. - Ford.

IX.

Aki megjósolta Rantaine gazságát.

Amig mess Lethierry hajózni tudott, ő vezette a Durande-ot és nem volt más kormányosa, sem kapitánya, mint ő maga; de eljött az óra, mint mondtuk, amikor helyettesről kellett gondoskodnia. Sieur Clubint, egy Tortevalból való hallgatót embert, választotta ki erre a célra. Clubin ur az egész tengerparton a szigorú becsületesség hírében állott. Második éne és helyettese volt mess Lethierrynek.

Clubin ur, noha inkább jegyzőnek nézték volna, mint matróznak, ügyes és kiváló tengerész volt. Meg voltak benne mindazon ügyességek, melyeket az örökösén változó kockázat megkövetel. Ügyes rakodó volt, aggódó kötélkezelő, gondos és szakértő horgonytiszt, hatalmas segédkormányos, bölcs kormányos és bátor kapitány. Okos volt, néha annyira vitte az okosságot, hogy merészelt is, ami nagy dolog a tengeren. A kétségestől való félelmét a lehetőség megérzése enyhítette. Azok közé a tengerészek közé tartozott, akik bizonyos általuk ismert mértékig szembeszállnak a veszéllyel és akik minden kalandból sikert tudnak kicsikarni. Clubin ur ezenfölül hirneves uszó volt; a hullámokban való mozgáshoz szokott ember volt, aki addig maradt a vízben, ameddig akart és aki Jerseyben elindulván a des-Pas kikötőből, megkerülte uszva a Colette-et, körülusztta az Elisabeth-kastélyt és két óra múlva visszatért az indulás helyére. Tortevalból való volt és azt beszélték, hogy gyakran tette meg uszva Hanois és a Plainmont csúcsa között a félelmes utat.

Azok között a dolgok között, amelyek leginkább ajánlották Clubin urat mess Lethierry előtt, az volt az egyik, hogy megismervén vagy a lelkébe látván Rantaine-nak, figyelmeztette mess Lethierryt ennek az embernek a becsstelenségére, mondván: - *Rantaine meglopja önt.* Ami be is teljesült. Nem egyszer, igaz, hogy csak kevésbé fontos dolgokban, mess Lethierry igen lelkiismeretes próbára tette Clubin ur becsületességét és ezekben megnyugvást talált. Mess Lethierry azt mondta: Minden lelkiismeretesség minden bizalmat követel.

X.

Elbeszélések hosszú utazásokról.

Mess Lethierry mindig hajósruhát viselt, másképp nem jól érezte magát és inkább a matrózok zubbonyát viselte, mint a kormányosokét. Déruchette ezért fölhozta a kis orrát. Semmi sem bájosabb, mint amikor a kecsesség haragjában torzképet vág. - *Jó atyám, kiáltotta, piha! de kátrányszagu.* És meglegyintette a széles vállát.

A tengernek ez a jó, öreg hőse meglepő dolgokat beszélt el utazásairól. Olyan madártollakat látott Madagaszkár szigetén, melyekből három elég lett volna egy házat befűteni. Az Indiákon kilenc láb magas sóskát látott. Uj-Hollandban pulyka és ludnyáját látott, melyeknél a pásztorkutya egy agami nevű madár volt. Látott elefánt temetőket. Afrikában ember-tigrisfajta gorillákat látott, melyek hét láb magasak voltak. Ismerte valamennyi majom szokását a vad makitól, melyet *macaco bravo*-nak nevezett, a böggő majomig, melyet ő *macaco barbado*-nak mondott. Chiliben egy cerkóf-nőstényt látott, mely meghatotta a vadászt, mert a kicsinyét mutatta neki. Kaliforniában egy ledőlt, odvas fatörzset látott, melynek belsejében egy lovas ember százötven lépést tehetett. Marokkóban látta a mozabítákat és a biskriket, amint füttykösökkel és vasrudakkal verekedtek, a biskrik azért, mert *kelb*-nek nevezték őket, ami azt jelenti: kutya, a mozabíták azért, mert *khamsi*-nak gyalázták őket, ami annyit tesz, mint ötödik szekta. Látta Kinában apró darabokra vágni a kalóz Kanh-tong-kuan-larh-Koit, mert meggyilkolta egy falu kigyóját. Thun-dau-Mótnban tanuja volt, mikor egy oroszlán a városi piac

közepéről elragadott egy öreg asszonyt. Ott volt a nagy kigyó megérkezésénél, ki Kantonból jött Saigonba, hogy a Cholen pagodában imádkozzék a Kwannam, a hajósok istennője ünnepén. A Moioknál megnézte a nagy Kwan-Su-t. „Rio-Janeiroban látta, hogy a brazilai hölgyek este kis fátolgombolyagokat tesznek a hajukba, mindegyikben egy-egy fénylő bogárral, szép foszforos léggyel, melyek úgy diszítik a hajékukat, mint a csillagok. Uruguayban hangyabollyal verekedett, Paraguayban pedig pókmadarakkal, melyek szőrösek, gyermekfejnagyságúak és lábaikkal betakarnak egy harmad rőf átmérőjű tárgyat, megtámadják az embert is, szőrszálakat dobálván reá, melyek befuródnak a husába, mint a nyilak és keléseket okoznak. A Tocantinbe ömlő Arinos-folyam fölött, Diamantina szüz, északi erdőiben a murcilagos-k rettentő denevér népével találkozott, emberekkel, akik fehér hajjal és vörös szemekkel születnek, az erdő homályában laknak, nappal alusznak, éjjel ébren vannak és halásznak, vadásznak a sötétségben; jobban látnak, ha nincs holdvilág. Beyrut közelében, egy expedíció táborozása alkalmával egyik sátorból elloptak egy csapadékmérőt; egy boszorkány, két-három bőrszalagba öltözve, hasonlított egy férfihez, aki a nadrágtartójába öltözködik, oly őrzöngve rázott egy szarv végére erősített csengetyüt, hogy egy hiéna jött oda, visszahozván a csapadékmérőt. Ez a hiéna volt a tolvaj. Ezek az igaz történetek annyira hasonlítottak a mesékhez, hogy mulattatták Déruchette-et.

A Durande bábja volt a kötelék a leány és a hajó között. Bábnak (*poupée*) nevezik a normand szigeteken az orrtökére faragott alakot, nagyjában kivésott faszobrot. Innen származik a *hajózni* szó értelmében ez, a tájszólás: *a tat és a báb között lenni (être entre poupe et poupée)*.

A Durande bábja különösen kedves volt Lethierrynek. úgy rendelte meg az ácsnál, hogy Déruchettere hasonlítson. Fejszecsapásnyira hasonlított. Egy hasáb fa volt, mely azon erőlködött, hogy bájos leány legyen.

Ez a könnyedén alaktalan tömb illúziót keltett mess Lethierryben. A hívő szemével nézte. Jó-hiszemű volt a báb előtt. Tökéletesen fölismerte benne Déruchette-et. Olyan ez kissé, mintha a dogma hasonlítana az igazsághoz és a bálvány Istenhez.

Mess Lethierryt két nagy öröm érte hetenkint; egyik kedden, a másik pénteken. Első öröme az volt, hogy elindulni látta a Durande-ot; második, hogy visszatérni látta. Kikönyökölt az ablakon, nézte a művét és boldog volt. Volt ebben valami a Teremtésből. *Et vidit quod esset bonum*.

Pénteken, ha mess Lethierry kinézett az ablakán, fölért egy jelzéssel. Ha látták a Bravées ablakában pipára gyújtani, azt mondták: Ah! a gőzhajó megjelent a láthatáron. Az egyik füst jelezte a másikat.

A Durande mess Lethierry ablaka alatt, a Bravées alapfalába erősített, nagy vasgyűrűhöz kötözte a kötelét. Ezeken az éjszakákon Lethierrynek nagyszerű álma volt függőágyában, mert egyik oldalán az alvó Déruchette-et, másikon a kikötött Durande-ot érezte.

A Durande kikötőhelye a kikötő tornyának szomszédságában volt. Egy kis benyuló kőpartja volt a Bravées kapuja előtt.

Ez a kőpart, a ház, a kert, a sövénnel szegélyezett kis sikátorok, sőt a környező házak legnagyobb része ma már nem léteznek. A guernesey-i gránit kiaknázása vásárra vitte ezeket a területeket. Ezeket a telkeket ebben az órában már elfoglalták a kötőrők csákányai.

XI. Pillantás a lehető férjekre.

Déruchette nőtt, de nem ment férjhez.

Ezt megnehezítette mess Lethierry, mikor fehérkezű leánnyá tette. Az ilyen nevelés később megbosszulja magát.

Különben ami őt illette, még külön is nehézzé tette azzal, hogy a férjnek, akit Déruchette számára elképzelt, kissé a Durande férjének is kellett lennie. Egy csapással két leányról akart gondoskodni. Azt akarta, hogy egyiknek vezetője a másiknak is kormányosa legyen. Mi a férj? Egy áthajózás parancsnoka.

Miért ne legyen egy parancsolója a leánynak és a hajónak? A háztartás enged az árnak, apálynak. Aki hajót tud vezetni, tud vezetni asszonyt is. Mindkettő alá van vetve a holdnak és a szélnek. Clubin ur, alig tizenöt évvel fiatalabb, mint Lethierry, csak ideiglenes vezetője lehetett a Durandenak; fiatal kormányos kellett, végleges gazda, igazi követője az alapítónak, a feltalálónak, az alkotónak. A Durande végleges kormányosa kissé a veje lesz Lethierrynek. Miért ne olvadjon egybe a két vő? Dédelgette ezt a gondolatot. Álmodozásában ő is vőlegényt látott. Hatalmas, rőt, napégette tengerész, a tenger bajnoka, ez volt az ő eszményképe. Déruchette-é nem egészen ilyen volt. Ő rózsásabb álmokat szőtt.

Bármiként volt is, a bátya és az unokahug egyetértettek abban, hogy nem sietnek. Minthogy Déruchette valószínű örökös nő lett, tömegesen kapott házassági ajánlatokat. Az ily tolakodások nem mindig jófajták. Mess Lethierry érezte. Azt dörmögte: arany leány, réz kérő. És elhárította a kérőket. Várt. A leány is.

Különös, hogy az arisztokráciáról keveset tartott. Erről az oldaláról mess Lethierry valószínűtlen angol volt. Nehezen hitték el az emberek, hogy visszautasított egy Ganduelt Jerseyből és egy Bugnet-Nicolint Serkről. Nem riadtak vissza azt is erősíteni - mi nem hiszük, hogy ez lehetséges lett volna -, hogy nem fogadott el egy ajánlatot, mely az aurigny-i arisztokráciából jött és hogy kitért az Édou-család egyik tagjának ajánlatai elől, aki pedig köztudomású leszármazottja volt Édouard, a Hitvallónak.

XII. Kivételek Lethierry jellemében.

Mess Lethierrynek volt egy hibája; nagy hibája. Gyűlölt, nem valakit, hanem valamit: a papokat. Egy napon, éppen e szavakat olvasta - mert ő olvasott - Voltaireben - mert ő olvasta Voltairét -: „a papok macskák”, letette a könyvet és hallható volt, amint dörmögte: én azt hiszem, kutyák.

Vissza kell emlékeznünk arra, hogy a papok, a lutheránusok, a kálvinisták éppugy, mint a katolikusok, az Ördöghajó megalkotásában élénken harcoltak ellene és csöndesen üldözték. Forradalmat csinálni a hajózásban, megkísérelni, hogy haladást vigyen a Normand-szigetekre, megtermékenyíteni szegény, kis Guernesey-szigetet egy új találmánnyal, ez bizony, nem tagadjuk, kárhozatos vakmerőség volt. Kárhoztatták is egy kissé. Itt, hogy el ne felejtjük, a régi papi rendről beszélünk, mely erősen különbözött a maitól; ez csaknem valamennyi helyi egyházban liberális hajlandóságot tanusít a haladás iránt. Százféle módon gátolták Lethierryt; minden akadályt, amit a szónoklatokban és szentbeszédekben lehetett, szembeállítottak vele. Megutáltatván az egyházi emberektől, ő is megutálta őket. Az ő gyűlöletük enyhítő körülménye volt az övének.

De mondjuk ki, a papoktól való ellenszenve idiosyncrasia volt. Ahhoz, hogy gyűlölje őket, nem volt szükség arra, hogy őt gyűlöljék. Mint mondta, kutya volt ezekhez a macskákhoz. Ellenük volt eszméi miatt és ami a legkevésbé mérsékelhető, ösztönből. Érezte rejtett karmaikat és ő a fogait mutatta. Kissé megfontolatlanul és - ismerjük be - nem mindig a maga helyén. Soha különbséget nem tenni, igaztalanság. Nem jó a gyűlölet, ha tömeget illet. A savoyai vikárius sem talált volna nála kegyelemre. Nem bizonyos, hogy jó pap lett volna mess Lethierry számára. Minthogy filozófus volt, kissé elvesztette a bölcsességét. A türelmesek türelmetlensége éppugy megvan, mint a mérsékeltek dühe. De Lethierry oly elnéző volt, hogy nem lehetett igazán gyűlölködő. Inkább védekezett, mint támadott. Távol tartotta magát az egyházi embereket. Azok rosszat tettek, ő arra szorítkozott, hogy ne akarja javukat. A különbség az ő gyűlöletük és az övé között az volt, hogy az övé harag volt, az övé pedig ellenszenv.

Guerneseyben, bármily kicsi sziget is, hely jut minden vallás számára. Befogadta a protestáns vallást is, meg a katolikust is. És tegyük hozzá, nem ugyanazon templomban helyezte el mindkettőt. Németországban, Heidelbergben például, nem voltak ilyen körülményesek; kettészelték a templomot; egyik fele szent Péteré, másik fele Calviné; kettő között válaszfal az ökölcsapások megelőzésére; a két rész egyenlő; a katolikusoknak van három oltáruk, a hugenotáknak is van három oltára; minthogy az istentiszteletek ugyanazon időben vannak, egyetlen harang cseng mindkét imához egyszerre. Egyszerre szólít Isten elé és az ördög elé. Egyszerűsítés.

A német hidegvérűség megbékél ezzel a szomszédsággal. De Guerneseyben minden vallás otthon van.

Van orthodox paróchia és van eretnek egyházközség. Lehet választani. Mess Lethierry sem egyiket, sem másikat nem választotta.

Ez a matróz, ez a munkás, ez a filozófus, a munkának ez a parvenüje, bármily egyszerűnek látszott is, alapjában éppen nem volt együgyű. Volt benne ellentmondás és makacsság. A papok dolgában rendithetetlen volt. Ebben előnyt adhatott volna Montlosiernek.

Nagyon helytelen gunyolódást engedett meg magának. Furcsa szavakat használt, de volt értelmük. A gyónást úgy nevezte: „megfésülni a lelkiismeretet”. Az a kevés olvasottság, melyet két vihar között bizonyos olvasmányokból böngészett ki, hibás helyesírással bonyolódott össze nála. A kiejtése is hibás volt, de nem mindig öntudatlanul. Mikor Waterloo után a békét megkötötték XVIII. Lajos Franciaországa és Wellington Angolországa között, mess Lethierry azt mondta: *Bourmont lett az árulója a két tábor egyesülésének.*¹⁴ Egyszer azt írta papság helyett, papzsák. Nem hisszük, hogy szándékosan tette.

Az, hogy anti-pápista volt, nem tette iránta engedékennyé az anglikánokat. A protestáns rektorok nem szerették jobban, mint a katolikus plébánosok. Vallástalansága a legkomolyabb dogmák előtt is visszafojthatatlanul kitört. A véletlen vezette Jaquemin Hérode tisztelendő urnak a pokolról szóló szentbeszédéhez, egy nagyszerű szónoklathoz, mely elejétől végig tele volt szent idézetekkel, amik bizonyították az örök kint, a bűnhődést, a gyötrelmeket, a kárhozatot, az engesztelhetetlen büntetést, a végtelen égetést, a kiolthatatlan átkot, a Mindenható haragját, a mennyei dühöt, az isteni bosszút, kétségbevonhatatlan dolgokat; mikor a hívőkkel együtt távozott, hallották, amint halkan mondta: - Látjátok, milyen nevetséges eszméim vannak. Én azt képzeltem, hogy Isten jóságos.

Az istentagadás kovászát franciaországi tartózkodása alatt szerezte.

¹⁴ Bourmont a été le traître d'union entre les deux camps.

Trait d'union = kötőjel, traître d'union = az egyesülés árulója. - Ford.

Noha guernesey-i volt, még pedig elég tiszta vérű, a szigeten „a franciának” nevezték alkalmatlan szelleme miatt. Ő maga sem rejtegette, hogy fölforgató eszmék hatják át. Eléggé bizonyítja ezt az elvetemültség, mellyel ezt a gőzhajót, ezt az Ördöghajót megteremtette. Azt szokta mondani: *Én 1789-et szoptam*. Az pedig nem valami jó tej.

Fonákságokat persze elkövetett. Nagyon nehéz egészben maradni kis országokban. Franciaországban *megőrizni a látszatot*, Angliában *tekintélyesnek lenni*, ez a nyugodt élet ára. Tekintélyesnek lenni, ez magában foglalja egy csomó dolognak a megtartását a jól megszentelt vasárnaptól a jól megkötött nyakkendőig. „Ne hagyjunk magunkra ujjal mutogatni”, ime, ez is szörnyű törvény. Az ujjal való mutogatás kisebbfajta kiátkozás. A kisvárosok televényföldje a nénémasszonyoknak, különösen kitűnnek ebben az elszigetelő gonoszkodásban, mely a szemüveg sarkából vetett átok. A legbátrabbak is rettegnek ettől az átoktól. Szembeszállnak a golyózáporral, szembeszállnak a viharral, de meghátrálnak Pimbêche asszonyság előtt. Mess Lethierryben több volt a szívósság, mint a logika, De ilyen, nyomás alatt még a szívóssága is engedett. „Vizet öntött a borába”, ez is olyan szólásmód, mely tele van rejtett, sokszor bevallhatatlan engedményekkel. Félrevonult a papi személyektől, de nem zárta be végképen előttük ajtaját. Hivatalos alkalommal és a köteles pásztori látogatások idején kielégítően fogadta őket, akár a lutheránus lelkész, akár a pápista káplán volt. Nagy időközökben megtörtént, hogy elkísérte Déruchette-et az anglikán templomba, ahova az maga is csak az év négy legnagyobb ünnepén ment.

Egészben ezek a megalkuvások, melyek nehezebbre estek, izgatták és növelték belső lejtősségét, mely távolról sem hajlott az egyház emberei elé. Még több gunnyal kárpótolta magát. Ebben a keserűség nélkül való teremtésben nem volt fanyarság, csak ebben az irányban. De nem volt mód ezt megjavítani.

Valójában a vérmérsékletéhez tartozott és ki kellett vennie belőle a részét.

Minden papi rend visszatetszett neki. Forradalmi tiszteletlenség volt benne. Nem igen tett különbséget a vallás egyik vagy másik alakja között. Még annak a nagy haladásnak sem szolgáltatott igazságot: nem hinni a valóságos jelenlétben. Rövidlátása ezekben a dolgokban annyira ment, hogy nem látott különbséget a lelkész és az abbé között. Összetévesztette a tisztelendő doktort a tisztelendő atyával. Azt mondta: *Wesley sem ér többet, mint Loyola*. Ha elhaladni látott egy lelkipásztort a feleségével, elfordult. *Nős pap!* mondta azzal a képtelen hangsúllyal, mellyel abban az időben ezt a két szót Franciaországban kiejtették. Elmesélte, hogy legutolsó angolországi útja alkalmával látta, „London püspöknéjét”. Lázongása az ilyen frigyek ellen a haragig fokozódtak. - Szoknya ne vegyen el szoknyát! - kiáltotta. A papi hivatás úgy hatott reá, mint egy nem. Szívesen mondta: „se férfi, se asszony: pap”. Izléstelenül alkalmazta ugyanazokat a megvető jelzőket az anglikán papokra és a pápista papokra; mindkét „papi köntöst” ugyanazon szólásmódokba öltöztette; nem vett magának fáradságot, hogy akár katolikus, akár lutheránus papokról volt szó, változtasson az akkoriban használatos katonás metonymiakon. Azt mondta Déruchette-nek: *Menj férjhez, akihez akarsz, csak papsipkához ne*.

XIII.

A gondtalanság hozzátartozik a kecsességhez.

Ha kimondott valamit, mess Lethierry emlékezett reá; ha kimondott valamit, Déruchette elfelejtette. Ez az árnyalat megkülönböztette az unokahugot a nagybátyjától.

Déruchette, úgy neveltetvén, amint láttuk, kissé megszokta a felelőtlenséget. Ismételjük, nem egy lappangó veszély van a nevelésben, melyet nem elég komolyan végeznek. Talán oktalanság, ha tulságosan boldoggá akarjuk tenni gyermekünket.

Déruchette azt hitte, minden jól van, ha ő elégedett. Különben érezte, hogy a nagybátyja örül, ha őt vidámnak látja. Majdnem ugyanazon eszméi voltak, mint mess Lethierrynek. Vallássosságát kielégítette, ha évenként négyszer templomba ment. Láthatták karácsonyi ruhájában. Az életről nem tudott semmit. Mindene megvolt ahhoz, hogy egy napon örülten szerelmes legyen. Mig erre várt, jókedvű volt.

Énekelt, amikor eszébe jutott, csacsogott, amikor eszébe jutott, találomra élt, odavetett egy szót és tovább ment, csinált valamit és elfutott, kedves volt. Tegyük hozzá az angol szabadságot. Angliában egyedül járnak a gyermekek, a leányok a maguk urai, az ifjúságnak nyakába vetik a gyeplőt. Ilyen a szokás. Későbbben ezekből a szabad leányokból rabszolgaasszonyok lesznek. Helyénvalónak találjuk itt ezt a szólást: szabadok a növekedésben, rabok a kötelességben.

Déruchette minden reggel úgy ébredt föl, hogy semmit sem tudott arról, amit előző este tett. Nagy zavarba hozta volna, aki megkérdezi, hogy mit csinált a múlt héten. De ez nem akadályozta meg, hogy bizonyos zavaros órákban rejtélyes rossz érzés ne fogja el és hogy ne érezze az élet valamely komorságának átvonulását virágzása és öröme fölött. Az ő azurjának ilyen felhői voltak. De ezek a felhők hamar elmentek. Kitörő kacagással szabadult belőlük és nem tudta, miért volt bus, nem tudta, miért lett derűs. Mindennel játszott. Csintalanul csipkedte azokat, akikkel találkozott. Gonoszkodott a fiukkal. Ha az ördöggel találkozott volna, annak sem irgalmaz, azt is megtréfálta volna. Olyan bájos, egyben olyan ártatlan volt, hogy visszaélt vele. Éppugy mosolygott valakire, mint ahogy a kis macska karmol. Annál rosszabb annak, akit megkarmolt. Nem is gondolt reá többet. A tegnap nem létezett számára; a ma teljességében élt. Ime, mily nagy szerencse. Déruchetteben az emlék elenyészett, mint ahogy elolvad a hó.

NEGYEDIK KÖNYV: A DUDA.

I.

A hajnal vagy egy tűzvész első pirkadása.

Gilliatt sohasem beszélt Déruchette-tel. Csak úgy ismerte, hogy messziről látta; mint ahogy a hajnali csillagot ismerik.

Abban az időben, mikor a saint-pierre-porti uton Valle mellett találkozott Gilliattal és azzal lepte meg, hogy leírta a nevét a hóba, Déruchette tizenhat éves volt. Éppen előző este mondta neki Lethierry: Hagyd abba a gyerekességeket. Most már nagy leány vagy.

Ez a *Gilliatt* név, amit ez a gyerek leírt, ismeretlen mélységbe hullott.

Mik voltak a nők Gilliatt számára? maga sem tudta volna megmondani. Ha valamelyikkel találkozott, félelmet keltett benne és maga is félt tőle. Csak végső szükségben beszélt az asszonnyal. Sohasem kívánt egy falusi leány „lovagja” lenni. Ha egyedül járt az uton és nőt látott maga felé közeledni, átlépett valami kert kerítésén vagy behúzódott a bozótba, aztán tovább ment. Még az öregeket is kerülte. Látott egyszer életében egy párisi nőt. Egy átutazó párisi nő különös esemény volt abban az időben Guernesey szemében. És Gilliatt hallotta, mikor ez a párisi nő ezekkel a szavakkal beszélte el balesetét: „Nagyon bosszankodtam, esőcseppek hullottak a kalapomra, őszi barackszinű volt és ez olyan szín, mely meg nem bocsájt.” Ennek a jelenségnek emlékére a falára ragasztott egy régi metszetet, melyet egy könyv lapjai között talált és amely „egy chaussée d’Antinbeli hölgyet” ábrázolt nagy diszben. Nyári estéken elrejtőzött a Houmet-Paradis-szakadék sziklái között és nézte, amint a paraszt-asszonyok ingben fürödtek a tengerben. Egy napon a sövényen keresztül nézte, mikor a tortevali boszorkány fölhuzta a harisnyakötőjét. Gilliatt valószínűen még szűz volt.

Azon a reggelen, mikor Déruchette-tel találkozott és az nevetve leírta a nevét, hazament anélkül, hogy tudta volna, miért ment el hazulról. Éjszaka pedig nem aludt. Ezerféle dologra gondolt; - hogy jó lenne fekete retket termesztetni a kertjében; hogy a fekvése jó; - hogy nem látta elmenni a serki hajót; talán történt valami azzal a hajóval? - hogy aranyvirágot látott, ami ritkaság ebben az évszakban. Soha sem tudta biztosan, mi volt számára az öreg asszony, aki meghalt; azt gondolta, hogy határozottan az anyjának kellett lennie és kétszeres gyöngédséggel gondolt rá. Gondolt a női kelengyére, mely a bőrtáskában volt. Gondolt arra, hogy Jaquemin Hérode tisztelendő egyik vagy másik napon valószínűen doyenná nevezik ki a saint-pierre-porti püspök helyetteséül és akkor megüresedik a saint-sampsoni lelkipásztor állása. Eszébe jutott, hogy karácsony másodnapja a hold huszonhetedik napjára esik, tehát a dagály három óra huszonegy perckor áll be, félig leapad hét óra tizenöt perckor és egészen visszahúzódik kilenc óra harmincháromkor. Legkisebb részletéig visszaemlékezett annak a highlandernek a viseletére, aki a dudáját eladta neki, a bogánccsal diszitett sapkájára, pallosára, rövid és szögletes szárnyu kabátjára, szoknyájára, a „kilt”-re vagy „philabeg”-re, melyet az erszény és a dohányyszaru ékesített; skót kőfajtából készült melltűjére; két övére, a sashwise-re és a belt-re; kardjára, a sword-ra; nagy késére, a dirk-re; a feketenyelű zsebkésére, a skene dhu-ra; a katona meztelen térdére, harisnyáira, gomboló-lábszárvédőire és csattos cipőire. Ez a felszerelés kisértetté lett, üldözte, lázassá tette és lecsillapította. Reggel ébredt föl és első gondolata Déruchette volt.

Másnap aludt ugyan, de egész éjjel a skót katonát látta. Álmában azt mondta magában, hogy karácsony után a törvényszéki tárgyalások január 21.-én kezdődnek. Jaquemin Hérode-ról, az öreg rektorról is álmodott. Mikor fölébredt, Déruchettere gondolt és igen nagy haragot érzett iránta; sajnálta, hogy már nem kisgyerek többé, másképp köveket dobálna az ablakába.

Azután arra gondolt, hogy ha még kicsi lenne, megvolna az anyja, és sirni kezdett.

Azt tervezte, hogy két-három hónapot Chouseyben vagy Minquiersben tölt. De mégsem ment sehova.

Nem tette többé a lábát a saint-pierre-porti utra Valle tájékán.

Ugy képzelte, hogy a neve, *Gilliatt*, ott maradt a földbe vésve és hogy valamennyi járókelőnek látnia kell.

II.

Haladás lépésről-lépésre az ismeretlenben.

Viszonzásul mindennap látta a Bravéest. Nem szándékosan tette, hanem csak úgy arra-vetődött. Ugy találta, hogy utja mindig arra az ösvényre vezet, amely a Déruchette kertfala mellett vezetett el.

Egy reggel, mikor ezen az ösvényen járt, egy kofaasszony, aki a Bravées felől jött, azt mondta a másiknak: *Miss Lethierry szereti a seakal-t.*

Készített a kertjében egy árkot seakal számára. A seakal káposztaféle, melynek spárgaíze van.

A Bravées kertjének a fala igen alacsony volt, át lehetett lépni. Neki megdöbbenő volt az a gondolat, hogy át is lépje. De az neki sem volt tilos, hogy mint mindenki, aki arra elhaladt, hallja a szobákban vagy a kertben beszélők hangját. Nem hallgatódzott, de hallotta. Egyszer hallotta, amint a két szolgáló, Douce és Grace, pörlekedett. Lárma volt a házban. Ez a veszekedés megmaradt a fülében, mint valami zene.

Más alkalommal olyan hangot különböztetett meg, mely nem olyan volt mint a többi és mely szerinte Déruchette hangja lehetett. Elszaladt.

A szavak, melyeket ez a hang kiejtett, örökre bevésődtek emlékezetébe. Minden pillanatban ismételte magában. Ezek a szavak voltak: *Legyen szives ideadni a seprőt!*

Fokozatosan megbátorodott. Meg mert állni. Megesett egyszer, hogy Déruchette a zongorájánál ült és énekelt; noha nyitva volt az ablak, kívülről nem lehetett látni. A *Bonny Dundeet* énekelt. A legény elsápadt, de annyira megkeményítette magát, hogy hallgatta.

A tavasz eljött. Egy napon Gilliattnak látománya volt; az ég megnyílt. Gilliatt látta, amint Déruchette öntözi a salátát.

Csakhamar többet is tett, nemcsak megállt. Megfigyelte a szokásait, megjegyezte az órákat és megvárta.

De gondja volt arra, hogy ne mutakozzék.

Lassankint, miközben a sziklatömböket ellepték a pillangók és a rózsák, órákon keresztül némán és mozdulatlanul rejtőzködött a fal mögött, senkitől sem látva, lélekzetét visszafojtva megszokta, hogy lássa Déruchette-et jönni-menni a kertben. Az ember hozzászokik a méreghez.

A rejtekhelyéről gyakran hallotta Déruchette-et mess Lethierryvel beszélgetni a gyertyán-lugasban, ahol egy pad állt. A szavak tisztán jutottak el hozzá.

Milyen utra tért! Most már a leselkedéshez és a hallgatózáshoz érkezett. Sajnos, az emberi szív öreg kém.

Volt ott egy másik pad is, látható és egészen közel, egy fasor szélén. Néha oda ült Déruchette.

A virágokról, melyeket leszakított és szagolt, kitalálta Déruchette izlését illat dolgában. A harangvirág illatát kedvelte leginkább, azután a szekfűt, aztán a bazsalikomot, továbbá a jázmin. A rózsák csak ötödik helyen következtek. Megnézte a liliomot, de nem szagolta meg.

Az illatok kiválasztásából Gilliatt gondolatban összeállította Déruchettét. Minden illatnak valami tökéletességet tulajdonított.

A pusztá gondolatától, hogy Dreuchette-tel beszéljen, égnek meredt a haja.

Egy jó, öreg himző, akit az ő házaló mestersége időről-időre abba az utcácskába vezetett, mely a Bravées kerítése mellett huzódott, homályosan észrevette Gilliatt buzgó látogatásait a falnál és ragaszkodását ehhez az elhagyott helyhez. Föltételezett-e ennek a férfinak a jelenlétéből a fal előtt egy nőt a fal mögött? Észrevette-e a láthatatlan és bizonytalan fonalat? Koldus-vénségében elég fiatal maradt-e ahhoz, hogy emlékezzék valamire a szép időkből, tudta-e még élete telén és éjszakájában, mi az a hajnal? Nem tudjuk, de egy alkalommal „hivatalát teljesítve”, elhaladván Gilliatt mellett, feléje fordította mind azt a mosolyt, melyre még képes volt, inye között dörmögte: *az hevit.*

Gilliatt meghallotta ezt a szót, meglepődött és belső kérdőjellel mormogta: - Az hevit? Mit akart mondani a vénasszony? - Gépiesen ismételte egész nap, de nem értette.

Egy estén, mikor az ablak mellett állt, öt vagy hat fiatal angressei leány fürdött nagy élvezettel a Houmet-szakadékban. Ártatlanul játszottak a vízben száz lépésnyire tőle. Haragosan becsapta az ablakot. Ugy látszott, borzad a meztelen nőtől.

III.

A Bonny Dundee dal visszhangra talál a dombon.

A Bravées kertjének kerítése mögött töltötte az egész nyarat a fal egy zugában, amelyet eltakart a borostyán, elborított a csalán, a fávák növekedett vadmalva. Kimondhatatlanul elgondolkodva állt ott. A gyíkok, amelyek már hozzászoktak, ugyanazon köveken sűtkéreztek a napon. A nyár sugárzó és cirógató volt. Gilliatt feje fölött jöttek-mentek a felhők. Egy kövön ült a fűben. Mindenütt madárhang hallatszott. Két kezébe támasztotta a homlokát és önmagától kérdezte: De végre is, minek irta a nevemet a hóba? A tengeri szél nagyokat sóhajtott. Időközönként a Vaudue távoli kőbányáiból a bányászok kürtje hangzott durván, figyelmeztetvén a járókelőket, hogy álljanak félre, mert egy akna föl fog robbanni. A saint-sampsoni kikötőt nem lehetett látni, de az árbocok hegye látszott a fák fölött. Sirályok szálltak szerteszét. Gilliatt anyjától hallotta, hogy a nők szerelmesek lehetnek a férfiakba, hogy ez néha előfordul. Megfelelt magának: Ime, értem, Déruchette szerelmes belém. És mély szomorúságot érzett. Azt mondta magának: De ő is, ő is reám gondol; ez jól van. Arra gondolt, hogy Déruchette gazdag, ő pedig szegény. Azt gondolta, hogy a gőzhajó utálatos találománya. Sohasem emlékezett arra, hogy a hónap hányadik napja van. Bizonytalanul nézte a sárga potrohu, nagy, fekete dongókat, amelyek rövid szárnyaikkal zugva hatoltak be a falak réseibe.

Egy estén Déruchette lefeküdni készült. Az ablakhoz közeledett, hogy bezárja. Az éjszaka sötét volt. Déruchette hirtelen hallgatózni kezdett. A homály mélyében zene szólt. Valaki, aki

nyilván a domb lejtőjén volt vagy a Valle-kastély tornyai alatt, vagy talán még messzebb, egy dalt szólaltatott meg valami hangszeren. Déruchette megismerte kedvenc dallamát, a *Bonny Dundee*-t, amit valaki dudán játszott. Nem értette meg.

Ettől kezdve ez a zene időnként ismétlődött ugyanabban az órában, különösen nagyon sötét éjszakákon.

Déruchette nem igen szerette a dolgot.

IV.

A bácsinak, a gyámnak, a hallgatók férfiaknak,

A szerenád csak éjszakai lárma.

(Egy kiadatlan színjátékból.)

Négy év mult el.

Déruchette közeledett a huszonegyedik esztendejéhez és még mindig nem ment férjhez.

Valaki így ír valahol: - A rögeszme furó. Minden évben egy fordulattal beljebb hatol. Ha ki akarják irtani belőlünk az első évben, kihúzzák vele a hajunkat; a második évben letépik a bőrünket; a harmadik évben összetörik a csontunkat; a negyedik évben kitépik az agyvelőnket.

Gilliatt ebben a negyedik esztendőben volt.

Még egyetlen szót sem szólt Déruchettehez. Álmodozott e bájos leány felől. Ez volt minden.

Megtörtént, hogy egyszer véletlenül Saint-Sampsonban látta Déruchette-et mess Lethierryvel csevegni a Bravées kapuja előtt, amely a kikötő útjára nyílt. Gilliatt megkockáztatta, hogy igen közel menjen hozzájuk. Biztosnak hitte magát abban, hogy amikor elhaladt mellettük, a leány mosolygott. Nem volt benne semmi lehetetlen.

Déruchette időnként még mindig hallotta a dudát.

Ezt a dudaszót mess Lethierry is hallotta. Végül föltűnt neki ez az elkeseredett zene a Déruchette ablakai alatt. Érzékeny zene, az sulyosító körülmény. Éjszakai lovag nem az ő izlése szerint való. Férjhez akarta adni Déruchette-et, ha eljön a napja, ha a leány akarja és ő is akarja, egyszerűen és tisztán, regény nélkül és zene nélkül. Türelmetlenségében megleste és azt hitte, Gilliattot látta. Haragjában körmével vakarta a barkóját és azt dörmögte: *Mit sipol ott az az állat? Szereti Déruchette-et, ez világos. Elvesztegeted az idődet. Aki Déruchette-et akarja, hozzám kell fordulnia, még pedig nem fuvolát fújva.*

Egy régóta előrelátott, jelentékeny esemény következett be. Hirdették, hogy a tisztelendő Jaquemin Hérode-ot a winchesteri érsek helynökévé, a sziget doyenjévé és Saint-Pierre-Port lelkeszévé nevezték ki és hogy azonnal el fog költözni Saint-Sampsonból Saint-Pierre-Portba, mielőtt beiktatta az utódját.

Az új rektor nem késhetett soká. Ez a pap normand eredetű gentleman volt, Joë Ebenezer Caudray, angolosan Cawdry.

A leendő rektorról olyan részleteket tudtak, amiket a jóindulat vagy a rosszakarat ellenkező értelemben magyarázott. Fiatalnak mondták és szegénynek, de a fiatalságát mérsékelte a sok tudomány, szegénységét a sok reménység. Azon a különleges nyelven, amelyet az örökösödés és a gazdagság számára teremtettek, a halált reménynek nevezik. Unokaöccse és örököse volt az öreg és dús gazdag saint-asaphi doyennek. Ha ez meghal, ő gazdag lesz. Ebenezer Caudray

urnak igen megkülönböztetett rokonsága volt; majdnem joga volt a tiszteletreméltó címre. Ami a tudományát illeti, különbözően ítélték meg. Anglikán volt, de, Tillotson püspök szavai szerint, nagyon „léha”, tehát nagyon szigorú. Visszautasította a fariziuskodást; inkább a presbiteriumhoz csatlakozott, mint az episcopatushoz. A primitív egyházzal álmódott, ahol Ádámnak joga volt Évát választani és ahol Frumentanus, Hierapolis püspöke elragadhatott egy leányt, hogy feleségül vegye, így szólván a szülőkhöz: *Ő akarja, én is akarom, nem vagytok többé apja, nem vagytok többé anyja, én Hierapolis angyala vagyok és ez itt a hitvesem. Az atyja Isten.* Ha hinni lehetett annak, amit beszéltek, Ebenezer Caudray ur a *Tiszteld atyádat és anyádat* textust alárendelte a szerinte felsőbbrendű szövegnek: *Az asszony a férfi husa. A nő elhagyja az ő atyját és anyját és követi férjét.* Különbözik a törekvés az atyai hatalom korlátozására és a házassági kötelék minden módon való megteremtésének vallásos elősegítése sajátja az egész protestantizmusnak, különösen Angliában és kiválóképpen Amerikában.

V.

A jogos sikert mindig gyűlölik.

Ime, mit mutatott e pillanatban mess Lethierry mérlege. A Durande megtartotta mindazt, amit ígért. Mess Lethierry megfizette az adósságait, helyrehozta a veszteséget, törlesztette a brémai hitelt, megfelelt a saint-malói lejáratú napoknak. Mentessítette házát a kölcsönöktől, melyek terhelték; visszavásárolt valamennyi kis járadékot, melyet erre a házra jegyeztek. Tulajdonosa volt egy nagy termelő tőkének, a Durandenak. A hajó tiszta jövedelme most évi ezer font sterling volt és még növekedett. Tulajdonképpen a Durande volt az ő egész vagyona. És szerencséje volt a vidéknek is. Minthogy az ökrök szállítása adta a hajó egyik legnagyobb jövedelmét, a rakodás megjavítása és az állatok ki- és bejárásának megkönnyítése céljából el kellett távolítani a darukat és a két csónakot. Ez talán oktalanság volt. A Durandenak így csak egy ladikja maradt. Igaz, hogy az kitűnő volt.

Tíz év telt el Rantaine lopása óta.

A Durande fölvirágzásának volt egy gyöngye oldala, hogy nem keltett bizalmat; véletlennek hitték. Mess Lethierry helyzetét csak kivételnek fogadták el. Azt tartották, hogy szerencsés örökséget követett el. Valaki utánozta Cowes-ban, Wight szigetén, de nem sikerült. A kísérlet tönkre tette a részvényeseket. Lethierry azt mondta: Ez azért van, mert rosszul szerkesztették meg a gépet. De csak a fejüket ingatták. Az újdonságoknak ellensége az, hogy mindenki kíván belőlük; a legkisebb hiba rossz híreket kelti. A normand szigetvilág egyik kereskedelmi orakuluma, Jauge bankár, akivel Párisban egy gőzhajó-spekulációról tanácskoztak, állítólag hátat fordítva azt felelte: *Konvertálás az, amit ön ajánl nekem. A pénz átalakítása füstté.* Ellenben a vitorlás hajók annyi üzlettársat találtak, amennyit akartak. A tőke állást foglalt a vászon mellett a kazán ellen. A guernesey-i Durande tény volt, de a gőz nem volt elv. Ilyen elkeseredett a tagadás a haladással szemben. Azt beszélték Lethierry felől: *Ez jó, de nem kezdené újra.* A példája távolról sem bátorított, sőt félelmet keltett. Senki sem mert volna megkockáztatni egy második Durande-ot.

VI.

A hajótöröttek szerencséje, akik találkoztak a slooppal.

A napéjegenlőség korán jelentkezik a La Manche tengeren. Szűk tenger ez, mely feszélyezi és ingerli a szelet. Február havában kezdődnek a nyugati szelek és mindenképen cibálják a hullámokat. A hajózás nyugtalan lesz; a parti nép a jelző árbocot figyeli; a hajók sorsán töprengenek, melyek bajba juthatnak. A tenger csapdának látszik; láthatatlan kürt harsog, ki tudja, milyen csatában, őrző szélrohamok dulnak a láthatáron; a szél rettentő. A homály fűtül és liheg. A felhők mélyében a vihar fekete arca duzzadó pofákkal.

A szél az egyik veszedelem, a köd a másik.

A ködtől minden időkben féltek a hajósok. Bizonyos ködökben parányi jégprizmák függenek és Mariotte ezeknek tulajdonította a nap és a hold udvarát, a parheliomot és a paraseleniumot. A viharos ködök összetettek; egyenlőtlen fajsúlyú különböző gőzök összekeverednek benne a vizgőzzel és olyan rendben helyezkednek egymás fölé, hogy zónákra osztják a ködöt és valószínűs alakot adnak neki; a jód van alul, a kén a jód fölött, a foszfor a bróm fölött. Minthogy részese az elektromos és mágneses feszültségnek, ez megmagyaráz több tünetényt, Columbus és Magellan szent Elmetüzét; a hajókra eső hulló-csillagokat, melyekről Seneca beszél; a két lángot, Castor és Polluxot, amit Plutarchos ír le; a római légiót, melyről Cézár azt hitte, hogy tüzet fogott a dárdájuk; a duinoi kastély csucsát Friaulban, melyből az őrtálló katona szikráikat csalt ki, ha megérintette a lándzsájával és talán a fölvi villanásokat is, melyeket a régiek „Saturnus földi villámainak” neveztek. Az egyenlítő fölött, mintha a földgömb körül kötözték volna, roppant, állandó köd lebeg, a Cloud-ring, a felhőgyűrű. A Cloud-ring föladata lehűteni a trópuszt, éppen úgy, mint a Golfáramnak az a föladata, hogy fölmelegítse a sarkvidéket. A Cloud-ring alatt végzetes a köd. A lovak szélességi foka ez, a *horse latitude*; a múlt század hajósai ott lovakat dobtak a tengerbe; viharos időben azért, hogy megkönnyebbüljenek, szélcsöndes időben pedig azért, hogy takarékoskodjanak az ivóvízkészlettel. Columbus mondta: *Nube abaxo es muerte*. „Az alacsony felhő a halál.” Az etruszoknak, akik a meteorológiában ugyanazok voltak, mint a kaldeusok a csillagászatban, két főpapi méltóságuk volt, a mennydörgés főpapja és a felhők főpapja; az első a villámlásra figyelt, a második a ködre. A tarquiniai auguroktól tanácsot kértek a tyrusiak, a föníciaiak, a pelasgok és valamennyi kezdetleges hajósa az antik Belső-tengernek. A viharok keletkezésének módja ennél fogva sejthető: belsőleg összekötött a köd származásával és világosan szólva, ugyanazon tünetény. Az oceán fölött három köre van a páráknak, egy egyenlítői és két sarkköri; a tengerészek közös nevet adtak nekik: *A kulimászos fazék*.

A napéjegenlőség idején minden tengervízi veszedelmes a köd, de főleg a La Manche-on. Hirtelen éjszakát teremt a tengeren. A köd egyik veszélye - még akkor is, ha nem nagyon sűrű - abban áll, hogy megakadályozza a fenék változásainak fölismerését a víz színéről; félelmesen rejtegeti a szirtek és a fenék közelségét. Az ember szikla közelében van anélkül, hogy valami figyelmeztetné. A köd gyakran nem enged a futó hajónak más menekvést, mint a vitorláira bizza magát vagy horgonyt vet. A köd több hajótörést okoz, mint a szél.

Mégis, ezekben a napokban egy igen erőszakos vihar után, mely a ködöt követte, a Cashmere postahajó épen ért Angliába. Betért Saint-Pierre-Portba, mikor az első sugarak emelkedtek ki a tengerből, éppen abban a pillanatban, mikor a Cornet-kastélyból a hajnali ágyulövés hallatszott. A *Cashmere sloopot* várták, mert magával kellett hoznia a saint-sampsoni új lelkészt. Kevéssel a hajó megérkezése után elterjedt a hír a városban, hogy éjszaka a tengeren találkozott egy naszáddal, mely tele volt hajótörött matrózokkal.

VII.

A kóborló szerencséje, akit észrevett a halász.

Ezen az éjszakán, mikor elcsöndesült a szél, Gilliatt halászni ment, de nem ment messzire a potrohhál a parttól.

Mikor a dagály kezdetén visszatért, éjfél után két óra körül, nagyon szép napkelte mellett elhaladva a Szarv előtt, visszatérőben az Utcasarak öblöcskéje fele, úgy tűnt föl előtte, hogy a Gild-Holm'Ur szikla körvonalában árnyékot lát, mely nem a szikláé. Arra fordította a bárkát és észrevette, hogy egy ember ül a Gild-Holm'Ur székben. A tenger már igen magas volt, a sziklát körülvette a víz, a visszatérés már lehetetlen volt. Gilliatt nagy mozdulatokkal intgetett az embernek. Az ember nem mozdult. Gilliatt közeledett. Az ember aludt.

Fekete ruhája volt. Olyan, mint egy pap, gondolta Gilliatt. Még közelebb ment és egy fiatal arcot látott.

Az arc ismeretlen volt előtte. A szikla szerencséire meredek volt, még eléggé kiállt és Gilliatt elérvén, hozzásimult a fal hosszában. A dagály eléggé fölemelte a bárkát, hogy a szélén nyújtózó Gilliatt elérhesse az ember lábát. Fölegyenesedett a párkányon és kinyújtotta a kezét. Ha e pillanatban lebukott volna, kétséges, hogy a víz fölé kerülhetett volna-e. A hullám csapkodott. Kikerülhetetlen lett volna az összezuzatás a hajó és a szikla között.

Meghuzta az alvó ember lábát:

- Hej, mit csinál ott?

A férfi fölébredt.

- Szemlélődöm, felelte.

Teljesen fölébredvén, újra megszólalt:

- Most érkeztem a vidékre, séta közben erre jöttem, a tengeren töltöttem az éjszakát, a kilátást szépnek találtam, fáradt voltam, elaludtam.

- Tíz perc múlva megfulladt volna - mondta Gilliatt.

- Bah!

- Ugorjon a bárkámba.

Gilliatt lábával tartotta a bárkát, egyik kezével megkapaszkodott a sziklába, a másikat pedig a feketeruhás embernek nyújtotta, aki könnyedén beugrott a bárkába. Nagyon szép fiatalember volt.

Gilliatt megragadta az evezőt és a potroh két perc múlva az Utcasarkon a hasadékbán volt.

A fiatalember kerek kalapot és fehér nyakkendőt viselt. Hosszu, fekete redingotját a nyakkendőig begombolta. Kerekre nyírt szőke haja volt, nőies arca, tiszta szeme és komoly arc kifejezése.

Azonban a potroh földet ért. Gilliatt átfűzte a kötelet a kikötőkarikán, aztán megfordult és a fiatalember nagyon fehér kezét látta, amely egy aranyat nyújtott feléje.

Gilliatt szeliden félretolta ezt a kezét.

Csönd lett. A fiatalember szakította meg.

- Ön megmentette az életemet.

- Talán - felelte Gilliatt.

A kikötés megtörtént. Kiléptek a bárkából.

A fiatalember újra kezdte:

- Az életemmel tartozom önnek, uram.

- Nem tesz semmit.

Gilliattnak ezt a feleletét ismét csönd követte.

- Ebből az egyházközségből való? - kérdezte a fiatalember.

- Nem - felelte Gilliatt.

- Hát melyik paróchiából való ön?

Gilliatt fölemelte a jobb kezét és az égre mutatva, így felelt:

- Abból ott.

A fiatalember köszöntötte és elvált tőle.

Néhány lépés után a fiatalember megállt, zsebében kutatott, kihuzott egy könyvet és visszatért Gilliathoz, feléje nyujtva a könyvet.

- Engedje meg, hogy följánljam ezt.

Gilliatt átvette a könyvet.

A biblia volt.

Egy pillanattal később Gilliatt, a párkányra könyökölve, nézte, amint a fiatalember befordul a Saint-Sampson felé vezető ösvényre.

Lassan lehajtotta a fejét, elfelejtette az ujonnan érkezettet, nem tudta többé, hogy a Gild-Holm'Ur kilátó létezik, minden eltűnt számára az álmodozás feneketlen mélységében. Gilliattnak volt egy örvénye, Déruchette.

Egy hang, amely őt szólította, visszahozta őt a homályból.

- Hej, Gilliatt!

Megismerte a hangot és fölemelte a tekintetét.

- Mi tetszik, Landoys ur?

Valóban Landoys ur volt, aki száz lépésre az Utcasaroktól, az uton ment kocsijába fogott kis lovával. Megállt, hogy megszólítsa Gilliattot, de elfoglaltnak és sietőnek látszott.

- Ujság van, Gilliatt.

- Hol?

- A Bravéesben.

- Ugyan mi?

- Ilyen messziről nem beszélhetem el.

Gilliatt megborzongott.

- Talán miss Déruchette férjhez megy?

- Nem.

- Mit akar mondani?

- Menjen a Bravéesbe. Megtudja.

És Landoys ur ráütött a lovára.

ÖTÖDIK KÖNYV: A FORGÓPISZTOLY.

I.

Beszélgetés a Jean vendégfogadóban.

Clubin ur olyan ember volt, aki alkalomra várt.

Kicsi és sárga volt, olyan erővel, mint egy bikáé. A tengernek nem sikerült ezt elszáritani. Husa olyan volt, mint a viasz. Viaszgyertya színe mellett megvolt annak szerény fénye is a szemeiben. Emlékezete rendíthetetlen és különös volt. Ha egyszer látott egy embert, annyi volt, mintha az övé lett volna; mint egy bejegyzés a naplójában. Ez a rövid tekintet markolt. A szeme levonatot vett egy arcról és megőrizte; ha az arc megöregedett is, Clubin ur reátalált. Lehetetlen kikutatni ezt a szívós emlékezetet. Clubin ur kevés beszédű, józan és hideg volt; soha egy kézmozdulatot sem tett. Őszinte arca mindenkit előre megnyert. Sokan naivnak tartották, a szeme sarkában egy redő meglepő ostobaságot árult el. Soha jobb tengerészt nála, mint mondtuk; senki sem volt alkalmasabb egy vitorla kifeszítésére, a szél nyomásának csökkentésére és szélirányba állított vitorla föntartására az alsó kötélzet segítségével. Semmi-féle vallásosság vagy becsületesség hirneve fölül nem multa az övét. Gyanus lett volna, aki őt gyanusítja. Barátság fűzte Rebuchet urhoz, aki pénzváltó volt Saint-Maloban, a Saint-Vincent-utcában, a fegyverkovács mellett és Rebuchet ur mondogatta: *A boltomat is reábiznám Clubinre*. Clubin ur özvegy volt. A felesége tisztességes asszony volt, mint ahogy ő tisztességes férfi. Meghalt a mindenen keresztültűrő erény hirnevével. Ha a helytartó szépeket mondott volna neki, elmondta volna a királynak; ha a jó Isten szerelmes lett volna belé, elmondta volna a plébánosnak. E házaspár, Clubin ur és urnő, Tortevalban valóra váltotta a *tiszteletreméltó* angol jelző eszményképét. Clubin urnő volt a hatyu; Clubin ur a hermelin. Egy folt megölte volna. Nem találhatott egy gombostűt, hogy meg ne keresse a gazdáját. Egy csomag gyufát kidoboltatott volna. Egy napon belépett egy saint-servani korcsmába és így szólt a korcsmároshoz: Itt reggeliztem három évvel ezelőtt, ön tévedett az összeadásban; és megtérített a korcsmárosnak hatvanöt centimes-et.

Minden kedden Guerneseyből Saint-Maloba vezette a Durande-t. Kedden este érkezett Saint-Maloba, két napig ott tartózkodott rakodás céljából és pénteken reggel visszaindult Guerneseybe.

Volt akkoriban Saint-Maloban a kikötő mellett egy kis vendégfogadó, melyet Jean-fogadónak neveztek.

A mostani kőpart kiépítésénél lerombolták ezt a fogadót. Abban az időben a tenger mosta a Saint-Vincent-kaput és a Dinan-kaput; Saint-Malo és Saint-Servan apály idején szekerekkel és taligákkal közlekedtek egymással, melyek a szárazon maradt hajók között forogtak, kanyarogtak, kikerülvén a tócsákat, horgonyokat, köteleket és kockáztatván, hogy behasítják a børsapkáikat valamelyik alacsony orrárhocon. Két dagály között kocsisok biztatgatták a lovaikat ott, ahol hat órával később a szél korbácsolta a habot. Ugyanezen a homokparton kóborolt egykor Saint-Malo huszonnégy kapuőrző vérebe, melyek 1770-ben megettek egy tengerésztisztet. E tulságos buzgóság miatt megszüntették őket. Ma már nem hallani éjszakai ugatást a kis Talard és a nagy Talard között.

Clubin ur a Jean-fogadónál szállt meg. Ott volt a Durande francia irodája.

A vámhivatalnokok és a parti örök a Jean-fogadóba jártak étkezni és inni. Külön asztaluk volt. A binic-i vámhivatalnokok itt találkoztak a saint-malo-i vámszedőkkel, ami igen hasznos volt a szolgálatra.

A hajógazdák is odajártak, de külön asztalnál étkeztek.

Clubin ur egyszer egyikhez, máskor másikhöz telepedett, de mégis szívesebben ült a vámhivatalnokok asztalához, mint a hajógazdákéhoz. De mindkettőnél szívesen látták.

Ezeket az asztalokat jól szolgálták ki. Különös, mesterkélt, hazájukbeli italokat kaptak az idegen matrózok. Egy Bilbaoból való divathős matróz heladát talált volna. Ihattak stout-ot, mint Greenwichben és barna gueuse-t, mint Anversben.

Hosszujáratu kapitányok és hajószerezők is megfordultak néha a hajógazdák asztalánál. Ilyenkor híreket cseréltek: - Honnan való a cukor? - Ez az édesség csak az apró nyereségek között szerepel. Háromezer zsák Bombay-ból és ötszáz hordó Sagából. - Meglátjátok, a jobb-oldal végül megbuktatja Villèlet. - És az indigó? - Nem kelt el, csak hét mérő Guatemalában. - A *Nanine-Julie* révbe jutott. Csinos háromárbcos bretagnei. - A két la platai város már megint veszekedik. - Ha Montevideo hizik, Buenos-Ayres soványodik.

- A *Regina-Coeli* terhelését át kellett rakni, mert Callaoban megsérült. - A kakao megy; a caraques-i zsákokat kétszázharmincnégygyel, a trinidad-i zsákokat hetvenhárommal jegyzik. - Ugy rémlik, mintha a Champ de Marson tartott szemlén azt kiáltották volna: Le a miniszterekkel! - A saladerokból való zöld, sózott bőr fogy, az ökör hatvan frankkal, a tehén negyvennyolccal. - Átvonultak a Balkánon? - Mit csinál Diebitsch? - San Franciscóban hiányzik az ánizslikőr. - A plagniol-i olaj csöndes. - A Gruyère-sajt harminckét franc mázsánként. - Nos, XII. Leo meghalt? - Stb.

Hevesen kiabáltak és magyaráztak eféléket. A vámszedők és parti örök asztalánál nem beszéltek olyan hangosan.

A parti és kikötői rendőrség dolgai kevésbé harsány és kevésbé világos párbeszédeket követeltek.

A hajógazdák asztalánál egy öreg, hosszujáratu kapitány, Gertrais-Gaboureau ur elnökölt. A Gertrais-Gaboureau ur nem ember volt, hanem barométer. A tengeren való jártassága meglepően csalthatatlan időjóslóvá tette. Megmondta, milyen idő lesz másnap. Kikopogtatta a szelet, megtapogatta a dagály ütőerét. A felhőnek azt mondta: mutasd a nyelvedet. Vagyis a villámot. Doktora volt a hullámnak, a szellőnek, a szélvésznek. Az oceán az ő betege volt; úgy utazta körül a világot, megvizsgált minden éghajlatot jó egészségben és betegen; alaposan ismerte az évszakok patológiáját. Ilyesféle kijelentéseket hallottak tőle: - A légsúlymérő egyszer 1796-ban három vonalnyira sülyedt a vihar alá. - Szerette a mesterségét. Gyűlölte Angliát mindazzal a barátsággal, amit a tenger iránt érzett. Gondosan tanulmányozta az angol tengerészetet, hogy megismerje a gyöngye oldalát. Megmagyarázta, hogy az 1637-beli *Sovereign* miben különbözött az 1670-beli *Royal William*-tól és az 1765-beli *Victory*-tól. Összehasonlította a felsőrészeket. Sajnálkozott az 1514-beli *Great Harry* földészeti tornyain és tölcseralakú árbockosarain, valószínűen a francia golyó szempontjából, mely oly szépen elhelyezkedett ezeken a fölleteken. A nemzetek csak tengerészeti intézményeik által léteztek számára; a rokonértelmű szók a sajátságaihoz tartoztak. Angliát szívesen mondta *Trinity House*-nak, Skóciát *Northern Commissioners*-nek és Irlandot *Ballast Board*-nak. Áradt belőle az utbaigazítás; maga volt az ábécé és az almanach, a vizállásmutató és a tarifa. Kivülről tudta valamennyi világítótorony vámját, főleg az angolokét; egy pennyt kell fizetni, ha ez előtt haladunk el, egy farthinget amaz előtt. Megtudta mondani: *A Small's Rock világítótornya azelőtt kétszáz gallon olajat fogyasztott, most ezeröttszáz gallont éget el.* Egy napon, a hajón, súlyos betegségbe esett; halottnak hitték, a hajószemélyzet körülállta függőágyát és ő félbe-

szakítván a végvonaglást, így szólt az ácsmesterhez: - Előnyös lenne az árbockapcsokhoz minden oldalon csapokat illeszteni, melyre öntöttvas csigakerekeket lehessen tenni, hogy azon menjenek keresztül a kötelek. - Mindezekből egy nagyszerű alak származott.

Ritka eset volt, ha a beszéd tárgya ugyanaz volt a gazdák asztalánál és a vámhivatalnokok asztalánál. De most előállott ez az eset, pontosan első napjaiban annak a február hónapnak, melybe elbeszélésünk eseményei vezetnek bennünket. A háromárberos *Tamaulipas* vont a magára a két asztal figyelmét, melynek kapitánya Zuela volt és Chileből érkezvén, oda volt visszatérendő. A gazdák asztalánál a rakományáról beszéltek, a vámhivatalnokok a mozdulatairól.

A copiapo-i Zuela kapitány kissé columbiai chilei volt, aki függetlenül küzdött a függetlenségi háboruban, egyszer Bolivar mellett, máskor Morillo pártján, aszerint, hogy hol talált inkább hasznot. Meggazdagodott, szolgálatára lévén mindenkinek. Senki sem volt nála Bourbon-pártibb, bonapartistább, abszolutistább, liberálisabb, istentagadóbb és katolikusabb. Ahhoz a nagy párthoz tartozott, amelyet Jövedelmező-pártnak lehetne nevezni. Időközönként kereskedelmi célból megjelent Franciaországban és ha hiszünk a szóbeszédnek, szívesen szállított a földéretén menekülő embereket, csődbejutottakat vagy politikai száműzötteket, nem sokat törődött vele, ha fizettek. A behajózási eljárása egyszerű volt. A szökevény a part valamelyik elhagyott pontján várakozott és a horgony fölszedése pillanatában Zuela érte küldött egy csónakot. Így szöktetett meg előző útja alkalmával valakit, akit a Berton-ügyben elmacsoltak, ez alkalommal pedig, azt beszélték, arra számított, hogy magával visz néhány embert, akik a Bidassoa-ügyben gyanúsak voltak. A rendőrség, amelyet figyelmeztettek, rajta tartotta a szemét.

Ez az idő a menekülések kora volt. A restauráció reakció volt; a forradalmak kivándorlásra vezettek, a restaurációk száműzetést vontak maguk után. A Bourbonok visszatérésének első hét vagy nyolc esztendejében pánik volt mindenütt, a pénzügyi körökben, az iparban, a kereskedelemben; ezek inogni érezték a földet, amelyet elárasztott a csőd. A politikában: vad futás. Lavalette menekült, Lefebvre-Desnouettes menekült. Delon menekült. A kivételes törvényszékek dühöngtek, főleg Trsetaillon. Szöktek a saumuri hidon, a Réole-téren, a párisi Observatoire falán, az avignoni Taurias-tornyban, a történelemben gyászosan álló árnyképek, amelyek a reakciót jelzik és még ma is meglátszik rajtuk a véres kéz. Londonban a Franciaországba ágazó Thistlewood-pör, Párisban a Belgium, Svájc és Itália felé ágazó Trogoft-pör megsokszorozta az aggodalmak és eltűnések okait és növelte azt a mély földalatti futást, amely az akkori társadalmi rend legfelsőbb fokait is kiürítette. Biztonságba helyezkedni, ez volt mindenki gondja. Gyanuba keveredni annyi volt, mint elveszni. Vádoltatni annyi volt, mint kivégeztetni. A rögtönítelő törvényszék szelleme örködött az intézmény fölött. Az ítéletei nyájasak voltak. Az emberek Texasba, a Sziklás hegységbe, Peruba, Mexikóba menekültek. A Loire emberei - akkor haramiák, ma levették - alapították az Asile-mezőt. Béranger egyik dala mondta: *Vadak, mi franciák vagyunk; szánjátok meg a dicsőségünket.* Hazátlanná lenni, ez volt a menekvés. De minden egyszerűbb, mint futni; örvény van ebben a két szótagban. Minden akadály annak, aki menekül. Az ellopózás magában foglalja az álruhát. Tekintélyes, sőt kiváló emberek a gonosztevők e kibuvójáig szállottak alá. És még az is rosszul sikerült nekik. Valószínűtlenek voltak benne. A megszokás, hogy szabad kezük legyen, megnehezítette az átcusuzást a hurkokon. A rendőrség szemében egy kihágást elkövető tolvaj kifogástalanabb, mint egy tábornok. Elképzelhető-e, hogy az ártatlanság kénytelen magát kendőzni, hogy az erény eltorzítja a hangját, hogy a dicsőség álarcot visel? Az ily gyanús arcu átkelő szinte hirdette magát a hamis utlevelet szimatolóknak előtt. A szökésben levő ember félszeg mozgása nem bizonyította, hogy nem hős van a szemünk előtt. Azon időkre jellemző és mulékony vonások, amelyeket a történelem rendesen elhanyagol, de amelyeket egy század igazi festőjének alá kell huznia. A tisztességes emberek e futása mögött kevesebb ellenőrzés

mellett és kevésbé gyanusan menekültek a gazemberek. Az utonálló, aki kénytelen volt eltűnni, fölhasználta a zürzavart, a száműzöttek közé számította magát és nagyobb ügyességével a homályban becsületesebb embernek látszott, mint a becsületes emberek. Semmi sem félsegebb, mint a fegyencé lett becsületeség. Nem ért meg semmit és ügyetlenségeket művel. Egy okmányhamisító könnyebben szabadult, mint egy konventtag.

Furcsa dolog, de megállapítható, hogy - azt lehetne mondani: különösen a becstelen emberek számára - a szökés jól végződött. A civilizációnak az a mennyisége, amit egy gazfickó magával hozott Párisból vagy Londonból, a vagyont pótolta számára a kezdetleges, vagy műveletlen országokban, tanácsokat adott neki és kezdeményezővé tette. Semmi lehetetlen nem volt abban a kalandban, hogy megszökvén a törvénykönyv elől itt, papi hivatalhoz jusson ott. Látomány volt az eltűnésben és nem egy szökés eredménye lett olyan, mint az álom. Ilyenféle szökés az ismeretlenbe és a rejtelmesbe vezetett. A csődbejutott, aki elment Európából a hold nyílásán keresztül, husz év múlva újra megjelent, mint Mogol nagyvezére vagy mint király Tasmaniában.

A szökésben való segítség ipar volt és tekintve a gyakoriságot, nagy hasznot hajtó ipar. Ez a spekuláció kiegészített bizonyos kereskedelmet. Aki Angliába akart menekülni, a csempészekhez fordult; aki Amerikába akart szökni, az oly hosszujáratu csempészekhez fordult, mint Zuela.

II.

Clubin észrevesz valakit.

Zuela néha a Jean-fogadóba ment étkezni. Clubin ur látásból ismerte.

Különben Clubin ur nem volt gőgös; nem találta méltatlannak, hogy látásból ismerjen utonállókat. Sőt néha annyira ment, hogy valóban megismerkedett velük, kezet nyújtván nekik a nyílt utcán és jónapot kívánt. Angolul beszélt a smuggler-rel és törte a spanyolt a contrabandista-val. Ilyesféle velős mondásai voltak: - Jóra lehet fordítani a rossz ismeretét. - A vadőr haszonnal cseveghet a vadorzóval. - A kormányosnak ki kell tapogatni a kalózt, mert a kalóz szirt. - Megizlelem a gazfickót, mint az orvos megizleli a mérget. Erre nem volt felelet. Mindenki igazat adott Clubin kapitánynak. Helyeselték, hogy nem valami nevetséges finnyáskodó. Ki merte volna megrágalmazni? Minden, amit tett, nyilvánvalóan „a szolgálat érdekében” történt. Nála minden egyszerű volt. Semmi sem tehetett gyanussá. Ha a kristály foltot akarna magán ejteni, nem sikerülne. Ez a bizalom, a hosszú becsületeség méltó jutalma volt, ezért oly kitűnő a jól megalapozott hírnév. Akármit tett vagy akármit látszott tenni, az erény értelmében gonoszkodásnak találták; biztosították számára a vétek nélkül valóságot; - ráadásul nagyon is óvatosnak mondták; és ilyen vagy olyan barátkozásból, ami mást gyanussá tett volna, ő az ügyesség tekintélyével került ki. A ravaszságának ez a hirneve ellentmondás és zavar nélkül harmonikusan olvadt össze egyenességének hirnevével. Létezik naiv ravaszság. Ez egyik változata a becsületes embereknek, még pedig a legjobban becsült változata. Clubin ur azok közül az emberek közül való volt, akiket, ha bizalmas beszélgetésben találnak egy csalóval vagy rablóval, elfogadnak úgy, megértéssel, annál nagyobb tisztelettel és övék a közbecsülés elégült szemhunyorítása.

A *Tamaulipas* befejezte rakodását. Indulóban volt és készült fölszedni a horgonyait.

Egyik kedden este a Durande még világosban érkezett Saint-Maloba. Clubin ur a hajó hidján állva és a kikötés mozdulataira figyelve, észrevett két embert, akik a Petit-Bey közelében, két szikla között, egy igen elrejtett helyen a homokparton beszélgettek. Szeméhez illesztette

tengerészlátcsővét és fölismerte az egyik embert. Zuela kapitány volt. Ugy tetszett neki, hogy a másikat is fölismeri.

Ez a másik ember magastermetű, kissé szürkülőhaju volt. Magastetejű kalapot és a Barátok komoly öltözetét viselte. Nyilván quaker volt. A szemeit szerényen lesütötte.

A Jean-fogadóba érkezve, Clubin ur megtudta, hogy a *Tamaulipas* tiz nap múlva szándékozik indulni.

Azóta megtudták, hogy még más értesüléseket is szerzett.

Éjszaka beállított a Saint-Vincent-utcai fegyverkovácsához és így szólt hozzá:

- Tudja-e, mi az a revolver?

- Igen - felelte a puskaműves - amerikai pisztoly.

- Egy pisztoly, mely ujrakezdi a társalgást.

- Valóban, kérdez és felel.

- És visszavág.

- Ugy van, Clubin ur. Egy forgó cső.

- És öt vagy hat golyó.

A fegyverkovács kinyitotta a szája szögletét és nyelvével azt a cettintést hallatta, mely a fej csóválásával együtt csodálkozást fejez ki.

- A fegyver jó, Clubin ur, azt hiszem, sokra fogja vinni.

- Egy hatlövetű revolvvert szeretnék.

- Nincs.

- Hogy lehet az, ön puskaműves?

- Még nem tartom ezt a portékát. Még ujdonság, látja. Kezdő. Franciaországban még most is csak pisztolyokat csinálnak.

- Az ördögbe!

- Még nem kereskednek vele.

- Az ördögbe!

- Hanem kitűnő pisztolyaim vannak.

- Én forgópisztolyt akarok.

- Beismerem, hogy az alkalmasabb. De várjon csak, Clubin ur...

- Mire?

- Ha jól tudom, véletlenül van egy eladó darab most Saint-Maloban.

- Forgópisztoly?

- Igen.

- Eladó?

- Igen.

- Hol van?

- Azt hiszem, megtudhatom. Tudakozódom utána.

- Mikor mondhat nekem feleletet?
- Alkalmi vétel. De jó.
- Mikor jöjjenek vissza?
- Ha én szerzek önnek forgópisztolyt, az jó lesz.
- Mikor ad választ?
- Legközelebbi útja alkalmával.
- Ne mondja meg, hogy nekem lesz, mondta Clubin ur.

III.

Clubin elvisz valamit, de nem hoz vissza semmit.

Clubin ur megrakodván a Durande-dal, fölvéve számos ökröt és néhány utast, pénteken reggel elhagyta Saint-Malot, mint rendesen, hogy visszatérjen Guerneseybe.

Ugyanezen a pénteki napon, mikor a hajó simán haladt, ami megengedi a kapitánynak, hogy néhány pillanatig otthagyja a parancsnoki hidat, Clubin ur bement a fülkéjébe, bezárkózott, elővett egy bőrtáskát, a táguló részébe ruhákat tett, a szilárd részébe pedig kétszersültet, néhány doboz konzervet, néhány font rudalaku kakaót, egy órát és egy tengerész-látcsövet, becsatolta a bőrröndöt és a fülein keresztülhuzott egy kötelet, melynél fogva huzni lehetett. Azután lement a hajófenékre a kötélkamrába és onnan egy horoggal ellátott, csomózott kötéllel látták visszatérni, amelyet a tengeren a hajótatarozók használnak, a szárazföldön pedig a betörők. A kötél megkönnyíti a behatolást.

Guerneseybe érve, Clubin elment Tortevalba. Ott töltött harminchat órát. Magával vitte a bőrröndöt és a mászókötelet, de nem hozta vissza.

Ebben a korban a spanyol csempészek Guernesey-ig eljutottak. Havannai szivarokat és xeresi bort hoztak, melyet az angolok sherry-nek neveznek.

Mondjuk meg egyszer és mindenkorra, hogy az a Guernesey, melyről ebben a könyvben szó esik, a régi Guernesey, mely már nem létezik és melyet ma már lehetetlen volna föltalálni másutt, mint a mezőkön. Ott még él, de a városokban már meghalt. A megjegyzést, melyet Guerneseyre tettünk, Jerseyre is meg kell tennünk, Saint-Hélier Dieppe-pel ér föl, Saint-Pierre-Port pedig Lorient-nal. Hála a haladásnak, hála e bátor, kis szigetlakó nép csodálatos kezdeményező szellemének, negyven év óta minden megváltozott a La Manche-szigetvilágon. Ahol homály volt, világosság támadt. Ezek után folytassuk.

Ezekben az időkben, melyek távolságuk miatt már történelmi idők, a csempészet nagyon élénk volt a La Manche-on. A csempészhajók különösen Guernesey nyugati partját árasztották el. A nagyon járatos emberek, akik a legkisebb részletig tudnak mindent, ami idestova félszázad előtt történt, sok ilyen hajónak meg a nevét is idézik; csaknem valamennyi asturiai vagy guipuzcoai volt. Annyi bizonyos, alig mult el hét anélkül, hogy egy-kettő ne jött volna akár a Szentek öblébe, akár a Plainmontra. Majdnem szabályszerű forgalmuk volt. Egy tengerparti üreg Serk szigetén még ma is a Bolt nevet viseli, mert ebbe a barlangba jártak az emberek a csempészek portékáit megvásárolni. E kereskedelemben külön csempésznyelvet beszéltek a La Manche-on, mely már feledésbe ment és mely olyan volt a spanyolhoz képest, mint a levantei az olaszhoz.

Az angol és francia partvidéken a csempészet titkos egyetértésben volt a szabad és szabadalmazott kereskedelemmel. Bejáratos volt a legmagasabb pénzügyi körökben is, igaz, hogy csak a hátsó ajtón; titkos befolyása volt a kereskedelmi forgalomra és az ipar egész érrendszerére. Kivül kereskedő, belül csempész; sok vagyonnak ez a története. Séguin ezt mondta Bourgainnek, Bourgain ezt mondta Séguinnek. Nem vállalunk felelősséget szavaikért; talán csak rágalmazták egymást. Akárhogy is volt, a csempészet, amelyre a törvény hajtóvadászatot tartott, beházasodott a pénzügyekbe. Összeköttetésben állt a „jobb körökkel”. Az a barlang, amelybe Mandrin lökdöste egykor Charolais grófját, tisztos volt kívülről, a társaság számára kifogástalan volt a homlokzata; oromfal a sikátor felé.

Sok - szükségképpen rejtett - összejátszás keletkezett ebből. Ezek a titkok áthatolhatatlan homályt követeltek. A csempész sok mindenfélét tudott, amit el kellett hallgatnia; sérthetetlen és merev szótartás volt a törvénye. A csempész legelső tulajdonsága a megbízhatóság volt. Titoktartás nélkül nincs csempészet. Vannak csempészeti titkok, mint ahogy vannak vallási titkok.

A titkot rendületlenül megőrizték. A csempész megesküdött, hogy mindenről hallgat és megtartotta a szavát. Senkiben sem lehetett jobban megbízni, mint a csempészben. Az oyarzuni bíró elfogott egy napon egy ports-secs-i csempészt és vallatás közben erőszakolni akarta, hogy nevezze meg a titkos üzlettársát. A csempész nem árulta el. Ez a titkos társ - a bíró volt. A két cinkos, a bíró és a csempész, közül az egyik kénytelen volt mindenki szemeláttára engedelmességni a törvénynek és elrendelni a kivallatást, amelynek a másik ellentállt, hogy megtarthassa esküjét.

A Plainmontra járatos két leghírhedtebb csempész Blasco és Blasquito volt. Tocayo-k voltak. Spanyol és katolikus rokonság ez, amely abból áll, hogy közös védszentjük van a paradicsomban; beláthatjuk, nem kevésbé méltó dolog ez, mintha közös apjuk van a földön.

Semmi sem volt könnyebb és semmi sem volt nehezebb, mint beszélni ezekkel az emberekkel, amikor már valahogyan értesültünk a csempészet titkos utjairól. Aki nem volt elfogult az éjszaka iránt, annak elegendő volt a Plainmontra mennie és szembefordulni a rejtelmes kérdőjellel, amely ott emelkedett.

IV. Plainmont.

Plainmont, Torteval közelében, egyike volt Guernesey három sarkának. A fok legvégén füvel benőtt magas hegygerinc uralkodott a tengeren.

A hegytető pusztá volt.

Annál elhagyottabb, mert egy ház volt rajta látható.

Ez a ház növeli a magány borzalmát.

Azt beszélnek, kísértetek jártak benne.

Jártak vagy sem, a külseje elég különös volt.

A gránitból épült emeletes ház a rét közepén állott. Egyáltalán nem látszott romnak. Tökéletesen lakható volt. A falak vastagok, a tető szilárd volt. Egy kő sem hiányzott a falakból, egy cserép sem a tetőről. Téglakémény áll a tető ormán. A ház háttal áll a tengernek. Az óceán felé fordított oldala csupasz fal. Aki figyelmesen nézi ezt a falat, egy befalazott ablakot vehet észre. Három padlásablakából egy keletre, kettő nyugatra fordul, de mindhármat

befalazták. Csak a szárazföld felé fordított oldalán van ajtaja és ablakai. Az ajtót befalazták. A földszinti két ablakot is befalazták. Az első emeleten - ez lepi meg legelőször a közeledőt -, a két ablak nyitott; de a befalazott ablakok nem olyan félelmetesek, mint ezek a nyitottak. A nyílás feketévé teszi őket nappal is. Üvegek nincsenek bennük, sőt keretek sem. A belső homályba nyílnak. Az üres nyílásokat kitépett szemekhez hasonlítják. A ház üres. A tátongó ablakkereszteken keresztül észrevehető a belső pusztulás. Semmi faburkolat a csupasz falon. Az ember azt hiszi, sirböltöt lát, melynek ablakain a kisértetek kinézhetnek. Az esőzések a tenger felől kimossák az alapfalakat. Néhány szélrázta csalán simogatja a fal alját. A láthatáron nincs emberi lakás. A ház lakatlan és csendes. Mégis, ha megállunk és a falhoz tapasztjuk a fülünket, időnként rémült szárnycsattogást hallhatunk homályosan. A befalazott ajtó fölött, a keresztgerendát alkotó kövön ezek a bevéselt betűk állottak: ELM-PBILG és ez a dátum: 1780.

Az egész tenger e ház körül terül el. A fekvése nagyszerű, tehát komor. A hely szépsége rejtvénné válik. Miért nem lakja semmiféle emberi család ezt a szállást? A hely szép, a ház jó. Honnan származik ez az elhagyatottság? Az értelem kérdéseire az álmodozás kérdései járulnak. A talaj mivelhető, miért maradt parlagon? Nincs gazdája. A kaput befalazták. Mi van ezzel a hellyel? miért menekül innen az ember? mi történik itt? Ha semmisem történik, miért nincs itt senki? Ha minden elaludt, van itt valaki ébren? A siri szellő, a szél, a ragadozó madarak, elrejtőzött állatok, ismeretlen lények jelennek meg gondolatainkban és összevegyülnek ezzel a házzal. Miféle vándorok szállása ez? Képzeljük el az eső és a jégeső komorságát, amint befelé örvénylik az ablakokon. A viharok patakozása nyomokat hagyott a belső falakon. E nyitott szobákat az orkán látogatja. Valami bünt követtek el benne? Ugy tűnik föl, mintha ez a sötétségnek kiszolgáltatott ház éjszakánként segítségért kiáltana. Néma talán? Hangok nem jönnek ki belőle? Kivel van dolga ebben a magányosságban? Sötét órák rejtelve van itt otthon. Ez a ház félelmes délben, milyen lehet éjfélkor? Ha ezt a házat nézzük, egy titkot nézünk. Azt kérdezzük magunktól - mert az álmodozásnak is van logikája és a lehetőségnek van lejtője -, mivé lehet ez a ház esti szürkülettől hajnali szürkületig? Talán az emberen kívül mérhetetlenül szétszóródó életnek van ezen a csucson csomópontja, ahol megáll és amely kényszeríti, hogy leszálljon és láthatóvá legyen? Az eloszlás forgószele van itt? A tapintathatatlan sűrűsödik itt annyira össze, hogy alakot ölt? Rejtélyek. A szent borzalom van e kövek között. Az árnyék, amely e csupasz falak között lakik, több az árnyéknál, az ismeretlen az. Naplemente után a halászbárkák visszatérnek, a madarak elcsöndesednek, a kecskepásztor a sziklák közül elmegy kecskéivel, a kövek hézagai utat engednek a magukat biztonságban érző csuszó-mászók első sikamlásainak, a csillagok nézni kezdenek, szellő lebeg, beáll a homály teljessége és a két ablak tátong. Ez teret nyit a képzelődésnek és a jelenségek, lárvák, a kisértetek elmosódó képei, a villanások közt föltűnő arcok, az árnyak és szellemek rejtelmes tolongása teszi, hogy a nép babonája, mely ostoba és mély egyszerre, fölcseréli e ház komor belsejét az éjszakával.

A házban „kisértetek járnak”; ez megmond mindent. A hiszékeny lelkeknek van erre magyarázatuk, de a pozitív szellemeknek is van. Azt mondják, semmi sem egyszerűbb, mint ez a ház. Egy régi megfigyelőállomás a forradalom és a császárság háborúi meg a csempészet idejéből. Erre a célra épült. A háború bevégeződött, az állomás magára maradt. Nem rombolták le a házat, mert még hasznát vehették. Befalazták az ajtót meg a földszinti ablakokat az emberek rondításai ellen és hogy senki se mehessen be; befalazták a tenger felőli ablakokat a déli és a nyugati szelek ellen. Ennyi az egész.

A tudatlanok és a hiszékenyek azonban kitartottak. Mindenekelőtt a házat nem a forradalmi háborúk idején építették. Az évszám - 1780 - a forradalom előtti időkre mutat. Aztán nem azért épült, hogy állomás legyen; ELM-PBILG betűk vannak rajta, melyek két család kettős kezdőbetűi és arra mutatnak - szokás szerint -, hogy egy új háztartás elhelyezése céljából

építették. Tehát valamikor laktak benne. Vajjon most miért lakatlan? Ha befalazták az ajtót és az ablakkereszteket, miért hagytak nyitva két ablakot? Mind be kellett volna falazni vagy egyet sem. Miért nincsenek üvegek? Minek befalazni az ablakokat az egyik oldalon, ha nem falazzák be a másikon? Megakadályozzák, hogy az eső becsapjon délről, de engedik beverni északról.

A hiszékenyek kétségtelenül tévednek, de a pozitíveknek bizonyára nincs igazuk. A probléma fönnáll.

Csak az bizonyos, hogy a házat a csempészekre inkább ártalmasnak tartják, mint hasznosnak.

A borzalom nagyítása megfosztja a tényeket valódi arányaiktól. Semmi kétség, sok éjszakai tünetény, köztük azok, melyekből lassanként az elhagyott ház „kisértetiessége” származott, magyarázható meg homályos és lappangó jelenségekkel, emberek rövid ott-tanyázásával, akik csakhamar hajóra szálltak, bizonyos gyanús iparűzők óvatosságával vagy vakmerőségével, akik elrejtőztek, hogy gonoszságot kövessenek el és mutogatták magukat, hogy félelmet keltsenek.

E most már távoli korban sok vakmerőség lehető volt. A rendőrség, főleg kis országokban, nem olyan volt, mint ma.

Tegyük hozzá, ha az elhagyott ház - mint mondják - kényelmes volt a csempészek számára, akkor a találkáiknál szabad kezük lehetett, éppen azért, mert a házat nem jó szemmel nézték. Mert rossz szemmel nézték, nem jelentették föl. Kisértetek ellen nem igen szoktak a porosz-lókhoz vagy a vámorökhöz fordulni. A babonások keresztet vetnek, de nem indítanak pört. Látnak vagy látni vélnek, elszaladnak és hallgatnak. Van valami hallgatag egyetértés - nem szándékos, de valóságos - azok között, akik félelmet okoznak és azok között, akik félnek. A megrémültek tévedésükben úgy érzik, hogy megijesztették őket, azt képzelik, hogy titokra bukkantak rá, önmaguk előtt is rejtelmes helyzetüket félnek súlyosabbá tenni és megharagítani a jelenségeket. Ez titoktartóvá teszi őket. E számításon kívül, a hiszékenyek ösztönszerűen hallgatnak; a némaság benne van a megdöbbenésben; a rémültek keveset beszélnek, mintha a borzalom azt mondaná: csitt!

Ha hinni lehet a helyi legendáknak és az emberek elbeszéléseinek, a babona egykor annyira ment, hogy a plainmonti ház falaira néha - szögekkel, melyeknek nyomai még láthatók - körömtelen patkányokat akasztottak föl, szárnyatlan denevéreket, állati hullák csontvázát, a biblia lapjai közt szétlapított varangyot, fűszálakat, furcsa fogadalmi tárgyakat, melyeket oktan éjszakai vándorok akasztottak oda, akik azt hitték, látnak valamit és akik ez ajándékok által vélnek bocsánatot nyerni és így akarják elhárítani magukról a szellemek, kisértők és sellők haragját. Minden időben voltak, még a legmagasabb helyeken is, akik hittek a lidércekben és a boszorkányszombatokban. Cézár tanácsot kért Saganától, Napoleon Lenormand kisasszonytól. Nyugtalan lelkiismerete annyira vitte, hogy az ördög elnézését is el akarta nyerni. *Hogy Isten megtegye és hogy Sátán el ne rontsa!* ez volt ötödik Károly egyik imája. Más lelkek még istenfélőbbek. Eljutnak addig a meggyőződésig, hogy igaztalanok vagyunk a gonosz iránt. Egyik gondjuk az, hogy kifogástalanok legyenek a démon előtt. Innen a mérhetetlen, sötét gonosz felé irányított ájtatossági gyakorlatok. Ez épp olyan szenteskedés, mint akármelyik. A démon ellen elkövethető bűn létezik bizonyos beteges képzeletekben; a pokol törvényének megsértése kinozza a tudatlanság furcsa kazuistáit; az emberek lelkiismeretesek a sötétség dolgában. Hinni a Brocken és az Armuyr misztériumainak hatásosságában, azt képzelni, hogy vétkeztünk a pokol ellen, vétségek agyrémeért a bűnbánat agyréméhez folyamodni, bevallani az igazságot a hazugság szellemének, mea culpát mondani a Bűn atyja előtt, ellenkező értelemben gyónni, mindez létezik vagy létezett; a boszorkánypörök iratsomói minden oldalukon bizonyítják. Ennyire megy az emberi álmodozás. Ha az ember megbokro-

sodik, nem áll meg. Képzelt bűnökről álmodik, képzelt tisztulásról álmodik és a boszorkányok seprőjének árnyékával takarítja ki a lelkiismeretét.

Emlékeznünk kell arra, hogy ez abba a korba nyulik vissza, mikor a guernesey-i parasztok hittek abban, hogy a Jászol misztériumát minden évben, meghatározott napon megismétlik az ökrök és a szamarak; abba a korba, melyben Karácsony éjszakáján senki sem mert volna bemenni egy istállóba, attól félve, hogy térdelve találja az állatokat.

Akárhogy is volt, ha voltak a háznak kalandjai, az az ő dolga; néhány véletlent és kivételes esetet leszámítva senki sem nézett feléje, magára hagyták; senkinek sincs kedve megkockáztatni valami pokoli találkozást.

A rémület kegyéből, mely őrizte és mely mindenkit eltávolított a közeléből, aki valamit megfigyelhetett és elárulhatott volna, éjszaka mindig könnyű volt bejutni a házba kötélhágcsóval vagy egyszerűen az első létrával, melyet valamelyik szomszéd tanyáról hoztak. Aki ruhát és élelmiszert hozott magával, az teljes biztonságban várhatta meg ott, míg alattomban hajóra szállhat. A hagyomány szerint vagy negyven esztendő előtt egy menekülő - egyesek azt állítják politikai szökevény volt, mások szerint kereskedő - jó ideig rejtőzködött a plainmonti elátkozott házban, míg sikerült egy Anglia felé tartó halászhajóra szállnia. Angolországból könnyű Amerikába jutni.

Ugyanez a hagyomány azt is erősíti, hogy az omladékban elhelyezett készletek érintetlenül maradnak; Lucifernek éppugy, mint a csempészeknek érdekében áll, hogy aki odatette, visszatérjen.

A dombhátról, melyen a ház áll, látható a parttól egy mérföldnyire levő Hanois-szikla.

Hirhedt szikla. Elköveti mindazt a gonosz cselekedetet, ami egy szirttől telik. Egyike a tenger legfélelmetesebb orgyilkosainak. Alattomban lesi a hajókat az éjszakában. Nagyon kibővítette a tortevali és a roquaine-i temetőket.

1862-ben világítótornyot állítottak erre a sziklára.

A Hanois-szirt most világít azoknak a hajóknak, melyeket azelőtt törbe csalt; a leselkedőnek fáklya van a kezében. Most mint pártfogót és vezetőt keresik a láthatáron ezt a szirtet, melytől azelőtt menekültek, mint a gonosztevőtől. A Hanois most biztonságot visz a hatalmas éjszakai távolságokba, melyeket azelőtt borzalmassá tett. Olyasféle ez, mint mikor a betyárból csendőr lesz.

Három Hanois-szirt van: a nagy Hanois, a kis Hanois és a Mauve. A kis Hanois-n áll a „Red Light”.

Ezek a szirtek egy hegycsoport csucsa, melyek közül néhány kiemelkedik a vízből, néhány a tenger alatt van. Ez a legmagasabb. Külső védművei vannak, mint egy erődnek; a nyílt tenger felől egy tizenhárom szirtből való sorfal; északon két hullámtörő, a Hautes-Fourquies, az Aiguillons és egy homokzátony a Héroutée; délről három szikla, a Cat-Rock, a Percée és a Roque Herpin, továbbá két zátony, a South-Boue és a Boue le Mouet, ezenkívül Plainmont előtt az aval-i Borsórákás.

Uszva átkelni a Hanois-Plainmont közötti szoroson nehéz, de nem lehetetlen. Emlékeznek arra, hogy Clubin urnak ez is egyik hőstette volt. Az uszó, aki ismeri a feneket, két helyen is megállhat és pihenhet, a Kerek sziklán és távolabb, kissé balra tartva, a Vörös sziklán.

V. A fészekrablók.

A különös eset, amit el kell mondanunk, ama szombati nap táján történt, melyet Clubin ur Tortevalban töltött. Eleinte keveset beszéltek róla, csak sokkal később terjedt el a hire. Mert - mint már megjegyeztük - sok dolog marad ismeretlen éppen az ijedelem miatt, melyet a szemtanuban keltettek.

A szombatról vasárnapra virradó éjszakán - azt hisszük, pontosan határozzuk meg a napot - három gyermek haladt fölfelé a Plainmont lejtőjén. A gyermekek a falu felé iparkodtak. A tenger felől jöttek. Azok voltak, akiket a tájék nyelvén *madárorzók*-nak neveznek. Olvasd: fészekrablók. Ahol sziklafalak és sziklaoduk emelkednek a tenger felé, mindenütt megjelennek ezek a madárfészket fosztogató gyermekek. Erről már szót ejtettünk egyszer. Emlékszünk, hogy Gilliattot foglalkoztatta ez, ugy a madarak, mint a gyermekek miatt.

A fészekrablók az ocean utcagyerekei, de nem igen félénkek.

Az éjszaka nagyon sötét volt. Sűrű, gomolygó felhők takarták el a zenithet. Reggeli három órát csengett a torteuali kerek és hegyes harang, mely bűvészsüveghez hasonlított.

Miért tértek vissza ilyen későn a gyermekek? Nagyon egyszerű. Sirályfészkekre vadásztak az avari Borsórákason. Az évszak igen enyhe lévén, a madarak korán kezdték el a párzást. A szállások fölött keringő himék és nőtények mozgására leselkedvén és elszórakozván a heves üzekedésen, a gyermekek megfélekeztek az időről. A dagály bekerítette őket; nem tudtak idején a kis öbölhöz érni, ahol csónakjukat kikötötték és a Borsórákás egyik csucsán kellett várniok, míg a tenger visszahúzódott. Ez okozta az éjszakai visszatérést. Ezeket a hazatéréseket az anyák lázas nyugtalansága várta, mely megnyugodván, harag alakjában tékozolta el az örömet és könnyekig földuzzadván, fejbekólintással enyészett el. Ők is siettek, elég nyugtalanul. De a sietségükben is szívesen késlekedtek és benne volt a titkos kívánság, hogy ne érkezzenek meg. Pofonokkal vegyes ölelésekre volt kilátásuk.

Csak egyik gyermeknek nem volt mitől félni, mert árva volt. Apátlan-anyátlan francia fiú, aki abban a percben igen elégedett volt, hogy nincs anyja. Senki sem törődött vele, tehát nem fogják megverni. A másik kettő torteualból való guernesey-i volt.

A szikla gerincére fölkapaszkodván, a három fészekrabló arra a fösikra ért, melyen az elátkozott ház állott.

Félteni kezdtek, amin minden arrajárónak, főleg minden gyermeknek, át kellett esni ebben az órában és ezen a helyen.

Nagyon szerettek volna menekülni, ahogy lábuk birta és nagyon szerettek volna megállni, hogy nézzék.

Megálltak.

Nézték a házat.

Egészen fekete és rettentő volt.

Homályos tömb volt az elhagyott fösik közepén, szabályos és szörnyű kinövés, magas, derékszögű tömeg, valami, ami a sötétség roppant oltárához hasonlított.

A gyermekek első gondolata az volt, hogy elfussanak; a második, hogy közeledjenek. Sohasem látták még ezt a házat ebben az órában. A félelem iránt való kíváncsiság létezik. Egy kis francia fiú volt velük, tehát közeledtek.

Mindenki tudja, hogy a franciák nem hisznek semmiben.

Különben megnyugtató, ha többedmagunkkal vagyunk veszélyben; hármában félni, ez fölbátorít.

És hozzá vadászok voltak, gyermekek voltak; hárman együtt nem voltak harminc évesek, szimatoltak, kutattak, rejtett dolgokat kémleltek; meg lehet állni ezen az uton? Ha bedugjuk a fejünket ebbe a lyukba, hogyne mennénk fejjel előre abba az oduba? Aki vadászik, elragadtatása viszi előre, aki fölfedező utra indul, fogaskerekek közé került. Aki annyiszor nézett a madarak fészkébe, étvágyat kap kissé a kísértetek fészkébe pillantani. Belesni a pokolba; miért ne?

Vadról-vadra a démonhoz jutunk. A veréb után a manó. Meg fogják tudni, mihez tartásuk magukat a mindenféle félelem dolgában, amit az apák ültettek beléjük. Semmi sem sikamlósabb, mint a mesék nyomait követni. És annyit tudni róluk, mint a nénemasszonyok, ez csábít.

Mindezek a tarka eszmék zavaros és ösztönszerű állapotban lévén a guernesey-i fészekráblók agyában, vakmerőséget eredményeztek. A ház felé mentek.

A kis fiu különben, aki ebben a hősiességben támaszpontjuk volt, méltó is volt erre. Határozott fiu volt, ácsinas, már gyermekkorában férfi, az ácstelepen aludt szalmán egy színben, megkereste a kenyerét, erős hangja volt, szeretett fákra és falakra mászni, semmi előítélettel nem viseltetett az almák iránt, ha elment mellettük, dolgozott hadihajók tatarozásán, a véletlen fia, a szerencse gyermeke, vidám árva. Franciaországban született, nem tudni, hol, kétszeres ok arra, hogy vakmerő legyen, oda sem nézett, ha nagy pénzt adott a szegénynek, nagyon gonosz és nagyon jó, a vörösségig szőke volt és párisi kifejezéseket használt. Most éppen egy chelint keresett naponta a Pêquies-ben javítás alatt levő halászbárkák tatarozásával. Ha elfogta a vágy, szabadságot adott magának és elment madárfészket szedni. Ilyen volt a kis francia.

A hely magányában volt valami gyászos. Érezni lehetett a fenyegető sérthetlenséget. Kegyetlen volt. A kopár és csendes fensik hajlása nagyon kis távolságra eltűnt a mélységben. A tenger hallgatott alant. Semmi szél sem fújt. A fűszálak se mozdultak.

A kis fészekráblók, élükön a francia gyerekkel, lassu léptekkel haladtak előre és nézték a házat.

Egyikük, amikor később elmesélte az esetet vagy inkább azt, amire emlékezett belőle, hozzátette: „Nem szólt semmit.”

Lélegzetüket visszafojtva közeledtek, mint ahogy egy vadállathoz közeledünk.

Fölkusztak a ház mögött levő meredeken, amely a tengerparton végződik egy kis nehezen járható félszigetben; elég közel értek az épülethez, de csak a déli homlokzatot láthatták, amelyet egészen befalaztak volt; nem mertek balra kerülni, mert az kitette volna őket annak, hogy meglátják a másik homlokzatot a két ablakkal, az pedig borzasztó.

Azonban fölbátorodván, az ácsinas halkan így szólt hozzájuk: - Evezzünk balra. Azon az oldalon szép csak igazán. Látnunk kell a két fekete ablakot.

„Balra eveztek” és elértek a ház másik oldalára.

A két ablakban világosság volt.

A gyerekek elfutottak.

Mikor már messze voltak, a kis francia visszafordult.

- Lám - mondta - már nincs világosság.

Valóban, nem volt fény az ablakokban. A ház körvonalai élesen váltak el az ég eloszló ólomszínétől, mint valami ellentmondás.

A félelem még nem mult el, de a kíváncsiság már visszatért. A fészekablók újból közeledtek. Hirtelen, mindkét ablakban egyszerre, újra megjelent a világosság.

A két tortevali fickó a nyakába szedte a lábát és menekült. A kis francia ördög sem ment tovább, de nem hátrált meg.

Mozdulatlanul maradt, arccal a ház felé és nézte.

A fény kialudt, aztán újra fölcillant.

A világosság halvány fénysávot vetett a ködtől és éjszakától nedves füre. Némely pillanatban nagy, fekete körvonalak és roppant fejek árnyékai rajzolódtak az épület belső falára.

Különben az épületnek nem lévén sem mennyezete, sem választófalai, nem lehetett az egyik ablak kivilágítva anélkül, hogy a másik is ne lett volna.

Látván, hogy az ácsinas ottmarad, a két másik fészekabló is visszajött lépésről-lépésre, egyik a másik után, reszketve és kíváncsian. Az ácsinas halkán megszólalt: - Szellemek vannak a házban. Láttam egyiknek az orrát. - A két kis tortevali meglapult a francia mögött és az ő oltalma alatt, a válla fölött, lábujjhegyre ágaskodva - úgy tartván őt maguk elé, mint egy pajzsot -, nézték ők is, mert megnyugtatta őket, hogy maguk és a látomány között érezték a fiút.

Ugy látszott, mintha a ház meg őket nézné. A hatalmas, néma sötétségben két vörös szeme fénylett. Az ablakok voltak. A fény kialudt, megjelent, újra eltűnt, amint már azok a fények szoktak. Ezek a komor megszakítások nyilván a pokolbeli járás-keléstől származnak. A pokol kinyílik és bezárul. A sirbolt szelelőnyílásának van olyan hatása, mint a letakart lámpának.

Hirtelen valami emberi alakhoz hasonló, sűrű feketeség emelkedett föl az egyik ablakban, mintha kívülről jönne, aztán elmerült a ház belsejében. Ugy látszott, mintha valaki bement volna.

Az ablakon át bejutni valahova, ez rendes szokása a kísértőknek.

A világosság egy pillanatra élénkebb lett, aztán kialudt és nem jelent meg többé. A ház elsötétült. De akkor zaj hallatszott belőle. Ez a zaj beszédhez hasonlított. Mindig így van. Ha látunk, nem hallunk; ha hallunk, nem látunk.

A tenger éjszakája különösen hallgató. A homály csendje mélyebb ott, mint másutt. Mint-hogy se szél, se hab nem zug, e mozgó végtelenségben, ahol rendszerint a sasok szárnycsapása sem hallatszik, meghallunk egy röpködő legyet. E siri nyugalom gyászosan domborította ki a házból hallatszójajt.

- Nézzük meg - mondta a kis francia.

És egyet lépett a ház felé.

A másik kettő annyira félt, hogy elhatározták, hogy követik. Már nem mertek többet egyedül elfutni.

Mikor elhaladtak egy elég nagy rőzsecsomó mellett, amely - ki tudja, miért - bátorította őket ebben a nagy magányosságban, egy bagoly repült ki egy bokorból. Ez megzörgette a galyakat. A baglyok kancsalul, nyugtalanítóan ferdén repülnek. A madár keresztben szállt el a gyerekek előtt, rájuk szegezvén kerek, sötétben világító szemét.

A csapat remegni kezdett a kis francia háta mögött.

Megszólitotta a baglyot.

- Veréb, későn jöttél. Nincs idő. Látni akarok.

És tovább ment.

Nagy, szöges cipőik csikorgása nem akadályozta meg, hogy hallják a házból jövő zajt, mely egy párbeszéd nyugodt hangsúlyával és folytonosságával erősödött és halkult.

Egy pillanat múlva hozzátette:

- Különben csak az ostobák hisznek a visszatérő lelkekben.

A veszélyben való szemtelenség egyesíti az elmaradozókat és előre viszi őket.

A két tortevali fickó újra nekiindult és az ácsinashoz alkalmazták lépteiket.

Az elátkozott ház mérhetetlenül megnőtt előttük. E félelemkozta optikai csalódásnak volt alapja. A ház valóban nőtt, mert közeledtek hozzá.

Eközben a házból érkező hangok mindig tisztábbak lettek. A gyermekek hallgatták. A fül is tud nagyítani. Nem volt mormogás, több volt, mint suttogás, kevesebb, mint láрма. Némely pillanatban egy-két tisztán tagolt szót lehetett megkülönböztetni. Ezek az érthetetlen szavak furcsán hangzottak. A gyermekek megálltak, hallgatóztak, aztán újra megindultak.

- A kísértetek beszélgetnek - dörögte az ácsinas - de én nem hiszek a kísértetekben.

A kis tortevaliakat nagyon csábította, hogy a rőzssecsomó mögé húzódjának vissza, de már messze voltak tőle és barátjuk, az ács, folytatta útját a ház felé. Remegtek attól, hogy vele maradjanak és nem merték elhagyni.

Rémülten követték lépésről-lépésre.

Az ácsinas feléjük fordult és azt mondta:

- Tudjátok, hogy ez nem igaz. Nincsenek olyanok.

A ház mindig magasabb lett, a hangok mindig határozottabbak.

Közeledtek.

És közeledvén, rájöttek, hogy van valami elfojtott fény a házban. Nagyon bizonytalan világosság volt, mint az imént jelzett, letakart lámpa fénye, mely a boszorkányszombatokat árasztja el világossággal.

Mikor egészen közel jutottak, megálltak.

Egyik tortevali megkockáztatta ezt a megjegyzést:

- Ezek nem hazatérő lelkek, ezek a fehér asszonyok.

- Mi lóg ott az ablakban? - kérdezte a másik.

- Ugy látszik, kötél.

- Inkább kigyó.

- Ez az akasztott ember kötele - mondta a francia tekintéllyel. - Azt használják. De én nem hiszem.

És három ugrással inkább, mint három lépéssel a fal alatt állt. Lázasan vakmerő lett.

A másik kettő reszketve utánozta, melléje lapultak, hozzásimultak, egyik jobbról, másik balról. A gyermekek a falhoz tapasztották a Füleiket. A házban tovább folytatták a beszélgetést.

Ime, mit beszéltek a kísértetek:¹⁵

- Tehát megértette?
- Megértettem.
- Megállapodtunk?
- Meg.
- Egy ember fog itt várakozni és elmehet Blasquitoval Angolországba.
- Ha fizet.
- Ha fizet.
- Blasquito fölveszi az embert bárkájára.
- Anélkül, hogy megtudni törekednék, hogy hova való?
- Az nem a mi dolgunk.
- A nevét sem kérdezi?
- Az ember nem kérdez nevet, csak megemeli a pénzeszacskót.
- Jó. Az ember ebben a házban fog várni.
- Kell, hogy legyen mit ennie.
- Lesz neki.
- Hol?
- Ebben a zsákban, amit magammal hoztam.
- Nagyon helyes.
- Itt hagyhatom ezt a zsákot?
- A csempészek nem tolvajok.
- És önök, többiek, mikor indulnak?
- Holnap reggel. Ha az ön embere készen lenne, velünk jöhetne.
- Nem készült el.
- Ez az ő dolga.
- Hány napig kell várnia ebben a házban?
- Két, három, négy napig, körülbelül.
- Biztos, hogy Blasquito eljön?
- Biztos.
- Ide? Plainmontra.
- Plainmontra.
- Melyik héten?
- A jövő héten.
- Melyik napon?

¹⁵ A következő párbeszéd baszk nyelven folyt. - *Ford.*

- Pénteken, szombaton vagy vasárnapon.
- Nem mulaszthatja el?
- Ő az én „Tocayo”-m.
- Eljön, akármilyen idő lesz?
- Akármilyen. Nem fél. Én Blasco vagyok, ő Blasquito.
- Tehát nem mulaszthatja el, hogy Guerneseybe jöjjön?
- Egyik hónapban én jövök, a másikban ő.
- Értem.
- Mához egy héttől, jövő szombattól számítva, nem mulik el öt nap és Blasquito megérkezik.
- Hátha a tenger nagyon viharos lesz?
- Egurraldia gaiztoa?¹⁶
- Igen?
- Blasquito akkor nem jön gyorsan, de eljön.
- Honnan jön?
- Bilbaoból.
- És hova megy?
- Portlandba.
- Ez jó.
- Vagy Torbayba.
- Az még jobb.
- Nyugodt lehet az embere.
- Blasquito nem árulja el?
- A gyávák árulók. Mi hősök vagyunk. A tenger egyháza a télnek. Az árulás a pokol egyháza.
- Senki sem hallja, amit beszélünk?
- Lehetetlen, hogy bennünket lássanak és halljanak. A rémület teremti itt pusztaságot.
- Tudom.
- Ki merné megkockáztatni, hogy kihallgasson bennünket?
- Ez igaz.
- Különben, ha hallgatnák is, nem értenék. A magunk tolvajnyelvén beszélünk, amit senki nem ismer. Ön érti, tehát közénk való.
- Azért jöttem, hogy rendbehozzam a dolgot.
- Jól tette.
- Most pedig megyek.
- Jó.

¹⁶ Baszk nyelven: Rossz idő?

- Mit szólna, ha az utas azt kívánná, hogy Blasquito ne Portlandba vagy Torbaybe vigye, hanem máshova?
 - Hogy van-e aranya.
 - Megtenné-e Blasquito, amit az utas kíván?
 - Blasquito megteszi, amit az aranyak akarnak.
 - Soká tart-e Torbayba jutni?
 - Az a széltől függ.
 - Nyolc órát?
 - Többet vagy kevesebbet.
 - Engedelmeskedik-e Blasquito az utasának?
 - Ha a tenger engedelmeskedik Blasquitonak.
 - Jól megfizetik.
 - Az arany arany. A szél pedig szél.
 - Ez igaz.
 - Az ember az arannyal azt tesz, amit akar. Isten a széllel azt tesz, amit akar.
 - Az ember, aki Blasquitoval el akar utazni, pénteken itt lesz.
 - Jó.
 - Mikor érkezik Blasquito?
 - Éjszaka. Az ember éjszaka indul, éjszaka érkezik. Van feleségünk, akit tengernek neveznek és egy nővérünk, az éjszaka. Az asszony néha megcsal; a nővér soha.
 - Minden rendben van. Isten velük, emberek.
 - Jó éjszakát. Egy korty pálinkát?
 - Köszönöm.
 - Ez jobb, mint a szirup.
 - Szavát adta!
 - Az én nevem Becsületügy.
 - Isten vele.
 - Ön nemes ember és én lovag vagyok.
- Nyilvánvaló, hogy csak az ördögök beszélhetnek így. A gyermekek nem hallgatták tovább és most már alkalmasnak találták a menekülést; a kis francia, meggyőződve arról, amiről akart, gyorsabban futott, mint a többiek.
- E szombatot követő kedden Clubin ur Saint-Maloba vezette a Durande-ot.
- A *Tamaulipas* még mindig a révben volt.
- Clubin ur két szippantás közt megkérdezte a Jean-fogadó gazdájától:
- Hát mikor indul el ez a *Tamaulipas*?
 - Holnapután csütörtökön - felelte a fogadós.

Ezen az estén Clubin ur a parti örök asztalánál vacsorázott és szokása ellenére vacsora után elment. Ez a távozás okozta, hogy nem tarthatta meg a Durande hivatalos óráit és majdnem elmulasztotta a rakodást. Ez föltűnő volt ilyen pontos embernél.

Ugy látszik, néhány percig barátjával, a pénzváltóval beszélgetett.

Noguette két órája harangozott már tüzeloltásra, amikor hazatért. A braziliai harang tíz órakor szól. Tehát éjfél volt.

VI. A menedékhely.

Volt negyven év előtt Saint-Maloban egy sikátor, amelyet Coutanchez-utcának neveztek. Ez a kis utca ma már nincs meg, mert a városszépítés útjába esett.

Két sor egymás felé hajló faházból állott, de elég hely maradt közöttük egy patak számára, amelyet utcának neveztek. Az emberek a víz két partjára szétvetett lábakkal jártak benne, megkopogtatván a fejükkel vagy a könyökükkel jobbról-balról a házakat. Ezeknek a középkori normand viskóknak majdnem emberi arcuk volt. Az omladéktól a boszorkányig nem nagy a távolság. Kiugró emeleteik, ferdeségük, ékalaku ereszeik, tüskés vasalásaik utánózták az ajkat, az állat, az orrot és a szemöldököt. A padlásablak volt a szem. A ráncos és sömörös fal volt az arc. Összeérintették a homlokukat, mintha valami gonosz csinyt beszélnének meg. Nyaktörő, fejbeverő, fogcsikorgató, a régi civilizáció mind-e szavai ráillettek erre az építésmódra.

A Coutanchez-utca egyik házát, a legnagyobbat, a leghiresebbet vagy leghirhedtebbet Jacressarde-nak nevezték.

A Jacressarde azoknak a lakása volt, akik sehol sem laktak. Minden városban, különösen a tengeri kikötőkben a lakosság alatt üledék van. Sehonaiak, akikből maga az igazságszolgáltatás sem tudott vallomást kicsikarni, kalandokból élőködők, kibuvókat hajszolók, csalásokat kavargatók, az életet mindig újra tűzpróbára tevők, minden fajtája a rongyoknak és minden módja azok viselésének, a becstelenség száraz gyümölcsei, tönkrement egzisztenciák, egyensúlyukat vesztett lelkiismeretek, a kapaszkodásban elbukottak és a kerítéseken összezuzódottak (mert a nagy szédelgők mindig fölül lebegnek és ott is maradnak), a gonoszság munkásai és munkásnői, fickók és repedszarkuak, tépett lelkiismeretűek és hegyes könyökűek, nyomorban pusztuló szélhámosok, rosszul jutalmazott gonosztevők, a társadalmi párviadal legyőzöttjei, kiéhezettek, akik ragadozókká lettek, a bűn nyereszkesedői, koldusok, a szó kettős és siralmas jelentőségében; ebből áll a személyzete. Az elállatiasodott emberi értelem van ott. A lelkek szemétdombja. Ez gyülemlik össze valami zugban, ahol néha keresztülszalad a seprő, melyet rendőri házkutatásnak neveznek. Saint-Maloban a Jacressarde volt ez a zug.

Nem a nagy bűnök találhatók ezekben a fészkekben, nem zsiványok, rablógyilkosok, nem főtermékei a tudatlanságnak és a nyomornak. A gyilkost, ha van ott ilyen, valami durva, iszákos képviseli; a tolvaj legföljebb csirkefogó. A társadalom inkább kiköpte, mint kihányta ezeket. Csavargó, igen; utonálló, nem. De még sem szabad benne bízni. A bohémek ez utolsó rendjének lehetnek gaz szélsőségei. Egykor kivétlen a horgot az Épi-sciébe, mely Páris számára ugyanaz, mint Saint-Malora nézve a Jacressarde, a rendőrség megfogta Lacenairt.

Ezek a fészkek befogadnak mindenkit. A bukás mindent kiegyenlít. Néha a vedlett becsületesség is odahull. Nyilvánvaló, hogy az erény és a becsület véletlenségek. Nem föltétlenül kell tisztelni a palotákat és megvetni a fegyházakat. Meg kell rostálni a köztiszteletet épp úgy,

mint az általános rosszalást. Ilyesmiben meglepetések érhetnek. Angyal a bordélyházban, gyöngy a trágyadombon... nem lehetetlen az ily szomorú és káprázatos lelet.

A Jacressarde inkább udvar volt, mint ház és inkább kut, mint udvar. Az utca felé nem voltak emeletei. Alacsony kapuval áttört magas fal, ez volt a homlokzata. Megnyomván a kilincset és betaszítván az ajtót, egy udvarban voltunk.

Az udvar közepén kerek lyukat láthattunk, melyet a talajjal egy szintben kőkarima vett körül. Kut volt. Besüppedt kövezet vette körül a párkányt.

A négyszögletes udvart három oldalon épület vette körül. Az utca felől nem volt semmi, de szemben a kapuval, valamint jobbról és balról lakóház állott.

Ha a sötétség beálltával kockáztattuk meg a belépést, összekeveredő lélegzés zaját hallhattuk és ha eléggé világított a hold és a csillagok, hogy alakot adjon az elmosódó vonalaknak, ime, mit láthattunk.

Az udvar. A kut. A kapuval szemközt, az udvar körül egy szögletes, patkóalaku szín, nyitott, gerendás mennyezetű, szurágta folyosó, melyet szabálytalanul elhelyezett kőoszlopok tartottak; középen a kut; a kut körül, szalmából készült almon, körben elhelyezett olvasó módjára, félretaposott cipők talpai meredtek, hüvelykujjak bujtak ki a cipők nyílásain és csupasz sarkak, férfiak, nők és gyermekek lábai. Mindezek a lábak aludtak.

E lábak fölött a szín félhomályába hatoló szem testeket, alakokat különböztetett meg, szunnyadó fejeket, lomha nyújtózkodást, két nem rongyait, a szemétdomb zürzavarát, rettentő emberi fekvőhelyet. Mindenki - hálószobája volt. Két sous-t kellett fizetni hetenként. A lábak hozzáérték a kuthoz. Viharos éjszakákon megáztak a lábaik, téli éjszakákon hó esett a testükre.

Miféle teremtések voltak ezek? Az ismeretlenek. Este odamentek, reggel távoztak. A társadalmi rend összebonyolódik ezekkel az álcákkal. Néhányan becsusztak éjszakára és nem fizettek. Legtöbbször egész napon nem ettek. Minden bűn, minden elvetemültség, minden fertő, minden nyomorúság ugyanabba az álomba merült ugyanazon a sáros ágyon. Jó szomszédságban voltak e lelkek álmai. Gyászos találkozó, mely a fáradság, a gyöngeség, a részegség, a harapás kenyér és egy jó gondolat nélkül való egész napi járás-kelés fertőjében kavargatja és összevegyíti a lezárt szemek ólomsúlyát, a lelkipurdalást, a sóvárgást, az összesöpört szemétkéveredő haját, az arcokat, melyeken a halál tekintete ül, talán a sötétség ajkának csókja. Emberi rothadás erjedt ebben a kádban. Erre a szállásra vetette őket a végzet, az utazás, a tegnap este érkezett hajó, a fogságból való szabadulás, a véletlen, az éjszaka. A sors minden nap ott üritette ki a puttyját. Betért, aki akart, aludt, aki tudott, beszélt, aki mert. Mert ez a hely a suttogásé volt. Mindenki törekedett elvegyülni. Iparkodtak megfélemedezni magukról az álomban, miután nem sikerült elveszniük a homályban. Annyit vettek el a halálból, amennyit tudtak. Minden este újból kezdődő, zür-zavaros haldoklásban zárták le szemeiket. Honnan származtak? A társadalomból, minthogy ők voltak a nyomor, a hullámból, mert ők voltak a tajték.

Nem mindenkinek jutott szalma. Sokan fetrengtek csupaszon a kövezeten; elcsigázva feküdtek le, megbénultan keltek föl. A mellvéd és földél nélkül tátongó kut harminc láb mély volt. Az eső behullott, a szenny beleszivárgott, az udvar minden csatakja odaszűrődött. A vizmerítő veder ott hevert mellette. Aki szomjas volt, ivott belőle. Aki unatkozott, beleugrott. A trágyadombon való álomból átcsuszott a másik álomba. 1819-ben egy tizennégyéves gyermeket húztak ki belőle.

Aki nem akart veszélybe jutni ebben a házban, „szakmabelinek” kellett lennie. Nem szívesen láttak idegeneket.

Megismerték egymást ezek a teremtések? Nem. Megszimatolták.

A szállás urnője fiatal, elég csinos asszony volt, aki szalagos fejkötőt viselt és néha megmosdott a kut vizében; egyik lába fából volt.

Hajnaltól az udvar kiürült; a törzsvendégek elszéledtek.

Egy kakas és néhány tyúk kapargált egész nap a trágyadombon. Az udvaron keresztben cölöpökön fekvő gerenda huzódott, mint egy bitófa, ami eléggé otthon volt itt. Esős esték után átázott és sáros selyemruha száradt a gerendán; a falábu asszonyé volt.

A szin fölött, éppugy körülveve az udvart, mint az, emelet állott és az emelet fölött padlás. A szin mennyezetén keresztül korhadt falépcső vezetett az emeletre; ingó lépcső, amelyen zajosan haladt föl az ingadozó asszony.

A futóvendégek, akik egy héten vagy csak egy éjszakán át maradtak, az udvaron laktak; az állandó lakosok a házban.

Ablakok üveg nélkül, ajtófélfák ajtó nélkül, kémények tüzhely nélkül, ez volt a ház. Közömbösen jártak egyik szobából a másikba egy hosszukás, négyszögletes nyíláson át, mely valaha ajtó volt vagy egy háromszögletes lyukon, amelyet a válaszfal két gerendája között törtek. Lehullott vakolat borította a padlót. Nem lehetett tudni, mi tartja össze a házat. A szél megmozgatta. A kopástól sikos lépcsőkön mindenki úgy ment föl, ahogy tudott. Minden csupa nyílás volt. A tél úgy jutott az omladékba, mint a víz a szivacsba. A rengeteg pók biztosította a hirtelen összeomlás ellen. Semmi butor. A sarkokban heverő két-három szalmazsák nyitott hasában inkább hamu látszott, mint szalma. Itt-ott egy korsó és egy tál, melyek különböző célokra szolgáltak. Enyhe és ocsmány büz.

Az ablakok az udvarra néztek. Olyan volt ez a kilátás, mintha trágyahordó taligára nyílt volna. A tárgyak, amelyek - az embereket nem számítva - ott rothadtak, rozsdásodtak, penészedtek leirhatatlanok... A hulladékok barátkoztak; odazuhanak a faltörmelékek, odahullottak a teremtmények is. Rongyok szóródtak el a hulladékokon.

Az udvaron elszállásolt hullámszó népességén kívül a Jacressarde-nak három lakója volt, egy szénégető, egy rongyszedő és egy aranycsináló. A szénégető és a rongyszedő két szalmazsákot foglalt el az emeleten; az aranycsináló vegyész a padláson lakott, amelyet, nem tudni, miért, padlásszobának neveztek. Nem tudták, melyik sarokban alszik az asszony. Az aranycsináló kissé költői hajlamú volt. A tető cserepei alatt lakott olyan szobában, amelynek szűk padlásablaka volt és nagy kőandallója, egész örvény, amelyben süvöltött a szél. Az ablakokon nem lévén üveg, beszögezték egy hajóroncsról származó abronccsal. Ez a bádog kevés világosságot, de sok hideget bocsátott keresztül. A szénégető időnként egy-egy zsák szénnel fizetett, a rongyszedő egy véka magot adott hetenként a tyúkoknak, az aranycsináló nem fizetett semmit. Ehelyett fölégette a házat. Letépte azt a kevés faburkolatot, ami még megvolt és minden pillanatban kihuzott a falból vagy a tetőből egy léceket, hogy megmelegítse az aranyfőző üstöt. A rongyszedő vacca fölött a falon két krétával irt számoszlop volt látható, amelyeket a rongyszedő irt oda hétről-hétre, egyik oszlopba 3-t, a másikba csupa 5-t, aszerint, hogy a mag vékájának három liard vagy öt centimes volt az ára. A „vegyész” aranyfőző üstje egy régi bomba töredéke volt, amelyet ő léptetett elő üstté és amelyben alkotórészeket vegyitgetett. Teljesen elmerült az átváltoztatásban. Néha szóba állt az udvaron a mezitlábasokkal, akik kinevették. Azt mondta róluk: *Ezek az emberek tele vannak előítéllettel.* Elhátározta, hogy nem hal meg addig, amíg a bölcsék kövével be nem verte a tudomány ablakait. A kemencéje nagyon sok fát emésztett. Így tűnt el a lépcső korlátja is. Az egész ház így ment keresztül a lassu tüzön. A háziasszony azt mondta neki: Csak a héját fogja meghagyni nekem. De lefegyverezte, mert verseket irt számára. Ilyen volt a Jacressarde.

Egy golyvás gyermek - talán törpe - volt a házmester, tizenkét vagy hatvan éves lehetett és seprőt tartott a kezében.

A törzsvendégek a kapun jártak be, a közönség pedig a bolton át.

Mi volt ez a bolt?

A magas utcai homlokfalon a kaputól jobbra négyszögű nyílást törtek, amely egyszerre ablak is, ajtó is volt; ablakszárny és üveg is volt benne. Az egyetlen ablakszárny az egész házban, amelyen sarkak, reteszek és üvegek voltak. Az utcára nyíló ajtó mögött kis szoba volt, amelyet a hálószinből rekesztettek el. Az utcai ajtó fölött ez a szénrel készült fölírat volt olvasható: *Itt ritkaságok kaphatók*. Akkoriban ez igen használatos szó volt. Polcszerűen az ablakhoz erősített három deszkán néhány fületlen faience-fazekat lehetett látni, kínai napernyőt festett hólyagból, itt-ott repedésekkel, amelyet lehetetlen volt kinyitni vagy becsukni, alakatlan vas- vagy kötőredékek, három-négy kagyló, néhány csomag régi csont- és rézgomb, egy dohánytartó Marie-Antoinette arcképével és Boisbertrand Algebrájának egyik páratlan kötete. Ez volt a bolt. Ez a választék volt a „ritkaságok”. A boltot hátsó ajtó kötötte össze az udvarral, ahol a kut volt. Egy asztal és egy zsámoly is volt benne. A falábu nő volt az üzlet urnöje.

VII.

Éjszakai vevők, komor eladó.

Clubin nem ment el a Jean-fogadóba kedden egész este és távol maradt még szerdán este is.

Ezen az estén, szürkületkor, két férfi vágott neki a Coutanchez-utcának és megállott a Jacressarde előtt. Egyikük megkopogtatta az ablakot. A boltajtó kinyílt és ők beléptek. A falábu asszony a polgárok tartózkodó mosolyával fogadta őket. Gyertya égett az asztalon.

A férfiak valóban polgárok voltak.

Az, aki kopogott, így szólt: - Jó napot asszonyom. Azért a dologért jöttem.

A falábu asszony másodszor is mosolygott és kiment a hátsó ajtón, mely az udvarra szolgált. Egy pillanattal később ismét kinyílt az ajtó és egy férfi jelent meg a nyílásban. Az ember sapkát és zubbonyt viselt és valami tárgy látszott a zubbonya alatt. Szalmaszálak voltak a ruhája ráncaiban és olyan volt a tekintete, mint akit éppen most fölébresztettek.

Előre jött. Megnézték egymást. A zubbonyos embernek meghökkent és ravasz volt az arca. Megszólalt:

- Ön a puskaműves?

Az, aki kopogott, így felelt:

- Igen. Ön a párisi?

- Ugynevezett Vörösőr. Igen.

- Mutassa.

- Itt van.

Az ember kihuzott a zsebéből egy abban a korban Európában igen ritka szerszámot, egy forgópisztolyt.

A revolver uj volt és ragyogott. A két polgár megvizsgálta. Az, aki ismerősnek látszott a házban és akit a zubbonyos ember „puskaműves”-nek cimezett, működésbe hozta a szerkezetet.

Átnyújtotta a tárgyat a másiknak, aki kevésbé városinak látszott és aki háttal fordult a világosságnak.

A puskaműves újra megszólalt:

- Mennyi?

A zubbonyos ember így felelt:

- Amerikából hoztam. Vannak emberek, akik majmokat, papagályokat, állatokat hoznak, mintha a franciák lennének a vadak. Én ezt hoztam. Ez hasznos találmány.

- Mennyi? - ismételte a puskaműves.

- Ez a pisztoly kaszabol.

- Mennyi?

- Paf. Első lövés. Paf. Második lövés. Paf... jégeső, mi? Ez elvégzi a dolgát.

- Mennyi?

- Hat csöve van.

- Nos, mennyi?

- Hat cső, hat arany.

- Akar öt aranyat?

- Lehetetlen. Egy golyó egy arany. Ez az ára.

- Akar üzletet csinálni? Gondolja meg.

- Megmondtam az utolsó árát. Vizsgálja meg, puskamester uram.

- Megvizsgáltam.

- Ugy forog a lövése, mint Talleyrand ur. Be lehetne tenni ezt a forgást a szélkakasok szótárába. Ez egy ékszer.

- Láttam.

- Ami a csöveket illeti, spanyol kohóból valók.

- Észrevettem.

- Ez sodrott. Ime, hogyan készítik ezt a sodrást. A kohóban összeszednek egy rongyszedő-puttonyra való ócska vasat. Csupa régi vaseszközt válogatnak ki, patkószöveget, törött lópatkókat...

- És öreg kaszákat.

- Éppen mondani akartam, fegyverműves uram. Mindez ócskaságokra jó forró borítást vernek és ez nagyszerű vasanyagot szolgáltat...

- Igaz, de repedései, üregei, hibái lehetnek.

- Istuccse. De segitenek rajta kis, kerek rudacskákkal épp úgy, ahogy kikerülik a bélést azzal, hogy keményre verik. Nehéz pörölyökkel keményítik a vasat, két másik forró borítást tesznek rá; ha már tultüzesítették a vasat, újra lehűtik meleg zsirban és kis ütések közt. Aztán lesimitják és ebből a vasból készítették, teringette! azokat a csöveket ott.

- Önnek tehát ez a mestersége?

- Nekem minden mesterségem.

- A csövek vizszinüek.

- Az a szépsége, puskamester uram. Az antimon-vajtól nyeri.
- Azt mondtuk, hogy öt aranyat fizetünk önnek érte.
- Bátorkodom megjegyezni, uram, hogy hat aranyat volt szerencsém mondani.

A fegyverkovács halkabban folytatta:

- Hallgasson meg, párisi. Használja ki az alkalmat. Adjon tul rajta. Semmit sem ér önnek az olyan fegyver, mint ez. Ez föltünővé teszi az embert.
- Valóban - mondta a párisi -, kissé rikitó. Jobban illik egy polgárhoz.
- Akar öt aranyat?
- Nem, hatot. Csövenként egyet.
- Nos, hat Napoleon-arany.
- Hat Lajos-aranyat akarok.
- Hát ön nem bonapartista? Ön elébe tesz egy Lajos-aranyat egy Napoleonnak!

A párisi Vörösbőr mosolygott.

- Napoleon többet ér, de Lajos drágább.
- Hat Napoleon.
- Hat Lajos. Számomra ez huszonnégy frank különbséget tesz.
- Akkor nincs üzlet.
- Nem bánom. Megtartom a csecsebecsét.
- Tartsa meg.
- Becsmérlés volna! Legalább nem fogják rólam mondani, hogy tuladtam egy találmányon.
- Akkor jóéjszakát.
- Ez tökéletesítése annak a pisztolynak, amit a chesapeakek indiánok Nortay-u-Hah-nak neveznek.
- Öt Lajos-aranyban, készpénzben fizetve.
- Nortay-u-Hah, ez annyit tesz: *Rövid-Puska*. Sokan nem tudják ezt.
- Akar öt Lajost és egy écu ráadást?
- Polgárok, én hatot mondtam.

A gyertyának hátat fordító ember, aki eddig nem szólt, e párbeszéd alatt a szerkezetet forgatta. A puskaműves füléhez hajolva, suttogta:

- Jó ez a szerszám?
- Kitűnő.
- Megadom a hat aranyat.

Öt perc múlva, miközben a párisi Vörösbőr zubbonya hóna alatt egy titkos hasitékba rejtette a hat aranyat, amit kapott, a puskaműves és a vevő, nadrágzsebében a forgópisztollyal, elhagyták a Coutanchez-utcát.

VIII.

A vörös golyó és a fekete golyó összeütközése.

Másnap, csütörtökön, kis távolságra Saint-Malotól, a Décollé-fok közelében, olyan helyen, ahol a sziklapart magas és a tenger mély, szomorú esemény történt.

Egy lándzsavas alaku sziklanyelv, melyet szűk földszáv kötött össze a szárazfölddel, mélyen benyulik a tengerbe és ott nagy, hegyes szirtben végződik; semmi sem gyakoribb a tenger architektúrájában. Hogy a part felől elérhessük a szirt fonsikját, lejtős sikon kell végigmenni, melynek felsőrésze néha elég zord.

Egy ilyenfajta fensikon történt, hogy délután négy óra körül egy ember állt rajta bő, szolgálati köpenyben, mely alatt valószínűen fegyvert viselt, amit könnyű volt fölsmerni a köpeny merev redőiről. Az orom, melyen ez az ember állt, elég hatalmas fensikot alkotott, roppant utcakövekhez hasonló nagy kőkockákkal teleszórva, melyek között szűk átjárók voltak. Ezt a fensikot, melyen rövid, sűrű fű nőtt, a tenger partjától szabad tér választotta el, mely függőleges meredekben végződött. A sziklafal, mintegy hatvan lábnyira emelkedve a tenger színe fölé, olyan volt, mintha függőőnnal mérték volna ki. A bal sarka azonban omladozott és a gránitszikláknál sajátos, természetes lépcsőzetet kínált, melyeknek nem valami kényelmes fokai néha óriások lépéseit vagy bohócok ugrásait kívánják meg. E sziklagörgeteg függőlegesen szállt alá a tengerig és ott elmerült. Nyaktörő hely volt. Különben szeszélyből le lehetett arra menni és hajóra szállni a sziklafal alján.

Szellő fujt. A köpenyébe burkolózó ember szilárdan állt, balkezébe fektette a jobb könyökét, egyik szemét behunyta és a másikhoz messzelátót illesztett. Ugy látszott, komoly megfigyelésbe merült. A lejtő széléhez közeledett és ott mozdulatlanul megállt, tekintetét rendületlenül a láthatárra függesztve. A dagály teljes volt. A hullámok csapdosták alatta a sziklafalat.

Amire az ember figyelt, egy távolodó hajó volt, amely valóban különös játékot üzött.

Ez a hajó, mely alig egy óra előtt hagyta el Saint-Malo kikötőjét, megállt a Banquetiers-sziklák mögött. Háromárbocos volt. Nem vetett horgonyt, mert talán a fenék nem volt erre alkalmas és mert a horgony a hajó eleje alá szorult volna, csak arra szoritkozott, hogy félárbocra bocsátotta a vitorlákat.

Az ember - parti őr volt, mint az egyenruhája mutatta - a háromárbocos minden mozdulatát megfigyelte és ugylátszott, megjegyezte magának. A hajó fölsodorta az előárboc alsó vitorláját és a középárboc nagyvitorlájával fogta föl a szelet; bevonta a tatvitorlát és szélirányba állította a háromszögű felső vitorlát; ily módon egyik vitorlát a másikkal ellensúlyozván, keveset haladt és nem tért el az iránytól jobban, mint félmérföldnyire óránként.

Még világos nappal volt, főleg a nyílt tengeren és a sziklapart magaslatán. A part alsó része már homályba merült.

A parti őr, gondolataiba merülve és lelkiismeretesen kémlelve a messzeséget, nem gondolt arra, hogy megvizsgálja a sziklát maga körül és maga alatt. Hátat fordított az alig járható lépcsőfélének, mely a fensikot összekötötte a tengerrel. Nem vette észre, hogy valami ott mozog. Ezen a lépcsőn, nyilván a parti őr megérkezése előtt, valaki, egy férfi, rejtőzött el egy kiszögellés mögött. Időközönként egy fej hajolt ki a szikla alól a homályban, fölnézett és figyelte a figyelőt. Ez a széleskarimájú, amerikai kalappal fődött fej azé az emberé, a quakeré volt, aki mintegy tíz nap előtt a Petit-Bey szikláit közt Zuela kapitánnyal beszélgetett.

Hirtelen úgy látszott, hogy a parti őr figyelme megkettőződik. Kabátujjával gyorsan megtörölte a messzelátó üvegjét és erélyesen a háromárbocosra irányította.

Egy fekete pont vált el a hajótól.

Ez a fekete pont, mely hangyához hasonlított a tengeren, ladik volt.

A csónak, úgy látszott, a szárazföldet akarja elérni. Néhány matróz hajtotta erőteljes evezéssel.

Mindinkább eltért és a Décollé-fok felé tartott.

A parti őr figyelme elérte a legfeszültebb fokát. A csónak egy mozdulatát sem tévesztette szem elől. Még jobban a meredek széléhez közeledett.

Ebben a pillanatban egy magas termetű férfi, a quaker, termett a parti őr mögött a lépcső tetején.

Csak négy lépés választotta el a part-őrtől; előretette az egyik lábát és megállt; megint lépett egyet és megint megállt; nem tett más mozdulatot, csak ment, testének többi része szobor volt; lába zajtalanul illeszkedett a fűre; megtette a harmadik lépést és megállt; csaknem elérte a parti őrt, aki még mindig mozdulatlanul állt, kezében a messzelátóval. Az ember lassan emelte összeszorított kezeit a kulcscsontja magasságáig, aztán hirtelen, mintha valaki meghuzta volna a ravaszt, öklei lecsapódtak a part-őr két vállára. A csapás rettentő volt. A parti őrnek egy jajszóra sem volt ideje. Lezuhant, fejjel előre a sziklafalról a tengerbe. Egy villám-lás idejéig látszott a két talpa. Mint a kő esett a vízbe, mely összezárult fölötte.

Két vagy három nagy gyűrű képződött a sötét vizen.

Csak a messzelátó maradt ott, mely kiesett a part-őr kezéből a fűre.

A quaker kihajolt a szakadék szélén és nézte, mint oszlanak el a gyűrűk a habokban, várt néhány percig, aztán kiegyenesedett és a fogai közt dudolta:

Rendőr uram halott,
Elveszté életét.

Még egyszer kihajolt. Semmi sem jelent meg újra. Csak azon a tájon, ahol a parti-őr elmerült, képződött a víz színén valami barna sűrűség, mely terjedt a ringó hullámokban. A part-őr nyilván összetörte a koponyáját valami tengeralatti sziklán. A vére szállt föl és attól támadt a folt a tajtékon. A quaker ezt a foltot szemlélve, újra kezdte:

Negyedórával halála előtt
Még...

Nem fejezte be.

Nagyon szelid hangot hallott a háta mögött, mely ezt mondta:

- No lám, Rantaine. Jó napot. Ön megölt egy embert.

Megfordult és tizenöt lépésre mögötte, két szikla között egy kis embert látott, akinek forgópisztoly volt a kezében.

Igy felelt:

- Amint látja. Jónapot Clubin ur.

A kis ember megremegett.

- Reám ismer?

- Ön valóban megismert - folytatta Rantaine.

Ezalatt hallatszott az evezőcsapás a tengeren. A csónak közeledett, melyet a parti őr figyelt.

- Ez gyorsan ment.

- Miben lehetek szolgálatára? - kérdezte Rantaine.

- Nem nagy dolog. Nemsokára tiz éve lesz, hogy nem láttam. Jó üzleteket csinálhatott. Hogy van?

- Jól - mondta Rantaine. - És ön?

- Nagyon jól - felelte Clubin ur.

Rantaine egy lépést tett Clubin ur felé.

Száraz, kis csettenés ütötte meg a fülét. Clubin ur huzta föl a pisztolyt.

- Rantaine, tizenöt lépésnyire vagyunk egymástól. Nagyon helyes távolság. Maradjon ott, ahol van.

- Ah ugy - szólt Rantaine - mit akar tőlem?

- Beszélgetni akarok önnel.

Rantaine nem mozdult tovább. Clubin ur újra kezdte:

- Ön meggyilkolt egy part-ört.

Rantaine megemelte a kalapja szélét és így felelt:

- Már egyszer megtisztelt azzal, hogy ezt mondta.

- De nem ilyen határozott kifejezésekkel. Azt mondtam: egy embert; most azt mondom: egy part-ört. Ennek a parti örnek hatszáztizenkilenc volt a száma. Családapa volt. Feleséget és öt gyermeket hagyott hátra.

- Az lehet - szólt Rantaine.

Alig észrevehető szünet állt be.

- Válogatott emberek ezek a parti örök - mondta Clubin - csaknem mind régi tengerész.

- Észrevettem, hogy általában feleség és öt gyermek marad utánuk - felelt Rantaine.

Clubin ur folytatta:

- Találja ki, mennyit fizettem ezért a forgópisztolyért?

- Szép darab - felelt Rantaine.

- Mennyire becsüli?

- Nagyrabecsülöm.

- Száznegyvennégy frankot adtam érte.

- A Coutanchez-utcai fegyverboltban vehette.

Clubin újra kezdte:

- Nem kiáltott. A zuhanás elfojtja a hangot.

- Clubin ur, szél lesz az éjszaka.

- Egyedül tudom ezt a titkot.

- Mindig, a Jean-fogadóban lakik? - kérdezte Rantaine.

- Igen. Nem rossz dolga van ott az embernek.

- Emlékszem, hogy jó savanyukáposztát lehetett ott enni.

- Ön tulságosan erős lehet, Rantaine. Micsoda vállalai vannak! Nem szeretnék egy taszítást öntől. Mikor én a világra jöttem, olyan hitvány voltam, hogy nem tudták, sikerül-e fölnevelni.

- Szerencsére sikerült.

- Megtartottam a szokásaimat, mindig a régi Jean-fogadóban lakom.

- Tudja-e, Clubin ur, miről ismertem föl? Arról, hogy ön fölsímt engem. Azt mondtam: ez csak Clubintól telik.

És egy lépést tett előre.

- Menjen vissza oda, ahol volt, Rantaine.

Rantaine hátrált és ezt dörögte magában:

- Az ember gyermek lesz ezek előtt a gépek előtt.

Clubin ur folytatta:

- A helyzet: jobbra tőlünk, a Saint-Énogat-parton, háromszáz lépésre innen, egy másik partör áll, a hatszáztizennyolcas szám, aki még él; balra, a Saint-Lunaire-parton, egy vámállomás van hét fölfegyverzett emberrel, akik öt perc alatt itt lehetnek. A szirtet körülzárnák. A földnyelvet őriznék. Lehetetlen megszökni. Egy hulla van a sziklafal lábánál.

Rantaine görbe pillantást vetett a forgópisztolyra.

- Ön mondta, Rantaine, ez csinos darab. Talán csak lőporral van megtöltve. De mit tesz az? Elég egy lövés, hogy idefusson a fegyveres erő. És én hatot löhetek.

A váltakozó evezőcsapások igen tisztán hallhatók lettek. A ladik nem volt messze.

A nagy ember különösen nézte a kis embert. Clubin ur mindig nyugodtabb és szelidebb hangon beszélt.

- Rantaine, ha az idetartó csónak emberei megtudják, mit művelt ön az imént itt, karhatalmat szolgáltatnak és segítenek önt elfogni. Ön tizezer frankot fizet az utért Zuela kapitánynak. Közbevetően, a plainmonti csempészek olcsóbban megtették volna, de csak Angliába szállították volna és különben is, nem kockáztathatta meg, hogy a guerneseyiek közé menjen, akiknek szerencsájuk van önt ismerni. Visszatérek a helyzetre. Ha tüzelek, önt letartóztatják. Ön tizezer frankot fizet Zuelának a szöktetésért. Ötezer frankot adott előre. Zuela megtartja az ötezer frankot és elmegy. Ime, Rantaine, ön fölsült. Ez a kalap, ez a mulatságos öltözet és ezek a harisnyák megváltoztatták önt. Megfeledkezett a szemüvegről. Jól tette, hogy levágatta az oldalszakállát.

Rantaine mosolygott, ami nagyon hasonlított a fogcsikorgatáshoz. Clubin folytatta:

- Rantaine, önnek amerikai nadrágja van kettős zsebbel. Egyikben az órája van. Tartsa meg.

- Köszönöm, Clubin ur.

- A másikban van egy kovácsolt vasdoboz, mely rugóval nyílik és záródik. Egy ódon matróz-dohánytartó. Huzza ki a zsebéből és dobja ide.

- De hisz' ez lopás!

- Tessék kiáltani az őrségért.

És Clubin mereven nézte Rantainet.

- Tessék, mess Clubin... - szólt Rantaine egyet lépve és kinyújtván a tenyerét.

A mess hizelgés volt.

- Maradjon ott, ahol van, Rantaine.

- Mess Clubin, egyezzünk ki. Fölajánlom a felét.

Clubin keresztbefonta a karjait, melyek közül kiállt a pisztoly csöve.

- Rantaine, kinek tart engem? Én tisztességes ember vagyok.

És rövid csönd után hozzátette:

- Nekem az egész, kell.

Rantaine a fogai között dörmögte:

- Telhetetlen.

Eközben Clubin szeme kigyulladt, a hangja tiszta lett és metszett, mint az acél. Így kiáltott:

- Látom, hogy téved. Ön a Lopás, én vagyok a Jóvátétel. Hallgasson meg, Rantaine. Tíz év előtt éjszaka hagyta el Guerneseyt, kivéve egy társaság pénztárából ötvenezer frankot, mely az öné volt és elfelejtve benne hagyni ötvenezer frankot, mely a másé volt. Ez az ötvenezer frank, amit ellopott társától, a kitűnő és derék mess Lethierrytől, kamatos-kamatjával tíz év alatt nyolcvanegyezerhatszázhatvanhat frankot és hatvanhat centimes-ot tenne ki. Ön tegnap betért egy pénzváltóhoz. Megmondom a nevét. Rebuchet, a Saint-Vincent-utcában. Le-számlált előtte hatvanhatezer frankot a francia bank utalványaiiban, melyek ellenében ő három darab ezerfontos angol bankjegyet adott önnek, azonkívül a maradványt. Ön a vasdobozba tette ezeket a bankjegyeket, a dobozt pedig a jobb nadrágzsebébe. Ez a háromezer font sterling hetvenötezer frankot tesz csak ki. De mess Lethierry nevében megelégszem vele. Holnap Guerneseybe utazom és el fogom vinni neki. Rantaine, az a háromárbecos ott a *Tamaulipas*. Ön berakatta ma éjszaka a málháját a hajószemélyzet zsákjaival és podgyászával együtt. Ön el akarja hagyni Franciaországot. Igaza van. Ön Arequipaba megy. A ladik önt keresi. Ön itt várja. Megérkezik. Hallani az evezést. Tőlem függ, hogy utjára bocsássam-e vagy itt tartsam. De elég a szóból. Dobja ide a vas dohányszelencét.

Rantaine a zsebébe nyult, kihuzott egy kis dobozt és Clubin elé vetette. A vas dohányszelence volt, mely Clubin lábaihoz gurult.

Clubin lehajolt, anélkül, hogy a fejét elfordította volna és bal kezével fölemelte a szelencét, folyton Rantainere irányítva a két szemét és a pisztoly hat csövét.

Aztán fölkiáltott:

- Barátom, forduljon meg.

Rantaine hátat fordított.

Clubin ur hóna alá vette a forgópisztolyt és megnyomta a doboz rugóját. A szelence kinyílt.

Négy bankjegy volt benne, három ezres és egy tizfontos.

Szétnyitotta a három ezerfontos bankjegyet, visszatette a dobozba, becsukta és a zsebébe tette.

Aztán fölemelt a földről egy kavicsot, belecsomagolta a tizfontos bankjegybe és megszólalt:

- Forduljon vissza.

Rantaine visszafordult.

Clubin ur folytatta:

- Megmondtam, hogy megelégszem háromezer fonttal. Ime, tíz fontot visszaadok.

És Rantaine felé dobta a kavicssal nehezített bankjegyet.

Rantaine egy rugással a tengerbe lökte a bankjegyet és a kavicsot.

- Amint tetszik - mondta Clubin. - Ön gazdag lehet, úgy látom. Ez megnyugtat.

Az evezőcsapások zaja, melyek e beszélgetés alatt folyton közeledett, hirtelen megszűnt, jelezve, hogy a ladik megérkezett a sziklafal lábához.

- A hintó előállott. Indulhat, Rantaine.

Rantaine a lépcsőzet felé fordult és ott eltűnt.

Clubin óvatosan a meredek széléhez közeledett és fejét előrenyújtva nézte, amint alászállt.

A csónak a sziklalépcső utolsó fokánál állott, azon a helyen, ahol a parti ör lezuhant.

Mig a bukdácsoló Rantainet nézte, Clubin magában ezt dörögte:

- Derék hatszáztizenkilences! Azt hitte, egyedül van. Rantaine úgy gondolta, hogy ketten vannak. Csak én tudtam, hogy hárman vagyunk.

Észrevette lábainál a fűben a messzelátót, amit a parti ör kiejtett a kezéből. Fölemelte.

Az evezők zaja újra fölhangzott. Rantaine a csónakba ugrott és az távolodott.

Mikor Rantaine a csónakba jutott és az első evezőcsapások után a sziklafal távolodni kezdett mögötte, hirtelen felegyenesedett, arca szörnyű lett és öklével lefelé intve kiáltotta: - Hah! az ördög maga is gazember!

Néhány pillanattal később Clubin a szikla csucsán, a messzelátót a csónakra irányozva, tisztán hallotta, amint egy éles hang a tenger zugásában ezeket a szavakat tagolja:

- Clubin ur, ön tisztességes ember, de azért helyesnek fogja találni, hogy irjak Lethierrynek és közöljem vele a dolgot; ebben a csónakban van egy guernesey-i matróz a *Tamaulipas* személyzetéből, kit Ahier Tostevinnek hívnak, aki Zuela legközelebbi útjával vissza fog térni Saint-Maloba és tanuskodni fog arról, hogy átadtam önnek mess Lethierry számára háromezer font sterlinget kitevő összeget.

Rantaine hangja volt.

Clubin szerette jól végezni a dolgát. Mozdulatlanul, mint előbb a parti ör, ugyanazon a helyen, messzelátóval a szemén, pillanatra sem vesztette szem elől a csónakot. Láta összezsugorodni, a hullámok közt eltűnni és megjelenni, közeledni a hajó oldalához és fölismerte Rantaine magas alakját a *Tamaulipas* födélzetén.

Amint a csónakot fölhúzták és elhelyezték tartóin, a *Tamaulipas* elindult. A szél a száraz-földről fújt, megduzzasztotta a vitorlákat; Clubin távcsőve erre a mindinkább összefolyó árnyképre szegeződött és félóra múlva a *Tamaulipas* már csak fekete szarv volt, mely mindinkább kisebbedett a halvány, szürkülő égen.

IX.

Hasznos utmutatás azoknak, akik tengerentuli leveleket várnak vagy azoktól félnek.

Ezen az estén Clubin ur későn tért haza.

A késés egyik oka az volt, hogy hazatérés előtt elment a Dinan-kapuhoz, ahol korcsmák voltak. Egyikben, melyben nem ismerték, egy palack pálinkát vásárolt, melyet kabátja bő zsebébe dugott, mintha el akarta volna rejtetni; aztán - minthogy a Durande-nak másnap reggel kellett elindulnia - körüljárta a födélzetet, hogy meggyőződjék, rendben van-e minden.

Mire betért a Jean-fogadóba, nem volt már más a teremben, csak Gertrais-Gaboureau ur, az öreg hosszujáratu kapitány, aki söröskorsója mellett ült és pipázott.

Gertrais-Gaboureau ur egy korty és egy szippantás között üdvözölte Clubin urat.

- Good bye, Clubin kapitány.

- Jó estét, Gertrais kapitány.

- Nos, a *Tamaulipas* elment?

- Ah! - mondta Clubin. - észre sem vettem.

Gertrais-Gaboureau kapitány köpött egyet és azt mondta:

- Zuela elszelelt.

- Mikor?

- Az este.

- Hova megy?

- Az ördögbe.

- Bizonyára; de hova?

- Arequipába.

- Semmit sem tudtam róla - szólt Clubin.

És hozzátette:

- Lefekszem.

Meggyújtotta a gyertyáját, az ajtó felé indult és visszatért.

- Volt ön már Arequipában, Gertrais kapitány?

- Igen. Évek előtt.

- Hol lehet pihenni?

- Mindenütt. De ez a *Tamaulipas* seholsem fog pihenni.

Gertrais-Gaboureau ur egy tányér szélére üritette pipája hamuját és folytatta:

- Ön ismeri a *Trójai ló* és a szép, háromárbocos *Trentemouzin* hajókat, melyek Cardiffbe mentek. Nem helyeseltem az indulást az idő miatt. Szép állapotban kerültek vissza. A *Trójai ló*-nak terpentin volt a rakománya; vizet kapott és a vízzel együtt kiszivattyúzta egész rakományát. A háromárbocosnak különösen a felső része szenvedett; a tőke, a hajóorr, a bal horgonytartó, minden összetörött. A nagy háromszögű vitorla rudja letört. Az előárbocnak semmi baja; de komolyan megrázkódott. A hajóorr egész vasalása hiányzott és - hihetetlen - a megkopasztáson kívül csak éppen kissé megharapta a hullám. A hajó borításán balról jó három négyszöglábnyi lyuk volt. Lám, mi mindent nem hallani a világban.

Clubin letette a gyertyát az asztalra és hozzákezdett, hogy egy sor gombostűt szurjon a kabátja hajtókájába. Aztán ujrakezdte:

- Nem azt mondta, Gertrais kapitány, hogy a *Tamaulipas* nem pihen meg sehol?

- Nem. Egyenesen Chilibe megy.

- Ez esetben nem tud utközben hirt adni magáról.

- Engedelmet, Clubin kapitány. Mindenekelőtt átadhatja üzeneteit akármelyik hajónak, mellyel találkozik és mely Európába vitorlázik.

- Ez igaz.

- Aztán meg ott vannak a tengeri levélszekrények.
- Mi az a tengeri levélszekrény?
- Ön nem ismeri, Clubin kapitány?
- Nem.
- Mikor átkelünk a Magellan-szoroson.
- Nos?
- Mindenütt hó, mindig vihar, ocsmány, gonosz szelek.
- Aztán?
- Mikor megkerültük a Monmouth-fokot.
- Igen. Aztán?
- Aztán megkerüljük a Valentin-fokot.
- És aztán?
- Aztán körüljárjuk az Isidore-fokot.
- És aztán?
- Azután megkerüljük az Anna-fokot.
- Jó, de mi az a tengeri levélszekrény?
- Ott vagyunk már. Hegység jobbról, hegység balról. Mindenütt pinguinek, vihardarak. Rettenő környezet. Tyűh! ezer szent, ezer forgó! micsoda lim-lom és hogyan csapkod. A szélnek nincs arra szüksége, hogy a segítségére siessenek. Ott kell csak ügyelni a sima falakra! Ott kell igazán csökkenteni a vitorlákat! Ott aztán helyettesíteni kell a nagy vitorlát a háromszögletessel és a háromszögletest a legapróbbal! Szélroham szélroham után. És aztán néha négy, öt, hat napig üresen állnak a vitorlák, gyakran pedig olyan játék folyik, hogy a vadonatujaiból is csak tépés marad. Micsoda tánc! A szél úgy megugraszt egy háromárbocot, mint egy bolhát. A *True blue* angol brick-en láttam, mikor a nagyárbocon foglaltoskodó matrózfiut elragadta Istennek mind az ötszázezermilliom mennyköve és a nagyárbocot is vele. A levegőben járnak ott, mint a lepkék, vagy mi. Láttam, mikor a *Revenue* - egy csinos goëlette - tisztjét úgy lerántotta a vitorlarudról, hogy szörnyethalt. Nekem összetörtött az oldalgerendám és kásává zuzódott a párkányom. Összerágott vitorlakkal kerül ki onnan az ember. A fregatokba úgy megy be a víz, mint a kosárba. És az az ördögien rossz part! Milyen mogorva! Zeg-zugos sziklák. Az Éhség-öbölhöz közeledünk. Ott még a rossznál is rosszabb. Vadabb hullámokat nem láttam életemben. Pokoli tenger. Hirtelen ezt a két vörösbetűs szót vesszük észre: *Post-Office*.
- Mit akar mondani, Gertrais kapitány?
- Azt akarom mondani, Clubin kapitány, hogy amint megkerültük az Anna-fokot, egy száz láb magas kő tetején megpillantunk egy nagy botot. Karó az, melynek egy hordó lóg a nyakában. Ez a hordó a levélszekrény. Az angolok irhatták föléje *Post-Office*. Mibe nem avatkoznak! Az óceán postája az, nem a tiszteletreméltó gentlemanhez, Anglia királyához tartozik. A levélszekrény közös. Valamennyi lobogóhoz egyformán tartozik. *Post-Office!* hát nem furcsa? olyan ez, mint egy csésze tea, mellyel az ördög kínál meg hirtelen. Ime, hogyan intéződik el a forgalom. Minden hajó, mely elhalad mellette, csónakot küld a karóhoz az üzeneteivel. Amelyik hajó az Atlanti tengerről jön, innen küldi a leveleit Európába, amelyik a Csendes óceán felől jön, innen küldi a leveleket Amerikába. A csónak parancsnoka beleteszi a hordóba

a küldeményét és kiveszi a csomagot, amit benne talál. Ön fölveszi a leveleket, a hajó pedig, mely ön után jön, fölveszi az önét. Minthogy ellenkező irányban haladunk, ön abból a világrészből jön, ahova én megyek. Én elviszem az ön leveleit, ön elviszi az enyéimet. A hordót lánc köti a karóhoz. És esik! És havazik! És jég esik! Pocsék tenger! A sátán kerülget mindenfelé. Arra megy a *Tamaulipas*. A hordónak sarkon forgó, jó födele van, de sem retesz, sem lakat nincs rajta. Láthatja, az ember irhat a barátainak. A levelek megjönnek.

- Nagyon furcsa - dörögte elgondolkozva Clubin.

Gertrais-Gaboureau kapitány visszafordult a korsójához.

- Föltéve, hogy ez az akasztófavirág Zuela ir nekem és zagyvaságait a Magellán hordójába veti, négy hónap múlva megkapom az ákombákomát ennek a semmirekellőnek. - Nos, Clubin kapitány, elindul holnap?

Clubin, aki valami alvajáró állapotba merült, nem hallotta. Gertrais kapitány megismételte a kérdést.

Clubin fölrezzent.

- Bizonyára, Gertrais kapitány. Ez az én napom. Holnap reggel el kell indulnom.

- Ha az ön helyében volnék, nem indulnék el. Clubin kapitány, a kutyák bőrének ázott szőr-szaga van. A tengeri madarak már két éjszakán ott keringenek a világítótorony lámpája körül. Rossz jel. Van egy viharjelzőm, mely megteszi a magáét. A hold második nyolcadában vagyunk; most a legnagyobb a nedvesség. Imént láttam, hogy a zsurlók összehúzták a leveleiket és a réten a lóherének nagyon egyenesek voltak a szárai. A földi giliszták előbujnak, a legyek csipnek, a méhek nem távoznak el a kastól, a verebek tanácskoznak. Meghallani messzi harangok hangját. Az este hallottam a saint-lunairei angelust. Meg aztán a nap is csunyán áldozott le. Nagy köd lesz holnap. Nem tanácsolom, hogy elinduljon. Jobban félek a ködtől, mint az orkántól. A köd alattomos.

HATODIK KÖNYV: A RÉSZEG KORMÁNYOS ÉS A JÓZAN KAPITÁNY.

I.

A Douvre-sziklák.

Guerneseytől körülbelül öt mérföldnyire délre, a Plainmont-csúccsal szemközt, a La Manche-szigetek és Saint-Malo között van egy szirtcsoport, melyet Douvre-sziklának neveznek. Gyászos hely.

A Douvre, *Dover*, elnevezést sok sziklára és szirtre alkalmazzák. Nevezetesen a Côtes-du-Nord közelében van egy Douvre-szikla, melyen épp most építenek világítótornyot, nagyon veszélyes szirt, de nem kell összetéveszteni amazokkal.

A Douvre-sziklához legközelebb eső pontja Franciaországnak a Bréchant-fok. A francia parttól kissé távolabb esnek a Douvre-sziklák, mint az első normand szigettől. E szirt távolsága Jerseytől körülbelül akkora, mint Jersey legnagyobb átlója. Ha Jersey szigete megfordulna a Corbière körül, mint valami sarkon, a Sainte-Catherine-fok csaknem megérintené a Douvre-szirteket. A távolság mégis több mint négy mérföld.

A civilizáció e tengerében a legvadabb sziklák is ritkán elhagyottak. Csempészekkel találkozunk Hagot-n, vámőrökkel Binic-en, keltákkal Breat-n, osztrigatenyésztőkkel Cancale-on, nyulvadászokkal Césambre-on, Cézár szigetén, rákászokkal Breg-Houn, halászokkal Minquiers és Écré-Houn. A Douvre-sziklán senkivel.

A tengeri madarak vannak rajta otthon.

Félelmes a vele való találkozás. A Casquet, ahol állítólag tönkre ment a *Blanche Nef*, a calvadosi zátony, a Wight szigeti szirtek, a Ronesse, mely oly veszedelmessé teszi a beaulieu-i partot, a préeli fenék, mely a Merquel bejáratát összeszorítja és mely miatt husz öles térközökben vörösre festett vészjelzősört kellett alkalmazni, Étables és Plouha áruló nyulványai, a két gránit-druida Guernesey déli részén, az öreg Anderlo és a kis Anderlo, a Corbière, a Hanois, Ras szigete, mely iránt ez a közmondás kelt borzalmat: - *Ha valaha a Ras mellett elhaladsz, reszketni fogsz, ha meg nem halsz.* - A Mortes Femmes, a Boue és a Frouquie-szoros, a Dérouté Guernesey és Jersey között, a Hardent Minquiers és Chausey között, a Mauvais Cheval, Boulay-Bay és Barneville között, mind nem olyan rosszhirűek. Inkább találtakoztak volna mindezekkel a szirtekkel egymásután, mint a Douvre-sziklával egyetlenegyszer.

Ezen az egész veszedelmes La Manche-tengeren, mely a nyugat Egei-tengere, csak a Guernesey és Serk között levő Pater-Noster-szirt kelt a Douvrehez hasonló rémületet.

És mégis, a Pater-Nosterről lehet jelet adni, végszükségben oda még segítség érkezhetsz. Északra látszik a Dicard - vagy d'Icare-fok, délről a Gros-Nez. A Douvre-szirtről nem látszik semmi.

A szél, a víz, a felhő, a végtelenség, a lakatlanság. A Douvre-sziklák felé csak tévedésből jut valaki. A gránit durva és szörnyű alakot ölt. Mindenütt meredek. Az örvény komor barátságatlansága.

A tenger sik. A víz itt igen mély. Az olyan tökéletesen elszigetelt szirt, mint a Douvre-szikla, magához vonzza és oltalmat ad olyan állatoknak, melyek szeretnek az embertől távol élni.

Bizonyos hatalmas, tengeralatti korallállatok. Egy elmerült labirintus. Olyan mélységben, melyet a buvárok nehezen érnek el, barlangok, odúk, üregek, sötét utkereszteződések vannak. Szörnyetegfajták hemzsegnek bennük. Egymást falják föl. A rákok megeszik a halakat, de őket is megeszi más. Ijesztő, élő alakok bolyongnak ebben a homályban, melyek arra terem-tődtek, hogy ne lássa őket emberi szem. Tátott szájak, csápok, tapogatók, uszonyok, uszószar-nyak, nyitott állkapcsok, pikkelyek, karmok, csipők homályos körvonalai usznak, remegnek itt, növekednek, széthullanak és elenyésznek a siri átlátszóságban. Borzalmas uszó raj kóvályog itt, cselekedvén, amit tennie kell. A hydrák méhkasa ez.

A szörnyü ott eszmény.

Képzelfetek el, ha tudtok, hemzsegő tengeri állatokat.

Látni a tenger belsejét, annyi, mint látni az Ismeretlen képzeletét. Látni a rémületes oldalát. Az örvény hasonló az éjszakához. Ott is van álom, legalább látszólag, a teremtés lelki-ismeretének álma. Ott teljes biztonságban tökéletessé válnak a felelőtlen bűnei. Ott, a szörnyü békességben, az élet vázlatai, csaknem kísértetek, kész démonok foglalják el vadul a homályt.

Negyven év előtt két különös alaku szikla messziről jelezte a Douvre-sziklákat az ocean utasainak. Két függőleges, hegyes és meggömbült oszlop volt, melyeknek csucsa majdnem érintkezett. Mintha két elmerült elefánt agyara emelkedett volna ki a tengerből. Csakhogy olyan magas agyarak voltak, mint a tornyok és akkora elefánté, mint egy hegység. A ször-nyetegek városának e két természetes tornya csak szűk átjárót hagyott szabadon, melyben csapkodott a hullám. Ez a kanyargó átjáró, melynek több könyöke volt, hasonlított egy utcarészlethez két fal között. Ezt az ikersziklát a két Douvresnek nevezték. Egyik a nagy Douvre, a másik a kis Douvre; egyik hatvan, másik negyven láb magas volt. A hullámok mozgása megfűrészelte a tornyok alapját és a napéjegyenlőség erőszakos rohama 1859 október 26-án ledöntötte egyiket. A kisebbik, amelyik megmaradt, csonka és kopott.

A Douvres-csoport egyik legfurcsább szikláját az Embernek nevezik. Ez még ma is áll. A mult században a szikla tetején egy emberi hullát találtak. A holttest mellett egy csomó üres kagylóhéj hevert. Az ember hajótörést szenvedett a sziklán, oda menekült, ott élt egy ideig kagylókból és ott meghalt. Innen a szikla neve: az Ember.

Az elhagyott víz gyászos. Tolongás az és csönd egyszerre. Ami ott történik, az már nem tar-tozik az emberi nemre. Ismeretlen hasznossága van. Ilyen a Douvres-szirtek elszigeteltsége is. Köröskörül, ameddig a szem ellát, hatalmas fölzuduló ár.

II.

A nem remélt pálinka.

Pénteken reggel, a *Tamaulipas* indulása után való napon, a Durande utra kelt Guernesey felé.

Kilenc órakor hagyta el Saint-Malot.

Az idő tiszta volt, semmi köd; úgy látszott, az öreg Gertrais-Gaboureau kapitány csak fecse-gett.

Clubin ur töprengései miatt majdnem elmulasztotta a rakodást. Nem vett föl, csak néhány köteg párisi árucikket Saint-Pierre-Port boltjai számára és három ládát a guernesey-i kórház részére, egyikben sárba szappan volt, másikban gyertya, a harmadikban francia talpbőr és válogatott kordován. Előző rakományából visszavitt egy láda cukrot és három láda teát, amiket a francia vámon nem akartak átengedni. Kevés állatot szállított Clubin ur, mindössze néhány ökröt. Ezeket az ökröket elég hanyagul helyezték el a hajóteknőben.

Hat utas volt a fődélzeten: egy guernesey-i, két maloi marhakereskedő, egy „turista”, mint már akkor is nevezték, nyilván kereskedelmi turista és egy amerikai, aki azért utazott, hogy bibliát osztogasson szét.

A Durande-nak - Clubint, a kapitányt nem számítva - hét főből állott a személyzete, egy kormányos, egy szenesmatróz, egy ács, egy szakács - szükségből matróz -, két fűtő és egy hajóinas. Az egyik fűtő egyben gépész is volt. Ennek a gépészfűtőnek, egy igen derék és igen értelmes hollandiai négernek, aki a surinami cukorültetvényekről szökött meg. Imbrancam volt a neve. A néger Imbrancam értette és nagyszerűen kiszolgálta a gépet. Eleinte - egészen feketén mozogván a kemencéje mellett - nem kis mértékben hozzájárult ahhoz, hogy ördögi külsőt adjon a Durande-nak.

A születésére nézve jersey-i, származására nézve cotentini kormányosnak Tangrouille volt a neve. Tangrouille főnemesi családból származott.

Ez betű szerint igaz. A La Manche-szigetek éppugy, mint Anglia, a rangok országa. Ott még vannak kasztok. A kasztoknak vannak eszméik, melyek védik őket. Ezek az eszmék mindegyik ugyanazok, Indiában éppugy, mint Németországban. A nemességet a kard szerzi és a munka vesztí el. A tétlenség tartja fenn. Semmit sem tenni, ez a nemesi élet; aki nem dolgozik, azt tisztelik. A foglalkozás hanyatlást jelent. Franciaországban egykor csak az üveggyártókkal tettek kivételt. Minthogy a palackok kiürítése kissé a nemesember dicsőségéhez tartozott, a palackok készítését sem találták becstelenségnek. A La Manche szigetvilágban éppugy, mint Nagybritanniában, aki nemes akart maradni, gazdagnak kellett maradnia. Egy workman (munkás) nem lehet gentleman. Ha az volt is, nem lehet az többé. Ha a matróz zászlósuraktól származik is, csak egy matróz. Harminc év előtt egy hiteles Gorges, akinek joga volt a Gorges-uradalomhoz, melyet Fülöp Ágost elkoboztatott, meztláb gyűjtötte Aurignyben a tengeri fűvet. Egy Carteret targoncás volt Serk szigetén. Egy de Veuille kisasszony, ükunokahuga de Veuille helytartónak, életében Jersey első tisztviselőjének, cseléd volt e sorok írójánál. Él Jerseyben egy posztókereskedő és Guerneseyben egy kötélverő, mindkettőt Gruchynak nevezik, akik azt állítják, hogy az ő nevük Grouchy és unokaöccsei a waterlooi marsallnak. A coutancesi érsekség régi javadalmi könyvei említést tesznek Tangroville-uradalomról, ami nyilvánvaló rokonságot mutat Tancarville nevével az alsó Szajna mellett, mely pedig Montmorency-birtok. A tizenötödik században Johan de Héroudeville, a Tangroville uraság ijjásza és szolgálja, hordozta ura mögött „vértjét és más szerszámaikat”. 1371 májusában, Bertrand de Guesclin próbalovaglásán, Pontorsonban, „Tangroville ur megtette kötelességét, mint leendő lovag”. A normand szigeteken, ha a nyomor is hozzájárul, hamar kiküszöbölik az embert a nemességből. A kiejtés megváltoztatása is elegendő. *Tangroville*-ből *Tangrouille* lett, ez mindent megmond.

Ez történt a Durande kormányosával is.

Saint-Pierre-Portban, a rakparton van egy Ingrouille nevű vaskereskedő, akinek igazi neve valószínűleg Ingroville. Nagy Lajos alatt az Ingroville-ek három falu urai voltak a valognesi választókerületben. Bizonyos Trigan abbé írta *Normandia egyházi történetét*; a krónikás Trigan a Digoville-uradalom lelkésze volt. Ha Digoville ura lebukott volna a polgári rendbe, *Digouille* nevet vett volna föl.

Tangrouilleben, aki valószínűleg Tancarville, de lehet, hogy Montmorency volt, élt a nemesek antik tulajdonsága, - nagy hiba egy kormányosnál - hogy részeges volt.

Clubin ur elhatározta, hogy vigyázni fog reá. Felelős volt érte mess Lethierrynek.

Tangrouille kormányos sohasem hagyta el a hajót és a fődélzeten aludt.

Az indulás előestélyén, mikor Clubin ur, elég késő este, megszemlélte a hajót, Tangrouille a függőágyán feküdt és aludt.

Éjszaka Tangrouille fölébredt. Rendes szokása volt ez éjszakánként. Minden iszákosnak van rejtekhelye, aki nem a maga gazdája. Tangrouillenek is volt ilyen, melyet csapszéknek nevezett. Tangrouille titkos csapszéke a hajófenékben volt. Azért helyezte oda, hogy valószínűlenné tegye. Biztosnak hitte magát abban, hogy a rejtekhelyet senki nem ismeri, csak ő maga. Clubin kapitány, minthogy józan volt, szigorú volt. Azt a kevés rumot és gint, amit a kapitány éber figyelme elől elrejtethetett, tartalékba tette a hajófenék rejtelmes zugába egy halom mérőrud alá és csaknem minden éjszaka szerelmes találkákra járt ehhez a csapszékhez. A fölügyelet szigorú volt, az orgia szegényes és Tangrouille éjszakai kicsapongásai rendszeren két-három lopva lenyelt kortyra szorítkoztak. Néha meg üres volt a csapszék. Ezen az éjszakán Tangrouille váratlanul egy palack pálinkát talált ott. Öröme nagy volt, de elképedése még nagyobb. Melyik égből pottyant ide ez a palack? Nem tudott visszaemlékezni, mikor és hogyan hozta ezt a hajóra. Habozás nélkül kiitta. Kissé észszerűen, mert félt, hogy fölfedezik a pálinkát és elveszik. A palackot a tengerbe dobta. Másnap, mikor megfogta a kormányrudat, Tangrouille kissé ingadozott.

Mégis, majdnem úgy kormányzott, mint rendszeren.

Clubin pedig, tudjuk, visszatért aludni a Jean-fogadóba.

Clubin mindig az inge alatt hordott egy bőrtüszőt, melyben minden eshetőségre mintegy husz guineát őrzött és melyet csak éjszaka vetett le. A tüsző belsejébe zsiros, elmoshatatlan másolótintával, maga írta be a nevét, *clubin ur*.

Mikor fölkelt, indulás előtt, betette ebbe a tüszőbe a vasdobozt a hetvennégyezer frank bankjeggyel, aztán szokása szerint testére csatolta az övét.

III.

Félbeszakított beszélgetés.

Az indulás vidám volt. Amint az utasok elhelyezték podgyászukat és köpenyeiket a padokon és padok alatt, tullestek a hajó megszemlélésén, amit soha sem mulasztanak el és ami szinte kötelezőnek látszik, annyira szokásos. Két utas, a turista és a párisi, még soha sem látott gőzhajót és a kerék első fordulatától a tajtékot bámulta. Aztán megcsodálták a füstöt. Darabról-darabra, csaknem szilánkról-szilánkra megvizsgálták a födélzetet és a födélközön minden tengerészeti eszközt, gyűrűket, horgokat, kapcsokat, cövekeket, melyek pontosságuk és fölszerelésük miatt olyanok, mint óriási ékszerek; vasékszerek, melyeket rozsdával aranyoz be a vihar. Körüljárták a fedélzethez kötözött kis jelzőágyut, „láncon van, mint a házörző kutya”, jegyezte meg a turista, „kátrányos vászonzubbonyt visel, hogy meg ne hüljön”, tette hozzá a párisi. Távolodván a szárazföldtől, kicserélték szokásos észrevételeiket Saint-Malo látképéről; egyik utas kinyilatkoztatta azt az elvet, hogy a tengeren a távolság csal és hogy a part egyik helye sem hasonlít annyira Ostendehez, mint Dunkerque. Amit Dunkerqueről mondott, kiengesztelték azzal a megjegyzéssel, hogy a két vörösre mázolt hajója közül egyiknek *Ruytingen*, másiknak *Mardyck* a neve.

Saint-Malo elvékonyodott a távolban, aztán eltűnt.

A tengeren végtelen nyugalom ült. A hajó sodra az oceánba habbal rojtozott hosszú utat szántott, mely majdnem megszakítás nélkül nyult el a szemhatárig.

Guernesey a közepén van annak az egyenes vonalnak, melyet a franciaországi Saint-Malo és az angol Exeter között lehetne húzni. A tengeren az egyenes vonal nem mindig a helyes vonal. A gőzhajók, bizonyos pontig, mégis követhetik az egyenes vonalat, mely a vitorlásoknak alkalmatlan.

A széllel bonyolódott tenger az erők összetétele. A hajó a gépek összetétele. Az erők végtelen gépek, a gépek korlátozott erők. E két erő között - egyik kimeríthetetlen, másik értelmes - beáll az a harc, melyet hajózásnak neveznek.

Egy gépezetben lévő akarat ellensúlyozza a végtelent. Magában a végtelenben is van mechanizmus. Az elemek tudják, mit cselekszenek és hova mennek. Semmiféle erő sem vak. Az embernek meg kell lesni az erőket és igyekeznie kell fölfedezni irányait.

Amíg ezt a törvényszerűséget megtalálják, a harc folytatódik és a gőzhajózásnak ebben a küzdelmében szüntelen győzelem van, melyet az emberi szellem arat a napnak minden órájában a tenger minden pontján. A gőzhajózásban az a csodálatos, hogy fegyelmezi a hajót. Csökkenti a szél iránt való engedelmisségét és növeli az emberhez való engedelmisségét.

Soha jobban nem dolgozott a Durande a tengeren, mint ezen a napon. Csodálatosan viselkedett.

Tizenegy óra felé, hűvös észak-északnyugati szellő nyomása alatt a Durande a Minquiers-sziklák magasságában találta magát, kevés gőzzel haladt nyugat felé, jobb oldalon szélnek feszítvén a vitorlákat. Az idő állandóan tiszta és szép volt. A halászok azonban hazatértek.

Lassanként, mintha mindegyik kikötőbe törekedett volna, a tenger megtisztult a hajóktól.

Nem lehetett megmondani, hogy a Durande teljesen a megszokott utat követi-e. A személyzet nem törődött vele, mert föltétlenül bizott a kapitányban; de mindenesetre - talán a kormányos hibájából - volt egy kis eltérés. Ugy látszott, hogy a Durande inkább Jersey felé halad, mint Guernesey felé. Kevéssel tizenegy óra után a kapitány kiigazította az irányt és egyenesen Guernesey felé tartott. Csak kis időveszteség volt. De a rövid napokon a kis időveszteségnek megvannak a kellemetlenségei. Szép, februári nap volt.

Tangrouille olyan állapotban volt, hogy a lába nem volt elég biztos és a karja nem elég szilárd. Ez tette, hogy a derék kormányos gyakran csinált kanyargásokat, ami meglassította a haladást.

A szél majdnem elült.

A guernesey-i utas messzelátót tartott a kezében és időközönként egy kis, szürkés ködfoszlányra irányította, melyet lassan görgetett a szél a nyugati láthatáron és mely egy kis, porbarmártott vattához hasonlított.

Clubin kapitány arcán a rendes, szigorú, puritán kifejezés látszott. Mintha megkettőztette volna a figyelmét.

Minden békés, csaknem mosolygó volt a Durande fedélzetén. Az utasok beszélgettek. Aki valamelyik átjáróban behunyta a szemét, megítélhette a tenger állapotát a társalgás tremolójából. Az utasok teljes szellemi szabadsága megfelel a víz tökéletes nyugalmának.

Lehetetlen, hogy például ez a beszélgetés másutt történhetett volna, mint nagyon nyugodt tengeren:

- Uram, nézze ezt a szép, zöld és piros legyet.
- Eltévedt a tengeren és most megpihen a hajón.
- A légy nem igen fárad el.

- Igaz, hisz' oly könnyű. A szél elviszi.

- Uram, megmértek egy uncia legyet, aztán megszámlálták: hatezerkétszázhatvannyolc darab volt.

A messzelátós guernesey-i megszólította a maloi marhakereskedőket és ilyesféle beszélgetés fejlődött köztük:

- Az aubraci ökör törzse kerek és zömök, a lába rövid, a szőre rőt. Munkában lassu a lába kurtasága miatt.

- Ebben a tekintetben a salersi többet ér, mint az aubraci.

- Uram, két szép ökröt láttam életemben. Az elsőnek alacsony lába volt, erős eleje, teli fara, széles csipője, helyes hosszúsága a nyakától a faráig, arányos magassága a válláig, sokfélekép használható, bőre könnyen lefejtethető. A második az okos hizlalás minden jelét mutatta. Zömök test, erős nyak, könnyű lábak, fehér-vörös szőrözet, ferde far.

- Ez a cotentinei fajta.

- Igen, de valami része van benne az angusi vagy suffolki bikáknak.

- Uram, akár hiszi, akár nem, délen számárversenyeket tartanak.

- Szamarakkal?

- Szamarakkal. Szerencsém volt hozzá. És a csufok szépek.

- Tehát úgy, mint az öszvéreknél. A legcsufabbak a legjobbak.

- Ugy van. A poitoui kanca. Nagy has, nagy lábak.

- A legjobb ismert öszvér egy négy karón álló hordó.

- Állatok szépsége nem olyan, mint az emberé.

- És főleg az asszonyé.

- Ez igaz.

- Én ahhoz ragaszkodom, hogy bájos legyen a nő.

- Én szeretem, ha jól öltözködik.

- Igen, tisztán, takarosan, kifogástalanul, jól kicsipve.

- Üde arccal. Egy fiatal leánynak mindig olyannak kell lenni, mintha az ékszerésztől került volna ki.

- Visszatérek az ökreimre. A thouarsi vásáron láttam azokat az ökröket.

- A thouarsi vásár, ismerem. A rechellei Bonneau és Bahu, a maransi gabonakereskedők ott lehettek azon a vásáron, nem tudom, hallott-e róluk beszélni?

A turista és a párisi a bibliás amerikaival beszélgetett.

- Uram - mondta a turista - a civilizált világ hajótere: Franciaországé hétszáztizenhatezer tonna, Németországé egy millió, az Egyesült-Államoké öt millió, Angolországé öt millió ötszázezer tonna. Vegyük még hozzá az apró lobogókat. Összesen száznegyvenötezer hajó tizenkét millió kilencszáznégyezer tonna tartalommal uszik szerteszét a földgömb vizein.

Az amerikai félbeszakította:

- Uram, az Egyesült-Államoknak van ötmillió ötszázezer tonnája.

- Elfogadom - mondta a turista - ön amerikai?

- Igen, uram.

- Mégis elfogadom.

Csönd lett; az amerikai misszionárius azon tündődött, alkalom-e ez arra, hogy följánljon egy bibliát.

- Uram - folytatta a turista -, igaz-e, hogy önök Amerikában annyira kedvelik a gunyneveket, hogy nevetségessé teszik valamennyi kiváló emberüket és hogy önök a híres missouri-i Thomas Benton bankárt a *vén karó*-nak nevezik?

- Épp úgy, ahogy Zacharie Taylort a *vén Zach*-nak nevezzük.

- És Harrison tábornokot az *agg Tip*-nek, nemde, Jackson tábornokot pedig az *öreg Hickory*-nak?

- Mivel Jackson olyan kemény, mint a hickory-fa és minthogy Harrison verte meg Tippecanoenál a vörösbőrűeket.

- Byzantinus divatot követnek.

- Nálunk ez a divat. Van Buren-t a *kis boszorkánynak* hívjuk, Seward-et, aki behozta a kis bankjegy-szelvényeket *Kis Billy*-nek, Douglast, Illinois demokrata szenátorát, aki négy láb magas és kiváló ékesszóló *Kis Óriás*-nak nevezzük. Elmehet Texastól Maine-ig, nem találkozik senkivel, aki ezt a nevet kimondaná: Cass, mindenki azt mondja: *a nagy michigani*; sem ezt a nevet: Clay, azt mondják helyette: *a forradásos molnárgyerek*. Clay egy molnárnak a fia.

- Én szívesebben mondanám Clay vagy Cass, jegyezte meg a párisi, ez rövidebb.

- Elterne a közszokástól. Mi Corwin-t, a kincstári hivatal titkárát *targoncás fiúnak* nevezzük. Daniel Webster a *fekete Dan*. Ami Winfield Scott-ot illeti, minthogy első gondolata az angoloknak Chippewaynál való leverése után az volt, hogy asztalhoz üljön, őt úgy nevezzük: *Hamar egy tányér levest*.

A messziről észrevett ködfoszlány növekedett. Most mintegy tizenöt foknyi területet foglalt el az égen. Olyan volt, mint egy felhő, mely szél hiányában a víz színén vonszolja magát. A szellő majdnem teljesen megszűnt. A víz sima volt. Noha nem volt még dél sem, a nap halványodott. Világított, de nem melegített.

- Azt hiszem, megváltozik az idő - mondta a turista.

- Talán eső lesz - szólt a párisi.

- Vagy köd, - folytatta az amerikai.

- Uraim - beszélt tovább a turista - Olaszországban Molfettában esik a legkevesebb eső és Tolmezzóban a legtöbb.

Délben, a szigetek szokása szerint, ebédre haragoztak. Aki akart, ebédelt. Némely utas magával hordta a podgyását és vigan étkezett a földélzeten. Clubin nem ebédelt.

Evésközben tovább folyt a beszélgetés.

A guernesey-i megszimatolván a bibliákat, az amerikaihoz közeledett. Az megkérdezte:

- Ismeri ezt a tengert?

- Hogyne, idevaló vagyok.

- Én is - mondta az egyik maloi.

A guernesey-i egy köszöntéssel hozzacsatlakozott és folytatta:

- Most még messze vagyunk, de nem szeretném, ha köd lenne, mikor a Minquiers-sziklák körül leszünk.

Az amerikai a maloihoz fordult:

- A szigetlakók jobban a tengerhez tartoznak, mint a partvidékiek.

- Igaz, mi partlakók csak félfürdőt veszünk.

- Mik azok a Minquiers-szirtek? - folytatta az amerikai.

A saint-maloi felelt:

- Nagyon gonosz kavicsok.

- Még a Grelet-k is itt vannak - szólt a guernesey-i.

- Istenugyse - mondta a maloi.

- És a Chouas - tette hozzá a guernesey-i.

A maloi fölkacagott.

- Ha ugy vesszük - mondta - a Sauvages is itt van.

- És a Moines - jegyezte meg a guernesey-i.

- Meg a Canard - kiáltotta a saint-maloi.

- Uram - szólt udvariasan a guernesey-i - ön mindenre megfelel.

- Vásott maloi vagyok.

És kacsintott a szemével.

A turista fölvetette a kérdést:

- Végig kell mennünk mindezek a szirteken?

- Semmiképen. Dél-délkeletre hagytuk. Mögöttünk vannak.

A guernesey-i folytatta:

- Olyan nagy sziklák, hogy a Grelets-nek ötvenhét csucsa van.

- A Minquiersnek pedig negyvennyolc - mondta a maloi.

A párbeszéd itt a maloi és a guernesey-i között folytatódott.

- Azt hiszem, saint-maloi uram, hogy ön három sziklát nem számított bele.

- Valamennyit számítottam.

- A Déréet is a Maitre-szigeten?

- Igen.

- És a Maisonst?

- Mely hét sziklából áll a Minquiers közepén? Azt is.

- Látom, hogy ismeri a köveket.

- Aki nem ismeri a köveket, nem Saint-Maloból való.

- Öröm hallgatni a franciák okoskodását.

A maloi meghajlott és azt mondta:

- A Sauvages három szikla.
- A Moines kettő.
- A Canard egy.
- A Canard valóban magányos.
- A Suarde négy szirtből áll.
- Mit nevez Suarde-nak? - kérdezte a guernesey-i.
- Mi azt nevezzük Suarde-nak, amit önök Chouas-nak mondanak.
- Nem volna jó elmenni a Chouas és a Canard között.
- Azt csak a madarak tehetik.
- Meg a halak.
- Nem igen. Rossz időben odaverődnek a sziklafalhoz.
- Van fövény a Minquiersnél.
- A Maisons körül.
- Ez a nyolc szikla Jerseyből látható.
- Az Azette-partról, igaz. De nem nyolc, hanem hét.
- Apály idején sétálni lehet a Minquiers-szirtek között.
- Bizonyára. Akkor nem borítja semmi.
- És a Dirouilles?
- A Dirouilles-nek semmi köze a Minquiers-hez.
- Azt akartam mondani, hogy milyen veszedelmes.
- Az a Granville-i partnál van.
- Látszik, hogy önök, saint-maloiak éppugy szeretnek ezen a tengeren hajózni, mint mi.
- Ugy van - felelte a maloi - azzal a különbséggel, hogy mi azt mondjuk: szoktunk, önök azt mondják: szeretünk.
- Önök jó tengerészek.
- Én marhakereskedő vagyok.
- Hát ki volt már Saint-Maloból tengerész?
- Surcouf.
- Hát még?
- Duguay-Trouin.

Itt a párisi kereskedelmi utazó közbeszólt:

- Duguay-Trouin? Elfogták az angolok. Épp oly szeretetreméltó volt, mint bátor. Meg tudta magát kedveltetni egy fiatal angol nővel. Az törte szét a bilincseit.

E pillanatban mennydörgő hang kiáltotta:

- Te részeg vagy!

IV.

Melyben Clubin kapitány minden képessége kibontakozik.

Mindenki hátrafordult.

A kapitány szólította meg a kormányost.

Clubin ur nem tegezett senkit. Ahhoz, hogy így szóljon Tangrouille kormányoshoz, nagyon haragosnak kellett lennie vagy nagyon annak akart látszani.

A hirtelen harag kitörése fölment a felelősség alól és néha másra háritja át.

A kapitány a parancsnoki hidon állt a két dob között és mereven nézte a kormányost. A fogai közt ismételte: Részeges! A derék Tangrouille leszegezte a fejét.

A köd növekedett. Most már majdnem a felét elfoglalta a láthatárnak. Minden irányból egyszerre tört előre; a ködben van valami hasonlóság az olajcsepphez. A köd észrevehetetlenül terjedt. A szél tolt a sietség és zaj nélkül. Lassanként birtokába vette az oceánt. Északnyugatról jött és éppen a hajó orra előtt volt. Olyan volt, mint egy hatalmas, bizonytalan és mozgó sziklafal. Ugy meredt ki a tengerből, mint a fal. Pontosan megkülönböztethető volt a hely, ahol a mérhetetlen víz a köd alá került és eltűnt.

A ködnek ez a kezdete még mintegy félmérföldnyire volt. Ha a szél megfordul, még kikerülhetik a ködbe merülést; de azonnal meg kellett volna változnia. A félmérföldnyi távolság szemlátomást csökkent; a Durande haladt és a köd is haladt. Jött a hajó felé és a hajó ment a köd felé.

Clubin nagyobb göznyomást parancsolt és kanyarodást kelet felé.

Igy egy ideig part mentében haladtak a köd mellett, de mindig előbbre jutottak. De még mindig napfényben volt a hajó.

Az idő mult ezekkel a mozdulatokkal, melyek nehezen sikerülhettek. Az éjszaka gyorsan leszáll februárban.

A guernesey-i nézte ezt a ködöt. Azt mondta a maloinak:

- Szemtelen köd.
- Igazi piszok a tengeren - jegyezte meg az egyik maloi.

A másik hozzátette:

- Ime, mi akadályozza meg az ember átkelését.

A guernesey-i Clubinhez közeledett.

- Clubin kapitány, attól tartok, hogy elnyel a köd.

Clubin azt felelte:

- Ott akartam maradni Saint-Maloban, de azt tanácsolták, hogy induljak.
- Kik tanácsolták?
- Az öregek.
- Valóban - folytatta a guernesey-i - igaza volt, hogy elindult. Ki tudja, nem lesz-e holnap vihar? Ebben az évszakban a legrosszabbra is készen kell lenni.

Néhány perc múlva a Durande bejutott a ködzátonyba.

Különös pillanat volt. Azok, akik hátul voltak, egyszerre nem látták azokat, akik elől álltak. Lágy, szürke válaszfal rekesztette ketté a hajót.

Aztán az egész hajó elmerült a ködben. A nap csak olyan lett, mint egy nagy hold. Hirtelen mindenki borzongott. Az utasok vállukra vetették köpenyeiket, a matrózok felső zubbonyait. A majdnem redőtlen tengeren a nyugalom hideg fenyegetése ült. Ugy látszott, mintha valami titkos jelentősége volna ennek a tulságos nyugalomnak. Minden sápadt volt és halovány. A fekete kémény és a fekete füst küzdöttek az ólomszín ellen, mely leburkolta a hajót.

A keletre való elkanyarodás most már céltalan volt. A kapitány visszafordult Guernesey felé és fokozta a gőzt.

A guernesey-i utas, aki a kazánház körül bolyongott, hallotta, amint a néger Imbrancam fűtőtársával beszélt. Az utas fülelt. A néger azt mondta:

- Reggel, a napfényben lassan mentünk; most, a ködben, gyorsan haladunk.

A guernesey-i visszament Clubin ur felé.

- Clubin kapitány, nem a mi gondunk, de mégis, nem tulsok a gőz?

- Mit akar, uram, be kell hoznunk az időt, amit a részeges kormányos miatt veszítettünk.

- Az igaz, Clubin kapitány.

És Clubin hozzátette:

- Sietek a megérkezéssel. Elég ez a köd is, az éjszaka már sok lesz.

A guernesey-i visszatért a maloiakhoz és azt mondta:

- Kitűnő kapitányunk van.

Időközönként nagy ködhullámok érkeztek sulyosan és eltakarták a napot. Aztán újra megjelent még sápadtabban, mintha beteg lett volna. Az a kevés, ami az égből látszott, hasonló volt egy ócska színadi diszlet piszkos, olajfoltos felső csikjaihoz.

A Durande egy naszád szomszédságában haladt el, mely óvatosságból horgonyt vetett. A *Shealtiel* volt Guerneseyből. A naszád gazdája észrevette a Durande sebességét. És úgy tűnt föl előtte, mintha nem a pontos irányban menne. Mintha nagyon is nyugatra tartana. A ködben nagy gőzzel haladó hajó meglepte.

Két óra felé a köd olyan sűrű lett, hogy a kapitány elhagyta a hidat és közeledett a kormányoshoz. A nap eltűnt, mindenütt köd volt. Bizonyos fehér homályban volt a Durande. Eloszló halványságban hajóztak. Nem látták többé az eget és nem látták többé a tengert.

A szél is megszűnt.

A terpentines kanna, mely karikán függött a dobok hidja alatt, meg sem ingott.

Az utasok elcsöndesedtek.

Mindamellet a párisi a fogai között dudolta Béranger dalát: *Egy napon a jó Isten fölébredvén.*

Egyik maloi megszólította.

- Uraságod Párisból jön?

- Igen, uram. *Kidugta fejét az ablakon.*

- Mit csinálnak Párisban?

- *Talán elveszett a planétájuk.* - Uram, Párisban minden keresztbe megy.

- Tehát a szárazon is úgy van, mint a tengeren.
- Az igaz, hogy silány köd van ott.
- Ami bajt okozhat.

A párisi fölkiáltott:

- De minek az a baj! miért az a szerencsétlenség? Mire kell az a szerencsétlenség? Olyan az, mint az Odéon égése. Családok jutnak nyomorba. Igazságos ez? Nézze, uram, nem ismerem az ön hitvallását, de én nem vagyok elégedett.

- Én sem - felelte a maloi.

- Minden, ami a földön történik, olyan, mint ami megbomlott. Azt gondolom, hogy a jó Isten nincs itthon.

A maloi a feje bubját vakarta, mint aki valamit megérteni törekszik. A párisi folytatta:

- A jó Isten távol van. Rendeletet kellene kiadni, mely kényszeritené az Istent, hogy a székhelyén tartózkodjék. A nyaralóban van és nem törődik velünk. De fonákul is megy minden. Nyilvánvaló, kedves uram, hogy nem a jó Isten kormányoz, hogy szabadságon van és a helyettese, valami szemináriumi angyal, valami verébszárnyu hülye vezeti az ügyeket.

Clubin kapitány, ki a beszélgetőkhöz közeledett, a párisi vállára tette a kezét.

- Csitt! - mondta. - Tengeren vagyunk.

Senki sem szólt többet.

Öt perc múlva a guernesey-i, aki mindent hallott, a maloi fülébe sugta:

- És vallásos kapitány!

Nem esett, de mindenki úgy érezte, hogy megázott. Nem tudtak számot adni a megtett utról, csak a szorongás növekedéséről. Mintha a szomoruságba léptek volna be. A köd csöndet teremt az oceánon; lecsillapítja a hullámokat és elfojtja a szelet. Ebben a csöndben a Durande hörgése nyugtalanító és panaszos volt.

Nem találkoztak több hajóval. Ha messze, akár a guernesey-i, akár a saint-maloi parton hajó volt a tengeren a ködön túl, nem láthatta a Durande-ot, mely elmerült a ködben és hosszú füstje, melyhez semmi sem tartozott, úgy tűnhetett föl előtte, mint valami fekete üstökös a fehér égen.

Clubin hirtelen fölkiáltott:

- Kutyateremtette! rossz irányba tartsz. Romlásba viszel. Megérdemelnéd, hogy vásra verjenek. Eredj, részeges!

És ő fogta meg a kormányrudat.

A megalázott kormányos a hajó élére ment.

A guernesey-i azt mondta:

- Most megmenekültünk.

A futás sebesen folytatódott.

Három óra felé a köd alja emelkedni kezdett és újra látszott a tenger.

- Ezt nem szeretem - mondta a guernesey-i.

A köd valóban nem szállhat föl, csak a nap vagy a szél által. Ha a nap emeli föl, jó, ha a szél, kevésbé jó. De a nap számára már késő volt. Februárban, három órakor már gyöngye a nap. Ujra kezdődő szél a napnak ebben a kritikus órájában nem nagyon kívánatos. Ez gyakran vihart jelent.

Különben, ha szél volt, alig érezték.

Clubin, szemeivel az iránytűn, a rudat tartotta, kormányozott és fogai között ilyesféle szavakat dörmögött, melyek eljutottak az utasokig:

- Nincs veszteni való idő. Ez a részeg késleltetett bennünket.

Az arca különben nem fejezett ki semmit.

A tenger nem aludt a ködtakaró alatt. Néhány hullámot láttak. Jeges fényesség uszott a víz színén. Ezek a fényfoltok a hullámokon gondolkodóba ejtik a tengerészeket. A lyukakat jelzik, melyeket a felső szél teremt a köd tetején. A köd fölemelkedett és még sűrűbben sülyedt le. Néha tökéletesen áthatlan volt. A hajó valóságos ködtorlaszba került. Időközönként ez a félelmetes gyűrű megnyílt, mint a harapófogó, megmutatta kissé a láthatárt és újra összezárult.

A guernesey-i messzelátójával a kezében, mint őrszem állt a hajó elején.

Világosság támadt, aztán elmúlt.

A guernesey-i rémulten visszafordult.

- Clubin kapitány!

- Mi az?

- Egyenesen a Hanois-sziklákra megyünk.

- Csalódik - szólt hidegen.

A guernesey-i makacskodott:

- Biztosan tudom.

- Lehetetlen.

- Láttam a sziklát a láthatáron.

- Hol?

- Ott!

- Az messze van. Lehetetlen.

És Clubin megtartotta az utas által mutatott irányt.

A guernesey-i újra megragadta a messzelátóját.

Egy pillanat múlva hátraszaladt.

- Kapitány!

- Nos?

- Tartson oldalt.

- Miért?

- Bizonyos vagyok abban, hogy igen magas sziklát láttam igen közel. Ez a nagy Hanois.

- Ön csak sűrűbb ködöt látott.

- Az a nagy Hanois volt. Tartson oldalt, az ég nevére!

Clubin meglóditotta a kormányrudat.

V.

Clubin a megbámultatás tetőpontjára ér.

Ropogás hallatszott. A hajó oldalának szétzuzódása nyílt tengeren, vizalatti szirten, a legsiribb hang, amiről csak álmodni lehet. A Durande hirtelen megállt.

A rázkódástól több utas elbukott és a födélzeten hempergett.

A guernesey-i égre emelte kezeit.

- A Hanois! mikor megmondtam!

Hosszu kiáltás tört ki a hajón.

- Elvesztünk.

Clubin rövid, száraz szava urrá lett a kiáltozáson.

- Senki sem veszett el. És csönd legyen!

Imbrancam övig meztelen, fekete törzse vált ki a kazánház négyszögéből.

A néger nyugodtan mondta:

- Kapitány, a víz betört. A gép kialszik.

A pillanat megdöbbenő volt.

Az összeütközés az öngyilkossághoz hasonlított. Ha szándékosan tették volna, nem lett volna rettentőbb. A Durande úgy nekirohant, mintha megtámadta volna a sziklát. Hegyes szikla hatolt a hajóba, mint egy szög. Több mint egy négyszögöl deszka pattant szét, a hajóorr betört, az él szétzuzódott, az eleje behorpadt. A megnyílt hajóteknő szörnyű bugyborékolással nyelte a tengert. A hajótörés zudult be a sebhelyen. Az összeütközés olyan erőszakos volt, hogy hátul összetört a kormány védőberendezése. A hajó léket kapott és körülötte nem látszott semmi, csak a sűrű, tömör, most már csaknem fekete köd. Leszállt az éjszaka.

A Durande az elejével merült. Mint a ló, melynek beleibe dőfte a bika a szarvát.

Hulla volt.

A fél-dagály órája érezhető lett a tengeren.

Tangrouille kijózanodott; hajótörésnél senki sem részeg; leszállt a fedélközbe, visszajött és azt mondta:

- Kapitány, a hajóüreg megtelik. A víz tíz perc múlva a lejáratiig ér.

Az utasok kétségbeesetten futkostak a födélzeten, tördelték a kezeiket, kihajoltak, nézték a gépet és megtették a rémület sugallta valamennyi hiábavaló mozdulatot. A turista elájult.

Clubin intett a kezével, mindenki elhallgatott. Megkérdezte Imbrancamot:

- Mennyi ideig tud még a gép dolgozni?

- Öt vagy hat percig.

Aztán a guernesey-i utashoz fordult:

- Én a kormányrudnál álltam, míg ön a sziklát figyelte. Melyik szikláján vagyunk a Hanois szirtnek?

- A Mauve-on. Az imént a világosságban tisztán fölismertem a Mauve-ot.

Minthogy a Mauve-on vagyunk - beszélt tovább Clubin -, jobbról van a kis Hanois, balról a nagy Hanois. Egy mérföldnyire vagyunk a szárazföldtől.

A személyzet és az utasok szemeiket a kapitányra függesztve és remegve az aggodalomtól meg a figyelemtől, hallgattak.

Megkönnyíteni a hajót céltalan és különben is lehetetlen lett volna. Hogy tengerbe ürítsék a rakományt, ki kellett volna nyitni az oldalajtókat és ezzel még megkönnyítették volna a víz behatolását. Horgonyt vetni fölösleges volt; oda voltak szögezve. Különben a fenék sem volt alkalmas a horgonyvetésre. Minthogy a gép nem sérült meg és a hajó rendelkezésére állott, amíg a tűz ki nem alszik, tehát még néhány percig erőszakolhatták a gőzt és a kerekeket hátrálásra, hogy megszabaduljanak a szirttől. Ez esetben azonnal elmerültek volna. A szikla bizonyos mértékben betömte a rést és lassította a víz betódulását. Akadály volt. Lehetetlen lett volna a víz útját elzárni, ha a nyílás szabad lett volna. Aki kihuzza a tört a szíven ütött sebből, azonnal megöli a sebesültet. Elszabadulni a sziklától annyi volt, mint alámerülni.

Az ökrök, melyeket már elért a víz, elkezdtek bögni.

Clubin vezényelt:

- A ladikot a vízre.

Imbrancam és Tangrouille odarohantak és eloldozták a láncokat. A személyzet többi része megkövülten nézte.

- Munkára mindenki - kiáltotta Clubin.

Ezuttal mindenki engedelmeskedett.

Clubin azon a régi nyelven, melyet a mai tengerész meg nem ért, hidegvérűen folytatta a vezénylést:

- Fölfordítani. - Kösetek hozzá még egy istrángot, ha a hengert bebéklyóztátok. - Elég a forgatásból. - Előrevinni. - Ne hagyjátok összekeveredni a csigákat a kötelekkel. - Eresszétek le. - Toljátok gyorsan a két végét. - Együtt. - Vigyázzatok, hogy meg ne sérüljön. - Nagyon surlódik. - Fogjátok meg a daru kötele végét. - Vigyázni.

A ladik vizen volt.

Ugyanabban a pillanatban a Durande kerekei megálltak, a füst megszűnt, a tűzhely elmerült.

Az utasok, lecsuszván a hágcsóról, melybe még a művelet alatt kapaszkodtak, inkább belezuhantak, mint beleszálltak a ladikba. Imbrancam fölemelte az eszméletlen turistát, elhelyezte a csónakban és visszatért a hajóra.

A matrózok az utasok után tódultak. A hajósinas a lábuk alá gurult; rágázoltak a gyermekre.

Imbrancam elállta az utat.

- Senki a gyerek előtt - mondta.

Fekete karjaival utat tört a matrózok között, fölkapta a hajósinast és átnyújtotta a guernesey-i utasnak, aki a csónakban fölállva átvette tőle.

Megmentvén az inast, Imbrancam félreállt és azt mondta a többinek:

- Mehettek.

Eközben Clubin a fülkéjébe ment és összecsomagolta a hajó okmányait és műszereit. Kivette az iránytűt tokjából. Átadta az iratokat és műszereket Imbrancamnak, az iránytűt Tangrouille-nak és így szólt:

- Szálljatok a csónakba.

Beszálltak. A személyzet már előbb beszállt. A ladik megtelt. A hab a széléig ért.

- Most pedig - kiáltotta Clubin - induljatok.

Kiáltás hangzott a ladikból:

- És ön, kapitány?

- Én maradok.

A hajótörötteknek kevés idejük van tanácskozásra és még kevesebb az elérzékenyülésre. Mégis, akik a csónakban voltak, tehát némileg biztonságban, megindultságot éreztek, de nem a saját maguk sorsa fölött.

- Jöjjön velünk, kapitány.

- Maradok.

A guernesey-i, aki otthon volt a tengeren, így felelt:

- Kapitány, hallgasson meg. Ön a Hanois-szirteken jutott zátonyra. Uszva csak egy mérföldet kell megtenni, hogy a Plainmontra jussunk. De csónakban csak a Rocquaine-nél lehet partraszállni és az két mérföld. Köd van és szirtek az utban. Ez a ladik két óránál hamarabb nem jut el a Rocquaine-hez. Sötét éjszaka lesz. A dagály nő, a szél erősödik. Vihar közeledik. Semmit sem kívánunk jobban, mint visszajönni önért; de ha a vihar kitör, nem tehetjük. Elveszett, ha itt marad. Jöjjön velünk.

A párisi közbeszólt:

- A ladik tele van, nagyon tele van, az igaz és egy emberrel több már sok lenne. De tizenhárman vagyunk és ez baj a bárkára; inkább egy emberrel terheljük túl, mint egy számmal. Jöjjön, kapitány.

Tangrouille hozzátette:

- Minden az én hibámból történt, nem az önéből. Nem igazságos, hogy ön maradjon itt.

- Maradok - mondta Clubin. - A hajót éjszaka szétdarabolja a vihar. Nem hagyom el. Ha a hajó elveszett, a kapitány halott. Azt fogják rólam mondani: Megtette a kötelességét az utolsó pillanatig, Tangrouille, megbocsátok önnek.

És keresztbefonva karjait, így kiáltott:

- Figyelni a vezényszóra. Eloldani a kötelet. Indulni.

A ladik megingott. Imbrancam ragadta meg a kormányt. Minden kéz, mely nem evezett, a kapitány felé emelkedett. Minden száj azt kiáltotta: Hurrá Clubin kapitány!

- Ime, mily bámulatra méltó férfiú - mondta az amerikai.

- Uram - felelte a guernesey-i - ez a legbecsületesebb ember az egész tengeren.

Tangrouille sirt.

- Ha lett volna bátorságom - dörmögte félhangosan - ottmaradtam volna vele.

A ladik behatolt a ködbe és eltűnt.

Nem látszott többé semmi.

Az evezők hangja elhalkult és megszűnt.

Clubin egyedül maradt.

VI. Az örvény megvilágított belseje.

Mikor ez az ember a szírtén találta magát, a felhő alatt, a víz közepén, távol minden élővel való érintkezéstől, távol minden emberi zajtól, egyedül az emelkedő tenger és a leszálló éjszaka között, mélységes gyönyört érzett.

Sikerült.

Elérte álmát. A sors kifizette hosszulejáratu váltóját.

Az elhagyottság megszabadulás volt számára. A Hanois-n volt, egy mérföldnyire a földtől és hetvennégyezer frankja volt. Soha még hajótörést okosabban végbe nem vittek. Semmi hiba nem esett, igaz, hogy mindent előre látott. Clubinnek ifjúsága óta volt egy eszméje: föltenni a becsületességet mint betétet az élet roulettejére, megbízható embernek tekintetni, várni a szerencsére, kockára vetni mindent, megtalálni a dolog nyitját, eltalálni a helyes pillanatot; nem tapogatózni, hanem megragadni; ütni egyet, de csak egyet, jó fogást csinálni és faképnél hagyni az ostobákat. Értett hozzá, hogy egyszerre sikerüljön neki az, amit ostoba gazfickók huszszor egymásután elhibáznak és míg azok akasztófára jutottak, ő vagyonhoz jutott. A Rantaine-nel való találkozás fénysugár volt számára. Rögtön készen volt a tervével. Torkon ragadni Rantainet; az esetleges elárultatást érvénytelenné tenni azzal, hogy eltűnik; halottnak tekinteni az eltűnés legjobb módja; e célból el kell pusztítani a Durande-ot. Szükséges volt ez a hajótörés. A jó vásáron fölül jó hírnevet hagyhatott hátra, ami egész létének főműve volt. Aki látta volna Clubint ebben a hajótörésben, azt hitte volna, egy boldog démont lát.

Egész életében erre a pillanatra várt.

Egész lénye ezt a szót fejezte ki: Végre! Megdöbbenő derű sápadozott ezen a sötét homlokon. Fénytelen szeme, melyben mintha válaszfal állott volna, mély és rettentő lett. A lélek belső tüzvésze sugárzott belőle. A lelkiismeretnek, mint a külső természetnek, megvan a maga villamos feszültsége. Az eszme meteor; a siker pillanatában megnyílnak az összegyülemlett elmélkedések, melyek előkészítették és kibuggyan a belőlük egy szikra; magunkban hordani a gonoszság melegházát és érezni, hogy zsákmány van benne: ennek a boldogságnak is van sugárzása; egy diadalmaskodó rossz gondolat megvilágít egy arcot. Bizonyos sikerült számítások, bizonyos elért célok, bizonyos vad boldogságok sugárzó és gyászos derűt gyújtanak ki és oltanak el az ember szemében. Az öröm vihara, a fenyegető hajnal teszi. A homállyá és felhővé lett lelkiismeretből származik.

Valami derengett a szemében.

Ez a derengés nem hasonlított semmihez, amit a földön vagy az égen világítani látunk.

A Clubinben élő, összesajtolt gazfickó kirobbant.

Clubin nézte a mérhetetlen sötétséget és nem tudott visszatartani egy halk és baljóslatu kacagást.

Tehát szabad volt! Tehát gazdag volt!

Az ismeretlen végre kibontakozott. Ő megoldotta a problémáját.

Clubinnek volt ideje. A dagály nőtt, tehát támogatta a Durande-ot, sőt végül föl is emelte. A hajó szilárdan tapadt a sziklához; nem fenyegette az elmerülés. Különben is időt kellett hagyni a csónaknak, míg eltávolodik - s talán elpusztul; Clubin remélte.

A sérült Durande-on állva keresztbefonta karjait és izlelte az elhagyatottságot a sötétségben.

Harminc évig nehezedett a képmutatás erre az emberre. A gonoszság volt ő és összefogott a becsületességgel. Gyűlölte az erényt a házasságukban csalódottak gyűlöletével. Mindig megvolt benne a gonosztevők előrelátása; mióta férfikorba jutott, a látszatot, ezt a merev páncélt viselte. Belülről szörnyeteg volt; emberi bőrben élt egy haramia szívével. Édeskés kalóz volt. A becsületesség foglya volt; bezárkózott az ártatlanságba, ebbe a mumia-tokba; angyalszárnyak voltak a hátán, melyek lesujtották a semmirekellőt. Görnyedt a köztisztelet alatt. Tisztességes embernek látszani nehéz sor. Rosszat gondolni és jót beszélni, milyen munka ezt egyensúlyban tartani! A bűn kísértete volt és az egyenesség rémképe lett. Ez az ellentmondás volt a végzete. Hidegvérűnek kellett lennie, vigyáznia kellett a látszatra; a külszin alatt tajtékzott és fogcsikorgatás helyett mosolygott. Az erény fojtogatta. Azzal töltötte az életét, hogy vágyott megmarni ezt a szájára nehezedő kezét.

És mig harapni akarta, kénytelen volt csókolni.

Hazudni annyi, mint valamit elszenvedni. A képmutató szenved; győzelemre számít és kinkat kell elviselnie. Egy gonosztett határozatlan előrelátása, melyhez a szigorúság adagjai járulnak, a kitűnő hirnévvel fűszerezett gyalázatosság, szüntelenül rászedni, soha önmagunknak nem lenni, illuziót kelteni, ez fárasztó. Minden sötétségből, mely az agyunkban széthúzódik, nyíltszívűséget alakítani, arra vágyódni, hogy szétmarcangoljuk a tisztelőinket és simogatni, önmagunkat visszatartani, elnyomni, mindig éberem örködni, szüntelenül magunkat kémlelni, jó arcot mutatni rejtett bűnünk fölött, szépségnek kiadni éktelenségünket, tökéletességet csinálni a gonoszságunkból, törrel csiklandozni, megcukrozni a mérget, ügyelni mozdulataink kerekdedségére és hangunk zenéjére és ne legyen a mienk a tekintetünk sem, nincs ennél nehezebb és nincs ennél fájdalmasabb. A képmutató homályosan gyűlölni kezdi a képmutatást. Örökösen saját csalásunkat inni, émelyítő. Az édességtől, amit a ravaszság ad a gonosztettnek, idegenkedik a gonosztevő, aki folytonosan ezt a keveréket kénytelen szájában érezni és vannak pillanatok, mikor a képmutató azon a ponton áll, hogy kihányja a gondolatait. Ezt a nyálát lenyelni szörnyű. Tegyük hozzá a mély gögőt. Vannak különös pillanatok, mikor a képmutató nagybecsüli magát. Mértéktelen én él a gazemberben. A giliszta éppen úgy tud csuszni és fölemelkedni, mint a sárkány. Az áruló nem más, mint a korlátok közé szorított zsarnok, aki nem hajthatja végre akarátát másként, csak ha megelégszik a második szereppel. Ezért alkalmas a kicsinyesség szörnyűségekre. A képmutató törpe titán.

Clubin jóhiszeműen elnyomottnak képzelte magát. Mi jogon nem született ő gazdagnak? Semmit sem kívánt volna jobban, mint hogy apjától és anyjától százezer font járadéka legyen. Miért nem volt? Ez nem az ő hibája volt. Miért kényszerítették - nem adván meg neki az élet minden örömét - dolgozni, ugyszólván csalni, árulóvá lenni, rombolni? Miért kényszerítették ily módon arra a gyötrelmekre, hogy hizelegjen, kapaszkodjék, hajlongjon, hogy szeretetre- és tiszteletreméltónak adja ki magát és hogy éjjel-nappal más arcot viseljen, mint az övét? Az alkalmazkodás leigázott erőszak. Gyűlöljük azt, aki előtt hazudunk. Végre ütött az óra. Clubin megbosszulta magát.

Kin? Mindenén és mindenkin.

Lethierry csak jót tett vele; annál nagyobb a sérelem; megbosszulta magát Lethierryn.

Mebosszulta magát mindazokon, akik előtt túrtöztette magát. Elégtételt vett magának. Mindenki, aki jó véleményrel volt felőle, ellensége volt. Foglya volt annak az embernek.

Clubin szabad lett. A szabadulás megtörtént. Kívül volt az embereken. Amit a halálának tartottak, az számára az élet volt; most fogja kezdeni. Az igazi Clubin levetkőzte a hamisat. Egy csapással mindent föloldott. Egy rugással a messzeségbe küldte Rantainet, romlásba Lethierryt, a sötétségbe az emberi igazságszolgáltatást, tévedésbe ejtette a közvéleményt, az egész emberiségen kívül helyezte önmagát, Clubint. Tultette magát a világon.

Ami Istent illeti, ez az öt betű nem sokat foglalkoztatta.

Vallásosnak tartották. Nos, aztán?

Vannak üregek a képmutatóban vagy jobban mondva az egész képmutató egy üreg.

Mikor Clubin egyedül maradt, kinyílt a barlang. A gyönyörűségek pillanata volt; kiszellőztette a lelkét.

Tele tüdővel lélegzette be a bűnt.

A gonoszság feneke láthatóvá lett az arcán. Clubin kifeslett. E pillanatban Rantaine tekintete az övé mellett egy ujszülött gyermek tekintetének látszott volna.

Letépni az álarcot, milyen szabadulás! A lelke örült ocsmányul meztelennek látván magát és szabadon fürödvén a gonoszság nemtelen árjában. A soká tartó emberi tisztelet kényszere a szemérmertlenségben való bőszült gyönyörködéssel végződött. Az ember ledér lesz a gátságtalanban. A kevéssé ismert, szörnyű erkölcsi mélységekben megvan a bűn trágárságának iszonyu és kellemes fitogtatása. A hamis jóhírűség unalma étvágyat gerjeszt a becsstelenségre. Annyira megvetjük az embereket, hogy azt kívánjuk, vessenek meg bennünket. A megbecsültetés unalmas. Megcsodáljuk a bukottak szabad kezét. Sívárogozva nézzük a gyalázatoságot, ha örömünk telik a becsstelenségben. Az erőszakkal lesütött szemeknek gyakran vannak ilyen álnok villanásai. Senki sincs közelebb Messalinához, mint Marie Alacoque. Lásd Cadièret és a louviersi apácát. Clubin is fátyol alatt élt. Az elvetemültség mindig a törekvései közé tartozott. Irigyelte a rimát és a megtürt gyalázat bronzhomlokát; rimábnak érezte magát, mint amaz és undorodott attól, hogy szűznek tartsák. A cinizmus Tantalusa volt. Végre ezen a szírtén szabad lehetett; az lett. Őszintén becstelennek érezni magát, mily gyönyör! A pokol minden elragadtatását érezte Clubin ebben a percben; az alkalmazkodás hátralékos részét elengedték neki; a képmutatás előleg; Sátán megtérítette. Clubin megmámorosodott attól, hogy elvetemült lehetett, hogy az emberek eltűntek és nem volt ott más, csak az ég. Azt mondta magában: Hitvány vagyok! és elégedett volt.

Soha még ilyesmi nem történt emberi lélekben.

Semmiféle megnyíló kráter nem hasonlítható a képmutató kitöréséhez.

Elbájolta, hogy nem volt ott senki, de nem haragudott volna, ha lett volna ott valaki. Örömmel lett volna szörnyű tanuk előtt is.

Boldog lett volna, ha az emberi nem arcába kiálthatja: Hülye vagy!

Az emberek távolléte biztossá tette diadalát, de csökkentette is.

Csak ő maga volt szemlélője dicsőségének.

A pellengéren állni, ebben is van varázs. Mindenki látja, hogy gyalázatosak vagyunk.

Kényszeríteni a tömeget, hogy nézzen bennünket, ez hatalmi tény. A gályarab, aki a piaci emelvényen áll vasörvvel a nyakán, zsarnoka minden nemnek, melyeket kényszerít maga felé fordulni. A vérpádban van valami a szobortalapzatból. Az általános érdeklődés középpontjában állni, mily szép diadal! Kényszeríteni a közfigyelmet, ez egyik fajtája a fölsőbbiségnek. Akiknek a gátságtalan az ideálja, azoknak a gyalázat dicsfény. Uralkodnak általa. Valami fölé kerülnek. Korlátlanul fitogtatják magukat rajta. A bitófa, amit az egész világ lát, nincs minden hasonlóság nélkül a trónhoz.

Aki kimagaslik, azt nézik.

A rossz uralkodásban megvannak a pellengér örömei. A Rómát fölgyújtó Nero, a rajnai tartományt árulóul elfoglaló XIV. Lajos, a Napoleont lassan megölő György régens, Miklós, aki a civilizációval szemben orvul meggyilkolta Lengyelországot, érezhettek valamit a kéjből, melyről Clubin álmodott. A megvetés mérhetetlensége a megvetettre úgy hat, mint a nagyság.

A leleplezés kudarc, de ha magunk vetjük le az álarcot, az dicsőség. Mámor, vakmerő és elégteltetés, eszeveszett meztelenség, mely mindent megtámad maga körül. A legfőbb boldogság.

Ezek az eszmék ellentmondóknak látszanak a képmutatókban, de éppen nem azok. Minden gyalázatoság következetes. Az öröm ürm. Escobar szomszédja marquis de Sade-nak. Bizonyossága: Léotade. Minthogy a képmutató a tökéletes gonoszság, megvan benne a perversitás két ellentétes sarka. Egyik oldalán pap, a másikon örömlány. Kettős démoni neme van. A képmutató a gazság megdöbbenő hermafroditája. Önmagát termékenyíti meg. Önmagát nemzi és önmagát alakítja át. Ha kedvesnek akarjátok, nézzétek; ha szörnyűnek akarjátok, fordítsátok meg.

Clubinben e zavaros eszmék homálya élt. Keveset tudott róluk, de nagyon örült nekik.

A pokol elszálló szikrái, melyeket az éjszakában látunk, ilyen volt e lélek gondolatainak maradványa.

Igy állt egy ideig elgondolkodva Clubin; olyan arccal nézte a tisztességét, mint a kigyó a levetett bőrét.

Mindenki hitt ebben a tisztességben, kissé ő maga is.

Másodszor is kacagásban tört ki.

Halottnak fogják hinni és ő gazdag lett. Elveszettnek tartják és ő megmenekült. Mily pompásan megráfalta a közbutaságot.

És ebbe az általános ostobaságba beleértette Rantainet. Clubin határtalan megvetéssel gondolt Rantaine-ra. A menyét megvetése a tigris iránt. A menekülés, amit Rantaine elhibázott, neki sikerült. Rantaine elképedve, Clubin diadalmasan tűnt el. Ő foglalta el Rantaine helyét gonosztettének ágyában, de Clubin volt a szerencsésebb.

A jövőt illetően nem volt határozott terve.

Nála volt a vasdobozban övébe zárva a három bankjegy; ez a tudat elég volt neki. Megváltoztatja a nevét. Vannak országok, ahol hatvanezer frank megér hatszázezret. Nem lesz rossz megoldás elvonulni valami zugba tisztességesen élni a tolvaj Rantaine-től visszavett pénzzel. Spekulálni, résztvenni a nagykereskedésben, gyarapítani a tőkéjét, komolyan milliommossá válni, ez sem lenne rossz.

Például Costa-Ricában, minthogy ott kezdődött a nagy kávékereskedés, hordószámra lehet aranyat nyerni. Majd meglátjuk.

Egyelőre nem érdekelte. Volt ideje ezen gondolkodni. E pillanatban a nehezén tul volt. Kifosztani Rantainet, eltűnni a Durande-dal, ez volt a fődolog. Végrehajtotta. A többi egyszerű. Ezentul semmi akadályra nem bukkanhat. Nincs mitől félni. Véletlen nem érheti. Uszva fogja elérni a partot, éjszaka közelíti meg a Plainmontot, megmássza a sziklafalat, egyenesen az elátkozott házba megy, könnyen bejut a csomóskötél segítségével, amit előre eldugott egy sziklaoduba, a házban találja táskáját száraz ruhával és élelmiszerrel, ott - tudta - megvárhatja, míg nyolc napon belül a spanyol csempészek, valószínűen Blasquito, érintik Plainmontot és néhány guineáért elszállítják, nem Torbayba - mint Blasconak mondta, hogy megtévesse a gyanakvását és rászedje -, hanem Pasagesba vagy Bilbaóba. Onnan Vera-Cruzba, vagy Uj-Orléansba megy. Különben itt volt a pillanat, hogy a tengerbe vesse magát; a csónak messze volt, egy órai uszás semmi sem volt Clubinnek, csak egy mérföld választja el a parttól, minthogy a Hanois-szirtén van.

Ide érkezvén Clubin gondolataiban, nyílás támadt a ködben. És megjelent a félelmetes Douvre-szikla.

VII. A váratlan közbelép.

Clubin zavartan nézte.

Bizony, a rémitő, magányos szikla volt.

Lehetetlen félreismerni ezt az éktelen körvonalat. A két Douvre emelkedett előtte iszonyuan, látni engedve közöttük az átjárót, mint a kelepécét.

Egészen közel voltak. A köd, mint cinkostársuk, eltakarta őket.

Clubin eltévedt a ködben. Minden elővigyázatossága ellenére megtörtént vele az, ami a két nagy hajóssal, Gonzalezzel, aki fölfedezte a Fehér-fokot és Fernandez-zel, aki fölfedezte a Zöld-fokot. A köd vezette tévuttra. Kitünőnek találta tervének keresztülviteléhez, de veszélyeket rejtett magában. Clubin nyugatra tért, de tévedett. A guernesey-i utas, mikor fölismerni vélte a Hanois-t, eldöntötte a végső kormánymozdulatot. Clubin azt hitte, a Hanois-ra veti magát.

A Durande-ot, egyik vizalatti sziklán megrekedvén, csak néhány csomónyi távolság választotta el a Douvre-ikrektől.

Kétszáz ölnyire messzebb, tömör gránitkocka látszott. E szikla meredek oldalain néhány sáv és néhány domborulat volt észrevehető, melyen föl lehetett kapaszkodni. Az egymáshoz derékszögben álló merőleges falak sejtették, hogy sik van az ormon.

Az Ember volt.

Az Ember-szikla még magasabb volt, mint a Douvre felső sarka, tulemelkedett kettős, elérhetetlen csucukon. Ez a lapos, a szélek felé hajló tető szabályos volt, mintha faragták volna. Álmodni sem lehetett volna elhagyatottabbat és gyászosabbat. A végtelen tenger hullámai gyűrődtek össze lapos oldalain a roppant, fekete törzsnek, a tenger és az éjszaka kísérteteinek e talapzatán.

Az egész látvány állt. Alig mozdult szellő a levegőben, alig egy redő a vizen. A víz néma fölületén sejteni lehetett a mélységbe fulladt rengeteg életet.

Clubin gyakran látta távolról a Douvre-sziklát.

Meggyőződött arról, hogy csakugyan az.

Nem kételkedhetett.

Hirtelen és iszonyu csere. A Douvre a Hanois helyett. Egy mérföld helyett öt mérföldnyi tenger. Öt mérföldnyi tenger! A lehetetlenség. A Douvre-szirt a magányos hajótörött számára a látható és megtapintható utolsó pillanat. Lehetetlen elérni a földet.

Clubin borzongott. Maga vetette magát a sötétség torkába. Nincs más menedék, csak az Ember-szikla. Valószínű volt, hogy a vihar egész éjjel fog tartani és hogy a Durande tulterhelt csónakja fölborul. A hajótörésről semmi tudósítás nem érkezik a partra. Még azt sem fogják megtudni, hogy Clubint a Douvre-sziklán hagyták. Nincs más kilátás, mint meghalni a hidegtől és az éhségtől. Hetvenötezer frankjáért még egy harapás kenyeret sem kap. Minden, amit összekovácsolt, kelepécébe jutott. Szorgalmasan építette ezt a szerencsétlenséget. Nincs segítség. Nem lehet menekülni. A diadalból örvény lett. A szabadulásból fogság. A virágzó, hosszú jövődéből haldoklás. Egy szempillantás, egy villanásnyi idő alatt az egész épület rombadőlt. A paradicsom, melyről ez a démon álmodott, visszanyerte igazi alakját, a sirt.

Ezalatt szél támadt. Az összerázott, kilyukasztott, széttépett köd nagy, alakatlan darabokban szerteszét uszott a láthatáron. Az egész tenger ujra megjelent.

Az ökrök, melyeket mindig jobban elborított a víz, folytonosan bőgtek a hajó belsejében.

Az éjszaka közeledett; valószínűen a vihar is.

A Durande megtelvéen vízzel, jobbról balra dőlt, aztán balról jobbra és forogni kezdett a szirt körül, mint tengelyen.

Előre sejthető volt a pillanat, mikor egy hullám elragadja és elgörgeti a víz színén.

Most kevésbé sötét volt, mint a hajótörés pillanatában. Noha későbbre járt az idő, tisztábban lehetett látni. Az eltávozott köd magával vitte a homály egy részét. Nyugaton nem volt felhő. A szürkületi nagy, fehér ég világította meg a tengert.

A Durande úgy feneklett meg, hogy orrától a tat felé lejtett. Clubin a hajó farára ment, mely még kiállt a vízből. A láthatárra függesztette meredt szemét.

A képmutató sajátsága, hogy megrögzött reménykedő. A hipokrita mindig vár. A képmutatás nem más, mint borzasztó reménység és ennek az egész hazugságnak alapja ez a bűnné lett erény.

Különösen hangzik: bizakodás van a képmutatásban. A képmutató az ismeretlennek ki tudja, miféle közönyében bizik, mely megengedi a gatszágot.

Clubin a végtelent nézte.

A helyzet reménytelen volt, de ez a komor lélek nem.

Azt mondta magában, hogy a tartós köd után, a hajók, melyek kikötöttek, vagy horgonyt vetve vártak, míg elmúlik, folytatni fogják útjukat és talán elmegy valamelyik a közelben.

És valóban, vitorla bukkant föl.

Keletről jött és nyugat felé tartott.

Közeledvén, meglátszott a hajó szerkezete. Csak egy árboca volt és olyan kötélzete, mint egy goëlett-nek. Az eleje csaknem vízszintes. Egy coutre volt.

Félóra alatt elég közel jut a Douvre-szirthez.

Clubin azt mondta magában: Megmenekültem.

Az olyan percben, amilyenben ő volt, az ember legelőször az életére gondol.

Az a hajó talán külföldi. Ki tudja, nem a Plainmont felé tartó csempészek hajója-e? Ki tudja, nem éppen Blasquito jön-e? Ez esetben nemcsak az élete menekül meg, hanem a vagyona is és akkor a Douvre-szirttel való összeütközés, siettetvén a befejezést, fölöslegessé téve a kísérteties házban való várakozást, nyílt tengeren megoldván a kalandot, szerencsés körülmény lesz.

A siker bizonyossága elragadtatással tért vissza ebbe a sötét lélekbe.

Különös dolog az a könnyűség, mellyel a gatzfickók elhiszik, hogy a siker megilleti őket.

Csak egy dolgot kellett megtenni.

A sziklához szorult Durande körvonalai beleolvadtak a szikla csipkéibe, határozatlan és elmosódott vonalai a még megmaradt, csekély világosságban nem vonhatták magukra az elhaladó hajó figyelmét.

De ha egy emberi alak rajzolódik a fehér, alkonyati égre az Ember fensikján és vészjeleket ad, bizonyára észreveszik. Kiküldenek egy csónakot, hogy fölvegye a hajótöröttet.

Az Ember-szikla csak kétszáz ölnyire volt. Uszva elérni egyszerű, megmászni könnyű.

Egy percet sem veszíthetett.

A Durande a sziklán ült elejével, tehát a tatjából vagy a hidról kellett a vízbe ugrania.

Bemerített egy csáklyát és rájött, hogy szikla van a hajó tatja alatt is. A parányi csigák, ázalagok, csillagállatok, melyeket a faggyura tapadva fölhozott, sértetlenek voltak, ami azt jelentette, hogy a sziklának ott igen mély horpadásai vannak, melyekben a víz mindig nyugodt, bármennyire hánykolódik is a felszín.

Levetkőzött és a hidon hagyta ruháit. Ruhát fog találni a hajón, mely megmenti.

Mikor meztelen volt, kezébe vette a tüszőt, fölcsatolta, megtapogatta a vasdobozt, gyors pillantással szemügyre vette az irányt, melyet a szirteken és hullámokon keresztül követnie kellett, hogy elérhesse az Ember-sziklát, aztán, fejjel előre, a vízbe ugrott.

Minthogy magasról ugrott le, mélyre merült.

Mélyen a víz alá süllyedt, elérte a feneket, megérintette, pillanatig a tengeralatti sziklához lapult, aztán rugott egyet, hogy a felszínre kerüljön.

E pillanatban érezte, hogy megragadják a lábát.

HETEDIK KÖNYV: OKTALANSÁG KÉRDÉSEKET INTÉZNI EGY KÖNYVHÖZ.

I.

A gyöngy a mélység fenekén.

Néhány perccel Landoys urral való rövid párbeszéde után Gilliatt Saint-Sampsonban volt.

Gilliatt szinte aggódott nyugtalanságában. Mi történhetett?

Saint-Sampson zugott, mint a megbolygatott méhkas. Mindenki a kapuk előtt állt. Az asszonyok kiáltoztak. Voltak emberek, akik valamit elbeszélni látszottak és a kezeikkel integettek; csoportok alakultak körülöttük. Ez a szó hallatszott: milyen szerencsétlenség! Sok arc mosolygott.

Gilliatt nem kérdezett senkit. Nem volt természete a kérdezősködés. Különben izgatottabb volt, semhogy közömbös emberekkel beszélhetett volna. Nem bízott az elbeszélésekben, jobban szeretett volna mindent egyszerre megtudni; egyenesen a Bravéeshez ment.

Izgatottsága akkora volt, hogy még a házba belépni sem félt.

A partra néző, földszinti terem ajtaja tárva-nyitva állt. Nők és férfiak hemzsegték a küszöbön. Mindenki bement, ő is bement.

Belépvén, az ajtó mellett találta Landoys urat, aki halkán így szólt hozzá:

- Már bizonyára tudja az eseményt?

- Nem.

- Nem akartam az utról odakiáltani önnek, mint valami vészmadár.

- Mi történt!

- A Durande tönkrement.

Egész tömeg volt a szobában.

A csoportok halkán beszéltek, mint a beteg szobájában.

A jelenlevők, akik szomszédok, járókelők, kíváncsiak voltak, csoportba verődtek az ajtó körül és bizonyos félénkséggel üresen hagyták a terem mélyét, ahol a siró Déruchette oldalán mess Lethierry állt.

A falhoz támaszkodott. Matrózsapkája lecsuszott a szemöldökéig. Egy fehér hajfürt lógott le az arcába. Nem beszélt semmit. Karja nem mozdult, szája, mintha nem lélegzett volna. Mintha egy tárgyat támasztottak volna a falhoz.

Aki látta, olyan embert érzett benne, akiben összeomlott az élet. A Durande nem lévén többé, Lethierrynek nem volt célja tovább létezni. A tengeren volt a lelke és ez a lélek elsülyedt. Mivé legyen most? Minden este lefeküdni, minden reggel fölkelni. Nem várni többé a Durande-ot, nem látni indulását, nem látni érkezését. Minek ez a céltalan maradéka a létnek? Enni, inni és aztán? Ennek az embernek minden munkáját mestermű koronázta meg és minden önfeláldozását a haladás. A haladás megszűnt, a mestermű halott. Minek élni még néhány üres esztendő? Semmi dolga ezentul. Ebben a korban már nem kezdi elülről az ember; különben is tönkrement. Szegény, jó, öreg ember!

Déruchette, aki mellette sirdogált egy széken, két kezében tartotta mess Lethierry egyik öklét. A két kéz összekulcsolódott, az ököl összezsugorodott. Bennük volt a két levertség között való különbség. Az összekulcsolt kezekben még volt valami reménység; az összezsugorodott ökölben semmi.

Mess Lethierry hagyott magával tenni mindent. Ernyedt volt. Nem volt benne több élet, mint egy villámcsapás után.

Vannak események az örvény fenekén, melyek lehúznak az élők közül. Az emberek, akik szobánkban jönnek-mennek, homályosak és bizonytalanok; lökdösnek bennünket anélkül, hogy hozzánk érnének. Megközelíthetetlenek vagyunk számukra és ők elérhetetlenek nekünk. A boldogság és a kétségbeesés nem egyforma beszívható környezet; kétségbeesésünkben nagyon messziről nézzük a mások életét, alig tudunk létezésükről; saját létünk iránt is elvesztjük érzékünket, hiába vagyunk husból és csontból, nem érezzük magunkat valóságoknak; magunk számára sem vagyunk egyebek, mint álmok.

Mess Lethierry tekintete is ezt az állapotot mutatta.

A csoportok suttogtak. Elmondták egymásnak, amit tudtak. Ime az újdonságok:

A Durande tegnap este a köd miatt elpusztult a Douvre-sziklán, körülbelül egy órával naplemente után. A kapitány kivételével, aki nem akarta elhagyni hajóját, mindenki megmenekült a csónakon. Délnyugati szélroham, mely a ködöt követte, másodszor is hajótöréssel fenyegetve őket, elragadta a csónakot Guernesey alatt. Éjszaka az a szerencse érte őket, hogy találkoztak a *Cashmere*-rel, mely fölvette és elvitte őket Saint-Pierre-Portba. Mindennek Tangrouille kormányos volt az oka, aki fogságban van. Clubin nagy lélek volt.

A kormányosok, akik nagy számban voltak a tömegben, különös módon ejtették ki ezt a szót: *Douvre-szirt*. - Rossz szállás - mondta, egyikük.

Az asztalon egy iránytű, egy köteg okirat és jegyzőkönyvek heverték; kétségtelenül a Durande iránytűje és hajóokmányai voltak, melyeket Clubin a csónak elindulásának pillanatában átadott Imbrancamnak és Tangrouille-nek; nagyszerű önmegtagadása ennek az embernek, megmenti a papirokat, mikor ő maga halálba megy; kicsi vonás, tele nagysággal; fenséges önmagáról való megfeledkezés.

Egyhanguan csodálták Clubint és végül, mindezek után, egyhanguan hittek abban, hogy megmenekült. A *Shealtiel* néhány órával a *Cashmere* után érkezett meg; ez hozta az utolsó tudósításokat. Huszonnégy órát töltött ugyanazon a vízen, ahol a Durande. Türelmesen várt a köd elmúltára és vesztegelt a vihar alatt. A *Shealtiel* gazdája jelen volt a szobában.

Abban a pillanatban, mikor Gilliatt belépett, a gazda éppen kezdte mess Lethierrynek elbeszélni, amit látott. Az elbeszélés valóságos jelentés volt. Reggel felé, mikor a vihar megszűnt és a széllel lehetett birkózni, a *Shealtiel* gazdája bögést hallott a nyílt tengerről. Meglepte ez a mezei hang a hullámok között; abba az irányba fordult, amerről hallotta. Észrevette a Durande-ot a Douvre-szirtek között. A tenger már eléggé lecsillapodott, úgy hogy megközelíthette. Átkiáltott a roncsra. Csak a fulladozó ökrök bögése felelt. A *Shealtiel* gazdája bizonyos volt afelől, hogy senki sem volt a Durande fedélzetén. A roncs még tökéletesen tartható volt és akármilyen erőszakos volt is a vihar, Clubin ott tölthette az éjszakát. Nem olyan ember volt, aki könnyen tágitott. Nem volt ott, tehát megmenekült. Több granvillei és saint-malo-i hajónak kellett tegnap este - megszabadulván a ködtől - kétségtelenül elég közel elmenni a Douvres-szirtek mellett. Valamelyik nyilván fölvette Clubin kapitányt. Emlékeznünk kell arra, hogy a Durande csónakja tele volt, mikor elhagyta a zátonyra jutott hajót, hogy sok veszélyben forgott, hogy egy emberrel több tulterhelte és elmeríthette volna és hogy főleg ez birta Clubin kapitányt arra az elhatározásra, hogy a hajóroncsra maradjon, de

kötelességét teljesítvén, ha mentőhajó mutatkozott, Clubin bizonyára fölhasználta. Az ember hős, de nem együgyű. Öngyilkosság annál lehetetlenebb, mert Clubin feddhetetlen volt. A bűnös Tangrouille, nem Clubin. Mindezek döntő érvek voltak; a *Shealtiel* gazdájának láthatóan igaza volt és mindenki minden pillanatban várta, hogy Clubin megjelenik. Arra gondoltak, hogy diadalmenetben körülhordozzák.

Két dolog következett a hajógazda elbeszéléséből: Clubin megmenekült, a Durande elveszett.

A Durande katasztrófája helyrehozhatatlan volt. A *Shealtiel* gazdája jelen volt a hajótörés utolsó fázisánál. Az igen hegyes szikla, melyre a Durande mintegy fölzsúródott, egész éjszaka jól tartott, ellentállt a vihar csapásainak, mintha magának akarta volna megtartani a roncsot; de reggel, abban a pillanatban, mikor a *Shealtiel*, megállapítván, hogy senki megmenteni való nincs rajta, távolodni készült a Durande-tól, ütés érte a vihar dühöngésének utolsó csapásai közül. Ez a hullám őrzöngve fölemelte a Durande-ot, letépte a szitről és a kilőtt nyíl sebességével, egyenesen belökte a két Douvre-szikla közé. „Ördögi” recsegést hallottak, mondta a hajógazda. A Durande-ot bizonyos magasságban vitte az ár és párkányaival beszorult a két szikla közé. Ujból odaszegeződött, de szilárdabban, mint a tengeralatti szirten. Ott maradt, siralmasan fölfüggesztve és kiszolgáltatva minden szélnek és az egész tengernek.

A *Shealtiel* személyzetének előadása szerint háromnegyedrészében már összetört. Bizonyára elmerült volna már éjszaka, ha a szirt nem tartotta és támasztotta volna. A *Shealtiel* gazdája távcsövön tanulmányozta a roncsot. Tengerészeti pontossággal mondta el a pusztulás részleteit; a jobboldal behorpadt, az árbocok letörtek, a vitorlák vászna hiányzott, csaknem valamennyi lánc elszakadt, egy lezuhanó vitorlarud bezúzta a rácsokat, a raktár-fülke teteje beszakadt, a csónak állványa összetört, a kormány gerendája eltört, a kötélzet elszakadozott, a zászlórudak letarolva. Őrzöngő pusztítása a viharak. Az előárbochoz erősített emelődaruból semmi sem maradt, tökéletes tisztaság, elvitték az ördögök, fölhúzójával, emelőjével, vascsigájával, láncával együtt. A Durande eresztékei meglazultak és a víz kezdi szétszedni. Néhány nap múlva nem marad belőle semmi.

De a gépet alig érintette ez a pusztítás; nevezetes dolog, mely kitűnő voltát bizonyítja. A *Shealtiel* gazdája úgy vélte, kijelentheti, hogy az „emelyü” nem sérült meg komolyabban. A hajó árbocai engedtek, de a gép kemencéje ellenállott. Csak a parancsnoki hid vasellenzői törtek el; a dobok szenvedtek, a tokok összezuzódtak, de a kerekekről, látszólag, egyetlen lapát sem hiányzott. A gép sértetlen volt. A *Shealtiel* gazdájának ez volt a meggyőződése. A csoportba vegyült Imbrancam fűtő osztozott ebben a meggyőződésben. Ez a néger, értelmesebb, mint sok fehér, bámulója volt a gépnek. Fölemelte karjait és szétnyitotta tiz fekete ujját Lethierry felé, mintha azt mondaná: Gazdám, a gépezet életben van.

Clubin menekülése látszólag megbizonyosodván, a hajó teknője pedig föláldoztatván, a gép lett a beszélgetés tárgya. Ugy érdeklődtek iránta, mint egy személy iránt. Csodálták jó magaviseletét. - Ime, egy szilárd komaasszony, mondta egy francia matróz. - Mi haszna? - kiáltotta egy guernesey-i halász. - Kell benne valami gonoszságnak lenni, folytatta a *Shealtiel* gazdája, hogy két-három horzsolással megszabadult.

Lassanként ez a gép foglalt el mindenkit. Vélemények támadtak mellette és ellene. Voltak barátai és ellenségei. Nem egy, akinek jó, öreg vitorlás bárkája volt és aki azt remélte, hogy magához kaparíthatja a Durande üzletfeleit, nem haragudott azért, hogy a Douvre-szirt megbüntette az új találmányt. A suttogásból láрма lett. Majdnem zajosan vitáztak. Mégis, tartózkodó zajongás volt és időközönként hirtelen elhalkult mess Lethierry siri hallgatásának nyomása alatt.

A beszélgetésnek ez volt a tartalma:

A gép volt a lényeg. Ujraépíteni a hajót lehetséges volt, a gépet újraépíteni nem. A gép egyetlen volt. Ahhoz, hogy hasonlót készítsenek, hiányzott a pénz és még inkább hiányzott az, aki elkészítse. Emlékeztek arra, hogy a gép szerkesztője meghalt. Negyvenezer frank volt az ára. Senki sem fog ezentul ily véletlennek kiszolgáltatni ekkora tőkét; annál kevésbé, hiszen most megítélhették, a gőzhajók épp úgy elpusztulnak, mint a többiek; a Durande mostani balesete tönkretette minden előbbi sikerét. Mégis fájdalmas volt elgondolni, hogy ez a gépezet még ép és jó állapotban van, de öt vagy hat nap alatt darabokra széthull, mint a hajó. Míg az megvan, addig nincs is hajótörés. Csak a gép elvesztése pótolhatatlan. Megmenteni a gépet, annyi, mint helyrehozni a szerencsétlenséget.

Megmenteni a gépet, könnyű ezt mondani. De ki vállalkozik rá? keresztülvihető-e? Vállalkozni és végrehajtani kétféle dolog, bizonyosága, hogy könnyű valamit kigondolni és nehéz végrehajtani. De ha valaha álom megvalósíthatatlan és esztelen volt, a Douvre-sziklán megfeneklett gépet kiszabadítani az volt. Odaküldeni ezekre a sziklákra egy hajót és személyzetét lehetetlen volt; gondolni sem lehetett rá. A hullámozó tenger évadja volt; az első vihar nál a tengeralatti szirtek elfürészelik a horgonyláncokat és a hajó összetörik a szirten. Annyi lenne ez, mint egy második hajótörést küldeni az első segítségére. A felső sik horpadásában, ahova a legendás hajótörött menekült és éhenhalt, egy embernek is alig volt helye. Mégis, ha meg akarta menteni ezt a gépet, valakinek oda kellett mennie a Douvre-sziklához és egyedül kellett odamennie, egyedül ezen a tengeren, egyedül a pusztaságban, egyedül öt mérföldnyire a parttól, egyedül az iszonyatban, egyedül heteken át, egyedül szemben a bizonyossággal és bizonytalansággal, anélkül, hogy gondoskodnának róla a nélkülözés aggodalmaiban, segítség nélkül végveszély esetén, nélkülözve minden emberi nyomot, kivéve a régi hajótöröttét, aki ott nyomorultan meghalt, egyedül e halott társaságában. És különben is, hogyan fog hozzá a gép megmentéséhez? Szükséges volt, hogy ne csak matróz legyen, hanem kovács is. És mennyi megpróbáltatás! Aki ezt megkísérli, több, mint hős. Örült. Mert bizonyos aránytalan vállalkozásokban, melyekhez az emberfölötti szükséges, az eszeveszettség fölötté van a bátorságnak. És valóban, mindezek után ócska vasakért föláldozni magát valakinek, nem lenne eszelősség? Nem, senki sem fog a Douvre-sziklához menni. Le kell mondani a gépről is, mint a többiről. A szabadító, aki ehhez kellene, nem fog jelentkezni. Hol van ilyen ember?

Ez volt, kissé másképen elmondva, a tömeg suttogó fecsegésének alapja.

A *Shealtiel* gazdája, aki régi kormányos volt, valamennyiök gondolatát összefoglalta ebben a hangos fölkiáltásban:

- Nem! vége. Olyan ember nem létezik, aki odamegy és elhozza a gépet.

- Minthogy én nem megyek oda - tette hozzá Imbrancam - ez annyit tesz, hogy nem lehet odamenni.

A *Shealtiel* gazdája hevesen rázta a balkezét, ami a lehetetlenségről való meggyőződést fejezte ki és folytatta:

- Ha léteznék...

Déruchette odafordította a fejét:

- Hozzámennék - mondta.

Csend lett.

Nagyon sápadt férfi lépett ki a tömegből és így szólt:

- Hozzámenne feleségül, miss Déruchette?

Gilliatt volt.

Mindenki fölemelte a tekintetét. Mess Lethierry kiegyenesedett. Különös fény égett a szemöldöke alatt.

Megmarkolta matrózsapkáját, földrevetette, aztán ünnepélyesen maga elé nézett, anélkül, hogy valakit látott volna a jelenlevők közül és azt mondta:

- Déruchette hozzámegy. Becsületszavamat adom reá a jó Istennek.

II.

Sok csodálkozás a nyugati parton.

A következő napon, este tíz órától holdvilágos volt az éjszaka. Mégis, akármilyen alkalmasnak látszott is az éjszaka, a szél és a tenger, egyetlen halász sem szándékozott elindulni sem Hugue la Perre-ből, sem Bourdeaux-ból, sem Houmet Benet-ből, sem Platon-ból, sem Port Grat-ból, sem a Vason-öbléből, sem Perelle Bay-ből, sem Pezeris-ből, sem Tielles-ből, sem a Szentek-öbléből, sem a Petit Bô-ból, Guernesey egyetlen kikötőjéből sem. Az oka nagyon egyszerű volt: a kakas délben kukorékolt.

Ha a kakas szokatlan órában kukorékol, a halászat nem sikerül.

Mégis, mikor leszállt az éj, meglepetés ért egy Omptolle-ba betérő halászt. A Houmet Paradis magasságában, a két Brayes-en és a két Grunes-en túl a plattes fougéresi, fölfordított tölcseért ábrázoló vészjelzőcövektől jobbra és a saint-sampsoni, emberi alakot mutató, figyelmeztető karótól balra egy harmadik oszlopot vélt észrevenni. Micsoda cövek az? Mikor tették oda? Miféle fenéket jelez? A karó maga felelt meg rögtön ezekre a kérdésekre; megmozdult; árboc volt. A halász csodálkozása nem lett kisebb. Ha a vészjelző kérdésekre ingerelte, az árboc még inkább. Halász nem lehetett. Mikor mindenki hazatér, valaki elindul. Ki? Miért?

Tíz perccel később a lassan haladó árboc, bizonyos távolságra érkezett az omptolle-i halásztól. Nem ismerte föl a bárkát. Evezést hallott. Csak két evező zaja hallatszott. Valószínűen magányos ember volt a hajón. A szél északról fújt; az ember nyilván azért evezett, hogy a Fontenelle-foknál elérje a szelet. Ott bizonyára fölhuzza a vitorlákat. Tehát arra számított, hogy megkerüli az Ancresset és a Crevel-hegyet. Mit jelenthet ez?

Az árboc elhaladt, a halász hazatért.

Ugyanezen az éjszakán, Guernesey nyugati partján, elszórt és elszigetelt alkalmi megfigyelők különböző órákban és különböző helyeken megfigyeléseket tettek.

Amint az omptolle-i halász kikötötte a bárkáját; félmérfölddel tovább, a clôtures-i elhagyott uton, a cromlech közelében, a 6. és 7. üteg környékén egy hinárfuvaros, lovait ostorozva, vitorlát látott fölhuzni elég messze a tengeren, nem nagyon forgalmas helyen, a Roque-Nord és a Homokzátony tájékán. Eleinte nem sokat törődött vele, mert kocsival volt, nem hajóval.

Félóra telhetett el azóta, hogy a targoncás észrevette a vitorlát, mikor a város felől, munkából jövet, egy kőműves a Pelée-pocsolya szélén járva, majdnem szemközt egy bárkát látott nagyon vakmerően haladni a Quenon-szikla, a Rousse de Mer és a Grippe de Rousse között. Az éjszaka sötét volt, de a tenger világos, gyakran előforduló jelenség és jól meg lehetett különböztetni a jövő-menőket. Nem volt több bárka a tengeren, csak ez az egy.

Kissé alább, kissé később, egy rákász, aki bárkait helyezte el azon a homokparton, mely a Port Soif-t elválasztja a Port Enfer-től, nem értette, mit művel egy hajó, mely a Boue Corneille és a Moulrette között siklott el. Jó kormányos lehetett és nagyon sürgősen kellett valahova megérkeznie, aki megkockáztatta ezt az utat.

Mikor nyolc órát harangoztak Catel-ben, a Cobo Bay-i korcsmáros némi csodálkozással vett észre egy vitorlát a Boue du Jardin és a Grunettes mögött, nagyon közel a Suzanne-hoz és a nyugati Grunes-hez.

Nem messze Cobo Bay-től, a Vason-öböl magányos Houmet-szikláján két szerelmes azzal foglalkozott, hogy elváljon egymástól és visszatartsa egymást; abban a pillanatban, mikor a leány azt mondta a fiúnak: - Ha elmegyek, nem azért van, mert nem szeretlek, hanem mivel dolgom van, - bucsucsókjaikat megzavarta egy elég nagy bárka, mely nagyon közel ment el mellettük és a Messelettes felé tartott.

Le Peyre des Norgiots ur, a Pipet-ház lakója, este kilenc óra felé megvizsgált egy lyukat, amit a gyümölcstolvajok csináltak a kertje sövényébe; míg a kárt megállapította, nem tudta megállni, hogy észre ne vegyen egy bárkát, mely ebben az éjjeli órában vakmerően megkezdte a Crocq-fokot.

Vihar után való napon, mikor még maradt valami nyugtalanság a tengerben, ez az utirány nem volt valami bátorságos. Oktalanság volt ezt választani, ha csak az ember nem tudta betéve az átjárókat.

Féltizkor Équerrierben egy halász, fölszedve hálóját, kis ideig nézett valamit Colombelle és Souffleresse között, ami hajó lehetett. Az a hajó nagyon is kockára tette magát. Nagyon veszedelmes, hirtelen szélrohamok vannak ott. A Souffleresse-sziklát azért nevezik így, mert hirtelen ráfúj a bárkákra.

Abban a pillanatban, mikor a hold fölkel, a dagály teljes volt és a tenger elfoglalta a Li-Hou kis szorosát, a Li-Hou magányos öre nagyon megrémült; valami hosszú, fekete alak vonult el közte és a hold között. Ez a magas és keskeny fekete alak olyan volt, mint az egyenesen álló és járkáló szemfedő. Lassan siklott a fal mögött, melyet sziklapart alkotott. A Li-Hou-i ör fölismerni vélte a Fekete Asszonyt.

A Fehér Asszony a Tau de Pez d'Amout-on lakik, a Szürke Asszony a Tau de Pez d'Aval-on, a Vörös Asszony a, Silleuse-ön, a Banc-Marquis-tól északra és a Fekete Asszony a Li-Houmet-től nyugatra a Grand-Étacré-n. Holdvilágos éjszakákon ezek a hölgyek elmennek hazulról és néha találkoznak.

Szigorúan véve ez a fekete alak vitorla lehetett. A hosszú sor szikla, melyen haladni látszott, valóban eltakarhatta a bárka teknőjét, mely mögötte uszott és csak a vitorla volt látható. De az ör azt kérdezte magától, melyik bárka merné kockáztatni magát ebben az órában Li-Hou, a Pécheresse, az Anguillières és Lérée-Point között? És mi célból tenné? Sokkal valószínűbbnek találta, hogy a Fekete Asszony volt.

Mikor a hold tulhaladt Saint-Pierre du Bois tornyán, a Château Rocquain öre félig fölhozva a fölvonólépcsőt, a Haute Canée-nál messzebb, de a Sambule-nál közelebb egy vitorlás bárkát látott leereszkedni északról délnek.

Guernesey déli partján, a Plainmont mögött, egy örvénnyel és sziklatömbökkel teli öböl mélyén, különös révpart mered a hullámokra, melyet egy 1855 óta a szigeten tartózkodó francia, talán ugyanaz, aki e sorokat írja, *Negyedik emeleti partnak* keresztelt el, mely nevet ma már általánosan elfogadtak. Ez a part, melyet akkor Moie-nak neveztek, félig természetes, félig lemetszett sziklafensík, mely negyven lábnyira emelkedik a víz színe fölé és a hullámokkal két nagy, párhuzamos lejtőn érintkezik. A kézierővel, láncok és csigák segítségével fölhozott bárkák kiemelkednek a tengerből és fölsusznak ezen a két lejtőn, mint két sinen. Az emberek számára lépcső szolgál. Ezt a kikötőt akkoriban sűrűn látogatták a csempészek. Minthogy nemigen volt használható, nekik kényelmes volt.

Tizenegy óra felé csempészek voltak podgyászuikkal együtt a Moie tetején, talán ugyanazok, akikre Clubin számított. Aki lopózik, figyel; ők is kémlelődtek. Meglepte őket egy vitorla, mely hirtelen megjelent a Plainmont csucsának fekete körvonala mögött. A hold világított. A csempészek figyeltek erre a vitorlára, attól tartván, hogy valami parti őr megy lesbeállani a nagy Hanois mögé. De a vitorla elhagyta a Hanois-szirteket, elhagyta a Boue Blondelt és eltűnt a láthatáron az ólomszínű párában.

- Hova az ördögbe mehet ez a bárka? - mondták magukban a csempészek.

Ugyanazon este, kevéssel naplemente után, valaki kopogott az Utcasarok ajtaján. Fiatal fiú volt, barna ruhában, sárga harisnyában, ami elárulta, hogy kis irnok a paróchián. Az Utcasarokon be volt zárva ajtó, ablak. Egy öreg halászasszony bolyongott a parton lámpással a kezében, megszólította a fiút és az Utcasarok előtt ilyen módon váltották a szót:

- Mit keresel, fiam?

- Az embert innen.

- Biz' nincs itt.

- Hol van?

- Biz' én nem tudom.

- Holnap itt lesz?

- Biz' én nem tudom.

- Talán elutazott?

- Biz' én nem tudom.

- Mert látja, asszonyom, az új rektor a paróchiáról, tisztelendő Ebenezer Caudray, látogatást akar tenni nála.

- Biz' én nem tudom.

- A tisztelendő azért küldött a Utcasarokra, hogy megtudjam, itthon lesz-e az ember holnap reggel.

- Biz' én nem tudom.

III. Ne kísértsd a bibliát.

A következő huszonnégy órában mess Lethierry nem aludt, nem evett, nem ivott, megcsókolta Déruchette homlokát, tudakozódott, nem jött-e hír Clubinról, aláírt egy nyilatkozatot, mely szerint nem emelt panaszt és szabadon bocsátotta Tangrouillet.

Egész napon a Durande irodájában maradt félig az asztalra támaszkodva és sem ülve, sem állva, szeliden felelt, ha szóltak hozzá. Különb a kíváncsiság kielégítettén, a magány visszatért a Bravéesbe. Sok a kémlelésre való vágy abban a buzgóságban, mellyel az emberek szánakoznak. Az ajtó bezáródott, egyedülhagyták Lethierryt Déruchette-tel. A fény, mely Lethierry szemein keresztül villant, kialudt; a szerencsétlenség óta benne élő gyászos tekintet visszatért.

A nyugtalan Déruchette, Grace és Douce tanácsára szó nélkül ült mellette az asztalnál egy pár harisnyával, amit már akkor is kötött, mikor a rossz hír megérkezett.

Lethierry keserűen mosolygott és azt mondta:

- Ostobának tartanak tehát.

Negyedórai hallgatás után hozzátette:

- Jó, ha az ember boldog tud lenni azokkal a rögeszmékkal.

Déruchette eltüntette a harisnyákat és fölhasználta az alkalmat, hogy az iránytűt és a hajó-papírokat is eltüntesse, melyeket messzire Lethierry nagyra nézett.

Délután, uzsonna tájban, kinyílt az ajtó és két feketébe öltözött férfi lépett be; egyik öreg volt, másik fiatal.

A fiatal talán láttuk is már ez elbeszélés folyamán.

Mindkettőnek komoly arca volt, de különbözőképpen komoly; az aggastyánnak - azt lehetne mondani - hivatalos komolyság ült az arcán, a fiatalé természetből volt komoly. A ruha tette az egyiket, a gondolat okozta a másikat.

Ruhájuk mutatta, hogy egyházi férfiak, mindkettő az államvallásból.

Ami a fiatal emberen első tekintetre meglepte a szemlélőt, az volt, hogy a szemében élő mély komolyság, mely nyilván szelleméből következett, nem következett a személyéből. A komolyság befogadja a szenvedélyt és megneumesítve magasztossá teszi, de ez a fiatal ember mindenekelőtt csinos volt. Minthogy pap volt, legalább huszonöt éves lehetett; tizennyolcnak látszott. Az az összhang és ellentét mutatkozott rajta, hogy a lélek benne a szenvedélyesség számára valónak látszott, a test pedig a szerelem számára. Szőke volt, rózsás, üde, nagyon karcsu nagyon hajlékony az ő komoly ruhájában, olyan volt az arca, mint egy fiatal leányé és finomak a kezei; modora élénk volt és természetes, noha tartózkodó. Minden bájos, elegáns, csaknem kéjes volt rajta. Tekintetének szépsége helyrehozta ezt a tulságos kecsességet. Őszinte mosolya, mely egy gyermek fogait árulta el, elgondolkodó és vallásos volt. Egy apród kedvessége és egy püspök méltósága ömlött el rajta.

Sűrű szőke haja alatt, mely már kacérnak látszott, annyira aranyos volt, magas, őszinte, jóalakú homlok fehérlett. Egy kettőshajlásu, könnyű redő a két szemöldök között homályosan emlékeztetett a gondolatra, mely mint a madár, kiterjesztett szárnyakkal lebeg e homlok közepén.

Őt látva, érezte az ember, hogy jóindulatu, ártatlan és tiszta teremtés, aki a közönséges emberekkel ellenkező irányban halad, hogy az illúzió bölcsé teszi, a tapasztalás pedig elragadja.

Átlátszó ifjúsága látni engedte belső érettségét. Összehasonlítva a szürkehajú egyházi férfival, akinek társaságában volt, első pillanatban úgy látszott, hogy a fia, a másodikban, hogy az apja.

Az öreg nem volt más, mint Jaquemin Hérode doktor. Jaquemin Hérode doktor a nagy egyházhoz tartozott, mely majdnem pápaság pápa nélkül. Az anglikánizmust ebben a korban olyan törekvések hatották át, melyek azóta megerősödtek és a puseyizmusban sűrűsödtek össze. Jaquemin Hérode doktor ehhez az anglikán árnyalathoz tartozott, mely csaknem a rómainak változata. Gögös, kifogástalan, szűkkeblű és főnhéjazó volt. Benső látósugara alig hatolt ki lelkéből. Szelleme a betű volt. Különben kevély volt. A személye nagy tért foglalt el. Inkább monsignorenak látszott, mint tisztelendőnek. A redingótja reverendaszabású volt. Igazi környezete Róma lett volna. Született pápai prelátus volt. Kifejezetten arra látszott teremtenie lenni, hogy egy pápát ékesítsen és hogy a hordszék mögött lépkedjen az egész pápai udvarral, *in abito paonazzo*. A véletlen, hogy angolnak született, a teológiai nevelés, mely inkább az ó-testamentum felé fordult, mint az új felé, megfosztotta ettől a nagy jövőtől.

Minden pompája ebben foglalható össze: Saint-Pierre-Port lelkésze lett, Guernesey-sziget doyenje és a winchesteri érsek helynöke. Kétségtelenül ez is dicsőség volt.

Ez a dicsőség nem akadályozta meg Jaquemin Hérode urat abban, hogy mindent összevéve, elég jó ember legyen.

Mint teológus elég magasan állt a szakértők becsülésében és csaknem tekintély volt az érseki udvarokban, Anglia e Sorbonnejaiban.

Tudós arca volt, ügyesen és tulságosan hunyorgatott a szemeivel, orrcimpái szőrösek voltak, fogai kilátszottak, felső ajka vékony, az alsó vastag volt, több oklevele, nagy jövedelme, bárói barátai voltak, az érsek bizott benne és mindig a zsebében volt egy biblia.

Mess Lethierry annyira elmerült volt, hogy a két pap belépése mindössze egy észrevehetetlen szemöldökrándítást váltott ki belőle.

Jaquemin Hérode ur előlépett, köszöntötte, néhány óvatosan főnhéjazó szóban emlékeztette mostani előlépésére és elmondta, hogy eljött szokás szerint „bevezetni” a tekintélyes polgároknál - és különösen mess Letlhierrynél - utódját a parochián, Saint-Sampson új lelkészét, tisztelendő Joé Ebenezer Caudray-t ezentul mess Lethierry lekipásztorát.

Déruchette fölemelkedett.

A fiatal pap, Ebenezer tisztelendő, meghajolt.

Mess Lethierry megnézte Ebenezer Caudray urat és a fogai közt dörmögte: rossz matróz.

Grace székeket hozott. A két tisztelendő leült az asztal mellett.

Hérode doktor megkezdett egy speechet. Hallotta, hogy valami történt. A Durande hajótörést szenvedett. Mint pásztor eljött, hogy vigasztalást és tanácsot hozzon. Az a hajótörés szerencsétlenség volt, de szerencse is. Kutassunk csak; nem tett-e bennünket nagyon fölfuvalkodottá a siker? A boldogság vizei veszedelmesek. Nem a rossz oldaláról kell fölfogni a balsorsot. Az Ur utjai ismeretlenek. Mess Lethierry tönkrement. Nos? Gazdagnak lenni annyi, mint veszélyben forogni. Vannak hamis barátaink. Azokat a szegénység eltávolítja. Egyedül maradunk. *Solus eris*. Azt mondják, a Durande ezer font sterlinget jövedelmezett évenként. Bölcsnek ez sok. Meneküljünk a kísértéstől, vessük meg az aranyat. Fogadjuk hálával az összeomlást és az elhagyottságot. Az elszigeteltség gyümölcscsel van tele. Ott elnyerhetjük az Ur kegyelmét, Aia a magányban találta meg a meleg vizeket, mikor atyjának, Sebeonnak szamarait vezette. Ne lázadozzunk a gondviselés kifürkészhetetlen titkai ellen. Jób, a szent ember, nyomorúsága után, megnőtt gazdagságban. Ki tudja, a Durande elvesztéséért nem kap-e kárpótlást, talán még itt a földön? Jaquemin Hérode doktor tőkéjét egy nagyon szép műveletbe fektette, mely most van kivitel alatt Sheffieldben; ha mess Lethierry azzal a tőkével, mely megmaradhatott neki, részt akar venni ebben az ügyben, visszaszerezheti a vagyonát; nagy fegyverszállítás folyik a cár részére, Lengyelország elnyomásához. Háromszázat lehet nyerni száztól.

Mintha a cár szó fölébresztette volna Lethierryt. Félbeszakította Hérode doktort.

- Semmit sem akarok a cártól.

Hérode tisztelendő így felelt:

- Mess Lethierry, a fejedelmek Isten akaratából vannak. Irva vagyon: „Add meg a császárnak, ami a császáré.” A cár Cézár.

Lethierry félig visszaesve álmodozásába, ezt dörmögte:

- Ki az a Cézár? Nem ismerem.

Jaquemin Hérode tisztelendő folytatta a serkentést. Nem ragaszkodott Sheffieldhez. Aki nem akarja Cézárt, republikánus. A tisztelendő megértette, hogy az ember lehet republikánus is. Ez esetben mess Lethierry forduljon egy köztársaság felé. Mess Lethierry még jobban helyreállíthatja a vagyonát az Egyesült-Államokban, mint Angolországban. Ha meg akarja tizszerezni, amiye maradt, nem kell mást tennie, csak vegyen részt a nagy társaságban, mely Texas ültetvényeinek kiaknázására alakult és huszezer néget foglalkoztat.

- Nem akarok rabszolgaságot - mondta Lethierry.

- A rabszolgaság megszentelt intézmény - felelt Hérode tisztelendő. - Meg vagyon írva: „Ha a gazda megüti az ő rabszolgáját, semmi se érje őt, mert az ő pénze az.”

Grace és Douce elragadtatással hallgatták az ajtóküszöbről a tisztelendő rektor szavait.

A tisztelendő folytatta. Mindent összevéve, mint már mondtuk, jó ember volt; és akármilyen személyi és osztálykülönbségek voltak is mess Lethierry és az ő véleményei között, szívesen nyújtott neki szellemi segítséget, sőt anyagit is, amennyiben ő, Jacquemin Hérode doktor rendelkezett vele.

Ha mess Lethierry oly mértékben tönkrement, hogy nem vehet gyümölcsözően részt valamilyen orosz vagy amerikai spekulációban, miért nem vállal a kormánynál valami jól jövedelmező hivatalt? Vannak ott előkelő helyek és a tisztelendő kész bevezetni oda mess Lethierryt. A vicomte-képviselő hivatala Jerseyben most éppen megüresedett. Mess Lethierry szeretetnek és becsülésnek örvend és Hérode tisztelendő, guernesey-i doyen és érseki helynök mindent el fog követni, hogy elnyerje mess Lethierry számára a jersey-i vicomte-képviselő állását. A vicomte-képviselőség nagyon tekintélyes hivatal; mint őfelsége képviselője részt vesz a törvényszék ülésein, a nyilvános tárgyalásokon és az ítéletek végrehajtásán.

Lethierry Hérode doktorra szögezte tekintetét.

- Nem szeretem az akasztást - mondta.

Hérode doktor, aki addig egyformán hangsúlyozott minden szót, a szigorúság új hangján kezdett beszélni.

- Mess Lethierry, a halálbüntetés isteni rendelkezés, Isten adta a pallost az embernek. Meg van írva: „Szemet szemért, fogat fogért”

Ebenezer tisztelendő észrevétlenül közelebb huzta székét Jacquemin tisztelendőhöz és hogy senkise hallja, azt mondta neki.

- Amit ez az ember mond, diktálják neki.

- Hogyan? Ki? - kérdezte ugyanolyan hangon Jacquemin Hérode tisztelendő.

Ebenezer halkán felelte.

- A lelkiismerete.

Hérode tisztelendő a zsebébe nyult, kihuzott belőle egy kapcsos, tizennyolcadrétű könyvet, letette az asztalra és hangosan mondta:

- A lelkiismeret itt van.

A könyv a biblia volt.

Aztán lecsillapodott Hérode doktor. Az volt a kívánsága, hogy hasznára legyen mess Lethierrynek, akit nagyrabecsül. Mint lelkipásztornak joga és kötelessége a tanácsadás, de mess Lethierry mindazonáltal szabad.

Mess Lethierry, akit újra elfogott a levertség és az elmélyedés, nem is hallotta. Déruchette, aki elgondolkodva ült mellette, nem emelte föl a tekintetét és a különben sem nagyon élénk beszélgetésben azt a kis feszességet okozta, amit egy hallgatag jelenlévő idéz elő. A szótlán szemlélőnek meghatározhatatlan sulya van. De úgy látszott, Hérode doktor nem érzi.

Minthogy Lethierry nem felelt többet, Hérode doktor megoldotta a féket. A tanács az embertől jön, de a sugallat Istentől származik. A pap tanácsában ihlet van. Jó megfogadni a tanácsokat és veszedelmes azokat elutasítani. Sochoth-t tizenegy ördög ragadta meg, mivel megvetette Nathanael buzdításait. Tiburianus bélpoklos lett, mivel kiutasította András apostolt. Bármilyen mágus volt is Barjesus, megvadult, mert kinevette szent Pál szavait. Elxai és nővérei, Márta és Marthéna, a pokolban vannak attól az órától kezdve, mikor le-kicsinylették Valencianus figyelmeztetéseit, ki napnál világosabban bebizonyította előttük, hogy az ő harmincnyolc mérföld magas Jézus Krisztusuk démon volt. Oolibama, kit Juditnak is neveznek, engedett a tanácsoknak. Ruben és Pheniel meghallgatták a fölülről jövő intelmeket; pusztá nevük is ezt mutatja; Ruben annyit tesz, mint a *látomány fia*, Pheniel azt jelenti *Isten arca*.

Mess Lethierry öklével az asztalra ütött.

- Hitemre! - kiáltotta - az én hibám.

- Mit mond? - kérdezte Jaquemin Hérode ur.

- Azt mondom, hogy az én hibám.

- Az ön hibája? Mi?

- Én akartam, hogy a Durande pénteken térjen vissza.

Jaquemin Hérode ur Ebenezer Caudray ur fülébe sugta: - Ez az ember babonás.

Fölemelte szavát és oktató hangon kezdett beszélni:

- Mess Lethierry, gyerekes dolog a péntekben hinni. Nem kell hitelt adni a meséknek. A péntek éppen olyan nap, mint a többi. Nagyon gyakran szerencsés nap. Melendez pénteki napon alapította Saint-Augustin városát; pénteken történt, hogy VII. Henrik megbízást adott John Cabot-nak¹⁷; a *Mayflower* zarándokai pénteken érkeztek Providence-Town-ba. Washington 1732 február 22-én, pénteki napon született. Columbus Kristóf 1492 október 12-én, pénteken fedezte föl Amerikát.

Igy szólván, fölemelkedett.

Ebenezer, akit ő hozott magával, szintén fölemelkedett.

Grace és Douce, kitalálván, hogy a tisztelendők bucsut fognak venni, kitárták az ajtó mindkét szárnyát.

Mess Lethierry nem látott és nem hallott semmit.

Jaquemin Hérode ur odasugta Ebenezer Caudry urnak:

- Nem is köszönt bennünket. Ez már nem bánat, ez butaság. Azt kell hinnem, hogy örült.

Ezalatt fölvette kis bibliáját az asztalról és úgy tartotta kinyújtott kezében, mint egy madarat, melyet féltünk, hogy elrepül. Ez a testtartás bizonyos várakozást keltett a jelenlévőkben. Grace és Douce előrenyújtották a fejüket.

A hangja mindent megtett, ami tőle telt, hogy fönséges legyen.

¹⁷ Ujfoundland és Canada fölfedezője. 1497. - Ford.

- Mess Lethierry, ne váljunk el anélkül, hogy egy lapot elolvassunk a szent könyvből. Az élet minden helyzetét megvilágosítják a könyvek; a világiaké a virgiliusi végzet, a hívőké a biblia intelmei. Akármelyik könyv, melyet találomra kinyitunk, tanácsot ad; a találomra fölnyitott biblia kinyilatkoztatást tesz. Mindenekfölött a megnyomorodottaknak jó. A szentírásból elhibázhatatlanul enyhülést merithetnek fájdalmukra. A bánatosszívűek előtt tanácsot kell kérni a szent könyvtől anélkül, hogy válogatnánk benne és nyílt szívvvel kell olvasnunk a helyet, melyre bukkanunk.

Amit nem az ember választ, Isten választja. Isten tudja, mire van szükségünk. Az ő láthatatlan ujjá van a keresetlen sorokon, melyeket olvasunk. Akármelyik lap legyen az, csalhatatlanul világosság sugárzik belőle. Ne keressünk másikat, tartsuk magunkat ahhoz. Mennyei szózat az. Végzetünket rejtélyesen megmondja a bizalommal és tisztelettel idézett szöveg. Hallgassuk meg és engedelmeskedjünk. Mess Lethierry, önt fájdalom érte, ez itt a vigasztalás könyve. Ön beteg, ez itt az egészség könyve.

Jaquemin Hérode tisztelendő megnyomta a kapsok rugóját, találomra becsusztatta ujját két lap közé, pillanatra a kinyitott könyvre helyezte a kezét, gondolkodott, aztán tekintélyesen lesütvén szemeit, hangosan olvasni kezdte:

„Kiment vala Izsák az utra, mely a Kutnak nevezett források felé vezet.

„Rebeka, meglátván Izsákot, mondá: Kicsoda ama férfiú, aki élémbe jő?

„Bévivé akkor Izsák az ő sátorába és elvevé feleségül és igen szereté őtet.”

Ebenezer Déruchette egymást nézték.

Vége az első kötetnek.

MÁSODIK KÖTET

**MÁSODIK RÉSZ
A GONOSZ GILLIATT.**

ELSŐ KÖNYV. A SZIRT.

I.

A környék, ahová bajos megérkezni és ahonnan nehéz újból elindulni.

A bárka, melyet előző este a guernesey-i part több pontján, különböző időben észleltek - kitaláltuk - a potroh volt. Gilliatt a csatorna felőli part hosszában választotta az utat; ez veszedelmesebb volt, de közvetlenebb. Egyetlen gondja volt: minél rövidebb ut. A hajótörés nem vár, a tenger sürget, egy órai késés helyrehozhatatlan lehet. Gyorsan a veszélyben forgó gép segítségére akart érkezni.

Ugy látszott, Gilliattnak arra is gondja volt, hogy semmi föltűnést ne keltsen, mikor elhagyja Guerneseyt. Ugy indult el, mintha szökne. Elkerülte a partot, mintha haszontalannak találná, hogy Saint-Sampson és Saint-Pierre-Port közelében elmenjen; elsiklott, mondhatnók el-surrant, csendesen az ellenkező part hosszában, mely aránylag lakatlan. A szirtek között evezni kellett; de Gilliatt a hidraulikus szabályok szerint kezelte az evezőt: ütközés nélkül mártani a vízbe és lassan kiemelni; ily módon a lehető legnagyobb erővel és a legkevesebb zajjal evezhetett. Azt lehetett volna hinni, hogy valami gonosztettet készül elkövetni.

Az igazság az volt, hogy fejjelel ugorván olyan vállalkozásba, mely nagyon hasonlított a lehetetlenhez és életét kockáztatván, mikor majdnem minden eshetőség ellene volt, versenytársától tartott.

Hajnalhasadáskor az ismeretlen szemek, melyek talán nyitva voltak a végtelenben, a tenger közepén, olyan helyen, ahol a legnagyobb a magány és legtöbb a fenyegető veszély, két dolgot láthatott, melyek között csökkent a távolság, mert egyik közeledett a másikhoz. Egyik - majdnem észrevehetetlen a hullámok mozgásában - egy vitorlás bárka volt; a bárkában egy ember; Gilliatt volt a potrohon. A másik mozdulatlan, óriási, fekete, a hullámok fölé emelkedő alak volt. Két magas pillér hordozott a habok fölött az űrben egy vízszintes gerendafélét, mely olyan volt, mint a hid két oszlop között. A gerenda, mely annyira alakatlan volt, hogy távolból nem lehetett kitalálni, mi lehet, egy testet alkotott a két talappal. Kapuhoz hasonlított. Minek ez a kapu a tengeren, mely mindenfelé nyitott? Mintha egy mesteri képzelet titáni dolment állított volna a nyílt óceánra olyan kezekkel, melyek megszokták, hogy a mélységekhez arányosítsák építményeiket. Ez a szilaj árnykép emelkedett a tiszta égre.

A reggeli fény nőtt keleten, az ég fehérsége még növelte a tenger sötéttségét. Szemben, a másik oldalon, lement a hold.

A két pillér a Douvre-szikla volt. A keresztgerenda módjára közéjük illesztett tömeg a Durande.

Szörnyű volt ez a szikla, amint így tartotta és fölmutatta a zsákmányát. A dolgok szoktak ily gyászosan és ellenségesen kérkedni az emberrel szemben. Dac volt e sziklák tartásában. Mintha vártak volna.

Semmi sem kevélyebb és dölősebb, mint ez az együttes: a legyőzött hajó és az urrá lett örvény. A két szikláról patakozott még a tegnapi vihar; hasonlítottak a veritékező viaskodókhoz. A szél elcsöndesült, a tenger békésen fodrosodott, a víz színén néhány szirt volt látható, melyeknek tajtékforgója kecsesen hullott vissza, zaj kelt a messzeségből, mint a méhdöngés. Minden sik volt, csak a két Douvre emelkedett föl egyenesen, mint két fekete oszlop. Bizo-

nyos magasságig egészen szőrösek voltak a hinártól. Meredek oldalaik mintha páncélban lettek volna. Késznek látszottak újra kezdeni. Megérthető volt, hogy a víz alatt hegyekben gyökereznek. A tragikus mindenhatóság egy neme sugárzott belőlük.

A tenger rendszerint elrejtí a fogásait. Szívesen marad érthetetlen. Ez a megmérhetetlen homály mindent magának tart meg. E rejtelen nagyon ritkán árulja el titkát. Bizonyára van valami szörnyű a szerencsétlenségben, de a mennyisége ismeretlen. A tenger kiváltságos és titoktartó; elrejtőzik és nem ragaszkodik ahhoz, hogy híresztelje a tetteit. Hajótörést okoz és eltakarja; szemérme az elmerülés. A hullám képmutató; öl, lop, sikkaszt, nem tud semmiről és mosolyog. Ordít, aztán tajtékzik.

Itt semmi hasonló nem volt. A halott Durande-ot magasba emelő Douvre diadalmasnak látszott. Olyan volt, mint az örvényből kiemelkedő két szörnyű kar, mely a viharoknak mutatja a hajó hulláját. Mint mikor az orgyilkos dicsekszik.

A pillanat szent borzalma is hozzájárult. A hajnalban rejtelmes nagyság van, mely az álom maradványából és a gondolat kezdetéből tevődik össze. E zavaros pillanat fölött egy kevés kísértet lebeg még. Távolból a roppant H betű, melyet a két Douvre és a Durande, mint kötőjel, alkotott, ki tudja, mily szürkületi fenségben jelent meg a láthatáron.

Gilliatt tengerészruháját viselte, gyapju inget, gyapju harisnyát, szöges cipőt, kötött zubbonyt, nadrágot durva, szőrös zsebekkel és a fején azt a tengerészeknél akkoriban használatos, vörös gyapjusapkát, melyet a múlt században *galérienne*-nek neveztek.

Fölismerte a szirtet és tovább haladt.

A Durande egészen az ellenkezője volt a fenékresülyedt hajónak; a levegőben függött.

Soha még furcsább mentésre nem vállalkoztak.

Világos reggel volt, mikor Gilliatt a szirtek környékére ért.

A tenger, mint mondtuk, csendes volt. A víz csak annyiban hullámozott, hogy kissé összeszorult a sziklák közt. Minden tengerszorosban - akár kicsi, akár nagy - csapkod a hullám. A szorosok belseje mindig tajtékzik.

Gilliatt óvatosan közelítette meg a Douvret.

Gyakran vetette ki a mérősinórt.

Gilliattnak kis kirakodást kellett végeznie.

Hozzászokván a hazuról való távolléthez, utikészlete mindig készen állt. Egy zsák kétszersült, egy zsák zabliszt, egy kosár füstölt tőkehal és marhahús, egy nagy kanna edesvíz, egy festett, virágos, norvég ládában néhány durva gyapjuing, kátrányos köpeny és lábszárvédők meg egy báránybőr, melyet éjszaka a vállára vetett a zubbonya fölé. Mindezt, meg egy friss kenyeret, hirtelen berakta a potrohba, mikor elhagyta az Utcasarkot. Sietvén az indulással, nem vitt magával más szerszámot, csak a kovácpörölyét, szekercéjét, fejszéjét, egy fűrészt és horoggal fölszerelt csomóskötelet. Ilyesfajta hágsó segítségével meredek lejtők is járhatók lesznek és a jó tengerész a legszigorubb meredeken is használni tudja. Serk szigetén látható, hogy milyen szerepe van a halászok csomóskötelinek Gosselin kikötőjében.

Hálói, horgai és minden halászóeszköze a bárkán volt. Szokásból és gépiesen tette azokat oda, mert ha végre akarta hajtani vállalkozását, egy ideig a szirtek világában kellett tartózkodnia és ott nincs tennivalójuk a halászszerszámoknak.

Mikor Gilliatt a szirthoz ért, a tenger apadt; kedvező körülmény. A mindig alacsonyabb hullámok födetlenül hagytak a kis Douvre lábánál néhány lapos követ, melyek elég alkalmas gyámköveknek látszottak arra, hogy egy deszkát hordozzanak. Ezek a majd szűk, majd széles,

lépcsőzetesen egyenlőtlen távolságban levő fölületek párkányszerűen huzódtak a függőleges monolit hosszában a Durande alá, mely a két szikla között dudorodott. Mintha harapófogóba szorult volna.

Ezek a lapos kövek kényelmes kiszálló- és megfigyelőhelyek voltak. Ideiglenesen ki lehetett ott rakni a potroiban hozott utikészletet. De sietni kellett, mert csak néhány óráig voltak ki a vízből. Dagály idején ismét a tajték alá merültek.

E sziklák mellett - melyek közül némelyik sík, mások lejtősek voltak - állította meg Gilliatt a bárkát.

Sűrűn elborította a nedves és csuszós hinár, a ferdeség pedig még növelte a sikosságukat.

Gilliatt levetette a cipőjét, mezítláb kiugrott a hinárra és kikötötte a potrohot egy kő csucsához.

Aztán előbbre hatolt a szűk párkányon és a Durande alá jutván, fölemelte szemeit és szemügyre vette.

A Durande körülbelül husz lábnyira az ár fölött függött, mintegy beékelődött a két szikla közé. A tengernek őrvölgően háborognia kellett, hogy odavethesse.

Az ily erőszakos dolgok nem lepik meg a tenger népét. Hogy csak egy példát idézzünk, 1840 január 25-én, a Stora-öbölben, a beveződő vihar utolsó hullámával egy darabban keresztülgurított egy bricket a megfeneklett *la Marne* korvett tetemén és orrával előre odaillesztette két sziklafal közé.

Különben a Durande-nak csak a fele volt a Douvre-sziklák között.

A hullámoktól elragadott hajót mintha gyökerestől tépte volna ki a vízből az orkán. A forgószél sodorta, a víztölcsér visszatartotta és a hajó, amint így ellenkező irányból ragadta meg a vihar két keze, összetört, mint egy lécs. A hátsórész a géppel és a kerekkel, melyet a ciklon minden dühével kiemelt a hullámokból és bevágott a Douvre-szorosba, behatolt a közepéig és ottmaradt. A szélroham nagyot ütött rajta; az orkán buzogánnyá vált, hogy beverhesse ezt a részt a két szikla közé. Az eleje, melyet elsodort a vihar, szétzúzódott a szirteken.

A megfulladt ökrök a betört hajófenéken át a tengerbe estek.

Az előrés egy széles darabja még a hátsórészen függött a baloldali dob tartója fölött néhány elpusztult kötélekkel és könnyű volt egy fejszecsapással letörni.

A szirt távoli görbületein itt-ott gerendákat, deszkákat, vitorlarongyokat, láncdarabokat és mindenféle törmeléket lehetett látni.

Gilliatt figyelmesen nézte a Durande-ot. A hajógerinc mennyezetet alkotott a feje fölött.

A láthatár derült volt, a határtalan víz alig mozdult. A nap büszkén emelkedett ki ebből a roppant kék gömbölyűségből.

Időnként egy csöpp víz hullott a roncsról a tengerbe.

II.

A pusztulás tökéletességei.

A Douvre-sziklák különböztek egymástól magasságban és alakjukban.

A meggörbült és hegyes kis Douvre-on alapjától az ormáig téglaszerű, aránylag puha kőből való, hosszú erek ágaztak el, melyek rekeszekre osztották belül a gránitot. E vörös lemezek külsején törések voltak, hasznosak a fölkapaszkodásnál. Egyik ilyen repedést, mely kissé a

roncs fölött volt, annyira kiszélesítette és kivájta a hullámverés, hogy olyanná vált, mint a szobornak szánt üregek. A kis Douvre gránitja kerek volt a fölületén és tompa, mint a köszörűkő, de ez semmit sem vont le a keménységéből. A kis Douvre hegyben végződött, mint a szarv. A nagy Douvre csiszolt, egyenletes, sima, függőleges volt és mintha tisztára faragták volna, egyetlen darabból való volt és olyannak látszott, mintha fekete elefántcsontból lenne. Sehol egy mélyedés, sehol egy kidomborodás rajta. Meredek oldala barátságtalan volt; egy gályarab sem menekült volna oda, a madár sem építette volna oda a fészket. A teteje - mint az Emberé - sik lapban végződött, csak hogy ez a sik lap elérhetetlen volt.

A kis Douvre-ra föl lehetett mászni, de nem lehetett rajtamaradni; a nagyon lehetett tartózkodni, de nem lehetett rá fölkapaszkodni.

Gilliatt az első szemrevétele után visszatért a potrohra, kirakodott a legszélesebb vízfölötti párkányra, egész, nagyon megszorított rakományából málfafélét csinált, ráerősített egy hurokakötött kötelet, belökte ezt a málhát a szikla egy zugába, ahol az ár el nem érhetette, aztán kézzel-lábbal, kiugrástól kiszögellésre, megölelve a kis Douvre-t, megkapaszkodván a legkisebb hasadéokban, fölmászott a levegőben függő Durande-ig.

A dobok magasságába érve, a földélezetre ugrott.

A roncs belseje gyászos volt.

A Durande rettentő erőszak nyomait viselte. A szélvész erőszakossága volt. A vihar úgy viselkedik, mint a kalózbanda. Semmi sem hasonlít annyira az orgyilkossághoz, mint a hajótörés. Szörnyű a cinkostársak e csoportja, a felhő, a mennydörgés, az eső, a szél, a hullám, a sziklák.

Az elhagyott földélezen a tenger szellemeinek őrzőgő toporzékolására gondolt az ember. Mindenütt a dühöngés nyomai. Bizonyos vasalkatrészek különös csavarodásai a szél megfeszített erejére mutattak. A földköz olyan volt, mint az örült zárkája, melyben minden összetört.

Nincs állat, mely úgy tudná földarabolni zsákmányát, mint a tenger. A víz tele van karmokkal. A szél harap, az ár marcangol; a hullám állkapocs. Egyszerre megragad és elpusztít. Az óceán épp úgy csap le a talpával, mint az oroszlán.

A Durande pusztulása különösen apró darabokban történt. Borzalmas kiválogatással. Sok dolog úgy látszott, mintha szándékosan történt volna. Azt lehetett volna mondani: mily gonoszság! Az oldalak törése művészi szemelgetéssel történt. A ciklonnak sajátsága az ilyen pusztítás. Szétdarabolni és legyalulni, ez szeszélye a szörnyű pusztítónak. A ciklon a hóhért utánozza. A szerencsétlenségek, melyeket előidézt, olyanok, mint a kivégzés. Azt lehetne mondani, hogy bosszuálló; ravasz, mint egy vad. Boncol, mikor kiírt valamit. Gyötri az összetört hajót, bosszút áll rajta, mulat vele; kicsinyessé lesz.

A ciklon ritka a mi éghajlatunk alatt és annál félelmesebb, minél váratlanabb. Egy szikla, mellyel találkozik, megfordíthatja a vihart. Valószínű, hogy a szélvihar csigavonalban járt a Douvre körül és a sziklával való összeütközéstől víztölcsérré vált; ez magyarázza meg, hogy a hajó oly magasra vetődött a sziklákon. Mikor a ciklon dühöng, egy hajó nem nehezebb a szél számára, mint a kő a parittyának.

A Durande sebe olyan volt, mintha egy embert kettévágnának; nyitott törzs volt, melyből belekhez hasonlóan ömlött ki a törmelékek összevisszasága. Kötelek lógtak és reszkettek; láncok himbálództak zörögve; a hajó erei és idegei csupaszon függtek. Ami el nem tört, kifícamodott; a leszakadt borítás töredékei kimeredő szögeivel olyanok voltak, mint a lóvakarók; minden rom volt; az emelő rudja, csak egy darab vas volt, a mélységmérő csak egy darab ólom, az árboctőke csak egy darab fa; az árboctőtel csak egy csomó kóc, a vitorlaszegő kötelek csak olyanok voltak, mint a cérna. Mindenütt a romlás siralmas haszontalansága;

semmi nem volt a hajón, ami ne lett volna leszakítva, lefeszítve, megrepesztve, megrágva, megvetemedve, megfurva, elpusztítva; semmi összefüggés ebben a szörnyű halomban, mindenfelé repedés, törés, szakadás és az a nem tudom miféle hézagosság és nedvesség, mely minden zűrzavart jellemez az emberek összekeveredésétől, amit csatának neveznek, az elemek összevegyüléséig, aminek kaosz a neve.

Minden roskadozott, omladozott és a deszkák, lemezek, vasak, kötelek és gerendák áradata megállt a hajóteknő nagy törésének szélén, ahonnan a legcsekélyebb rázkódásra lezuhanhatott a tengerbe. Mindaz, ami megmaradt ebből az egykor diadalmas, hatalmas hajótestből, ez az egész, a két Douvre közé függesztett és talán lehullani kész hátsórész itt-ott megrepedt és a széles nyílásokon megmutatta a hajó komor belsejét.

A tajték köpködött alulról erre a nyomorult dologra.

III. Ép, de védtelen.

Gilliatt nem azt várta, hogy a hajónak csak a felét találja meg. A *Shealtiel* gazdájának oly pontos jelentése még sem sejtette, hogy a hajó a közepén kettévált. Ez a kettészelés nyilván abban a pillanatban történt, mikor a *Shealtiel* gazdája a mindent elborító tajték tömegéből azt az „ördögi recsegést” hallotta. A gazda az utolsó szélrohamban bizonyára eltávolodott és amit ő hullámcsapásnak nézett, vitzölcsér volt. Később, mikor visszatért szemügyre venni a megfeneklést, csak a hátsórészt láthatta, a többi, tehát a széles repedést, mely az előrészt elválasztotta a hátsórésztől, eltakarta előle a fojtogató szirt.

Ezt kivéve, a *Shealtiel* gazdája pontos jelentést adott. A hajó elveszett, a gép érintetlen.

Ilyen véletlenek a hajótörésnél épp oly gyakoriak, mint a tüzvésznél. A szerencsétlenségek logikája fölfoghatatlan.

A törött árbocok ledőltek, a kémény meg sem görbült; a nagy vaslemez, mely hordozta, együtt és egy darabban tartotta a gépet. A dobok deszkaburkolata úgy nyílt szét, mint az ablak-redőny; de a nyílásokon keresztül látni lehetett, hogy a kerekek jó állapotban vannak. Néhány lapát hiányzott.

A gépen kívül a hátsó emelőhenger is ellentállt. A lánc is megvolt és hála annak, hogy erősen beépítették egy gerendába, még szolgálatot tehetett, ha csak a forgatás ereje meg nem repeszi a deszkát. A földézet burkolata minden pontján hajladozott. Az egész sik ingott.

Ellenben a két Douvre közé szorult hajótörzs erősen állt és szilárdnak látszott.

A gép e megóvásában volt valami nevetséges és fokozta a szerencsétlenség iróniáját. Az ismeretlen komor rosszmájúsága néha bizonyos keserű gunyolódásban tör ki. A gép megmenekült, de ez nem akadályozta meg, hogy elpusztuljon. Az oceán félretette, hogy kényelmesen rombolhassa szét. Macska-egér játék.

Haldokolni fog ott és darabról darabra szétbomlani. A hullámok vadságának játéka lesz. Napról-napra fogyni fog, ugyszólván elolvadni. Mit lehetne itt tenni? Örültség lett volna arra gondolni is, hogy a szerkezetek és fogaskereknek e tömör és mégis kényes tömege, melyet mozdatatlanságra kárhoztatott a sulya, kiszolgáltatva magányában a romboló erőknél, a szél és a hullám kénye-kedvének, ez engesztelhetetlen környezet nyomása alól és a lassu összeomlástól megmenekülhet.

A Durande a Douvre foglya volt.

Hogyan lehetne kiszabadítani?

Hogyan lehetne kihuzni onnan?

Egy ember szökése is nehéz, de micsoda föladat az: megszöktetni egy gépet!

IV.

Előzetes helyi vizsgálat.

Gilliattot csupa sürgősség vette körül. A legsürgősebb mégis az volt, hogy valami hasadékot találjon a potroh számára és valami szállást önmagának.

Minthogy a Durande inkább balra dőlt, mint jobbra, a jobboldali dob magasabban állott, mint a baloldali.

Gilliatt fölment a jobboldali dombra. Onnan beláthatta a szirtek alsórészét és - noha a Douvre mögé kanyarodó szirtsor töredezett vonalának több könyöke volt - Gilliatt tanulmányozhatta a szirt mértani alaprajzát.

Ezzel az ismerkedéssel kezdte a munkát.

A Douvre-szikla, mint már jeleztük, két magas oromfal volt, mely meredek kis gránitfalak utcájának szűk bejáratát jelezte. Nem ritkán találhatók a kezdetleges, tengeralatti alakulatokban ilyen különös folyosók, melyek olyanok, mintha fejszével vágták volna ki.

Ez a tekervényes szirtsor sohasem volt száraz, még apály idején sem. Sebes áramlás járt keresztül rajta. A kanyarulatok hirtelensége jó vagy káros volt, az uralkodó szélirány szerint; egyszer nem egyezett meg a hullámokkal és ellapította őket, máskor tulságosan megnövelte. Az utóbbi eset volt gyakoribb; az akadály ingerelte az árt és a végletekbe vitte; a tajték a hullám tulzása.

A vihar szele, ebben a szűkületben, a két szikla között, épp úgy összesajtolódott és ugyanolyan gonosz lett. A vihart fojtogatták. De a mérhetetlen szél mérhetetlen marad és hevessé válik. Buzogány és dárda lesz belőle. Keresztüldőf ugyanakkor, mikor eltapos. Képzeljük el a léghuzammá lett orkánt.

A két szirtlánc alacsonyabb volt, mint a Douvre, fokozatosan alacsonyodtak és maguk közt ezt a tengeri síkatorfélét alkotván, bizonyos távolságban egyszerre merültek el a habban. Ott egy másik torkolat volt, nem olyan magas, mint a Douvre-torkolat, de még szűkebb. Ki lehetett találni, hogy a két sziklagerinc a víz alatt az Ember-szikláig folytatódik, mely úgy helyezkedett el a szirt másik szélén, mint egy négyszögletes fellegvár.

Különben apály idején - mikor Gilliatt megfigyeléseit tette - a két sor szikla látható volt, némelyik szárazon, amint megszakítás nélkül sorakoztak egymásmellé.

Az Ember-pillér határolta keleten az egész szirtcsoportot, mely nyugaton a két Douvre-ben végződött.

Madártávlatból nézve, a sziklacsoporthoz kigyózó olvasót mutatott, melynek egyik végén az Ember, másikon a Douvre állott.

A Douvre-szirt egészben véve két, vízből kiemelkedő, gigászi gránithullám volt, melyek csaknem érintkezve, függőlegesen állottak, mint az oceán fenekén levő ormok taraja. Roppant lemez áll ki a vízből. A szél és a hullám fűrészszerűen kicsipkázta ezt a tarajt. Csak a teteje látszott, az volt a szirt. Amit az ár eltakart, óriási lehetett. A szoros, melybe a vihar belökte a Durande-ot, e két óriási lemez hézaga volt.

Ez a sikátor, mely zezugos volt, mint a villám, csaknem minden pontján egyforma széles volt. Az oceán tette ilyenné. Az örök mozgás fejt ki ilyen furcsa szabályszerűségeket. Geometria támad a hullámokból.

A sor egyik végétől a másikig párhuzamosan állott szemben egymással a két sziklafal, olyan távolságban, mely csaknem pontosan akkora volt, mint a Durande leghosszabb keresztgerendája. A két Douvre között a meghajlitott és visszagörbült kis Douvre miatt annyira kitágult a tér, hogy helye jutott a két dobnak. Másutt mindenütt letörtek volna a dobok.

A szirt belső, kettős homlokzata iszonyu volt. Mikor az oceánnak nevezett vizsivatag föl-kutatásában a tenger ismeretlen dolgaira bukkanunk, minden meglepő és éktelen. Amit Gilliatt a roncs tetejéről észrevehetett a szirtsorból, borzalmat keltett. Az oceán gránittorkában gyakori a hajótörés állandó, különös ábrázolása. A Douvre-sikátoré rémitő volt. A sziklák oxydjai itt-ott megaludt vért utánzó vörös foltokat mutattak. Olyan volt, mint egy mészárszék pincéjének izzadmánya. Husoskamra volt a sziklában. A durva tengeri kő, mely különbözően szineződött, itt a sziklával keveredett fémcsapadékok bomlása által, ott a penész által, helyenként rémes bibort, gyanús földet, szétfröccsent vöröset mutogatván, fölkeltek a gyilkos és a kivégzés eszméjét. Az ember egy szoba meg nem száradt falát vélte benne látni, melyben gyilkosság történt. Azt lehetett volna mondani, hogy a kiirtott emberek hagytak rajta nyomot; az éles sziklán valami fölhalmozott haldoklás kifejezése ült. Némely helyen, mintha patakszana még a kiontott vér, a fal nedves volt és úgy látszott, lehetetlen ujjal megérinteni, anélkül, hogy véresen huzzuk vissza. Az öldöklés rozsdája látszott mindenütt. A párhuzamos, kettős sziklafal alján, a víz színén vagy a víz alatt szerteszét, vagy szárazon a törmelékben, roppant, kerek kavicsok heverték, némelyik skarlátvörös, mások feketék és ibolyakékek, hasonlítottak a belekhez; az ember friss tüdőt vagy rothadó májat vélte bennük látni. Azt lehetett volna mondani, hogy óriások hasát üritették ki ott. Hosszu, vörös szálak hálózta be a gránitot, melyeket gyászos izzadmányoknak lehetett tartani.

E látvány gyakori a tenger üregeiben.

V.

Egy szó az elemek titkos együttműködéséről.

Azok számára, akiket az utazás véletlenei egyidőre az oceán valamely szirtjének lakójává tettek, a szirt alakja éppen nem közömbös. Van gulaalaku szirt, egyetlen vízből kiálló orom; van gyűrűalaku szirt, mint egy nagy kövekből álló kör; van folyosószerű szirt. A folyosóhoz hasonló a legfélelmesebb. Nemcsak a válaszfalak között való lebegés és az összeszorított hullámok viharzása miatt, hanem az érthetetlen meteorológiai sajátságok miatt is, melyek mintha a nyílt tengeren lévő két szikla párhuzamosságából fejlődnek. E két egyenes penge igazi volta-készülék.

A folyosó fekvése fontos. A levegőre és a vízre való hatása származik belőle. A folyosószerű szirt gépiesen hat az árra és a szélre alakjával, delejesen függőleges síkjainak - lehet, hogy különböző - vonzásával, egymással ellentétes és szembenálló tömegeivel.

A szirteknek ez a természete magához vonz az orkánban szétszóródó minden dühöngő erőt és különös összpontosító hatalma van a vihar fölött.

Innen van a szirtek vidékén bizonyos hangsúlya a viharoknak.

Tudni kell, hogy a szél összetett. A szelet egyszerűnek hiszik, de éppen nem az. A szél nemcsak mozgató erő, hanem kémiai is; nemcsak kémiai, hanem delejes is. Megmagyarázhatatlan van benne. A szél inkább a villamosság, mint a levegő tünénye. Bizonyos szelek egyidőbe

esnek az északi fénnyel. Az Aiguilles-zátony szele, Dumont d'Urville bámulatára, száz láb magas hullámokat gördít. - *A naszád, mondja, nem tudta kire hallgasson.* - Az ausztrál-szelek igazi, beteges daganattá duzzasztják az oceánt és a tenger oly szörnyű lesz, hogy a vadak barlangjaikba menekülnek, hogy ne lássák. A sarki szelek másfélék; tele vannak jégtükkel és az északi szél, melyet nem lehet belélegzeni, visszatolja a havon az eszkimók szánját. Más szelek égetők. Ilyen az afrikai Samum, a kínai Typhon és az indiai Samiel; mintha démonokat neveznének meg. Megolvasztják a hegyek tetejét; egy vihar üveggé változtatta a Tolucca-vulkánt. Ez a meleg, tintaszínű, felhőkbe rontó forgószél mondatta a Védákkal: *Ime a fekete isten, aki elrabolja a vörös teheneket.* Mindezekben a tényekben érezhető a villamosság rejtelmes nyomása.

A szél tele van ezzel a rejtelemmel. Épp úgy a tenger is. Az is összetett; a határtalan víz alatt, melyet látunk, határtalan erők vannak, melyeket nem látunk. És bár mindennek összetétele, az oceán a legoszthatatlanabb és a legmélyebb.

Kiséreljétek meg számot adni magatoknak erről a kaoszról, mely oly nagy, hogy vizszinéig ér. Ez mindennek befogadója, a termékenyítés tartálya, az átalakulások olvasztótégelye. Össze- gyűjt és szétszór; fölhalmoz és magot vet; fölfal és teremt. Befogadja a föld minden csator- náját és gyűjti, mint a kincset. Szilárd a zátonyokban, folyékony az árban, légnemű a felhő- ben, láthatatlan a szélben, tapinthatatlan a párolgásban. Tömeg, mint anyag és elvont, mint erő. Kiegyenlítő és egyesítő a tüneményeket. A kombinációk végtelenségében egyszerű lesz. A keveredés és a zavar átlátszóvá teszi. Az oldható különféleség fölolvad az ő egységében. Annyi eleme dacára, maga az azonosság. Egy csöppje annyi, mint ő maga. Minthogy tele van viharral, ő az egyensúly. Plato táncolni látta a szférákat; különös, de való, hogy a földnek a nap körül való roppant keringésében, árával az apályával az oceán az egyensúlyozója.

A tenger egyetlen tüneményében valamennyi tünemény jelen van. A tengert fölszivja a forgó- szél, mint a lopó; a vihar szivattyú; villám épp úgy keletkezik a vízben, mint a levegőben; a hajókon tompa rázkódást éreznek, utána kénszag száll ki a láncok csatornáiból. A oceán forr. *Az ördög a katlanába tette a tengert,* mondta Ruyter. Bizonyos viharoknál, melyek az év- szakok fordulót és a teremő erők egyensúlyba jutását jellemzik, a tájékozódó hajók fényt sugároznak ki magukból és foszforos lángok mozognak a kötélzeten, úgy hogy a matrózok ki- nyújtott kézzel, röptükben próbálják elfogni a tűzmadarakat. A lissaboni földrengés után egy kemence lehelete hatvan láb magas hullámot vetett a város felé. Az oceán ingása összefügg a föld rengésével.

E mérhetetlen erők minden földindulást lehetővé tesznek. 1864 vége felé, száz mérföldnyire a Malabar-parttól, egyik Maldive-sziget elsüllyedt. Elmerült, mint egy hajó. A halászok, akik reggel elmentek, nem találták meg, mikor este visszatértek; alig tudták megkülönböztetni falvaikat a tenger alatt és ezuttal a bárkák voltak nézői a házak hajótörésének.

Európában, ahol, úgy látszik, a természet kötelességének tartja a civilizáció tiszteletét, ilyen események oly ritkán fordulnak elő, hogy lehetetlennek kell föltételezni. Mégis, Jersey és Guernesey valamikor Gallia testéhez tartoztak és e pillanatban, mikor e sorokat írjuk, a napéj- egyenlőség rohamra lerombolt egy sziklafalat Anglia és Skótszág határán, a Forth-öbölben.

E rémitő erők borzalmas keveredése sehol sem látszik annyira, mint a csalóka sarkvidéki szorosban, a Liliom-fjordban. A Liliom-fjord az oceán legfélelmesebb szirtsora. Ott tökéletes a szemléltetés. A norvég tengeren van, a szigorú Stavanger-öböl szomszédságában, az ötven- kilencedik szélességi fokon. A víz sűrű és sötét, benne a viharok időszaki láza. Ezen a vizen, e magányosság közepén, nagy, komor utca van. Senki utcája. Senki sem megy át rajta; semmiféle hajó sem kockáztatja meg. Tíz mérföld hosszú folyosó, háromezer láb magas falak között; ez a bejárat. Ennek a szorosnak szögletei, könyökei vannak, mint a tenger minden folyosójának, melyek sohasem egyenesek, minthogy a hullámok sodra teremti őket. A Liliom-

fjordban csaknem mindig nyugodt a víz, az ég derült; borzasztó hely. Hol van a szél? nem fönt. Hol a mennydörgés? nem az égből. A szél a tenger alatt van, a villám a sziklában. Időnkint megremeg a víz. Némely pillanatban, a függőleges sziklafal közepe táján, ezer vagy ezeröttszáz lábnyra a hullámok fölött, inkább a déli, mint az északi oldalon, anélkül, hogy felhő lenne az égen, hirtelen mennydörögni kezd a szikla, villám pattan ki belőle és visszatér, mint azok a játékok, melyek kinyulnak és összezsugorlanak a gyermekek kezében; kitágul és összehúzódik, belefuródik a szemközti lévő meredekbe, visszahúzódik a sziklába, újra előjön, újra kezd, megsokszorozza a fejeit és nyelveit, fölmered a csúcson, üt, ahova ér, megint előlről kezd, aztán komoran kialszik. A madarak röpte megszűnik. Semmi sem rejtelmesebb, mint ez a láthatatlan tűzéség. Egyik szikla támadja a másikat. A szirtek egymásra villámlanak. Ehhez a háborúhoz semmi köze az embernek. Két fal gyűlölködése az örvényben.

A Liliom-fjordban a szél párologássá válik, a szikla a felhő dolgát végzi és a mennydörgés olyan, mint a tűzhányó kitörése. Ez a különös szoros egy villamos üteg; elemei a két sziklafal.

VI. Istálló a lónak.

Gilliatt eléggé ismerte a szirteket ahhoz, hogy nagyon komolyan vegye a Douvret. Mindenekelőtt - mint mondtuk - az volt a fontos, hogy biztonságba helyezze a potrohot.

A kettős szirtsor, mely tekervényes vonalban nyújtózott a két Douvre között, itt-ott másokkal találkozott és ezeken a helyeken a folyosóba torkolló zsákutcákat, üregeket lehetett sejteni, melyek úgy csatlakoztak a fősíkátorhoz, mint a faágak a törzshöz.

A szirtek alsó részét hinárszőnyeg borította, a felsőt pedig zuzmó. A minden sziklán egyforma magasságig érő hinár mutatta a dagályban duzzadt tenger színvonalát. Azok a helyek, melyeket nem ért el a víz, ezüstösek és aranyosak voltak a tengeri gránit fehér és sárga zuzmójának tarkaságától.

Némely helyen kúpalaku csigák borították a sziklát, mint a kiütések. A gránit száraz daganata.

Más helyeken, mélyedésekben, ahol fölgyülemlett a finom homok, mely hullámos volt a fölületén, inkább a szélről, mint a habtól, néhány csomó kék bogáncs nőtt.

A zugokban, melyeket kevésbé vert a hullám, meglátszottak a tengeri sünn furta kis odúk.

Ez a tüskés kagyló, mely járni tud, ez az élő golyó, mely a tüskéin gurul, melynek a páncélja több mint tízezer művészi elhelyezett és összeforrasztott darabból áll, melynek száját, nem tudni, miért, *Aristoteles lámpájának* nevezik, a tengeri sünn kivájja a gránitot öt körmörszó fogával és elhelyezkedik a lyukban. Ezekben az üregekben találják meg a tengerigyümölcs-szedők. Négyfelé vágják és nyersen eszik, mint az osztrigát. Vannak, akik kenyeret mártogatnak ebbe a lágú husba. Innen a neve, *tengeri tojás*.

A fenék távoli ormai, melyeket az apály szabadon hagyott, éppen az Ember alatt kis öbl-félében végződtek, melyet csaknem minden oldalon körülvett a szirt. Ott nyilván lehetséges a horgonyvetés. Gilliatt megnézte ezt az öblöcskét. Patkóalaku volt és csak egyik oldalán, a keleti szélnek volt nyitva, ami ezen a vidéken a legkevésbé gonosz szél. A bezárt víz csaknem aludt. Használható öbl volt. Gilliattnak különben nem sok választása volt.

Ha Gilliatt ki akarta használni az apályt, sietnie kellett.

Az idő máskülönben állandóan szép és csendes maradt, A dolyfős tenger jókedvében volt.

Gilliatt lemászott, fölhozta a cipőjét, eloldotta a kötelet, belépett a bárkába és eltaszította a parttól. Evezve haladt kívül a szirtsoron.

Az Ember közelébe érve, megvizsgálta a kis öböl bejáratát.

Mindenki számára, aki nem tengerész, észrevehetetlen, az ár mozgékonyságában állandó redő jelezte az átjárót.

Gilliatt egy pillanatig tanulmányozta ezt a görbe, majdnem észrevehetetlen vonalat a hullámokban, kissé hátrább ment, hogy könnyebben evezhessen és helyesen válassza az irányt, aztán gyorsan, egyetlen evezőcsapással behatolt a kis öbölbe.

Megmérte a mélységet.

Horgonyvetésre valóban kitűnő volt.

A potroh ott védve lesz az évszak csaknem minden eshetősége ellen.

A legfélelmesebb szirteknek vannak ilyen békés zugaik. A szirteken található kikötők hasonlóak a beduin vendégszeretetéhez; becsületesek és biztosak.

Gilliatt olyan közel helyezte el a potrohot az Emberhez, amint csak lehetett, mindenesetre az összeütközés távolságán túl és lebecsátotta a két horgonyt.

Ezt végrehajtván, keresztbefonta karjait és tanácskozott önmagával.

A potrohot elszállásolta; ez megoldott probléma volt; de most jelentkezett a másik. Hová szállásolja el önmagát?

Két tanya kínálkozott: maga a bárka, az ő eléggé lakható fülkéjével és az Ember fönstikja, melyre elég könnyű volt fölkapaszkodni.

Mindkét tanyáról apály idején csaknem száraz lábbal elérhető volt a Durande a Douvre nyílásában.

De az apály csak egy percig tart, az idő többi részében a tanyát és a roncsot kétszáz öl választaná el. Uszni a szirt árjában nehéz; a tengerben pedig lehetetlen.

Le kellett mondania a potrohról is, meg az Emberről is.

Semmiféle alkalmas hely nem volt a szomszéd sziklákon sem.

Az alacsonyabb tetők napjában kétszer víz alá kerültek.

A magasabb ormokat szüntelenül érte a felszökő tajték. Barátságtalan mosdatás.

Hátra volt még maga a roncs.

Lehet-e tanyázni rajta?

Gilliatt remélte.

VII.

Fülke az utas számára.

Félórával később Gilliatt, visszatérve a hajóroncsra, fölment és leszállt a födélzetről a fedélközbe, onnan a hajófenékre és kimélyítette első látogatásakor tett futó vizsgálódását.

Az emelőhenger segítségével a Durande födélzetére húzta a csomagot, melyet a potroh rakományából csinált. Az emelő jó állapotban volt. A rudak sem hiányoztak a forgatásához. Gilliattnak csak válogatni kellett a törmelékben.

A romok közt talált egy vésőt, mely bizonyára az ács zsákjából hullott ki és eltette kis szerszámládájába.

Azonkívül - mert a szükségben minden számot tesz - kése is a zsebében volt.

Gilliatt egész nap dolgozott a roncsra, megszilárdította, egyszerűsítette és elhordta az omladékokat.

Mire beesteledett, rájött ezekre:

Az egész roncs remegett a szélben. A csontváz megreszketett Gilliatt minden lépésére.

Nem volt rajta más mozdulatlan és szilárd, csak a hajóteknőnek az a része, mely a sziklák közé szorult. Azon állt a gép is. Ott hatalmasan a gránithoz feszültek a gerendák.

Oktalanság lett volna elhelyezkedni a Durande-on. Tulterhelte volna; és a hajót ő megkönnyíteni akarta, nem megnehezíteni.

A roncsra támaszkodni épp ellenkezője lett volna annak, amit tenni akart.

A rom a legnagyobb gondozásra szorult. Haldokló beteg volt. Elég durván bánt vele a szél.

Már az is kellemetlen volt, hogy rajta kellett dolgozni. Az a nagy munka, amit a roncsnak szükségképen el kellett viselnie, bizonyára kifárasztotta, talán erején fölül.

Azután, ha valami baj történnék, mialatt Gilliatt a roncsra alszik, ez annyi lenne, mint vele együtt elsülyedni. Segíteni lehetetlen, minden elvesznék. Hogy segíthessen a roncsra, kívül kell lennie.

Kívül és mellette; ez volt a föladat.

A nehézség bonyolult volt.

Hol talál szállást ilyen föltételek mellett?

Gilliatt gondolkodott.

Nem maradt más hátra, mint a két Douvre. Nem látszottak valami kényelmesnek.

Alulról dudorodásfélét lehetett megkülönböztetni a nagy Douvre felső síkján.

A lapostetejű, álló sziklák, mint a nagy Douvre és az Ember, lefejezett ormok. Nagyon elterjedtek a hegységekben és az oceánon. Bizonyos sziklák, főleg azok közt, melyekkel a tengeren találkozunk, olyan sebhelyeket viselnek, mint a megsérült fák. Mintha fejszecsapás érte volna. Valóban alá vannak vetve az orkánnak, a tenger e favágójának.

Más, még mélyebb okai is vannak a földindulásnak. Azért van annyi seb ezeken az öreg gránittömbökön. Némelyik óriásnak hiányzik a feje.

Néha ez a fej, nem tudni, miért, nem esik le és bénán ott marad a csonka törzsön. Nem ritka ez a különös dolog. A Roque-au-Diable Guerneseyben, az Asztal az anweileri völgyben, a legmeglepőbb körülmények közt mutatják ezt a furcsa geológiai rejtélyt.

Valószínűen a nagy Douvre-rel is valami hasonló dolog történt.

Ha a magas tetőn látható, dudorodás nem természetes pupja volt a kőnek, akkor szükségképen valami ottmaradt töredéke a szétrombolt csucsnak.

Talán volt ebben a szikladarabban valami mélyedés.

Egy lyuk, melyben meghúzódhat; Gilliatt nem kívánt jobbat.

De hogyan éri el a tetőt? Hogyan menjen föl ezen a függőleges, tömör falon, mely olyan sima volt, mint a kavics, félig beburkolta a nyulós moszat takarója és olyan sikosnak látszott, mintha beszappanozták volna?

A Durande fedélzetétől legalább harminc lábnyira lehetett a tető.

Gilliatt kivette a szerszámosládából a csomós kötelet, a horognál fogva övébe akasztotta és mászni kezdett a kis Douvre csucsra felé. Minél följebb hágott, annál nehezebb lett az emelkedés. Elmulasztotta levetni a cipőjét és ez még bajosabbá tette a mászást. Nagy fáradtsággal ért a csucsra. Mikor elérte, egyenesen megállt. Alig volt annyi hely, hogy a két lábát letehesse. Itt nehéz lett volna tanyát ütni. Egy stylita megelégedett volna vele; a követelő Gilliatt azonban jobbat akart.

A kis Douvre a nagy felé hajolt, ami messziről úgy látszott, mintha köszöntené; a két Douvre között lévő hézag, mely husz láb lehetett alul, fölül nem volt több, mint nyolc-tíz láb.

Arról a helyről, ahová fölmászott, Gilliatt tisztábban látta a duzzadást, mely részben eltakarta a nagy Douvre felső síkját.

Ez a sík legalább három ölnyire emelkedett a feje fölé.

Mélység választotta el tőle.

Alatta a kis Douvre lejtője meredezett.

Gilliatt leoldotta övéről a csomós kötelet, gyors pillantással megbecsülte a távolságot és földobta a horgot a tetőre.

A horog megkapaszkodott a sziklába, aztán lesiklott róla. A csomós kötél, melynek végén volt a horog, visszahullott Gilliatt lábaihoz.

Gilliatt újra földobta a kötelet, még előbbre és célbavéve a gránitdaganatot, melyen repedéseket és sávokat vett észre.

A dobás olyan ügyes és pontos volt, hogy a horog megakadt.

Gilliatt megrántotta.

A szikla letört és a kötél újból lezuhant a meredekre Gilliatt alatt.

Gilliatt harmadszor is fölhajította a horgot.

A horog nem esett vissza.

Gilliatt megfeszítette a kötelet. Ellentállt. A horog megakadt.

Megkapaszkodott a tető valamelyik üregébe, melyet Gilliatt nem láthatott.

Most már arról volt szó, hogy rábizza-e az életét arra az ismeretlen támaszpontra.

Gilliatt nem habozott.

Minden sürgette. Menni kellett a legrövidebb uton.

Leszállni a Durande fedélzetére, hogy más intézkedéseket tegyen, majdnem lehetetlen volt. A lecsuszás valószínű, a lezuhanás csaknem bizonyos volt. Aki fölemelkedett, nem szállhat le.

Gilliattnak, mint minden jó matrónak, határozott mozdulatai voltak. Sohasem vesztegette az erejét. Csak arányos erőfeszítéseket tett. Ebből következtek a bámulatos erőkifejtések, melyeket rendes izmokkal hajtott végre; épp olyan karizma volt, mint akárkinek, de másmilyen szíve. Hozzácsatolta az erőhöz, a fizikai jelenséghez, az energiát, az erkölcsi jelenséget.

A tennivaló félelmes volt.

Elbocsátkozni, függni ezen a fonálon a két Douvre között, ez volt a kérdés.

Az önfeláldozás és a kötelesség történetében gyakran találkozunk ilyen kérdőjelekkel, melyeket ugylátszik a halál tett oda.

Megteszed? kérdi az árnyék.

Gilliatt mégegyszer megpróbálta megrántani a kampót; a horog jól tartott.

Gilliatt balkezét beburkolta a zsebkendőjébe, rátette a jobbmarkára, amellyel megragadta a kötelet, aztán egyik lábát előrenyujtván, másikkal jól elrugván magát a sziklától, hogy a lökés ereje megakadályozza a kötelet a forgásban, levetette magát a kis Douvre tetejéről a másik szikla oldalára.

A rázkódás nagy volt.

Gilliatt óvatossága ellenére a kötél megfordult és ő vállával ütközött a sziklához.

Onnan visszapattant.

Mikor rájuk került a sor, öklei verődtek a sziklához. A zsebkendő leoldódott, öklei lehorzsolódtak; jó, hogy nem törtek el.

Gilliatt egy pillanatra elszédülve függött.

De eléggé ura volt kábultságának, hogy el ne eressze a kötelet.

Kis idő telt el ingadozással és zökkenésekkel, míg meg tudta ragadni a kötelet lábaival is.

Magához térvén és megragadván a kötelet lábaival éppugy, mint kezeivel, lenézett.

Nem aggódott a kötél hossza miatt, melyet nem egyszer használt nagyobb magasságokhoz is. Valóban, leért a Durande földézetéhez.

Miután meggyőződött arról, hogy le tud ereszkedni, mászni kezdett.

Néhány pillanat alatt elérte a tetőt.

Soha más, mint szárnyas, oda még nem tette a lábát. A tetőt elborította a madártrágya. Szabálytalan trapézalakja volt a nagy Douvre-nak nevezett roppant gránithasáb metszetének. A négyszög közepe kivájt volt, mint a tál. Az esők műve.

Gilliatt különben jól sejtett. A trapéz déli sarkán kőhalom volt látható, valószínűen a leomlott csucs törmelékéből. Ezek a sziklák, óriási kockakövek, utat engedtek volna valami vadállatnak, ha odatévedt volna. Össze-vissza heverték és olyan hézagokat hagytak, mint a rostált kavics. Nem volt ott sem barlang, sem odu, hanem lyukak, mint a szivacsban. Egyik ilyen hézag befogadhatta Gilliattot.

Az odunak alja is volt, füből és mohából.

Gilliatt úgy fért bele, mint egy tokba.

A bejárat két láb magas volt. Befelé szűkült. Vannak kőkoporsók, melyeknek ilyen az alakjuk. A kőhalom délfelé dőlt, az odu tehát biztonságban volt a hullámok elől, de nyitva volt az északi szélnek.

Gilliatt jónak találta.

Két föladat megoldódott; a potroh kikötőbe jutott és neki volt szállása.

A szállás kitünősége abban állt, hogy a roncs közelében lehetett.

A kötél horga két szikla közé esett és ott szilárdan megkapaszkodott. Gilliatt mozdulatlaná tette, föléje helyezvén egy nagy követ.

Aztán habozás nélkül összeköttetésbe lépett a Durande-dal.

Ezentul otthon volt.

A nagy Douvre volt a lakása, a Durande a műhelye.

Jönni-menni, fölmászni, leereszkedni, semmi sem egyszerűbb ennél.

Hirtelen lepergett a csomós kötél a földélzetre.

Szép nap volt, a dolog jól kezdődött, elégedett volt, észrevette, hogy éhes.

Kicsomózta az élelmiszeres kosarat, kinyitotta a kését, levágott egy szelet füstölt marhahúst, harapott egyet a fekete cipójából, ivott egy kortyot az édesvizes korsóból és nagyszerűen megvacsorázott.

Derekasan dolgozni és derekasan ebédelni öröm. Ilyenkor a teli gyomor hasonlít az elégedett lelkiismerethez.

Vacsoráját elköltvén, még kissé világos volt. Fölhasználta arra, hogy sürgősen megkönnyítse a roncsot.

Azzal töltötte a nap egy részét, hogy kiválogassa a törmeléket. Félretett a gép szilárd tájékára mindent, ami még használható volt: fát, vasat, kötelet, vásznat. Ami hasznavehetetlen volt, a tengerbe dobta.

A potroh terhe, melyet a hengerrel a földélzetre huzott, akármilyen szükös volt is, akadályozta. Gilliatt észrevett egy fészekszerű mélyedést a kis Douvre falában, olyan magasságban, hogy a kezével elérhette. Gyakran látni a sziklákban ilyen természetes szekrényeket, igaz, hogy nem zártak. Azt gondolta, hogy rábizhatja készletét erre a fülkére. Alulra tette a két ládát, a szerzőszámot és a ruhását, a két zsákot a zabliszttel és a kétszersülttel és előre, talán nagyon is közel a széléhez - más helye nem volt - az élelmiszeres kosarat.

Gondja volt arra, hogy kivegye a ládából a báránybőrt, kámzsás gallérját és kátrányos lábszárvédőit.

Hogy a szél el ne ragadhassa, mikor a kötélén mászik, alsó végét hozzákötötte a Durande egyik keresztgerendájához.

A Durande-on sok nyílás volt, ezen a gerendán nagy volt a görbület és épp oly jól tartotta a kötelet, mint egy erős kéz.

Hátra volt még a kötélfelső vége. Helyes volt alul megerősíteni, de a meredek csucsán, ahol a kötélfelső találkozott a felső sík szélével, félő volt, hogy az éles szikla elfűrészeli.

Gilliatt kutatott a félretett törmelékhalomban és kivett belőle néhány vitorlavászon rongyot és egy öreg kötélrészletből néhány szál hosszú fonalat, melyeket a zsebébe dugott.

Tengerész kitalálta volna, hogy ezekkel a vászondarabokkal és fonállal be fogja bugyolálni a kötélhajtását a szikla szélén, hogy megelőzzön minden sérülést; ezt a műveletet bélelésnek nevezik.

Ellátván magát fehérneművel, fölhuzta a lábszárvédőket, zubbonya fölé a vállára vetette a gallért, a kámzsát sapkája fölé huzta, a birkabőr két lábát összekötötte a nyakán és eképen magára öltvén ezt az egész fegyvertárat, megmarkolta a kötelet, melyet most már erősen oda-rögzített a nagy Douvre oldalához és rohammal mászta meg a tenger e komor tornyát.

Gilliatt, feltört kezei miatt, fáradtan érkezett a tetőre.

Az alkony utolsó derengése kialudt. Éjszaka lett a tengeren. A Douvre tetején volt még egy kis világosság.

Gilliatt fölhasználta a maradék világosságot, hogy beburkolja a kötelet. Többsoros vászonkötéléket tett reá azon a helyen, ahol lehajlott a sziklán és erősen megkötözte minden rétegnél. Olyasféle készülék volt, mint amelyet a színésznők tesznek a térdükre az ötödik fölvonásbeli haldoklásokhoz és könyörgésekhez.

A bélést elkészítvén, a guggoló Gilliatt kiegyenesedett.

Néhány pillanat óta, mialatt a rongyokat a kötélre erősítette, különös zugást észlelt homályosan a levegőben.

Az esti csöndben roppant denevérszárnyak zajához hasonlított.

Gilliatt fölnézett.

Nagy, fekete kör keringett a feje fölött, a mély és fehér szürkületi égen.

Régi képeken látni gyűrűket a szentek feje fölött. Csakhogy azok aranyból valók sötét alapon; ez itt sötét volt világos alapon. Különös volt. Az ember a nagy Douvre éjszakai aureolájának mondta volna.

A kör közeledett Gilliatthoz, aztán távolodott; megszükölt, aztán kitágult.

Sirályok, halászmadarak, tengeri sasok, vihardarak voltak, egész felhője a meglepett tengeri madaraknak.

Valószínű, hogy a nagy Douvre volt a tanyájuk és most hazatérni készültek. Gilliatt elvette egyik szobájukat. A váratlan lakótárs nyugtalanította őket.

Embert soha sem láttak még ott.

Ez a rémült röpködés eltartott egy darabig.

Láthatóan arra vártak, hogy Gilliatt elmenjen.

Gilliatt elgondolkodva követte őket a tekintetével.

A keringő szárnyasok végre elhatározták magukat, a kör hirtelen csigavonallá változott és a tengeri sasok felhője leszállt a szirt másik végén, az Emberre.

Ott, ugylátszott, tanácskoztak és tárgyaltak. Gilliatt, elnyulva gránittokjában és egy követ téve párnául a feje alá, soká hallgatta a madarak beszédét, amint egymásután károgott mindegyik, mikor rákerült a sor.

Aztán elhallgattak és minden elaludt, a madarak az ő sziklájukon, Gilliatt is magáén.

VIII. IMPORTUNAEQUE VOLUCRES.

Gilliatt jól aludt. De fázott és ez időnként fölébresztette. Természetesen a lábaival fordult befelé és a feje volt a küszöbön. Nem volt arra gondja, hogy megszabadítsa ágyát a kavicsok sokaságától, melyek aztán nem aranyozták meg álmát.

Némelykor kinyitotta szemeit.

Bizonyos pillanatokban mély dörrenéseket hallott. A dagály volt, mely ágyulövéshez hasonló zajjal tört be a szirt üregeibe.

Egész környezete rendkívüli látományokra volt alkalmas; a rejtelem volt Gilliatt körül. Az éjszaka félrévületében úgy érezte, elmerült a lehetetlenségben. Azt mondta magában: álmodom.

Aztán újra elaludt és álmában az Utcasarkon, a Bravéesben, Saint-Sampsonban találta magát, hallotta Déruchette-et énekelni; a valóságban volt. Mig aludt, azt hitte, ébren van és él; mikor fölébredt, azt hitte, alszik.

Valóban ezentul álomban élt.

Az éjszaka közepén hatalmas zaj támadt az égen. Gilliatt homályosan, álmán keresztül vette tudomásul. Nyilván szél támadt.

Egyszer, mikor a hidegtől való borzongás fölébresztette, kissé jobban fölnyitotta a szempilláit. Nagy felhők voltak az égen; a hold lement és egy nagy csillag futott utána.

Gilliatt lelke tele volt eloszló álmokkal és az álom nagyítása összekeveredett a vad, éjszakai tájképpel.

Szürkületkor megdermedt és mélyen aludt.

A hajnal keltette föl hirtelen ebből a - talán veszélyes - álomból. Hálófülkéjébe besütött a fölkelő nap.

Gilliatt ásított, nyújtózott és kiugrott odujából.

Olyan mélyen aludt, hogy eleinte nem értett semmit.

Lassanként azonban annyira megértette a valóságot, hogy azt kiáltotta: Reggelizzünk!

Az idő nyugodt, az ég hideg és derült volt, nem voltak már felhők, az éjszaka seprője kitisztította a láthatárt, szépen kelt föl a nap. A második szép nap kezdődött. Gilliatt vidámnak érezte magát.

Levetette gallérját és lábszárvédőit, beletekerte a gyapjával befelé fordított báránybőrbe, összekötötte a tekercset egy darab kötéllel és belökte az odu mélyére, hogy megvédje, ha eső támadna.

Aztán megvetette az ágát, azaz kiszedte a kavicsokat.

Azután lecsuszott a kötélen a Durande földézetére és odafutott az üreghez, amelyben elhelyezte az élelmiszeres kosarat.

A kosár nem volt ott. Minthogy nagyon közel volt a széléhez, az éjszakai szél lelökte és a tengerbe dobta.

Ez mutatta a védekezés szándékát.

A szélnek bizonyos akarata, bizonyos gonoszsága kellett hozzá, hogy megkeresse ezt a kosarat.

Az ellenségeskedés kezdete volt. Gilliatt megértette.

Ha az ember a tenger mogorva meghittségében él, nehéz nem „valakinek” tartani a szelet és személyeknek a sziklákat.

Gilliattnak a kétszersültön és a zabliszten kívül nem maradt más segélyforrása, mint a kagylók, amelyekből a hajótörött táplálkozott, aki éhenhalt az Ember-szikla tetején.

Halászásra nem is lehetett gondolni. A hal ellensége az ütődéseknek, elkerüli a szirteket; a halászok fáradozásai a sziklák között, csak arra valók, hogy összetépjék a hálót.

Gilliatt néhány kagylót reggelizett, melyeket nagy vesződséggel választott el a sziklától. Csaknem eltörte a kését.

Miközben ezt a sovány reggelit fogyasztotta, furcsa zajt hallott a tenger felől. Odanézett.

A sirály- és jégmadárcsapat volt, mely szárnyát csattogtatva, bukfencezve, kiáltozva, vijjogva csapott le egyik alsó sziklára. Valamennyi ugyanazon pont körül hemzsegett. A csőrös, karmos csapat csipkedett valamit.

A valami Gilliatt kosara volt.

A kosár, melyet egyik csucsra vetett a szél, fölhasadt. A madarak rárohantak. Csőreikben mindenféle foszlányokat vittek. Gilliatt messziről fölismerte a füstölt marhahúst és a tökehalat.

A madarak is harcbaállottak. Nekik is volt módjuk a megtorlásra. Gilliatt elvette a szállásukat; ők elvették az ebédjét.

IX.

A szirt és fölhasználásának módja.

Egy hét mult el.

Noha az esőzések évszaka volt, nem esett, ami nagyon megörvendeztette Gilliattot.

Különben amire vállalkozott, legalább látszólag, fölülmulta az emberi erőt. A siker annyira valószínűtlen volt, hogy a kísérlet örülségnek látszott.

A megkezdett műveletek hamarosan megmutatják nehézségeiket és veszélyeiket. Senki sem azért kezd valamit, hogy lássa, milyen nehéz lenne bevégezni. Minden kezdet nehéz. Az első megtett lépés kérlelhetetlenül lerántja a leplet. A nehézség, amint megérintjük, szur, mint a tüske.

Gilliatt azonnal számolhatott volna az akadállyal.

A Durande gépének a hajótörésből való kimentéséhez - holott háromnegyedrészen már elsüllyedt -, hogy a siker némi reményével lehessen megkísérelni ilyen mentést, ilyen helyen, ilyen évszakban, egy csapat férfi kellett volna és Gilliatt egyedül volt; az ács és gépépítő mesterségek minden szerszáma kellett volna és Gilliattnak volt egy fűrésze, egy fejszéje, egy vésője és egy kalapácsa. Jó műhely és jó félszer kellett volna hozzá és Gilliattnak nem volt födele; készletek és élelem kellett volna, Gilliattnak pedig nem volt kenyere.

Aki látta volna Gilliattot ezen az első héten dolgozni a szirtek között, nem tudott volna magának számot adni, hogy mit akar Gilliatt csinálni. Ugy látszott, nem is gondol már a Durande-ra és a két Douvre-ra. Nem foglalkozott mással, csak ami a szirteken hevert; látszólag elmerült a kis töredékek kihalászásában. Fölhasználta az apályt, hogy megfossza a zátonyokat attól, ami a hajótörésből nekik jutott. Szikláról-sziklára ment, összegyűjtve, amit a tenger odavetett, a vitorlák foszlányait, kötél- és vasdarabokat, deszkaszilánkokat, beszakadt oldalakat, törött léceket, itt egy gerendát, ott egy láncot, amott egy csigát.

Ugyanakkor tanulmányozta a szirt kanyarulatait, de egyik sem volt lakható, Gilliatt nagy csalódására, aki fázott éjszaka a kötáblák hézagában, melyben a nagy Douvre tetején tanyázott és szeretett volna jobb padlásszobát találni.

Két ilyen mélyedés elég tágas volt; noha a természetes sziklapadló majdnem mindenütt ferde és egyenlőtlen volt, állni lehetett bennük és el is lehetett érni. Az eső és a szél szabadon érte őket, de a legmagasabb dagály sem jutott el odáig. A kis Douvre szomszédságában voltak és mindig elérhető távolságban. Gilliatt elhatározta, hogy az egyik raktár lesz, a másik kovácsműhely.

A kötél darabokat, amiket összegyűjthetett, kötegekbe, a vászondarabokat pedig csomagokba kötözte. Gondosan összefűzött mindent. Amint a dagály elérte ezeket a bálákat, a szirteken keresztül raktárába vonszolta. Egy mélyedésben emelőcsigát talált, melynek segítségével a legnehezebb gerendákat is fölemelhette. Ily módon sok láncdarabot húzott ki a tengerből, melyek szerteszét heverték a szirtek között.

Gilliatt szívós és meglepő volt ebben a munkában. Mindent véghezvitt, amit akart. Semmi sem állhat ellent a hangya makacsságának.

A hét végére Gilliatt rendbe rakta a vihar minden alaktalan törmelékét gránitraktárában. Külön sarokban voltak a vitorlakötelek és külön az árbockötelek; a vitorlatartó köteleket nem keverte össze a vitorlafordító kötelekkel; a fakapcsokat a lyukak száma szerint rendezte; a vitorlaszegő zsinórokat gondosan elkülönítve a törött horgonyok köteleitől, motringokba csavarta; a kerekeiket vesztett emelőket különválasztotta a csigáktól; a cövekek, pofák, kötelek, csigakerekek, gyűrűs kötelek, árbocvédő karikák, akasztóhorgok, pót-vitorlarudak mind külön helyet kaptak, ha a sérülés nem tette egészen tönkre őket. Az egész hajóváz, bordák, oszlopok, keresztgerendák, kötések, szarufák, tőkék, külön halmozódott föl; valahányszor lehetett, egymásután vitte oda a behorpadt oldalak deszkáit és nem keverte össze egymással a Durande legkisebb darbjait sem. Minden töredéknek megvolt a maga helye. Az egész hajóroncs ott volt osztályozva és megjelölve. Olyan volt, mint az elraktározott kaosz.

Nagy kövekkel lerögzített vitorla takarta be - nagyon lyukas volt, igaz - mindazt, aminek az eső árthatott.

Bármennyire összezuzódott is a Durande eleje Gilliattnak sikerült megmenteni a két emelőt háromkerekű csigáikkal.

Megtalálta az orrárbocot és nagy fáradsággal oldotta le róla a köteleit; nagyon odatapadtak, mert az emelőhengerrel feszítették reá száraz időben. Gilliatt mégis lefejtette, mert a vastag kötélnek nagy hasznát vehette.

Épp így fölszedte a kis horgonyt, mely fölakadt a fenék egy üregében és az apály szabadon hagyta.

Tangrouille fülkéjében egy darab krétát talált és azt gondosan eltette. Lehet, hogy meg kell majd jelölnie valamit.

Egy bőr tüzoltóveder és néhány elég jó állapotban levő dézsa egészítették ki a szerszámokat.

Egész maradékát a Durande köszénkészletének, áthordta a raktárba.

Nyolc nap alatt a törmelékek összegyűjtését befejezte, a szirtet megtisztította és a Durande-ot megkönnyítette. Nem maradt más a roncsra, csak a gép.

Az előrés oldalának az a darabja, mely még összefüggött a hátsó résszel, nem terhelte a vázat. Rajta függött, anélkül, hogy lehuzta volna, mert egy kőszálra támaszkodott. Különböző is széles volt és erős, nehéz lett volna fölhuzni és megtöltötte volna a raktárt. Ez az oldalrészlet olyan volt, mint egy tutaj. Gilliatt ott hagyta, ahol volt.

Gilliatt e munkában elmerülve, hiába kereste a Durande „bábját”. Ez is egyike volt azoknak a dolgoknak, melyeket a víz örökre elvitt. Gilliatt odaadta volna a két karját, ha megtalálhatja, - ha nem lett volna rájuk oly nagy szüksége.

A raktár bejáratánál két kiselejtezett halom látszott, egy vasrakás - jó lesz ujjakovácsolni - és egy rakás fa. Jó lesz tüzelőnek.

Gilliatt már hajnalban munkába állt. Az álom óráin kívül egy pillanatig sem pihent.

Az arra röpködő sirályok nézték, amint dolgozik.

X. A kovácsműhely.

A raktár elkészülvén, Gilliatt berendezte a kovácsműhelyt.

A második mélyedés, melyet Gilliatt kiválasztott, elég mély, tömlőszerű zug volt. Először az jutott eszébe, hogy maga helyezkedik el benne, de a folytonos és szeszélyes északi szél szüntelenül megujult ebben a folyosóban, úgy hogy le kellett mondania arról, hogy ott lakjék. Ez a szél adta a kovácsműhely eszméjét. Minthogy az üreg nem lehet a szobája, a műhelye lesz. Hasznát venni az akadálnak, nagy lépés a diadal felé. A szél ellensége volt Gilliattnak; Gilliatt arra vállalkozott, hogy szolgájátá teszi.

Amit bizonyos emberekről mondanak: - mindenre alkalmas, semmire sem jó -, elmondható a sziklaüregekre is. Nem váltják be, amit ígérnek. Ez a sziklaüreg fürdőkád, de kiengedi a vizét egy hasadékon; ez a másik szoba, de nincs mennyezete; amaz karosszék, de kőből.

Azt a kovácsműhelyt, amit Gilliatt be akart rendezni, a természet már kinagyolta; de megfékezni ezt a vázlatot annyira, hogy megszelidüljön, dolgozószobává alakítani ezt az odút, semmi sem volt keservesebb és bajosabb.

Két vagy három széles, tölcsérszerűen elhelyezett és egy keskeny hasadékból végződő szikladarabbal a véletlen hatalmas, alaktalan fújtató-félét alkotott, sokkal hatalmasabbat, mint azok a régi, nagy, tizenégy láb hosszú kovácsfújtatók, melyek minden lélegzésükkel kilencvennyolcezer hüvelyk levegőt fújtak ki. Ez itt egészen más volt. Az orkán arányai kiszámíthatatlanok.

Ez a tulságos erő akadály volt; nehéz volt szabályozni ezt a fuvást.

Az odúnak két alkalmatlansága volt; keresztül-kasul járt rajta a szél és a víz is.

Nem a tenger hullámai, hanem örökös csepegés, mely inkább szivárgáshoz, mint záporhoz hasonlított.

A sziklától szüntelenül visszapattanó, néha száz lábnál magasabb hullám végül megtöltött tengervízzel egy természetes kádat, mely az üreg uralta szikla felső részében volt. E medence fölöslege kissé hátrább, a meredekebb oldalon, körülbelül hüvelyknyi, vékony vizesést alkotott, mely négy vagy öt öl magasról hullott le. Az eső egy része is hozzájárult. Időnkint egy felhő zuditott áradatot ebbe a kimeríthetetlen és mindig kiömlő medencébe. Vize tengervíz, nem iható, sós, de tiszta volt. A vizesés finom cseppjei végiggurultak a mohán, mint a hajszálakon.

Gilliatt arra gondolt, hogy fölhasználja a vizet a szél fegyelmezésére. Egy tölcsér, két-három, gyalult deszkából sebtében összetákolta cső, ugyanolyan csap és egy alsó víztartóval alkalmazott dézsa segítségével, légszák és ellensúly nélkül, pusztán azzal, hogy szűk volt elől és szelelőlyukak voltak hátul, sikerült Gilliattnak - aki, mint említettük, kissé értett a kovács- és a gépészmesterséghez - a hiányzó kovácsfújtatót pótolnia.

Zablisztból ragasztót és fehér kőből tömést csinált. Ezzel a kőccel és ezzel a kovással meg néhány forgáccsal betömte a szikla valamennyi hasadékát, kivéve egy légcsapot, melyet a Durande jelzőmozarának gyújtócsövéből készített. Ezt a csövet vízszintesen vezette egy nagy kőlaphoz, ahova Gilliatt a kovácstüzet szánta. Egy darab kötélből való dugóval jól-rosszul el is zárhatta.

Ezután szenet és fát rakott Gilliatt a tüzhelyre, magához a sziklához ütvé az acélt, szikrát csalt egy marék kőcra és az égő kőccal meggyújtotta a fát és a szenet.

Kipróbálta a fújtatót. Nagyszerűen működött.

Gilliatt cyclopi büszkeséget érzett, mint a levegő, a víz és a tűz ura.

A levegő ura; valami tüdőfélét adott a szélnek, lélegzőkészüléket teremtett a gránitban és fújtatóvá változtatta a szelet. A víz ura; légszivattyút csinált a kis vizeséből. A tűz ura; a vízjárta sziklán lobogó lángot gyújtott.

Miután a mélyedés majdnem teljesen az ég alatt volt, a füst szabadon járhatott, befeketítve az előrehajló sziklát. E sziklák, melyek látszólag örökre a hab számára teremtek, megismerték a kormot.

Üllőnek nagy, sima kavicsot használt, melynek körülbelül megvolt a szükséges alakja és mérete. Nagyon veszélyes és törékeny alap volt ütések számára. A kötőmb egyik kerek és hegyes vége szükségből helyettesíthette az üllő kupalaku szarvát, de a másik, a gulaidomu szarv hiányzott. A barlanglakók ősi kőüllője volt. A víztől lesimitott fölülete csaknem olyan kemény volt, mint az acél.

Gilliatt megbánta, hogy nem hozta magával az üllőjét. Miután nem tudta, hogy a Durande-ot kettészakította a vihar, azt remélte, hogy megtalálja a hajóács szerszámain, melyeket rendszeren a hajófenék elején helyeztek el. De éppen az előrés hiányzott.

A két üreg, melyeket Gilliatt elhódított a szirttől, szomszédos volt. A raktár és a kovácsműhely összeköttetésben állott egymással.

Gilliatt minden este, munka után, egy darab vízbeáztatott kétszersültet, egy csigát vagy kagylót, vagy néhány tengeri gesztenyét vacsorázott, az egyetlen, amire a szirtok között vadászni lehetett, aztán dideregve fölmászott aludni odujába a nagy Douvre tetején.

Az az elvonság, melyben Gilliatt élt, még elfoglaltságának anyagiasságával is nőtt. A valóság nagy mértékben ijesztő. A testi munka, számtalan részletével együtt, nem szünteti meg a kábulatot, melyben benne találjuk magunkat és melyben azt tesszük, amit tétet velünk. A testi fáradtság rendszerint olyan szál, mely a földre huz; de a munka különossége, melyre Gilliatt vállalkozott, magában is bizonyos eszményi és félhomályos régiókban tartotta. Némely pillanatban úgy tűnt föl előtte, mintha a felhőkre ütne kalapácsával. Másik percben úgy látta, mintha a szerszámai fegyverek lennének. Az a különös érzése volt, hogy rejtett támadást előz meg, vagy utasít vissza. Kócot fonni, kihuzni egy vitorlából egy szálát, egymáshoz támasztani két deszkát, ez annyi volt, mint hadigépeket szerkeszteni. A mentés ezer apró gondja végül hasonló lett értelmes, alig titkolt és nagyon átlátszó támadások ellen való védekezéshez. Gilliattnak nem voltak szavai az eszmék kifejezéséhez, de az eszméket fölfogta. Mindig kevésbé munkásnak és mindinkább harcosnak érezte magát.

Állatszelistítő volt. Ezt majdnem megértette. Különös kibővülése volt ez szellemének.

Azonkívül körülötte a végtelenségig a kárbavesztett munka hatalmas álma terült el. Látni a kifürkészhetetlenben és a határtalanban az erők eloszlását, ez megzavarja az embert. Keressük a célt. A mindig mozgó messzeség, a fáradhatatlan víz, a buzgó felhők, a roppant homályos erőfeszítés, mindez a vonaglás rejtély. Mi az, amit ez az örök rezgés teremt? Mit alkotnak a szelek? Mit építenek ezek a lökések? Mit teremtenek ezek az ütközések, zokogások, üvöltések? Hová törekszik ez a tolongás? E kérdések örökösen hullámzanak, mint az ár és az apály. Gilliatt tudta, hogy mit tesz, de a végtelen nyugtalanságának rejtelve ostromolta homályosan. Az álmodozó Gilliatt öntudatlanul, gépiesen, mintegy parancsra, kényszerítve és áthatva, közé vegyítette saját munkáját a tenger csodálatos és haszontalan munkájába, anélkül, hogy más eredménye lett volna, mint az öntudatlan, csaknem vad káprázat. Hogyan is lehetne megállni, hogy ne fürkésszük a munkás, rettentő hullám titkát, ha benne vagyunk? Hogyne elmélkednénk - amennyire a tünődés lehetséges - az ár ingadozásán, a tajték dühén, a szikla észrevehetetlen kopásán, a négy szél eszeveszett lihegésén? Mily rémitő gondolat az örök újrakezdődés, a kimeríthetetlen oceán, a Danaidák felhői, mindez a fáradtság semmiért!

Semmiért? Nem. De csak te tudod, óh Ismeretlen, hogy miért.

XI. Fölfedezés.

A part szomszédságában levő szirtet néha fölkeresik az emberek; a szabad tenger szirtjét soha. Mit keresnének ott? Ez nem sziget. Élelemre nem számíthatnak, sem gyümölcsfákra, sem legelőre, sem állatokra, sem iható vízre. A kopárság ez a magányosságban. Szikla, vízből kiemelkedő, meredek falakkal és vizalatti csucsokkal. Mást nem lehet ott találni, mint hajótörést.

Az ilyen szirtek, melyeket a régi tengerésznyelv *Isolé*-nek nevez, igen különös helyek. A tenger ott egyedül van. Azt tesz, amit akar. Semmi földi jelenség nem nyugtalanítja. Az ember megdöbbsenti a tengert; a tenger dacol vele; eltitkolja előtte, ki ő és mit cselekszik. A szirt körül biztonságban van; ide nem jön az ember. Az ár monológját semmi sem zavarja. Dolgozik a szirten, kijavítja a sérüléseit, kihegyezi a csucsait, fölborzolja, helyükre illeszti, karban tartja őket. Átfurja a sziklát, lehántja a lágy követ, csupasszá teszi a kemény sziklát, letépi a hust, ott hagyja a csontokat, turkál, boncol, fur, vájkál, csatornáz, összeköti a belső folyosókat, sejtekkel tölti meg a szirtet, nagy méretekben utánozza a szivacsot, kivájja belülről, vési kívülről. E hegységben, mely az övé, barlangokat, szentélyeket, palotákat készít magának; valami szörnyű és pompázó élet van benne uszó növényekből, melyek harapnak és szörnyetegekből, melyek gyökeret vernek; a víz homályába rejti ezt a hátborzongató nagyszerűséget. A magányos szirten semmi sem figyel, semmi sem kémlel, semmi sem zavarja, ott kitarja rejtelmes, az ember számára fölfoghatatlan oldalát. Ott helyezi el élő és rémületes kiválasztottjait. Minden ott van, ami a tengerben ismeretlen.

A vízbenyuló nyelvek, fokok, hegyláncok, szirtek, zátonyok, ismételjük, valódi épületek. A geológiai alakulat csekélység, összehasonlítva az oceán alakulataival. A szirteket, a hullámok otthonát, a tajték e sirboltjait, guláit az a rejtelmes művészet teremtette, melyet e könyv szerzője valahol a Természet Művészetének nevezett és rendkívüli stílusuk van. A véletlen szándékosnak látszik bennük. Ezeknek az építményeknek igen változatosak a formáik. Megvan bennük a korallzátonyok szövvénye, a katedrálisok fönsége, a pagodák különössége, a hegyek terjedelme, az ékszerek finomsága, a sirboltok borzalma. Sejtjei vannak, mint a darázsfészeknek, odúi, mint az állatseregletnek, alagutjai, mint a vakondturásnak, tömlőcei, mint a sáncoknak, leshelyei, mint a táboroknak. Vannak kapui, de eltorlaszoltak, oszlopai, de azok csonkák, tornyai, de azok ferdék, hidjai, de azok töröttek. Kérlelhetetlen részekre oszlik; emez itt csak a madarak számára való; amaz csak a halak számára való. Nem lehet keresztülhatolni rajtuk. Építészeti alakjuk változó, zavaros, megerősíti és tagadja a statikát, megtörik, hirtelen félbenmarad, boltívben kezdődik, gerendában végződik; Enkelados titán a kőművese. Rendkívüli mozgató erő helyezi oda megoldott problémáit. Iszonyu függő sziklák fenyegetnek, de nem zuhannak le. Nem tudni, mi tartja ezeket a szédítő építményeket. Mindenütt előredőlés, vaknyílások, hézagok, értelmetlen függelékek; fölfoghatatlan e bábeli zürzavar törvénye; az Ismeretlen nem számít ki semmit és minden sikerül neki; az összevissza egymásra rakott sziklákból szörnyű emlékmű lesz; semmi logika, hatalmas egyensúly. Több mint szilárdság, ez az örökkévalóság. De ugyanakkor rendetlenség is. Mintha a hullámok tolongása átmenne a gránitba. A szirt a megkövesedett vihar. Semmi sem indítja meg jobban a lelket, mint ez a szilaj architektúra, mely mindig omlik és mindig áll. Itt minden segíti és minden gátolja egymást. A vonalak harca ez, melyből épület származik. Fölismerhető benne a két viszálykodó, az oceán és az orkán.

Ennek az építészetnek rettentő mesterművei vannak. A Douvre-szirt is ilyen volt.

Ezt a tenger tervezte és borzalmas szeretettel végrehajtotta. A harapós víz nyalta. Iszonyu, áruló, sötét és üregekkel teli volt.

Egész érrendszere volt tengeralatti, elágazó üregekből a kikutathatatlan mélységben. E kibogozhatatlan hasadékok több nyílása apály idején szárazon volt. Be lehetett menni. Mindenkinek saját kárára és veszélyére.

Gilliattnak a mentés érdekében ki kellett kutatnia mindezeket a barlangokat. Egyet sem talált, mely ne lett volna félelmes. Mindenütt az üregekben - az óceán tulzó méreteivel - az a mészárszék- és vágóhidszerű látvány jelentkezett, mint a két Douvre között. Aki sohasem látta ilyesfajta üregekben, az örökös gránitfalon, a természet e borzalmas freskóit, az nem alkothat fogalmat róla.

Ezek a kegyetlen barlangok alattomosak voltak, nem lehetett bennük késni. A dagály megtöltötte őket szinig.

Csigák és tengeri növények árasztották el őket.

Elborították a vizmosta kavicsok, melyek halmokba verődtek a boltozatok alatt. Sok ilyen kavics egy tonnánál nehezebb volt. Mindenféle méret és szín előfordult köztük; a legtöbb véresnek látszott; némelyiket belepte a szőrös és ragadós moszat, azok nagy, zöld vakondoknak látszottak, melyek a sziklát vájják.

Több odu hirtelen zsákutcában végződött. Mások, mint valami rejtelmes keringés ütőerei, kanyargó, sötét hasadékokon benyultak a sziklába. Az örvény utcái voltak. E hasadékok minduntalan összeszűkültek, ember nem tudott végigmenni. A meggyújtott szövétnek szivárgó homályba világított.

A fürkésző Gilliatt egyszer elkalandozott egy ilyen hasadékban. Az apály órája alkalmas volt. Szép, nyugodt, derült napon történt. Nem kellett félni a tenger semmi váratlan eseményétől, mely súlyosabbá tehetné volna a kockázatot.

Kétféle szükség vezette Gilliattot ezekben a kutatásokban: a mentéshez használható törmeléseket és saját táplálkozásához rákokat keresni. A kagylók kezdtek kifogyni a Douvre-ban.

A hasadék szűk volt, az átjutás majdnem lehetetlen. Gilliatt világosságot látott mögötte. Erőlködött, huzódott, csavarodott, amennyire birt és előrehatolt, amennyire lehetett.

Anélkül, hogy sejtette volna, éppen annak a sziklának a belsejében volt, melynek Clubin nekivezette a Durande-ot. Gilliatt éppen a csucs alatt állt. A kívül meredek és megközelíthetetlen szikla belül üres volt. Folyosói, aknái és szobái voltak, mint egy egyiptomi király sirjának. Ez a barlang a legszövevényesebb volt ez utvesztők között, melyeket a víz, a fáradhatatlan tenger vájt ki. E tengeralatti pince nyilván nem egy nyíláson közlekedett a mérhetetlen vízzel. E nyílások közül egyesek a víz színén tátongtak, mások mélyenfekvő tölcsérek voltak. Egészen közel történt, hogy Clubin a tengerbe ugrott, de Gilliatt nem tudta.

Ebben a krokodil-hasadékban - ahol krokodiloktól, igaz, nem kellett félni - kigyózott, kuszott előre Gilliatt. Homlokát beverve hajlongott, kiegyenesedett, elvesztette lábai alól a talajt, újra talpra állt; keservesen haladt előre. Lassankint a tömlő kitágult, félhomály jelent meg és Gilliatt hirtelen rendkívüli üregbe jutott.

XII.

A tengeralatti építmény belseje.

A kevés világosság éppen jókor jött.

Ha még egy lépést tesz, Gilliatt feneketlen vízbe zuhan. Ezek a barlangi vizek olyan hidegek és olyan hirtelen megbénítanak, hogy gyakran a legjobb uszók is benne maradnak.

Különben nincs mód fölkapaszkodni a sziklafalakon, melyek közé mintha befalazták volna.

Gilliatt hirtelen megállt. A repedés, melyből kilépett, keskeny és nedves kiszögellésben végződött, mintha a meredek sziklafal párkánya lett volna. Gilliatt a sziklához támaszkodott és körülnézett.

Nagy barlangban volt. Olyasvalami volt a feje fölött, mint egy roppant koponya belseje. Ez a koponya látszólag nemrég száradt ki. A szikla repedéseinek idegzete a csontüreges rostjainak és varratainak csipkés elágazásait utánozta a boltozaton. Mennyezete kő, padlója víz; az apálynak a barlang négy fala közé szorított hullámai mozgó kőlapokhoz hasonlítottak. A barlang minden oldalán zárt volt. Hézag, szelelőlyuk nem volt rajta, sehol egy rés a falon, sehol egy repedés a boltozaton. A világosság alulról jött a vizen keresztül. Komor ragyogás volt.

Gilliatt, kinek pupillái kitágultak a sötét folyosón való keresztülyomulás alatt, mindent látott ebben a félhomályban.

Ismerte, mert gyakran járt oda, a jersey-i Plémont barlangjait, a guernesey-i Creux-Maillé-t, a serk-i Boltot, melyet a csempészek ott elhelyezett portékáiról neveztek így; de e csodálatos üregek közül egyik sem volt hasonlítható ahhoz a földalatti és vizalatti teremhez, melybe most lépett.

Gilliatt maga előtt a víz alatt valami boltívfélét látott. E hullámvája, természetes csucsiv ragyogott mély, fekete talapzatán. Ezen a vizalatti tornácon át jutott a világosság a nyílt tengerről a barlangba. Különös fény, melyet az elsüllyedés nyújt.

A világosság szétterült a hullámok alatt, mint egy széles legyező és visszaverődött a szikláról. Ez a víz áthatlanságában hosszú, egyenes szalagokra oszló sugárzás, mely egyik vagy másik kiszögelléstől elhomályosult vagy megvilágosodott, olyan volt, mintha üveglemezek választották volna szét. Világosság volt e pincében, de ismeretlen világosság. Semmi sem volt ebben a derengésben a mi világosságunkból. Azt hitte az ember, hogy egy másik planétára jutott. A világosság rejtelmes volt, egy szfinx-szem zöld fényének lehetett volna mondani. Az üreg egy halálfej óriási és ragyogó belsejét mutatta; a boltozat a koponya, a boltív a száj; a szemgödrök hiányoztak. Ez a száj, melyen ki- és bejárt az ár és apály, a külső sikra tátongva világosságot nyelt és keserűséget hányt. Bizonyos értelmes és gonosz lények hasonlítanak hozzá. A tengervíz üvegszerű, vastag rétegével elrekesztett tornácon áthatoló napsugár zöld lett, mint az Aldebaran sugara. A víz, megtelve ezzel a fénnel, olyan lett, mint a folyékony smaragd. A tengeri algák hallatlanul finom fajtája lepte be lágyan az egész üreget. A boltozat, csaknem koponyaszerű karéjaival, az idegek elágazásához hasonló kanyarulataival a chrysopras halvány visszfényt viselte. A víztükör cikkázása a mennyezetre verődve, szüntelenül kitáguló és összehúzódó aranyfoltokban rejtelmes táncot járt. Kisérteties benyomást keltett; a lélek megkérdezte magában, milyen zsákmány, vagy miféle várakozás tette ily vidámmá az élő tűz e nagyszerű sugarát. A boltozat domborulatairól és a szikla egyenetlenségeiről hosszú, finom növényzet függött, melynek gyökerei valami felsőbb vízmedencébe értek és minden szál végéről egy-egy vízcsepp, egy gyöngyszem pergett le. A gyöngyök halk csobbanással hullottak az örvénybe. Kimondhatatlanul megragadó volt. Nem lehet elképzelni bűbajosabbat és nem lehet találni gyászosabbat.

Az elégedett Halál valamelyik palotája volt.

XIII.

Ami ott látható és ami sejthető.

Kápráztató homály; ilyen volt e meglepő hely.

A tenger lüktetése érezhető volt ebben az üregben. A külső ingadozás földuzzasztotta és leapasztotta a belső medence vizét a lélegzés szabályosságával. Ebben a nagy, zöld nyílásban egy rejtelmes lelket lehetett sejteni, mely csöndesen emelkedett és süllyedt.

A víz bűvösen átlátszó volt és Gilliatt elmerült párkányokat, kiugró sziklák lapjait pillantotta meg különböző mélységekben, mindig sötétebb és sötétebb zöld színben. Néhány sötét üreg nyilván kifürkészhetetlen volt.

A tengeralatti tornác két oldalán elmosódó, alacsony, sötétséggel teli boltozatok kis melléküregeket jeleztek, a központi barlang mellékhelyiségeit, melyek nagyon alacsony apály idején talán elérhetők voltak.

A mélyedéseknek ferde mennyezetük volt. Apró, néhány láb széles partok rejtőztek e lejtők alá.

Itt-ott egy ölnél hosszabb növények hullámzottak a víz alatt, mint a haj a szélben. A hinár egész erdejét lehetett sejteni.

A vízben és a víz fölött a barlang egész falát, tövétől-hegyéig, a boltozattól le, amig eltűnt a láthatatlanban, teljesen betakarták az oceán csodálatos virágai, melyeket oly ritkán látott emberi szem, hogy a régi, spanyol hajósok *pradeiras del mar*-nak (*a tenger csodái*) nevezték. Hatalmas moha takarta és tulozta az olajzöld minden árnyalatában a gránit dudorodásait. Minden párkányról a hinár vékony, tarka rojtjai függtek, melyekből a halászok időjósolt készítenek. Az üreg tompa lehellelte rázta a sugárzó szíjakat.

E növényzet alatt rejtőztek és mutatkoztak egyszerre az oceán kincsesládájának legritkább ékszerei, a legcsodálatosabb kagylók. A patellák héjai, mint parányi kunyhók tapadtak mindenütt a sziklához, apró falvakat alakítván, melyeknek utcáin oscabrionok, a tenger e skarabeusai mászkáltak. Minthogy kavics nehezen kerülhetett a barlangba, a kagylók menekültek oda. A kagylók nagy uraságok, akik csupa himzés, csupa sujtás ruháikban kerülnek a durva és műveletlen kavicsokkal való érintkezést. A kagylók csillogó tömegének leirhatatlan sugárzásán keresztül némely helyen, a víz alatt, az aranynak, az azurnak és a gyöngyháznak keverékét lehet sejteni a víz minden árnyalatában.

A barlang falán, a dagály színvonalán kissé felül, nagyszerű és különös növény vonult végig, mint a hinárkárpit szegélye. Ez a rostos, dus, kibogozhatatlanul kanyargós, majdnem fekete növény széles, sötét és zürzavaros felületeket mutatott, teletüzdelve megszámlálhatatlan, apró, világoskék virágokkal. A vízben, mintha meggyulladnának ezek a virágok, az ember kék parazsat vél látni. A víz fölött virágok, a víz alatt szafírok; úgy hogy az emelkedő ár, mikor elárasztja az ilyen növényekkel ékesített barlang alját, karbunkulusokkal borítja be a sziklát.

A tudó módjára földuzzadó víz minden pihegésére fölragyogtak a vízbeérő virágok és minden sülyedésére kialudtak. Mélabus hasonlóság a végzettel: a belélegzés az élet, a kilehelés a halál.

A barlang egyik csodája a szikla volt. A kő, mely egyszer falat, máskor boltozatot, majd gerendát vagy pillért alkotott, helyenkint durva és csupasz volt, helyenkint pedig, egészen közel, a legfinomabb vésésekkel munkálta meg a természet. Valami, amiben sok volt a szellem, belevegyült a gránit tömör ostobaságába. Micsoda művész az örvény! Egyik ilyen szögletesre hasított falrészlet, tele emberi testhez hasonló domborulatokkal, hatalmas domborművet ábrázolt; e felhőszerű szoborba beleálmodhattunk egy Prometheust Michel Angelo számára. Látszott, hogy a lángész néhány vésőtaszítással befejezhette volna, amit az óriás kezdett. Némely helyen damaszkszerű volt, mint egy szaracén pajzs, vagy vésett, mint egy florenci medence. Voltak mezők benne, mintha korinthusi bronzból lettek volna, arabeszek, mint egy moshé ajtaján, homályos és valószínűtlen karmolások, mint a runok. Csavarodó növénykacsok és indák kereszteződtek az arany zuzmó fölött és betakarták a filigránokat. E barlang alhambrával szövődött össze. A vadság és az ötvösség találkozott a véletlen felséges és alaktalan épületében.

Nagyszerű tengeri moha borított bársonyt a gránit szögleteire. A lejtőket nagyvirágú folyondárok füzerei diszítették oly ügyesen, hogy nem estek le és oly szépen, hogy értelmesnek látszottak. Furcsa kuszónövények bokrai helyezkedtek el ötletesen és izléssel. Mindaz a kacérság, ami egy barlangban lehetséges, föltalálható volt. A meglepő, édeni világítás, mely a víz alól jött, e tengeri félhomály és paradicsomi sugárzás, álomszerűen eloszlóvá tett minden vonalat. Minden hullám egy-egy prizma volt. A tárgyak körvonalai e szivárványszínű hullámzástól megszíneződtek, mint a nagyon domboru optikai lencsék; a napfény szellemei lebegtek a víz alatt. E hajnali átlátszóságban elmerült szivárványok darabjainak sodródását vélte látni a szem. Más helyeken azonban bizonyos holdfény volt a vízben. Ugy látszott, mindez a ragyogás azért keveredett össze, hogy valamit vakká és éjszakává tegyen. Nincs zavaróbb és rejtelmesebb, mint ez a pompa ebben a barlangban. Varázslat uralkodott benne. A szeszélyes növényzet és az alakatlan rétegek összeillők voltak és harmóniát támasztottak. Szerencsés egyesülése a vad dolgoknak. Az ágak úgy kusztak föl, hogy alig érintették a falat. A nyers szikla és a vadvirág cirógatták egymást. A tömör pilléreket törékeny, reszkető füzérek koronázták és azok kötötték össze egymással - az ember tündérújjakra gondolt, melyek behemótok talpát csiklandozzák -, a kő tartotta a növényt és a növény, szörnyű kecsesen, átölelte a sziklát.

Ennek a rejtelmesen összeillesztett idomtalanságnak valami souverain szépség lett az eredménye. A természet művei, melyek nemkevésbé magasrendűek, mint a lángész alkotásai, korlátlanok és tiszteletetkeltők. Váratlanságuk a lélek által föltétlen urrá lesz fölöttünk; megfontolást érzünk meg bennük, mely független az embertől és sohasem megragadóbbak, mint mikor nagyszerűt teremt a rettentőből.

Ez az ismeretlen barlang ugyyszólván - ha szabad ilyen kifejezést használni - tulvilági volt. Az a bámulat lett urrá az emberen, ami a legváratlanabb előtt. Az apokalipszis fénye töltötte meg ezt a földalatti üreget. Nem lehetett egészen biztosan tudni, létezik-e valóban ez a dolog. A lehetetlenből kölcsönvett valóság volt a szemünk előtt. Az ember nézhette, megérinthette, benne volt; csak éppen elhinni volt nehéz.

Világosság volt az, ami a tengeralatti ablakon jött be? Víz volt az, ami e sötét medencében ringott? E boltozatok és tornácok nem az ég barlangot utánzó felhői voltak-e? Miféle kő van a lábunk alatt? Nem fog-e szétoszolni és füstté válni ez a támasz? Miféle kagylóékszerek azok, amiket homályosan látunk? Milyen messze vagyunk az élettől, a földtől, az emberektől? Mi ez a sötétségbe keveredő varázslat? Hallatlan, csaknem szent megindultság, melyhez hozzájárult a vizalatti növények csöndes nyugtalansága.

A hosszukás barlang végén, egy különösen tökéletes metszésű ciklopi boltív alatt, majdnem homályos mélyedésben - barlang a barlangban, szentély a szentélyben -, zöld világosságnak templomi függönyhöz hasonló rétege mögött kőköcka állt ki a vízből oltárhoz hasonlóan. A követ minden oldalon víz vette körül. Ugy látszott, mintha egy istennő készülne leszállni reá. Az ember nem állhatta meg, hogy oda ne álmodjon a boltozat alá, az oltárra, valamely örökké merengő, égi meztelenséget, mely az ember beléptére eltűnik. Nehéz volt elgondolni ezt a főséges fülkét beleülő látomány nélkül; a jelenség, melyet földidézett az álmodozás, magától jött létre; szűz világosság derengése az alig sejtett vállakon, a hajnalpirban fürdő homlok, olimpusi arc tojásdad körvonala, rejtelmes keblek kerekése, szemérmes karok, fölbomló haj a pirkadásban, leirhatatlanul formált csipők halványsága a szent ködben, sellőidomok, szűz tekintet, a tengerből kiszálló Vénusz, a kaoszból kilépő Éva; ezt a képet lehetetlen volt oda nem álmodni. Szinte valószínűtlen, hogy nem látszott semmi kísértet. Nyilván épp az imént volt ezen az oltáron egy egészen meztelen nő, akiben egy csillag él. Egyenesen álló, eleven fehérséget képzelt az ember erre a talapzatra, melyről kimondhatatlan elragadtatás sugárzott. A lélek elképzelte e barlang néma imádatában egy Amphitritet, Thetist, Dianát, az eszmény

sugárzásból alakított szobrát, amint szeliden nézi a homályt. Ő volt, aki eltávozván, a barlangban hagyta ezt a fényességet, csillagtestének illatos világosságát. A látomány káprázatosága nem volt már ott; alakja, mely arra termett, hogy csak a láthatatlan láthassa, nem mutatkozott, de érezni lehetett; érezhető volt a kék remegése. Az istennő nem volt ott, de az istenség ott volt.

Pedig a barlang látszólag az ő számára teremtdött. Az ő kedvéért, ennek az istenségnek, a gyöngyház e tündérének, a szelek királynőjének, e habokból született bájnak a kedvéért építették ájtatosan e földalatti csarnokot - legalább azt képzelhette az ember -, hogy ez isteni jelenség körül soha semmi meg ne zavarhassa a homályt, mely tisztelet és a csöndet, mely fenség volt.

Gilliatt, ki természetlátó volt, zavaros megindultsággal álmodozott.

Egyszerre, néhány lábnyira alatta, a folyékony drágakőhöz hasonló víz varázslatos átlátszóságában, valami kimondhatatlant látott. Hosszu rongy mozgott a ringó hullámokban. A rongy nem lebegett, hanem uszott; volt célja, valahova ment sebesen. A foszlány hasonlított a sok-hegyü bohócsipkához; ezek a csucok petyhüdten hullámzottak; úgy látszott, le nem áztatható por lepi. Több mint szörnyű, förtelmes volt. Rejtélyes dolog volt; élő lény lehetett, ha nem volt látszat. A barlang homályos része felé törekedett és ott eltűnt. A víztömeg elsötétült fölötte. Az árnykép elsiklott és eltűnt, vészjóslóan.

MÁSODIK KÖNYV. A MUNKA.

I.

Segélyforrásokat talál, akinek minden hiányzik.

A barlang nem egykönnyen eresztette ki az embert. A behatolás nem volt kényelmes, a távozás még bajosabb volt. Gilliatt mégis kijutott, de nem tért többé vissza. Semmit sem talált abból, amit keresett és nem jutott ideje arra, hogy kíváncsi legyen.

Habozás nélkül üzembe helyezte a kovácműhelyt. A hiányzó szerszámokat megcsinálta maga.

Tüzelőt a roncs szolgáltatott, mozgatóerőt a víz, üllőül egy kő, mesterséget ösztöne nyújtott, hatalmat az akarata.

Gilliatt buzgón hozzálátott komor munkájához. Az idő kedvezett. Állandóan száraz volt és a napéjegylenlőség alig látszott rajta. Március hónap nyugodtan kezdődött. A napok hosszabbak lettek. Az ég kékje, a végtelen tenger mozgásának hatalmas szelidsége, a dél derűje, úgy látszott, minden rossz szándékot kizár. A tenger vidáman csillogott a napfényben. Előzetes hizelgés fűszerezi az árulásokat. Az ilyen hizelgésekben a tenger éppen nem fősvény. Ha ezzel az asszonnyal van dolgunk, óvakodnunk kell a mosolyától.

Kevés szél fujt; a hidraulikus fújtató annál jobban működött. Tulságos szél inkább akadályozta, mint segítette volna.

Gilliattnak volt fűrésze; reszelőt maga készített magának; a fűrészsel megtámadta a fát, a reszelővel a fémeket; ezeket aztán megtoldotta a kovácsok két vaskezelével, a harapófogóval és a csipővassal; a harapófogó szorít, a csipővas tapint; egyik úgy működik, mint a marok, a másik, mint az ujj. A szerszámok szervek. Gilliatt lassankint segítőket teremtett magának és megszerkesztette a fegyverzetét. Egy darab dongából szélfogót csinált a tüzhelyére.

Egyik legfőbb gondja volt a csigák kiválogatása és kijavítása. Jókarba hozta a tokokat és az emelőcsigák kerekeit. Levágta a gerendák törött szilánkjait és egyenesre faragta a végeiket; szükségből rendelkezésére álltak a fölraktározott ács-anyagok, amelyeket alakjuk, méreteik és rendeltetésük szerint készített el, egyik oldalon a tölgy, másikon a fenyő, a görbe darabok, mint a bordák, elkülönítve az egyenes daraboktól, mint a gerendák. Ez volt az ő támasztó- és emelőtartálékja, amelyre adandó pillanatban nagy szüksége lehetett.

Aki emélszerkezetet szándékozik készíteni, lássa el magát gerendákkal és csigákkal; de ez sem elég, kötél is kell hozzá. Gilliatt kijavította a nagy köteleket. Kiterítette az elszaggatott vitorlákat és sikerült róluk kitűnő szegélyező zsinegeket lefejtetni, amelyeket összesodorva, a kötelek végéhez kötözött. Csakhogy az ilyen toldalékok könnyen korhadtak, sietni kellett a kötelek fölhasználásával. Gilliatt csak fehér kócot használhatott, mert nem volt kátránya.

Helyreállítván a köteleket, kifoldozta a láncokat.

Hála az üllőt helyettesítő kő egyik végének, kovácsolhatott durva, de erős gyűrűket. E szemek segítségével egymás végéhez erősíthette és hosszúra nyújthatta a törött láncdarabokat.

Egyedül, segítség nélkül kovácsolni több, mint bajos. De mégis célhoz ért. Igaz, hogy csak kis darabokat formálhatott a műhelyében, mert egyik kezében a csipővassal tartani kellett, mialatt a másikkal kovácsolta.

Darabokra vágta a parancsnoki hid kerek vasból készült korlátját, minden darabot hegyesre kovácsolt az egyik végén, laposfejűre a másikon, így nagy, körülbelül egy láb hosszú szögekké váltak. Ezek a szögek hasznosak a sziklához való megrögzítésnél.

Miért fáradt Gilliatt mindezzel? Meglátjuk.

Többször kellett kijavítani fejszéje élet és fűrész fogait. A fűrész számára ráspolyt készített.

Némely alkalommal fölhasználta a Durande emelőhengerét. A lánc horga letört. Gilliatt másikat kovácsolt.

A csipővas és a fogó segítségével, csavarhuzóul használva ollóját, hozzáfogott szétszedni a hajó két kerekét; be is fejezte. Nem felejtettük el, hogy ez a leszerelés keresztülvihető volt; a kerek szerkezetének ez volt egyik különössége. A dobok deszkáiból, amelyek beburkolták őket, Gilliatt két ládát ácsolt össze, amelyekben elhelyezte a két kerék gondosan megszámozott darabjait. A kis darab kréta kiválóan alkalmas volt ehhez a számozáshoz.

A két ládát egymás mellé állította a Durande földézetének legszilárdabb részében.

Ezeket az előkészületeket befejezván, Gilliatt a legnagyobb nehézségekkel találta magát szemben. Fölmerült a gép kérdése.

A kerekeket leszerelni lehető volt; de a gépet leszerelni, nem.

Mindenekelőtt Gilliatt rosszul ismerte ezt a szerkezetet. Ha a véletlenben bizik, helyrehozhatatlan kárt okozhat benne. Azután, ha megkísérelné is, hogy darabról-darabra szétszedje, ha ily oktan lenne is, ahhoz más szerszámok kellenének, mint azok, amelyeket egy barlangból átalakított kovácműhelyben készíteni lehet, amelyben léghuzat a fújtató és kavics az üllő. Ha megkísérli szétszedni a gépet, azt kockáztatja, hogy darabokra töri.

Az ember szemben érezhette magát a tökéletesen kivihetlennel.

Ugy látszott, Gilliatt az aljához ért annak a falnak: a lehetetlennek.

Mit tegyen?

II.

Amiben Shakespeare találkozhatnék Aischylosszal.

Gilliattnak volt eszméje.

Mióta a salbris-i ács-kőműves a tizenhatodik században, a tudomány kiskorában, - jóval előbb, mint Amontons megtalálta a surlódás első törvényét, Lahire a másodikat és Coulomb a harmadikat -, tanács nélkül, vezetés nélkül, csupán fia, egy gyermek segítségével, alaktalan szerszámmal, a charité-sur-loire-i székesegyház „nagy órájának” leeresztésénél egyszerre öt vagy hat statikai és dinamikai problémát oldott meg; e különös és büszke művelet óta, amely egy rézsodrony elszakítása és egy fogaskerek kicsorbulása nélkül módot talált arra, hogy csodás egyszerűséggel lecsusztassa a torony második emeletéről az első emeletre ezt a nehéz, csupa vas és réz óratokot, amely „akkora, mint az éjjeli őr szobája”, szerkezetével, hengerivel, rugóival, dobjaival, horgaival és nehezékeivel, vízszintes ingájával, horgonyaival, a láncok és láncocskák köteleivel, ötszázfontos kőszűlyaival, ütőszerkezetével, harangjátékával és páncélos bábjaival együtt; mióta ez az ember, akinek már a nevét sem tudjuk, végrehajtotta ezt a csodát, azóta soha semmi ahhoz hasonlóra nem vállalkoztak, amire Gilliatt gondolt.

Az a művelet, amelyre Gilliatt gondolt, még rosszabb, tehát még szebb volt.

A súly, az érzékenység, a nehézségek bonyolódottsága a Durande esetében sem volt csekélyebb, mint a Charité-sur-Loire toronyórájánál.

A gót ácsnak segített a fia; Gilliatt egyedül volt.

Ott volt a Meung-sur-Loire-ből, Neversből, sőt Orlansból összezsúfolt népség, amely szűkségből segíthetett a salbris-i kőművesnek és jóakaratu lármájával bátorította; Gilliatt körül nem volt más zugás, csak a szél és más tömeg, csak a hullámoké.

A tudatlanság félénkségéhez semmi sem hasonló, csak a vakmerősége. Ha a tudatlanság mer, az azt mutatja, hogy iránytűje van. Ez az iránytű az igazság megismerése, amely néha tisztább egy együgyű lélekben, mint valami bonyolult szellemben.

A tudatlanság kíséreltet csábít. A tudatlanság ábrándozás és a kíváncsi ábrándozás erő. A tudás néha megzavar és gyakran tanácsalanná tesz. Gama, ha tudós lett volna, meghátrált volna a Viharok foka előtt. Ha Columbus Kristóf jó kozmografus lett volna, nem fedezte volna föl Amerikát.

Ha Galvani igazán tudós lett volna és tudta volna, mi az a villamos kisülés, a döglött béka rángatózása nem keltette volna föl a kíváncsiságát, nem fedezte volna föl a csodálatos törvények összességét, amelyeknek a *galvanizmus* nevet adták.

A második, aki megmászta a Montblancot, egy tudós volt, Saussure; elsőnek egy pásztor, Balma, jutott föl.

Megjegyezhetjük, hogy ezek az esetek kivételek voltak és mindez semmit sem von le a tudományból, amely megmarad törvénynek. A tudós föltalál, a tudatlan csak rátalál valamire.

A potroh még mindig az Ember kis öblében horgonyzott. Gilliatt, mint emlékszünk, mindent úgy rendezett el, hogy állandó összeköttetése legyen a bárkájával. Odament, több helyen gondosan megmérte a potroh gerendáit, különösen a mestergerendát. Aztán visszatért a Durande-hoz és megmérte a gép alapzatának nagyméretét. Az átmérő - természetesen a kerekek nélkül - két lábbal rövidebb volt, mint a potroh főgerendája. Tehát a gép elférhetett a bárkában.

De hogyan kerül oda?

III.

Gilliatt mesterműve segítségére siet Lethierry remekének.

Kis idő múlva annak a halásznak vakmerőségét, aki elég balga lett volna ebben az évszakban a szirtek között kóborolni, a Douvre-sziklák között különös látvány jutalmazta volna.

Ime, mit láthatott volna: négy vastag, erős deszka nyult egyik Douvre-tól a másikig, egyenlő távolságban egymástól, mintegy beszorítva a sziklák közé, ami legjobb módja a megszilárdításnak. A kis Douvre oldalán végeikkel a szikla domborulatainak feszültek neki és azokon nyugodtak; a nagy Douvre felől erőszakosan, kalapácsütésekkel verhette be végeiket a szikla oldalába valami hatalmas munkás, aki magán a gerendán állt. A két vastag deszka kissé hosszabb volt, mint a nyílás, ez volt az oka, hogy kissé ferde síkban feküdtek. A nagy Douvre-t hegyes szögben, a kis Douvre-t tompa szögben érintették. Kissé meghajlottak, de nem egyformán, ami hiba volt. Ezt a hibát leszámítva, alkalmasnak látszottak arra is, hogy egy hid padlóját elbírják. A négy deszkára négy főszerelt csigasort erősítettek, amiben az volt a vakmerő és különös, hogy a kétkerekű tokok a gerendák egyik végén voltak, az egyszerű csigák pedig a másikon. Ez a távolság tulságosan nagy volt, semhogy veszélyes ne lett volna,

de nyilván a végrehajtandó művelet tette szükségessé. A csigák erősek és szilárdak voltak. A csigasorokhoz kötelek csatlakoztak, amelyek távolról olyanok voltak, mint a fonalak; e levegőbeli csiga és léckészülék alatt olyan volt a Durande tömör roncsa, mintha ezeken a fonalakon függene.

De még nem függött. Függőlegesen a négy gerenda alatt nyolc nyílás volt a födélzeten, négy a gép baloldalán, négy a jobboldalán, nyolc másik pedig ezek alatt, a hajó fenekén. A kötelek merőlegesen nyultak le a csigákról, keresztülmentek a födélzeten, kibujtak jobbról a fenéken, áthuzódtak a teknő és a gép alatt, visszatértek a hajóba a baloldali nyílásokon és ismét áthatolva a födélzeten, fölemelkedtek és fölcsavarodtak a gerendák négy csigájára, ahol egy zsinag összefogta és kötegbe szoritotta őket, mintha egy kötél lett volna, amely egy kézzel is meghuzható. Egy horog és egy gyűrű, amelynek nyílásán haladt át az egyesített kötél, egészítette ki a készüléket és szükség esetén fékezőül szolgálhatott. Ez a berendezés arra kényszerítette a négy csigasort, hogy egyszerre működjenek és mint valóságos féke a nehézkedés erőinek, mint a mozgás kormányja a művelet vezetőjének kezében, egyensúlyban tartotta a mozdulatokat. Ennek a gyűrűnek nagyon leleményes alkalmazása valami egyszerűsítése volt a mai Weston-csigának és Vitruvius antik polypastonjának. Gilliatt rájött erre, noha nem ismerte sem Vitruviust, aki már nem létezett, sem Westont, aki még nem létezett. A kötelek hosszúsága a gerendák különböző hajlása szerint váltakozott és kissé kiegyenlítette ezt a különbséget. A kötél veszélyes volt, a kóc elszakadhatott, a lánca többet ért volna, de nehezen gördült volna a csigákon.

Mindez meglepő volt; bár tele volt hibával, de egyetlen ember készítette.

Különben rövidre fogtuk a magyarázatot. Érthető, hogy elhagytunk sok részletet, amelyek világossá tennék a dolgot szakemberek számára, de homályossá mások előtt.

A kémény vége a két középső gerenda közé jutott.

Gilliatt, anélkül, hogy sejtette volna, mint az ismeretlennek önkéntelen plagiátora, három század múlva utánozta a salbris-i ács durva és tökéletlen szerkezetét, mely félelmes arra, aki használni merésze.

Mondjuk ki itt, hogy még a legdurvább hibák sem akadályoznak meg egy szerkezetet, hogy jól-rosszul működjenek. Botlik, de jár. A római Szent Péter-tér obeliszkjét a statika valamennyi törvénye ellenére állították föl. Péter cár hintójának olyan volt a szerkezete, hogy minden percben úgy látszott, mintha fölborulna, de mégis gördült. Micsoda alaktalanságok a marly-i gépben! Csupa tévedés. De azért nem adott kevesebb innivalót XIV. Lajosnak.

Akárhogy volt is, Gilliatt bizott benne. Sőt a sikerben bizakodván, két pár vasgyűrűt erősített a potroh két oldalához, egymással szemközt, ugyanolyan távolságban, mint a Durande négy karikája, amelyekhez a kémény láncai csatlakoztak.

Gilliattnak nyilván igen részletes és határozott terve volt. Minden eshetőség kedvezőtlen lévén, a maga részéről minden elővigyázati intézkedést megtett.

Haszontalannak látszó dolgokat művelt; körültekintő előrelátás jelei voltak.

Eljárásának módszere megtévesztette volna a szemlélőt, sőt a szakértőt is.

Aki szemtanúja lett volna munkálkodásának, például annak a hallatlan erőfeszítésnek, amely azzal fenyegette, hogy a nyakát szegi, mikor nyolc, tíz magakovácsolta, nagy szöveget kalapáccsal bevért a két Douvre aljába a szirtsor bejáratánál, nehezen értette volna meg, mire szolgálnak ezek a szögek és valószínűen azt kérdezte volna magától, hogy mire való ez az egész fáradság.

Ha azután látta volna, hogy Gilliatt leméri azt a falrészletet, amely - emlékszünk - még mindig a roncson függött, hogy egy erős kötelet köt ennek a darabnak a felső széléhez, hogy fejsze-csapásokkal elvágja az ingó léceket, amelyek tartották, hogy a növekvő dagály segítségével - amely alulról taszította, míg Gilliatt fölül huzta - kifelé vonszolja a szorosból, hogy nagy fáradsággal a kis Douvre-ba vert szögekhez kötözi a gerendákból és deszkákból való, nehéz, a szoros bejáratánál is szélesebb táblát, ha mindezt látta volna, a szemlélő talán még kevésbé érti és azt mondja magában, hogy ha Gilliatt ettől a törmeléktől meg akarta szabadítani a Douvre-sikátort, elég lett volna leejteni, a dagály ugyanis elvitte volna.

Gilliattnak bizonyára volt oka arra, hogy így tegyen.

A szögek beerősítéséhez Gilliatt előbb hasadékokat keresett, azokat kitágította, amennyire lehetett, fadarabokat vert beléjük és azokba aztán beillesztette a vasszögeket. Ugyanilyen előkészületeket kezdett azon a két sziklán is, amely a szoros másik végén, a keleti oldalon állt; facövekkel látott el minden hasadékot, mintha készen akarta volna tartani, hogy horgokat erősítsen ezekre is; de ez már csak egyszerű óvatosság volt, mert szöget nem vert be oda. Megérthető okosság volt, hogy inségében csak a szükséghez képest fogyasztotta az anyagokat és csak akkor, amikor a szükség kívánta. Ez is hozzájárult a többi nehézséghez.

Mire egyik munkát bevégezte, jelentkezett a másik. Gilliatt habozás nélkül kezdett egyikből a másikba és elhatározottan megtette az óriásokhoz méltó lépést.

IV. SUB RE.

Az ember, aki ezeket a dolgokat végrehajtotta, rettentő lett.

Gilliatt e megfeszített munkában minden erejét kimerítette és nehéz volt megújítani.

Nélkülözés az egyik oldalon, fáradság a másikon, lesoványodott. Haja és szakálla megnőtt. Már csak egy inge volt, amely nem foszlott szét. Mezitláb volt, mert a szél elvitte az egyik cipőjét, a tenger a másikat. A kezdetleges köüllő szilánkjai kis sebeket okoztak kezein és karjain; a munka foltjai. Ezek a sebek felületesek, inkább horzsolások voltak, de izgatta őket az éles levegő és a sós víz.

Éhes volt, szomjas volt, fázott.

Édesvizes korsója üres volt. Zablisztjét fölhasználta vagy megette. Már csak egy kis kétszersültje volt.

A fogával tördelte szét, mert nem volt vize, amibe belemártsa.

Lassan, napról-napra fogyott az ereje.

Ez a félelmes szikla az életet szívta ki belőle.

Inni, ez kérdés volt; enni, kérdés volt; aludni, kérdés volt.

Akkor evett, ha sikerült valami tengeri rákot fognia; akkor ivott, ha tengeri madarat látott lecsapni a szikla valamelyik pontjára. Fölmászott oda és egy kis édesvizet talált a mélyedésben. Ivott a madár után, néha a madárral együtt; mert a sirályok és a halászmadarak hozzászórtak és nem repültek el, ha közeledett. Gilliatt még legnagyobb éhségében sem bántotta őket. A babonájához tartoztak a madarak. Minthogy a haja fölborzadt, a szakálla hosszú lett, a madarak nem féltek tőle; ez a változás megnyugtatta őket; nem találták többé embernek, állatnak tartották.

Gilliatt és a madarak most jóbarátok voltak. Segítették egymást, szegények. Amíg Gilliattnak volt zablisztje, morzsákat szórt nekik a lepényekből, amelyeket készített; a madarak pedig most jelezték neki a helyet, ahol vizet talál.

Nyers csigákat evett; a csigák kissé oltják a szomjúságot. A rákokat azonban megsütötte; fazeka nem lévén, két megtüzesített kő közé tette, mint a Feroé-szigetek magányos népe.

Időközben mutatkozott a napéjegylenlőség; az esőzés megkezdődött; barátságtalan eső volt, csupa hosszú tü, finom, fagyos, átható, szuró, mely keresztülhatolt Gilliatt ruháján a bőréig és a bőrén a csontjáig. Az eső keveset adott inni, de eláztatott mindent.

Támogatásban fősvény, nyomoruságban tékozló: ilyen volt ez az éghez méltatlan eső. Több mint egy hétig verte Gilliattot éjjel-nappal. Gonosz csinyje volt a magasságnak.

Éjszaka csak a munkában való kimerültsége miatt aludt sziklaodujában. Csípték a nagy tengeri szunyogok. Daganatok borították, amikor fölébredt.

Lázás volt, ami föntartotta; a láz olyan segítség, amely öl. Ösztönszerűen rágt a folyondár vagy a vad cochlearia leveleit, amely soványan fakadt a szikla száraz repedéseiben. Különben nem sokat törődött a szenvedésekkel. Nem volt ideje arra, hogy az önmagáról való gondoskodással szórakozzék. A Durande gépe egészséges volt. Ez elég volt neki.

Ahogy munkája kívánta, minden pillanatban a vízbe vetette magát uszva, aztán kilábolt belőle. Bement a vízbe és kijött belőle, ahogy az ember a lakása egyik szobájából a másikba megy.

Ruhái meg sem száradtak többé. Átázta az esővíz, amely el nem apadt és a tengervíz, amely ki nem szárad. Gilliatt szüntelenül ázott.

Átázva élni, ezt megszokja az ember. Szegény irlandi emberek csoportjai, öregek, anyák, félig meztelen fiatal leányok, gyermekek, akik szabadban töltik a telet záporban és hóviharban, egymás mellé guggolva London utcáin, a házak sarkánál, átázva élnek és halnak.

Átázni és szomjazni; Gilliatt elviselte ezt a furcsa kint. Némely pillanatban a zubbonya ujját harapta.

A tűz alig melegítette föl; a szabad tűz csak fél-segítség; az ember megsül az egyik oldalon és megfagy a másikon.

Gilliatt verejtékezve vacogott.

Minden ellentállt körülötte, bizonyos borzalmas csendben.

A dolgokban van valami komor *Non possumus*.

Tehetetlenségük gyászos figyelmeztetés.

Mérhetetlen rosszakarát környezte Gilliattot. Égési sebei voltak és borzongott. A tűz égette, a víz megfagyasztotta, a szomjúság lázassá tette, a szél tépte a ruháit, az éhség marcangolta a gyomrát. Elnyomta a kimerítő környezet. A végzetszerűen felelőtlen akadály hatalmasan, nyugodtan, minden oldalról Gilliatt felé futott össze, valami megmagyarázhatatlan, vad egyhangúsággal. Gilliatt érezte, hogy kérlelhetetlenül ránehezedik. Nem volt mód arra, hogy kivonja magát alóla. Az akadály csaknem „valaki” volt. Gilliatt tudatában volt a komor eltasztásnak és a gyűlöletnek, amely erőszakkal el akarta emészteni. Menekülnie kellett volna, de ott maradt, tehát engesztelhetetlen ellenséggel volt dolga. Nem lehetett kiszorítani, tehát elnyomta. Elnyomta? az Ismeretlen. Az szorította, sajtolta, megfosztotta a helytől, a lélegzettől. A láthatatlan volt a gyilkosa. A rejtelmes csavar egy fokkal mindennap összébb szorult.

E nyugtalanító környezetben Gilliatt helyzete hasonlított egy gyanus párviadalhoz, melynél az egyik fél áruló.

Bizonytalan erők szövetsége környezte. Érezte az elhatározást, hogy megszabaduljanak tőle. Mint ahogy a jéghegy üzi a belefagyott kötőmböt.

Látszólag meg sem érintve őt, ez a titkos szövetség rongyossá tette, megvérezte, összetörte, ugyszólván harcképtelenné tette a harc előtt. Ő azért nem kevesebbet és pihenés nélkül dolgozott; de amily mértékben a munka haladt, a munkás tönkrement. Azt lehetett volna mondani, hogy a vadállati természet a lélek megfélemlítésével kezdte elgyöngíteni az embert. Gilliatt szembeszállt vele és várt. Az örvény azzal kezdte, hogy gyöngítette. Mit fog azután tenni az örvény?

A kettős Douvre, ez a nyílt tengeren lesbenálló gránitsárkány, befogadta Gilliattot. Megengedte, hogy belépjen és hagyta cselekedni. Ez a befogadás hasonlított egy kitárt torok vendégszeretetéhez.

A pusztaság, a végtelen, a messzeség, amelyben annyi a visszautasítás az ember számára, a muló tünemények néma könyörtelensége, az engesztelhetetlen és közömbös, nagy őstörvény, az ár és apály, a szirt, a fekete fiastyuk, amelynek minden csucsa egy-egy víztölcsér csillaga, kisugárzó áramok középpontja, ki tudná, a dolgok közönyösségének mily összeesküvése egy lény vakmerősége ellen, a tél, a felhők, az ostromló tenger, mindezek elborították Gilliattot, lassan bekerítették és elválasztották az élőkől, mint a börtönfal, mely egy ember körül emelkedik. Minden ellene és semmi mellette; így állott elszigetelten, elhagyatva, legyöngült, eltemetve, elfeledve. Üres volt az élelmiszeres tarsolya, szerszámai csorbák vagy rozogák, szomjazott és éhezett nappal, fázott éjszaka, sebek és rongyok, foszlányok a gennyedő sebek fölött, lyukak a ruhájában és a husában, megtépett kezek, vérző lábak, sovány tagok, ólom-szinű arc, láng a szemében.

Büszke láng: a látható akarat. Az emberi szem olyan, hogy meglátszanak benne az erények. A szemünk megmondja, mennyi van bennünk az emberből. Megnyilatkozunk a fényben, amely a szempilláink alatt van. A kis lelkek pislognak, a nagyok villámokat szórnak. Ha semmi sem ragyog a pupillában, nincs gondolat az agyvelőben és nincs szeretet a szívben. Aki szeret, akar és aki akar, villámlik és ragyog. Az elhatározás teszi a tüzet a tekintetbe; csodálatos tűz, amely a félénk gondolatok elhamvadásából származik.

A makacsok fölségesek. Aki derék, annak csak hangulatai vannak, aki vitéz, annak csak temperamentuma van, aki bátor, annak csak egy erénye van; aki igaz dologban elszánt, az nagy. Csaknem minden nagy lélek titka benne van ebben a szóban: *Allhatatosság*. A kitartás a bátorság számára az, ami a kerék az emelő számára; a támaszpont örökös megújítása. Akár a földön van a cél, akár az égen, végig kell menni a célig: az első esetben Columbus az ember, a másodikban Jézus. A szenvedésben van a dicsőség. Nem engedni vitát a lelkiismeretünkkel és lefegyverezni az akaratunkat, így nyerjük el a szenvedést és a diadalt. Az erkölcsi cselekedetek rendjében bukni, nem zárja ki az egyenlőséget. A bukásból emelkedés lesz. A közép-szerűeket visszariasztják a különleges akadályok, az erőseket nem. Elveszni, számukra a talán, győzni, ez a bizonyosság. Mondhattok István vértanúnak akármilyen jó érveket, hogy ne hagyja magát megkövezni. Az okos érvek megvetése szüli fenséges győzelmét a legyőzöttnek, akinek vértanu a neve.

Mintha Gilliatt minden erőfeszítése a lehetetlenbe kapaszkodnék, az eredmény silány volt vagy lassu, sokat kellett költeni kevés nyereségért; ez tette nagylelkűvé, ez tette lendületessé.

Ahhoz, hogy négy gerendát fektessen egy megfeneklett hajó fölé, hogy elválassza és elszigetelje ennek a hajónak a megmenthető részét, hogy a roncs számára elhelyezhesse a roncsra négy csigasor kötelét, ehhez annyi előkészület, annyi munka, annyi tapogatózás, annyi

kemény éjszaka, annyi fáradságos nap kellett... ez a magányos munka nyomorusága volt. Végzetesség az ok, szükségesség az okozat. Gilliatt nem csak elfogadta ezt a nyomort; akarta. Versenytárstól rettegven - mert a versenytárs vetélytárs lehetett volna - egyáltalán nem keresett segítőt. A lesújtóan nagy vállalkozást, a kockázatot, a veszedelmet, az önmagától megsokszorozódó szükségét, annak lehetőségét, hogy a mentés elnyeli a mentőt, az éhséget, a lázt, a nélkülözést, a gyötrelmeket, mindent magára vállalt egyedül. Annyira önző volt.

Valami rettentő buvárharang alatt volt. Lassanként elhagyta az életerő. Alig vette észre.

Az erők kimerülése nem meríti ki az akaratot. Hinni, nem egyéb, mint a második hatalom; akarni az első. A közmondásos hegyek, amelyeket a hit elmozdít helyükről, semmik ahhoz képest, amit az akarat tud végrehajtani. Azt a területet, amit Gilliatt erőben veszített, megnyerte szívósságban. A fizikai embernek e vad természet hatása alatt való satnyulása az erkölcsi ember növekedését idézte elő.

Gilliatt nem érezte a fáradságot, vagy jobban mondva, nem egyezett bele. A lélek tiltakozása a test hanyatlása ellen, óriási erő.

Gilliatt látta a lépést, amit munkája megtett, de egyebet nem látott. Nyomorult volt, anélkül, hogy tudta volna. Célja, amelyet majdnem elért már, elkápráztatta. Végigszenvedte e gyötrelmeket, anélkül, hogy más gondolata támadt volna, mint ez: Előre! Műve a fejébe szállt. Az akarat megrészegítette. A lelkünk mámorossá tehet bennünket.

Ezt a részegséget nevezik hősiességnek.

Gilliatt olyasféle volt, mint az óceán Jóbja.

De küzdő Jób, harcos és a csapásokkal szembenező Jób volt, győzelmes Jób - és ha nem nagy e szó egy szegény, rákothalászó matróz számára -, olyan Jób, aki Prometheus.

V. SUB UMBRA.

Néha éjszaka Gilliatt fölnyitotta szemeit és nézte a homályt.

Különös megindultságot érzett.

Sötétségben nyitott szem; szomorú helyzet; nyugtalanság.

A sötétség nyomása létezik.

A sötétség kimondhatatlan mennyezete; nagy homály, amelynek buvárja nincs; e homályba vegyülő fénytől valami leigázott, komor derengés; a porrátört világosságnak - vetőmag-e vagy hamu? - milliónyi mécse, mely nem világít; hatalmas égés, amely nem árulja el a titkát; porrá omló tűz, amely a röptükben megállított szikrákhoz hasonlít, a forgószelek zürzavara és a sir mozdulatlansága, probléma, mely a mélység nyílását mutatja, a rejtély, mely megmutatja és elrejtje magát, a fekete-álruhás végtelen, ez az éjszaka. Ez a tulsúly nehezedik az emberre.

Mindenféle titoknak, a világegyetem rejtélyeinek épp úgy, mint a végzet titkainak e vegyülete temeti maga alá az emberi agyat.

A sötétség nyomása fordított hatással van a lelkek különböző fajtáira. Az ember az éjszaka előtt fölismeri, hogy tökéletlen. Látja a sötétséget és érzi a határtalanságot. A fekete ég: a vak ember. Az ember az éjszakával szemben letérdel, leborul, hasrafekszik és egy odu felé kuszik, vagy szárnyakat keres. Majdnem mindig menekülni akar az Ismeretlen ily alakatlan jelenléte elől. Azt kérdezi magától, mi ez, reszket, meggörnyed, nem érti; néha vele akar menni.

Menni, hova?

Oda.

Oda? Hol van az? Mi az?

Ez a kíváncsiság nyilvánvalóan azonos a tiltott dolgokéval, mert ezen az oldalon minden hid leszakadt az ember körül. Hiányzik a végtelenbe nyúló iv. De ami tiltott, vonz, mert örvény. Ahova a láb nem jut, elérhet a tekintet, ahol a látás megakad, a szellem tovább mehet. Nincs ember, aki meg nem kísérli, akármilyen gyöngé és alkalmatlan is. Az embert, természete szerint, vonzza vagy taszítja az éjszaka. Egyesek előtt tömörülés az éj, mások számára ritkulás. A látvány komor. A bizonytalan vegyül bele.

Derült-e az éjszaka? Vagy viharos ez az árnyékból és füstből való alap? A határtalanság megtagadja és fölkinálja magát egyszerre, kizárja a kísérletezést, de megengedi a találgatást. Megszámálhatatlan tüszurásnyi fény teszi még feketébbé a feneketlen sötétséget. Gyémántok, sziporkák, csillagok vannak megállapíthatóan az Ismeretlenben; szörnyű kihívás lenne megérinteni e világosságokat. A teremtés mérföldkövei ezek a határtalanban; a távolságok jelzői ezek ott, ahol nincsenek távolságok; lehetetlen és mégis valóságos számozás, a mélységek magasságmérői. Egy parányi pont, amely ragyog, aztán egy másik, megint egy másik, újra másik, ez fölfoghatatlan, óriási. Ez a fény tüzhely, a tüzhely csillag, a csillag nap, a nap mindenség és ez a mindenség semmi. A végtelenre nézve minden szám zéró.

E mindenségek, amelyek semmik, valóban léteznek. Mikor ezt megállapítjuk, érezzük a különbséget a „semmi vagyok” és a „nem vagyok” között.

Az elérhetetlent csatoljuk a kifürkészhetetlenhez, a kifürkészhetetlenhez tegyük hozzá a megmagyarázhatatlant, a megmagyarázhatatlanhoz fűzzük hozzá a megmérhetetlent, ez az ég.

Ebből az elmélkedésből fonséges tünemény bontakozik ki: a bámulattól megnövekedő lélek.

A szent borzadály az ember sajátsága; az állat nem ismeri ezt a félelmet. E fenséges rémületben az értelem fogyatkozása és bizonytala van.

A homály egységes; innen a borzalom. De egyben tömör is; innen a megdöbbenés. Egysége tömegként nehezedik a szellemünkre és megfosztja a vágytól, hogy ellenálljon. A tömörsége teszi, hogy körülnézzünk minden oldalra, mintha valami hirtelen eseménytől félnénk. Megadjuk magunkat és óvakodunk. Szembenállunk Mindennel, innen a meghódolás és Többekkel, innen a gyanakvás. A homály egysége sokaságot rejt. Titokzatos sokaság, látható az anyagban, érezhető a gondolatban. Ez csendet teremt: hallgatózunk.

Az éjszaka - aki e sorokat írja, már mondta valahol - normális és sajátos állapota annak a külön teremtésnek, amelyhez tartozunk. A nappal, amely tartamban épp oly rövid, mint kiterjedésében, nem egyéb, mint egy csillag közelsége.

Az általános éjszaka csodája nem teljesül be surlódás nélkül és az ilyen gépezet surlódása zuzódás az életen. A gép surlódása az, amit Gonosznak nevezünk. Érezzük ebben a sötétségben a Gonoszt, lappangó meghazudtolását az isteni rendnek. A gonosz ezerfeju szörnyekkel zavarja meg a nagy mindenséget. A gonosz mindenütt jelen van, hogy tiltakozzék. Ő az orkán és ő teszi gyötrelmessé a hajó utját; ő a kaosz, ő nyugöz le egy kifeslö világot. A Jó az egység, a Gonosz a mindenütt jelenvalóság. A gonosz zavarja össze az életet, amely logikus. Ő teszi, hogy a madár fölfalja a legyet és az üstökös a bolygót. A gonosz törlés a teremtésen.

Az éjszakai homály tele van szédülettel. Aki a mélyére hatol, elmerül és vergödik. Nincs fáradság, amely a sötétség e vizsgálatához hasonló lenne. Ez az eltünés tanulmányozása.

Sehol olyan állandó hely, ahol a szellem elhelyezkedhetnék. Csupa indulási pont, érkezési pontok nélkül. Egyszerre jelentkeznek az ellentmondó megoldások minden kereszteződése, a

kétség minden ága, a tünetények elágazásai hámlanak korlátlanul bizonyos határozatlan nyomás alatt, egymásba omlik minden törvény, kifürkészhetetlen zürzavar, amelyben az ásvány növekszik, a növényzet él, a gondolat súlyos, a szeretet sugárzik és a gravitáció vonz; minden kérdés roppant támadási arcvonala fejlődik föl a korlátlan homályban; a sejtelem kinagyolja, amit nem tudunk; a világegyetem egyidejűsége teljességében jelenik meg - nem a szemnek, hanem az értelemnek - az elmosódó, nagy messzeségben; a láthatatlan látománnyá lett. Az ott a Homály. Az ember alatta van.

A részleteit nem ismeri, de szellemének arányában magában hordja a mindenség szörnyű súlyát. Ez az ostrom vezette a kaldeai pásztorokat a csillagászatra. Önkénytelen kinyilatkozások szállnak a teremtés pórusaiból; tudományos izzadmány keletkezik valahogy magától és eljut a tudatlanhoz. Minden magányos ember a rejtelmes telítettség hatása alatt, gyakran anélkül, hogy tudna róla, természetes filozófussá lesz.

A sötétség oszthatatlan. És nem lakatlan. Mozognak benne; nyugtalanító dolog. Különböző fázisai szent alakulattá teljesednek. Meggondolások, hatalmak, tudatos rendeltetések működnek együtt a mérhetetlen művön. Rettentő és borzalmas élet van benne. Benne van a csillagok hatalmas forgása, az állócsillagok családjai, a bolygócsaládok, az állatövi por, az áramok *quid divinum*-a, a párolgás, a delejes taszítás és vonzás; ölelkezés és ellenszenv, az általános ellentét nagyszerű apálya és dagálya, a mérlegelhetetlen szabadon függ a középpontok között; benne van az égitestek lendülete, az égitesteken kívüli fény, a bolygó atom, a szétszóródó csira, a termékenység görbéi, párzó és harci találkozások, hallatlan pazarlások, álmhoz hasonló távolságok, szédítő keringések, a kiszámíthatatlanba hatoló világok, csodák kergetőznek a sötétségben, gépezet mindenki előtt, futó szférák lehellete, forgó kerek; a tudós találgatja, a tudatlan belenyugszik és remeg; mindez megvan és elrejtőzik; mindez bevehetetlen, fölfoghatatlan és megközelíthetetlen. Meggyőzetünk az elnyomatásig. Valami sötét bizonyosság nehezedik reánk. Semmit sem tudunk megragadni. Eltapos bennünket a tapinthatatlanság.

Megérinthetlenség mindenütt, érthetlenség sehol.

És mindezekhez tegyük hozzá a félelmes kérdést: Lény ez a Belterjesség?

Homályban vagyunk. Nézzünk. Hallgatunk.

A sötét föld pedig halad és forog; a virágok tudnak erről a roppant mozgásról; az estike tizenegy órakor este nyílik, a hemerocallium pedig reggel ötkor. Megragadó szabályosság.

Más mélységekben a vízcsepp egész világgá lesz, véglények hemzsegek benne, óriási termékenység kel az állatkákból, az észrevehetetlenség a nagyságát fitogtatja, a mérhetetlen ellenkező értelemben jelentkezik; egy kétsejtű egyetlen óra alatt ezerháromszázmillió kétsejtűt hoz létre.

Micsoda tétele valamennyi rejtelennek egyszerre!

Ott van, amit nem lehet levezetni.

Kénytelenek vagyunk hinni. Erőszakkal hinni, ez az eredmény. De a hit magában nem elegendő a nyugalomunkhoz. A hitnek valami furcsa szüksége van a formára. Innen vannak a vallások. Semmi sem olyan nyomasztó, mint a körvonalak nélkül való hit.

Akármit gondolunk, akármint akarjuk is valamely bennünk lévő ellenállással nézni a homályt, nem nézzük, hanem elmélkedünk fölötte.

Mit kezdünk e tünetényekkel? Hogyan mozduljunk összefutópontjukból? Lehetetlen ezt a nyomást elemezni. Milyen álmokat fűzzünk e titokzatos szomszédsághoz? A zavaros, sokoldalú, dadogó kinyilatkozások éppen sokaságuk miatt válnak homályossá, mint a hebegve

kiejtett igék! A homály csönd; de ez a csönd megmond mindent. Fenségesen bontakozik ki belőle az eredő: Isten. Isten, az el nem nyomható fogalom. Benne van az emberben. A következtetések, viták, tagadások, rendszerek, vallások elvonulnak fölötte anélkül, hogy csökkenének. Az egész homály ezt a fogalmat erősíti. De a többi fölött megmarad a zavar. Borzasztó belterjesség. Az erők kimondhatatlan egyetértése meglátszik az egész sötétség egyensúlyán. A mindenség függ; semmi sem esik le. A szüntelen és óriási helyváltoztatás minden össze-ütközés és törés nélkül folyik. Az ember résztvesz ebben a mozgásban és azt az ingadozást, amit elszenved, végzetnek nevezi. Hol kezdődik a végzet? Hol végződik a természet? Mi különbség van egy esemény és egy évszak között, a bánat és az eső között, az erény és egy csillag között? Nem hullám-e egy óra? A mozgó fogaskerekek folytatják egykedvű keringésüket és nem felelnek az embernek. A csillagos ég a kerek, ingák és ellensúlyok látománya. Ez a magasabb elmélkedésbe takart magasabb szemlélet. Ez a minden elvontsággal megtöltött minden valóság. Fölötte semmi. Érezzük, hogy elfogott valami. Ki vagyunk szolgáltatva ennek a homálynak. Menekülés lehetetlen. Látjuk magunkat a fogaskerekek között, alkotórészei vagyunk a Semmittudásnak, érezzük, hogy az ismeretlen, ami bennünk van, rejtelmesen barátkozik az ismeretlennel, aki rajtunk kívül van. Fenséges hirdetése ez a halálnak. Mily aggodalom és ugyanakkor mily elragadtatás! Hozzátapadni a végtelenhez, e hozzátartozással eljutni addig, hogy szükséges halhatatlanságot - ki tudja -, talán lehető örökkévalóságot tulajdoníthatunk magunknak, a nagy élet özönvizének e csodálatos árában érezni az én elmerülhetetlen makacsságát! nézni a csillagokat és azt mondani: lélek vagyok, mint te! nézni a sötétséget és azt mondani: örvény vagyok, mint te!

Ezek a rendkívüliségek: az éjszaka.

Mindez, megnövekedve a magánnyal, reánehazedett Gilliattra.

Vajjon megértette-e? Nem.

Érezte? Igen.

Gilliattnak nagy, homályos lelke és nagy, műveletlen szíve volt.

VI. Gilliat elhelyezi a bárkát.

A gépnek ez a megmentése, ahogy Gilliat elgondolta, valóságos szöktetés volt és ismerjük a szökés türelmét. Az ügyességéről is van tudomásunk. Az ügyesség csodatevéig megy, a türelem a haldoklásig. Az ilyen fogoly, például Thomas Mont-Saint-Michelben, módot talál arra, hogy egy falnak a felét elrejtse a szalmazsákjába. A másik, Tulle-ben, 1820-ban ólmot vágott le a sétatályról szolgáló, lapos tetőről, nem lehetett kitalálni, milyen késsel; megolvastotta ezt az ólmot, nem tudni, milyen tűzőn; formába öntötte, de azt már tudják, milyen mintába: kenyérbélből készült minta volt; ebből az ólomból ebben a formában készített egy kulcsot, ezzel a kulccsal pedig kinyitott egy zárat, melyből sohasem látott mást, mint a kulcslyukat. Ezek a hallatlan ügyességek Gilliatban is megvoltak. Ő is fölkapaszkodott és leszállt volna a boisrosé-i sziklaparton. Egy roncs Trenck-je és egy gép Latude-je volt.

A tenger, a porkoláb, őrizte.

Különben bármily kegyetlen és gonosz volt is az eső, ő hasznát vette. Megújította édesvíz-készletét; de szomszúsága olthatatlan volt és majdnem olyan gyorsan ürítette ki korsóját, mint ahogy megtöltötte.

Egy napon, azt hiszem április utolsó vagy május első napján, minden készen állt.

A gép talapzatát mintegy bekeretezte a csigák nyolc kötele, négy az egyik oldalon, négy a másikon. A tizenhat nyílást a födélzeten és a fenéken befűrészelt vágások kötötték össze. A deszkázatot fűrészsel vágta el, a léceket fejszével, a vasakat reszelővel, a bádorgborítást az ollóval. Azt a részét a hajógerincnek, mely a gépet tartotta, négyszögletesen körülvágta úgy, hogy az készen volt a rajta nyugvó géppel együtt lecsuszni. Ezt az egész borzasztó, ingó tömeget nem tartotta más, csak egy lánc s azt magát is már csak egy reszelőtaszítás tartotta. A befejezésnek ezen a pontján, ily közel a véghez, okos dolog sietni.

Az apály beállt, itt volt a kellő pillanat.

Gilliattnak sikerült leszerelni a kerekek tengelyét, melynek végei megnehezíthették és megakadályozhatták volna a kiemelést. Az is sikerült, hogy függőlegesen megköthőzhessen ezt a nehéz rudat magában a gép fülkéjében.

Ideje volt, hogy végezzen. Mint mondtuk, Gilliatt nem volt fáradt, mert nem akart az lenni, de a szerszámai fáradtak voltak. A tüzhely lassanként használhatatlanná vált. A kőüllő meg-
hasadt, A fújtató kezdett rosszul működni. Miután a kis vizesés tengervíz volt, sólerakódások képződtek a csuklókban és zavarták a készülék mozgását.

Gilliatt elment az Ember-szirthez, szemügyre vette a potrohot, meggyőződött, hogy minden rendben van-e, különösen a jobbról-balról elhelyezett négy gyűrű, aztán fölhozta a horgonyt és evezve tért vissza a két Douvre-hoz.

A potroh belefért a két Douvre hézagába. Elég mély és elég tágas volt. Gilliatt az első napon észrevette, hogy a potrohot be lehet vinni egészen a Durande alá.

A föladat mégis tulságosan szabatos volt, ötvösmunkát követelt és a bárkának a szirtek közé való illesztése annál kényesebb volt, mert ahhoz, amit Gilliatt tenni akart, a hajó tatjával, a kormányval előre kellett bejutnia. Fontos volt, hogy a potroh árboca és minden kiemelkedő része innen maradjon a roncsra, a bejárat felé.

Ez a súlyosbító körülmény, egyedül Gilliatt számára, bajossá tette a műveletet. Ez már nem egyszerűen a kormányrud fordításából állott, mint az Ember kis öblében, itt egyszerre kellett lökni, huzni, evezni és csákyázni. Gilliattnak nem kevesebb, mint egy negyedóraig tartott. De mégis sikerült.

Tizenöt-husz perc alatt a potroh beilleszkedett a Durande alá. Gilliatt a két horgony segítségével megnyergelte a potrohot. A nagyobbikat abba az irányba tette, ahonnan a legerősebb szélről kellett tartania, tehát nyugatra. Azután az emelő és a hengerkerék segítségével a potrohba szállította a két ládát a leszerelt kerekek darabjaival, melyeknek kötelei készen voltak. A két láda súlyos volt.

Megszabadulván a ládától, Gilliatt a hengerkerék lánchorgára erősítette az egyesített kötelet, azzal szándékozván megfékezni a csigasorokat.

Ahhoz, amire Gilliatt gondolt, a potroh hibái előnyök voltak; nem volt födélzete, a teher mélyebbre jutott és a fenéken lehetett elhelyezni; az árboca elől, talán nagyon is elől lévén, kényelmesebb volt a rakodás és, minthogy az árboc túl volt a roncsra, semmi sem akadályozta a távozást; csak „facipő” volt, de semmi sem biztosabb és szilárdabb a tengeren, mint a facipő.

Egyszerre Gilliatt azt vette észre, hogy a tenger nő. Nézte, honnan jön a szél.

VII. Váratlan veszély.

Kevés szél volt, de az a kevés nyugatról jött. Ezt a rossz szokását szívesen gyakorolja a szél a napéjegyenlőség idején.

A dagály úgy viselkedett a Douvre-szirteken, ahogy éppen a szél fujt. A szélirány szerint vagy keletről vagy nyugatról hatolt az ár a folyosóba. Ha keletről jött, jó volt és szelid; ha nyugatról jött, őrzöngött. Ez attól van, hogy a keleti szél a szárazföldről érkezvén, nem olyan erős, míg a nyugati, mely az Atlanti oceánon jött keresztül, a végtelenség egész lélegzését magával hozza. Még a legkisebb szellő is nyugtalanító, ha nyugatról jön. Hosszu habokat görget határtalan messzeségből és sok hullámot taszit egyszerre a szorosba.

Az örvénylő víz mindig borzalmas. Olyan akkor a víz, mint a néptömeg; a sokaság folyadék; ha az a mennyiség, mely befér valahová, kisebb, mint amennyi be akar férni, akkor egymást tapossa a tömeg és vonaglik a víz. Amíg a nyugati szél uralkodott, ha csak gyöngye szellő alakjában is, a Douvre-t naponta két támadás érte. A dagály emelkedik, az ár tódul, a szikla ellenáll, a bejárat csak fősvényen nyílik meg, az erőszakkal beszorított ár tombol és üvölt és hatalmas hullám veri a sikátor két belső falát. Ily módon a Douvre a legcsekélyebb nyugati szélben azt a különös látványt nyújtja, hogy kívül csöndes a tenger, belül pedig vihar van. E kis helyre korlátozott háborgásban semmi sincs a viharból; nem más ez, mint zendülés, de borzasztó. Az északi és déli szelek keresztbefogják a szirtet és a sikátorban nem nagy a hullámok visszaözönlése. A keleti bejáró - erre a részletre emlékeztetnünk kell - az Ember-sziklánál volt, a félelmes nyugati bejáró az ellenkező végén, pontosan a két Douvre között volt.

Ebben a nyugati bejáróban volt Gilliatt a megfeneklett Durande-dal és a beszorított potrohhall.

A szerencsétlenség kikerülhetetlennek látszott. A fenyegető katasztrófához megvolt a szükséges csekély, de elegendő szél.

A földuzzadó dagály nemsokára megrohanta a Douvre-szorost. Már zúgtak az első hullámok. A tenger teljessége volt az Atlanti Óceán e torlódása mögött. Semmi szélvész, semmi harag, hanem egyszerű, souverain özönlés, melyet a lököerő kétezer mérföldnyire, Amerikától Európáig vetett. Ez az özön, az oceán e gigászi viztorlasza ütközik a szirtek részébe, összegyűrődik a két Douvre-on a bejárat tornyokon, a szoros pillérein, földuzzasztja az ár, földuzzasztja az akadály, visszaveri a szikla, fölcsigázza a szél, erőszakot tesz a szirten és az elszenvedett ellenállás vonaglásával a lenyüggözött hullám őrzöngésével behatol a két fal közé, ott találja a bárkát és a Durande-ot és összetöri.

Pajzs kellett volna e lehetőség ellen. Gilliattnak volt.

Meg kell akadályozni a dagályt, hogy első rohamra behatolhasson, meg kell tiltani a döntést, de engedni nőni, elrekeszteni előtte a szorost, de a bemenetelt meg nem akadályozni, ellenállni és engedni neki s megelőzni azt, amiben az egész veszély rejtett, az ár özszejátolódását a torkolatban, bebocsátással pótolni a betörést, leszűrni a hullámról az ingerültséget és a durvaságot, szelidségre kényszeríteni a dühöt. Az akadályt, mely ingerel, pótolni kellett olyan akadállyal, mely csillapít.

Gilliatt, az ő ügyességével, mely erősebb az erőnél, olyan mozdulatokkal, mint a zerge a hegyeken vagy a majom az erdőben, bizonytalan és széditő ösvényül használva a legkisebb követ is, beleugorva és kilépve a vízből, uszva a víz sodrában, fölkapaszkodva a sziklán, kötéllel a fogai között, kalapáccsal a kezében, eloldotta a hurkot, mely a kis Douvre aljához erősítette a Durande elő részének falrészletét, kötélből sarkakat formált, melyek a gránitba vert nagy szögekhez erősítették a táblát, elfordította e csapokon ezt a zsilipszerű deszkapáncélt;

mint a kormánylapátot, oldalt fordította az ár felé, mely megtaszította és egyik végét a nagy Douvre-hoz illesztette, mialatt a másik végét a guzsok a kis Douvre-nál tartották. Gilliatt akkor a nagy Douvre oldalában előre elkészített szögek segítségével a torkolat két pilléréhez erősítette szilárdan a hatalmas falemezt, keresztbe fektetett e torlaszon egy láncot, mint a puskaszíjat a vértén és nem telt bele egy óra, gát emelkedett az ár előtt és a sziklasikátort kapu zárta el.

Ezt a hatalmas, nehéz gerenda- és deszkatömeget, mely lefektetve tutaj lett volna, egyenesen állva pedig fal, Gilliatt egy szemfényvesztő ügyességével kezelte. Majdnem azt lehetne mondani, a fogás megtörtént, mielőtt a növekvő tengernek ideje lett volna észrevenni.

Egyike volt azoknak az eseteknek, mikor Jean Bart elmondhatta volna híres mondását, melyet a tengerhez intézett, valahányszor megmenekült a hajótöréstől: *rászedtelek, angol!* Tudjuk, hogy ha Jean Bart meg akarta sérteni az oceánt, *angol*-nak nevezte.

A szorost elzárván, Gilliatt a bárkára gondolt. Elég hosszú kötelet hagyott a horgonyokon, hogy együtt emelkedhessék a dagállyal. Hasonló művelet volt ahhoz, amit a régi tengerészek úgy neveztek „keresztben horgonyozni”. Mindez nem érte Gilliattot készületlenül; előrelátta a dolgot; szakember észrevett volna két, lapjával leszegezett emelőcsigát a potroh alján, melyeken a horgonyokhoz csatlakozó két kötél huzódott keresztül.

Ezalatt a dagály nőtt; félmagasságát már elérte; ez volt az a pillanat, mikor még a legcsöndesebb dagály hullámai is kegyetlenek lehetnek. Amire Gilliatt számított, megvalósult. Az ár erőszakosan zudult a zsilip felé, összeütközött vele, földuzzadt és átment alatta. Kívül hullámzott, belül szivárgott. Gilliatt olyasfélét talált ki, mint a tenger caudiumi igája. Legyőzte a dagályt.

VIII.

Inkább sorsfordulat, mint megoldás.

A félelmes pillanat megérkezett.

Most már a bárkába kellett juttatni a gépet.

Gilliatt néhány pillanatra elgondolkozott, bal könyökét a jobbkezébe, homlokát pedig a balkezére támasztva.

Azután fölment a roncsra, melynek egyik részének, a gépnek, el kellett válni, a másiknak, a váznak pedig ott kellett maradni.

Elvágta a négy gúzst, melyek jobbról-balról a Durande falához erősítették a kémény négy láncát. A guzsok kötélből voltak, késével is elvágta.

A négy szabad, meg nem akasztott lánc lefüggött a kémény hosszában.

A roncsról fölmászott a maga szerkesztette készülékhez, megdobogtatta a gerendákat, megvizsgálta a csigatokokat, szemügyre vette a csigákat, megtapogatta a köteleket, megszemlélte a toldásokat, meggyőződött arról, hogy a kóc nem ázott-e át, megállapította, hogy semmi sem engedett és semmi sem hiányzik, aztán a födélzetre ugrott és elhelyezkedett a hengerkerék mellett a Durande-nak azon a részén, melynek függve kellett maradnia a két Douvre között. Az volt a munkahelye.

Komolyan, csak a kikerülhetetlen megindultsággal vetett még egy utolsó pillantást a csiga-sorokra, aztán megragadott egy reszelőt és elkezdte reszelni a láncot, mely függő állapotban tartotta az egészet.

A tenger zugásán keresztül is hallani lehetett a reszelő csikorgását.

Az emelő lánc, mely a fékezőkarikához kapcsolódott, Gilliatt kezeügyében volt.

Hirtelen ropogás hallatszott. A láncszem, melyet félig elmart már a reszelő, elszakadt; az egész készülék megingott, Gilliattnak csak annyi ideje volt, hogy a fékezőgyűrűre vesse magát.

Az elszakadt lánc a sziklához ütődött, a nyolc kötél megfeszült, az egész elfűrészelt, kihasított tömeg elvált a roncsból, a Durande teknője megnyílt és a gép kötelekre nehezedő vaspadlója megjelent a hajógerinc alatt.

Ha Gilliattnak nem lett volna ideje megragadni a féket, zuhanás lett volna. De szörnyű keze ott volt: ereszkedés lett.

Midőn Jean Bart fivére, Pieter Bart, e hatalmas és bölcs korhely, e szegény dunkerque-i halász, ki tegezte Franciaország nagy admirálisát, megmentette az ambleteuse-i öbölben veszni indult Langeron-gályát, mikor, kimentendő ezt a nehéz, uszó tömeget a dühöngő öböl szirtjei közül, kákával kötözte meg az összesodort nagyvitorlát; mikor azt akarta, hogy a magától elszakadó káka feszítse szélnek a vitorlát, épp úgy a gyékény elszakadására bízta magát, mint Gilliatt a lánc törésére és ugyanazt a furcsa vakmerőséget ugyanolyan meglepő siker koronázta.

A fékgyűrű, melyet Gilliatt megragadott, jól tartott és bámulatosan működött. Mint emlékezünk, az volt a föladata, hogy lassítsa az egyesített, közös mozgású különböző erőket. Ez a fék kissé hasonlított a vitorlafordítók villájához, csak hogy vitorlák irányítása helyett gépezetet tartott egyensúlyban.

Gilliatt az emelőhenger mellett állva, öklével rátámaszkodott, ugyszólván a készülék ütőerén tartotta a kezét.

Gilliatt találmánya pompás volt.

Nagyszerű találkozása az erőknél. Mialatt a Durande gépe egy tömegben elválva ereszkedett a potroh felé, a potroh emelkedett a gép felé. A roncs és a mentőhajó ellenkező irányban egymás segítségére sietett: elébe ment egymásnak. Egymás felé törekedtek és megtakarították a munka felét.

A zajtalanul növekvő ár fölemelte a hajót és közelebb vitte a Durande-hoz. A dagály több, mint legyőzött, cseléd lett. Az óceán alkatrésze lett a készüléknek.

Az ár rázkódás nélkül, csöndesen emelte a potrohot, szinte óvatosan, mintha porcellánból lett volna.

Gilliatt kiszámította és beosztotta a két munkát, a vizét és a készülékét és mozdulatlanul állva a henger mellett, mint egy félelmes szobor, melynek minden egyszerre engedelmeskedik, az emelkedés lassúságához szabályozta az ereszkedés lassúságát.

Egy rázkódás sem volt az árban, egy rándulás sem a csigákon. Különös együttműködése volt az engedelmes természeti erőknél. Egyrészt a nehézkedés vitte a gépet, másfelől a dagály emelte a bárkát. A csillagok vonzása, az ár és a föld vonzása, a súly, úgy látszott, egyetértének Gilliatt szolgálatában. Alárendeltségükben nem volt sem habozás, sem késlekedés és egy lélek kényszere alatt e szenvedő hatalmak cselekvő segédek lettek. A munka percről percre haladt; a hézag a bárka és a roncs között észrevehetetlenül csökkent. A közeledés csöndesen történt, mintegy az ottlévő embertől való rettegésből. Az elemek parancsot kaptak és végrehajtották.

Csaknem pontosan ugyanabban a pillanatban, mikor az ár megszűnt emelkedni, a kötelek megszűntek legombolyodni. A csigák hirtelen, de rázkódás nélkül megálltak. A gép megállapodott a bárkában, mintha egy kéz helyezte volna oda. Egyenesen, mereven, mozdulatlanul, szilárdan állt. Az alaplemez biztosan támaszkodott négy sarkával a hajó fenekére.

Megtörtént.

Gilliatt magánkívül nézte.

A szegény teremtetést nem igen kényeztette el az öröm. Meggörnyedt a végtelen boldogság alatt. Ugy érezte, hogy minden tagja megroskad és diadala láttán ő, akit semmi meg nem zavart addig, elkezdett reszketni.

Nézte a bárkát a roncs alatt és a gépet a bárkában. Mintha nem hinné. Mintha nem várta volna azt, amit ő maga tett. Csoda került ki a kezéből és ő megdöbbenve nézte.

Ez a rémület nem soká tartott.

Gilliatt, az olyan ember mozdulataival, aki álmából ébred, a fűrészhez ugrott, elvágta a nyolc kötelet. Azután a dagály kegyelméből mindössze mintegy tizlábnyi magasságból a bárkába ugrott, elővett egy tekercs kötelet, négy gúzt illesztett az előre elkészített gyűrűkbe és mindkét oldalon megerősítette a potroh szélén a kémény négy láncát, melyek egy órával előbb még a Durande födélzetébe kapaszkodtak.

A kéményt megkötözve, Gilliatt kiszabadította a gép tetejét. Egy négyszögletes darab a Durande födélzetéből még rajta volt. Gilliatt lefeszítette és megszabadította a potrohot a deszka- és gerendahalomtól és kilökte a sziklára. Hasznos könnyítés volt.

Különben - mint előre látható volt - a potroh szilárdan tartotta magát a gép tulsúlya alatt. Nem merült be mélyebben, mint rendesen. A Durande gépe, noha súlyos, nem volt olyan nehéz, mint a kőrakás meg az ágyu, amit valamikor Herm szigetéről vitt vissza a potroh.

Minden bevégződött tehát. Nem volt más hátra, mint elmenni.

IX.

A gyorsan elért siker gyorsan elvész.

Nem minden végződött be.

Kinyitni a Durande falával elzárt torkolatot és azonnal kítaszítani a szirtek közül a bárkát, semmi sem volt ennél világosabb. A tengeren minden perc sürget. Kevés szél, alig egy redő a vizen; a szép este szép éjszakát ígért. A tenger nagy volt, de az apály kezdett érezhető lenni; kitünő pillanat volt az induláshoz. Az apállal lehetett elindulni a Douvre-től és dagállal megérkezni Guerneseybe. Hajnalban Saint-Sampsonban lehetett.

De váratlan akadály jelentkezett. Hézag volt Gilliatt előrelátásában.

A gép szabad volt, de a kémény nem.

A dagály, fölemelvén a bárkát a levegőben függő roncsához, csökkentette a lebocsájtás veszedelmét és megrövidítette a mentést, de megkisebbitvén közöttük a távolságot, a kémény tetejét benne hagyta a tátongó keretféleben, a Durande megnyitott teknőjében. A kémény fogva maradt, mintha négy fal között lett volna.

Az ár szolgálatában ez az alattomoság is benne volt. Ugy látszott, az engedelmességre kényszerülő tengernek volt valami hátsó gondolata.

Igaz, hogy amit az ár elkövetett, az apály helyrehozza.

A valamivel több, mint három öl magas kémény nyolc lábnyira mélyedt a Durande-ba; a víz színe tizenkét lábbal fog apadni; a csökkenő árral együtt alászálló kéménynek négy lábnyi helye marad és kiszabadulhat.

De mennyi idő kell ehhez a megszabaduláshoz? Hat óra.

Hat óra múlva nem messze lesz éjfél. Mi módon távozzék ebben az órában, milyen nyomot kövessen a szirtek között, melyek már nappal is kibogozhatatlanok és hogyan kockáztassa magát sötét éjszaka a leskelődő fenéken?

Kénytelen megvárni a holnapot. Az elvesztett hat óra miatt elveszít legalább tizenkettőt.

Gondolni sem lehetett a munka folytatására, hogy kinyissa a torkolatot. A zsilipre még szükség lesz a legközelebbi dagálnál.

Gilliattnak pihennie kellett.

Keresztbefonni a karjait, ezt még nem tette, mióta Douvre-szirten volt.

E kényszerű pihenés ingerelte, majdnem fölháborította, mintha az ő hibája lett volna. Azt mondta magában: Mit gondolna Déruchette rólam, ha látná, hogy henyélek?

De ez a kis erőhözjutás talán mégsem volt haszontalan.

A bárka most rendelkezésére állt, elhatározta, hogy rajta tölti az éjszakát.

Fölmászott a báránybőrért a nagy Douvre tetejére, leereszkedett, néhány kagylót és két-három tengeri gesztenyét vacsorázott, azután, minthogy igen szomjas volt, kiitta az utolsó kortyokat csaknem üres édesvizeskorsójából, beburkolózott a báránybőrbe, mint egy házőrző kutya lefeküdt a gép mellé, szemeire huzta kámzsáját és elaludt.

Mélyen aludt. Az ember jól alszik az elvégzett munka után.

X.

A tenger figyelmeztetése.

Az éjszaka közepén, hirtelen, mint a rugó érintésére, fölébredt.

Fölnyitotta a szemeit.

A Douvre olyan volt a feje fölött, mintha nagy, fehér parázs visszfénye világítaná meg. Tüzfény verődött vissza a szirt valamennyi fekete homlokzatán.

Hol volt ez a tűz?

A vízben.

A tenger rendkívüli volt.

Mintha kigyulladt volna a víz. Ameddig a szem ellátott, a sziklák közt és a szirteken túl, az egész tenger lángolt. E lobogás nem volt vörös, semmi sem volt benne a tüzhányók és kemen-cék élő, nagy lángjából. Semmi szikrázás, semmi forróság, semmi vörösség, semmi pattogás. Kékes vonalak a szemfödél redőit utánózták a habokon. Nagy, halvány világosság reszketett a víz színén. Nem tűzvész volt ez, hanem lidércfény.

Olyasféle volt, mint az álom lángjától felgyújtott sir belsejének ólomfénye.

Képzeljük el a meggyújtott sötétséget.

Mintha az éjszaka, a hatalmas, eloszló és zavaros éjszaka lett volna e megfagyott tűz tápláléka. Valami vakságból lett világosság volt. A homály alkotórésze volt e kísérteti fénynek.

A La Manche-tenger hajósai ismerik a leirhatatlan villódzást, mely tele van figyelmeztetésekkel számukra. Sehol sem meglepőbbek, mint a Nagy V-ben, Isigny mellett.

E világításban a dolgok elvesztik valóságukat. A kísérteties áthatás mintegy áttetszővé teszi őket. A sziklák csak vonalak. A horgonykötelek fehéren izzó vasrudaknak látszanak. A halászok hálói tűszövétté válnak a víz alatt. Az evezők vízben levő fele ezüst, a másik fele ében. A vízbemerülő evezők körül a vízcsöppek csillagokkal rakják ki a tengert. Minden bárka egy üstököst vonszol maga után. Az átázott és fénylő matrózok égő emberekhez hasonlítanak. Belemártjuk a kezünket a habba és lángkeztyűvel huzzuk ki; a láng halott, nem is érezzük. A karunk lángralobbant tűzkaparó. A vízben levő formákat úgy látjuk, mintha a tűz színén forognának. A tajték sziporkázik. A halak tűznyelvek és fénytöredékek kigyóznak a sápadt mélységben.

Ez a fény keresztülhatolt Gilliatt lezárt szempilláin. Ennek köszönhette, hogy fölébredt.

Éppen jókor.

Az apadás megszűnt, új dagály kezdődött. A gép kéménye kiszabadult Gilliatt álma alatt és készült újra behatolni a roncsba, mely fölötté tátongott.

Lassan visszatért oda.

Már csak egy láb hiányzott, hogy a kémény beleérjen a Durande-ba.

Egy lábnyi emelkedéshez az árnak körülbelül félórára van szüksége. Gilliattnak, ha ki akarta használni ezt a már-már kérdéses megszabadulást, mindössze félórája volt.

Fölugrott.

Akármilyen sürgető volt is a helyzet, nem tudta megállni, hogy néhány percre ne szemlélje elgondolkodva a villódzást.

Gilliatt ismerte a tenger mélyét. Akármilyen volt is, bármily gonoszul bánt is vele gyakran, régi cimborák voltak. A titokzatos lénynek, melyet oceánnak neveznek, nem lehetett olyan gondolata, amit Gilliatt ki ne talált volna. A megfigyelés, az elmélyedés és a magány Gilliattot az időjárásnak majdnem látnokává tette; angolul ezt *weatherwise*-nek nevezik.

Gilliatt a horgonykötelekhez futott és eloldotta; aztán fölkapott egy csáklyát és - minthogy „már nem ült nyeregben”, a sziklához támaszkodva, a torkolat felé taszította a bárkát, néhány ölnyire Durande-tól, egészen közel a zsiliphez. *Rendbe jött*, mint a Guernesey-i matrózok mondják. Nem egészen tíz perc alatt kihuzta a potrohot a tönkrement hajóváz alól. Nem kellett többé félni, hogy a kémény megint kelepcébe jut. Most már emelkedhetett az ár.

Gilliattal mégsem látszott, mintha indulni akarna.

Megint szemügyre vette a villódzást és megemelte a horgonyokat; de nem azért, hogy fölhúzza, hanem hogy még szilárdabban, újból lehorgonyozza a potrohot; igaz, hogy most már a kijáratban.

Eddig még csak a potroh két horgonyát alkalmazta, a Durande kisebbik horgonyát, melyet - mint emlékszünk - megtalált a szirtek között, nem használta föl. Ezt a horgonyt minden eshetőségre készen, teljesen felszerelve, a potroh egyik zugában tartotta. Gilliatt leeresztette ezt a harmadik horgonyt egy kötélre, melynek egyik végét a horgony karikájához másikat a potroh horgonytartó cövekéhez kötöztette. Ilymódon ludlábszerűen helyezte el a horgonyokat, ami jóval erősebben tart, mint két horgony. Ez gondos elővigyázatosságra és kétszeres óva-

tosságra mutatott. Tengerész fölismert volna e műveletben valami hasonlatosságot a viharos időben való horgonyvetéshez, mikor félni lehet attól, hogy az ár szél alá ragadja a hajót.

A villódzás, melyre szemeit szögezve figyelt, talán fenyegette, de egyben szolgálta is Gilliattot. Nélküle rabja lett volna az álomnak és rászédettje az éjszakának. A villódzás ébresztette föl és az világított neki.

Derengő világosságot terjesztett a szirtek közt. De akármennyire nyugtalanította is ez a világosság Gilliattot, hasznára vált, mert láthatóvá tette a veszélyt és lehetővé a készülődést. Ezentul akármikor vitorlát bonthatott a gépet hordozó bárkán Gilliatt, szabad volt.

Csak hogy ugylátszott, Gilliatt mindig kevesebbet gondol az indulásra. A bárkát lehorgonyozva, kikereste a legerősebb láncot raktárából és azt a két Douvre-be erősített szögekhez kötöztén, belülről is megerősítette a gerenda és dongapalánkot, melyet már kívülről is támogatott egy lánc. Távol attól, hogy kinyissa, még jobban elrekesztette.

A foszforos fény még világított, de csökkent. Igaz, hogy már hajnalodott.

Gilliatt egyszer csak hallgatózni kezdett.

XI.

Ki mit hall, vegye hasznát.

Ugy rémlett előtte, hogy valamit hall végtelen messziről, gyöngén, tompán.

A mélységek bizonyos órákban dörögnek.

Másodszor is hallgatózott. A távoli zaj újra kezdődött. Gilliatt lehajtotta a fejét, mint aki tudja, hogy mi ez.

Néhány perc múlva a sziklasikátor másik végén volt, a keleti bejáratnál, melyet addig szabadon hagyott és nagy kalapácsütésekkel hosszú szegeket vert a torkolat két gránitfalába az Ember-szikla szomszédságában éppen úgy, ahogy a Douvre felőli bejáratnál tette.

A sziklarepedések elő voltak készítve és jól felszerelve tölgyfaékekkel. Ezen az oldalon nagyon megrongálódott a szirt, sok repedés volt benne és Gilliatt még több szeget erősíthetett bele, mint a két Douvre aljába.

Adott pillanatban a villódzás, mintha elfújták volna, kialudt és a szürkület pillanatról pillanatra növekvő világossága lépett a helyére.

Bevervén a szegeket, Gilliatt gerendákat, köteleket, láncokat cipelt oda és anélkül, hogy a szemét elfordította volna munkájáról, pillanatnyi szünet nélkül hozzákezdett, hogy az Ember mellett levő torkolaton keresztül, kötelekkel vízszintesen megerősített vastag deszkákból olyan rácsszerű gátat építsen, melyeket ma már befogadott a tudomány és hullámtörő néven ismer.

Akik látták például Guerneseyben a Rocquaine mellett vagy Bourg-d'Ault-ban Franciaországban néhány, a sziklából kiálló karó hatását, megértik ez oly egyszerű szerkezetek hatalmát. A hullámtörők a vihar ellen készült erődítmények spanyol lovasai. Nem lehet a tenger ellen küzdeni, csak ha kihasználjuk ennek az erőnek az oszthatóságát.

Eközben fölkelt a nap. Az ég tiszta volt, a tenger nyugodt.

Gilliatt sietett. Ő is nyugodt volt, de aggodalom volt a sietségében.

Nagy lépésekkel járt szikláról-sziklára, a raktárból a gátra és a gátról a raktárba. Mindig úgy tért vissza, hogy elszántan vonszolt magával hol egy hajóbordát, hol egy deszkát. Most bebizonyult ezeknek a léceknek a hasznossága. Nyilvánvaló volt, hogy Gilliatt olyan véletlennel áll szemközt, melyet előrelátott.

Egy erős vasrudat használt emelőül a gerendákhoz.

A munka olyan gyorsan haladt, hogy inkább növekedett, mint épült. Aki nem látott hidász-katonákat dolgozni, annak fogalma sem lehet erről a gyorsaságról.

A keleti torkolat még szűkebb volt, mint a nyugati. Csak öt vagy hat lábnyi hézaga volt. Ez a kis nyílás megkönnyítette Gilliatt dolgát. A megerősítendő és elzárandó távolság kicsi lévén, a védőmű szilárdabb és egyszerűbb lehetett. Így a vízszintes gerendák maguk is megfeleltek, a függőlegesekre nem volt szükség.

A hullámtörő első darabjait elhelyezvén, Gilliatt rálépett és hallgatózott.

A dörgés határozott lett.

Gilliatt folytatta az építést. Megtámasztotta a Durande két darujával és összekötötte az egészet láncokkal.

A szerkezet roppant kerítéshez hasonlított, melynek láncok az oszlopai és gerendák a lécei.

Ugylátszott, mintha nem építették, hanem fonták volna.

Gilliatt szaporította a kötelekeket és még több szeget illesztett oda, ahol kellett.

Sok gömbölyű vas lévén a roncson, nagy készletet halmozhatott föl ezekből a szegekből.

Munkaközben kétszersültet rágott. Szomjas volt, de nem ihatott, mert már nem volt több édesvíze. Tegnapesti vacsorájához kiürítette a korsóját.

Összeszegezett még négy-öt gerendát, aztán újból a gátra lépett. Hallgatózott.

A láthatár zugása megszűnt. Minden csöndes volt.

A tenger szelid és pompás volt; megérdemelte mindazon bókot, melyeket a nyárspolgárok intéznek hozzá, mikor elégedettek vele, - „tükör”, - „egy tó”, - „olaj”, - „tréfa”, - „bárány”. - Az ég mély kékje felelt az oceán mély zöldjére. A zafír és a smaragd megcsodálhatták egymást. Semmit sem vethettek egymás szemére. Egy felhő sem az égen, egy hab se a vizen. E pompában fölségesen kelt föl az áprilisi nap. Elgondolni sem lehet szebb időt.

A láthatár szélén vándormadarak hosszú, fekete vonala huzódott az égen. Gyorsan haladtak a szárazföld felé. Mintha menekülés lett volna a röptük.

Gilliatt hozzáfogott fölemelni a hullámtörőt.

Oly magasra emelte, amennyire a sziklák hajlása engedte.

Dél felé úgy tűnt föl előtte, hogy a nap melegebb a kelleténél. A dél a nap kritikus órája. Gilliatt az éppen befejezett hatalmas rácson állva, újra figyelni kezdte a messzeséget.

A tenger több mint nyugodt, tespedt volt. Egy vitorla sem látszott. Az ég mindenütt tiszta volt, csak a kék lett fehér. Különös volt ez a fehérség. A nyugati láthatáron kis, rosszindulatúnak látszó folt állott. Ez a folt mozdulatlanul maradt ugyanazon a helyen, de növekedett. A szirtek körül csöndesen borzongott az ár.

Gilliatt jól tette, hogy megépítette a hullámtörőt.

Vihar közeledett.

Az örvény elhatározta, hogy megkezdje az ütközetet.

HARMADIK KÖNYV. A HARC.

I.

A szélsőségek érintkeznek és az ellenkező dolgok egymásra mutatnak.

Semmi sem olyan fenyegető, mint az elkésett napéjegyenlőség.

Van a tengeren egy szilaj tünemény, melyet a szélességi szél megérkezésének lehetne nevezni.

Minden évszakban, de különösen a fordulók idején, olyan pillanatban, mikor a legkevésbé volna várható, a tengert hirtelen különös nyugalom fogja el. A csodálatos, szüntelen mozgás elül, - tunya lesz és lankadt, úgy látszik, mintha pihenne, mintha fáradt lenne. Valamennyi tengeri jelvény, a halászzászlóktól a hadilobogókig, az árbocok hosszában lóg. A tengernagyi, királyi, császári lobogók alusznak.

Egyszerre csak lassan megmozdulnak e rongyok.

Ez az a pillanat, melyben, ha felhős az ég, a gomolyfelhőkre kell figyelni; ha lemegy a nap, az alkonyi pirra; ha éjszaka van és a hold világít, a hold udvarát kell tanulmányozni.

Az ilyen éjszakákon a kapitány vagy a hajóraj parancsnoka, ha van a birtokában olyan viharpalack, melynek föltalálója ismeretlen, nagyítóüveggel vizsgálja ezt a palackot és óvóintézkedéseket tesz a déli szél ellen, ha a vegyülék olvasztott cukornak látszik vagy az északi szél ellen, ha a vegyülék sűrű haraszthoz vagy jegenyéhez hasonló kikristályosodást mutat. Ezekben a percekben, miután tanácsot kért valamely titokzatos jelektől, melyeket a rómaiak vagy a démonok véstek valamelyik egyenesen álló, rejtélyes köre - melyet Bretagneban menhirnek, Írlandban cruachnak neveznek - a szegény írlandi vagy breton halász menekül bárkájával a tengerről.

Az ég és az oceán eközben derült marad. A reggel sugárzó és a hajnal mosolyog, ami vallásos borzadással tölti el a régi poétákat és a régi jósokat, kiket megdöbbent a nap hamisságában való hit. *Solem quis dicere falsum audeat?*

A rejtett lehetőségek komor látományát a dolgok végzetes áthatatlansága közvetíti az emberhez. A legfélelmesebb és legárgulóbb látvány az álarcot viselő örvény.

Azt mondják: farkas a báránybőrben; azt kellene mondani: vihar a nyugalom alatt.

Néhány óra - némelykor néhány nap - telik el így. A kormányosok ide-oda irányítják messzelátóikat. Az öreg tengerészeknek szigorú az arca a várakozás titkolt haragjától.

Hirtelen nagy, zavaros zugás hallatszik. Valami rejtélyes párbeszéd folyik a levegőben.

Nem látni semmit.

A végtelenség közömbös maradt.

A zaj azonban növekszik, erősödik, emelkedik. A párbeszéd hangsúlyossá válik.

Valaki van a láthatár mögött.

Rettentő valaki, a szél.

A szél, azaz a titánok e csödülete, melyet szélvésznek nevezünk.

A homály roppant csőcseléke.

India Maroutnak nevezi, Judea Kerubimnak, Görögország Aquilonnak. A végtelenség láthatatlan ragadozó madarai ezek. Boreus e madarai közeledtek.

II.

A szélességi szelek.

Honnan jönnek? A megmérhetetlenből. Az örvény átmérője mutatja kiterjesztett szárnyuk szélességét. Mérhetetlen szárnyaiknak a magány bizonytalan hátrálására van szükségük. Az Atlanti, a Csendes-oceán, e hatalmas kék nyílások illenek hozzájuk. Elsötétedik, mikor csapatosan szállnak feléjük. Page kapitány valamikor hét víztölcsért látott egyszerre a nyílt tengeren. Ott nagyon vadak. Az ár örökös és muló földuzzasztásán fáradnak. Mire képesek, nem tudjuk, amit akarnak, ismeretlen. Az örvény szfinkszei ők és Gama az ő Oedipusuk. Felhő képében jelennek meg a határtalanság örökösen mozgó homályában. Aki megpillantja ólomszinű vonalaikat a tenger látóhatárán, ebben az eloszlásban, fékezhetetlen erő jelenlétét érzi. Azt lehetne mondani, az emberi értelem ingerli őket és ellene berzenkednek. Az értelem legyőzhetetlen, de az elem megvívhatatlan. Mit lehet a megfoghatatlan mindenütt jelenvalóság ellen tenni? A szélből buzogány lesz, aztán újra széllé változik. A szelek pusztítással harcolnak és elmulással védekeznek. A megtámadtatás elől kitérnek. Eltérő és visszalökésekkel teli támadásuk megzavarodik. Éppen annyi benne a menekülés, mint a roham. Tapint-hatatlanul szivósak. Hogyan lehetne ezzel végezni? Az Argo hajó dodonai tölgyből faragott eleje, mely orr is, kormány is volt egyszerre, beszélt hozzájuk. Ők erőszakoskodtak az istennői hajóorral. Columbus Kristóf, mikor látta, hogy a *Pinta* felé közelednek, a földéltre ment és Szent János evangéliumának első verseit intézte hozzájuk. Surcouf sértegette őket. Azt mondta: *ime a banda*. Napier ágyuval lövöldözött rájuk. Övék a kaosz diktatúrája.

Övék a kaosz. Mit csinálnak belőle? Valami engesztelhetetlent. A szelek barlangja szörnyűbb, mint az oroszlánok oduja. Milyen hullák a feneketlen redők alatt! A szelek irgalom nélkül nyomják a nagy, sötét és keserű tömeget. Őket mindig hallani, ők nem hallanak semmit. Olyan dolgokat követnek el, melyek hasonlítanak a bűnökhöz. Nem tudni, ki felé vetik a leszakadó fehér tajtékot. Micsoda kegyetlen vadság van a hajótörésben! micsoda dac a gondviselés ellen! Némely pillanatban, mintha Istenre köpnének. Az ismeretlen helyek zsarnokai ők. *Luoghi spaventosi*, dörmögték a velencei tengerészek.

A reszkető végtelen eltüri tettelegességeiket. Kimondhatatlan, ami a nagy elhagyatottságokban történik. Valaki nyargal a homályba olvadva. A levegő zug, mint az erdő. Nem látni semmit, de lovasok robaja hallatszik. Délben hirtelen éjszaka lesz; tornado vonul keresztül; éjfélkor hirtelen kivilágosodik; kigyullad az északi fény. Ellenkező irányu forgószelek váltakoznak valami iszonyu táncban, korbácsok tombolnak az elemeken. Egy nehéz felhő középen kettészakad és darabokban zuhan a tengerbe. Más, biborral tele felhők villámlanak és dörögnek, aztán gyászosan elsötétülnek; a villámait kiűritett felhő elfeketedik, mint a kialudt parázs. Az esőtömlők köddé pattannak szét. Itt egy kemence, melyből láng tör elő. A tenger fehérsége a zápor alatt meglepő távolságokat világít meg; látni a sűrűség elváltozásait, melyben hasonlóságok tévelyegnek. Szörnyű köldök mélyed a felhőkbe. A párák forognak, a hullámok táncolnak; részeg sellők hemperegnek; ameddig ellát a szem, a tömör és lágy tenger mozog, anélkül, hogy elmozdulna; minden ólomszinű; kétségbeesett kiáltások hangzanak ebből a halvány-ságból.

A homály elérhetetlen mélyében nagy árnyékkévék remegnek. Némely pillanatban dühöngés tör ki benne. A zajongás forrongássá lesz, a hullám hegyé emelkedik. A láthatár, a hullámok

zavaros takarója, a végnélküli ingadozás szüntelen basszusban dörög; reccsenés csattan föl furcsán, mintha hydrákat hallanának tüsszenteni. Hideg szelek támadnak, aztán meleg szelek. A tenger tombolása mindenre kész borzadályra mutat. Nyugtalanság. Aggodalom. A vizek mély rémülete. Az orkán hirtelen, mint az állat, inni kezdi az oceánt; hallatlan szívás; a víz a láthatatlan száj felé emelkedik, duzzadás támad, a daganat fölfuvódik; ez a vitzölcsér, a régiek Prestere stalaktit fönt, stalagmit alul, fölfordított, forgó, kettős kup, egyik csucs egyensúlyban áll a másikon, két hegy csókja, a tajtékhegyé, mely emelkedik és a felhőhegyé, mely leereszkedik; borzalmas közösülése az árnak és a homálnak. A vitzölcsér, mint a bibliai oszlop, sötét nappal és világító éjszaka. A vitzölcsér előtt elhallgat a mennydörgés. Mintha félne.

A magányosságok hatalmas zavarában van fokozat, félelmes crescendo: a forgó, a szél, a szélroham, a szélvész, a fürgeteg, a vihar, a vitzölcsér; a szelek lantjának hét hurja, az örvény hét hangjegye. Az ég széles, a tenger gömbölyű; egy lehelet és semmi sem marad mindebből, csupa düh és zürzavar.

Ilyenek ezek a zord helyek.

A szelek vágatnak, repülnek, lecsapnak, elmulnak, ujrakezdődnek, lebegnek, füttyülnek, bögnnek, kacagnak; őrzöngenek, pajkoskodnak, szilajok, játszanak a hirtelenharagu hullámmal. Van harmónia ezekben az üvöltözőkben. Harsánnyá teszik az egész eget. Belefujnak a felhőbe, mint a trombitába, telekürtölik a határtalant; zengnek a végtelenben valamennyi kürt összekeveredő hangján, tülkök, kürtök, trombiták szólnak, mint prometheusi harsonák. Aki hallja, Pánt hallgatja. A legborzasztóbb a játéuk. Sötétségből van óriási örömük. Az elhagyottságban hajtóvadászatot tartanak a hajókra. Szünet nélkül, éjjel és nappal, minden évszakban, a trópusokon úgy, mint a sarkvidéken, eszeveszett ölcseireikkel zugva, az összekavarodó felhőkön és hullámokon keresztül üzik a hajótörés nagy, sötét vadászatát. Mesterei a falkának. Mulatnak. Kutyaikat, a sziklák után a habot ingerlik ugatásra. Összeterelik a felhőket, aztán szétszórják. Mintha millió kézzel dagasztanák a mérhetetlen, hajlékony vizet.

A víz hajlékony, mert nem lehet összeszorítani. Kicsuszik a nyomás alól. Ha ránehezednek az egyik oldalon, megszökik a másikon. Így lesz a vízből hullám. A hullámozás az ő szabadsága.

III.

A Gilliatt hallotta zaj magyarázata.

A szelek nagy megérkezése a szárazföldre a napéjegyenlőség idejére esik. Ebben az időszakban a trópusok és a sarkak egyensúlya ingadozik és a roppant légköri ár egyik féltekére borítja a dagályt, másakra az apályt. Ezeket a tünetényeket jelképezi a két csillagzat a Mérleg és a Vízöntő.

A viharok ideje ez.

A tenger várakozik és csöndes.

Az ég néha rossz arcot vág. Halvány és nagy, sötét takaró borítja. A tengerészek aggódva nézik a haragos árnyékot.

De leginkább rettegnek, ha elégedettnek látják. Mosolygó ég a napéjegyenlőség idején annyi, mint a karmaival cirógató vihar. Ha ilyen az ég, az amsterdami Sirató Torony megtelik a láthatárt vizsgáló asszonyokkal.

Ha az őszi vagy tavaszi vihar késik, ez azt jelenti, hogy még jobban fölhalmozódik. Erőt gyűjt a düláshoz. Ne bizzatok a tartozásban. Ango azt mondta: *A tenger jó fizető.*

Ha a várakozás nagyon hosszú, a tenger nem árulja el türelmetlenségét mással, mint még nagyobb nyugalommal. Csak a delejes feszültség jelentkezik abban, amit a víz kigyulladásának lehet nevezni. Fény sugárzik a hullámokból. Villamos levegő, foszforos víz. A matrózok elcsigázottaknak érzik magukat. Ez a pillanat különösen az iron-clad számára veszedelmes, vasteknőjük hamis jelzést idézhet elő az iránytűjükön és romlásba viheti őket. Az oceánjáró *Iowa steamer* így pusztult el.

Akik meghitt viszonyban vannak a tengerrel, különösnek találják külsejét e pillanatokban; azt mondanák, hogy kívánja és fél a ciklontól. Bizonyos nászokat fogadnak így, melyeket különben erősen kíván a természet. Az üzekedő nőtény oroszlán fut a him elől. A tenger is fölhevül. Onnan a remegése.

A mérhetetlen nász beteljesül.

Ez a nász, mint a régi császárok házasságai, kivégzésekkel tűnik ki. Az ünnepélyt szerencsétlenségek fűszerezik.

Ezalatt messze, a kifürkészhetetlen távolságban, a magányosságok ólomszinü láthatárán, a korlátlan szabadság mélyén megérkeznek a szelek.

Figyeljünk, ime a napéjegyenlőség eseménye.

A vihar összeesküvő. Az ódon mitológia sejtette e nagy, eloszló természetbe avatkozó határozatlan személyiségeket. Eolus megegyezik Boreasszal. Az elemnek az elemmel való egyetértésére szükség van. Megosztják a földadatot, ösztönzést kap a hullám, a felhő, a párolgás; az éjszaka segítőtárs, fontos, hogy fölhasználják. Meg kell téveszteni az iránytűket, eloltani a hajólámpákat, elleplezni a világító tornyokat, eltakarni a csillagokat. A tengernek is együtt kell működnie. Minden zivatart mormogás előz meg. Az orkánok halk megbeszélést tartanak a láthatár mögött.

Ez az, amit a homályban, távolból hallani a tenger rémült csöndjében.

E félelmes suttogást hallotta Gilliatt. A villódzás volt az első figyelmeztetés, ez a morgás a második.

Ha Légio démon létezik, bizonyos, hogy ő a Szél.

A szél sokszoros, de a levegő egy.

Ebből következik, hogy minden szélvész kevert. A levegő egysége így követeli.

Az egész örvény benne van a zivatarban. Az egész oceán benne van a viharban. Ez erők teljessége sorban belekerül és részévé válik. A hullám az alsó örvény; a szél a felső örvény. Akinek dolga akad a szélvésszel, szembe kerül az egész tengerrel és az egész éggel.

Messier, a tengerészet embere, a cluny-i fülke gondolkodó csillagásza, azt mondta: *Minden szél ott van mindenütt*. Nem hitt a bezárt szelekben, még a zárt tengereken sem. Számára nem voltak földközi szelek. Azt mondta, hogy röptükben fölismeri őket. Erősítette, hogy ezen a napon, ebben az órában a konstanzi tó Föhn-je, Lucrecius antik Favonius-a vonult át Páris láthatárán; azon a napon az Adria Borája, a másik napon pedig a keringő Notus, mely állítólag a Cycladok gyűrűjébe van zárva. Megkülönböztette a párolgásukat. Nem gondolta, hogy a Malta és Tunis között keringő szél meg a Korsika és a Baleari-szigetek közt forgó szél ki ne szökhetne. Nem fogadta el, hogy vannak olyan szelek, mint a ketrecbe zárt medvék. Azt mondta: „Minden eső a trópusokról jön és minden villám a sarkvidékről.” A szél valóban megtelik villamossággal, mikor a térítőket átmettszi és vízzel, mikor az egyenlítőn halad keresztül; folyékonyságot hoz a Vonalról és fluidumot a sarkokról.

Mindenüttjelenvalóság, ez a szél.

Ez bizonyára nem azt akarja állítani, hogy a szeles zónák nem léteznek. Semmi sincs jobban bebizonyítva, mint az állandó áramlások és egy napon a légi hajózás szolgálatában a léghajók - melyeket mi grecomániából aeroscaph-nak nevezünk -, föl fogják használni azok fővonalait. A levegőnek a szél által való csatornázása kétségtelen, vannak szélfolyamok, szélfolyók és szélpatakok; csak hogy a levegő elágazásai fordítottak a víz elágazásaihoz képest; ott a patakok a folyókból, a folyók a folyamból erednek, ahelyett, hogy odaömlenének; innen van a gyülekezés helyett a szétozlás.

Ez a szétozlás teszi a szelek egyetemességét és a légkör egységét. Egy helyéből kimozdított parány kimozdit a helyéből egy másikat. Az egész szél egyszerre mozog. A keveredés e mély okaihoz tegyük hozzá a föld domborulatait, amint valamennyi hegységével üreget fur a légkörbe, gócot és kanyarulatokat idéz elő a szél pályáján és minden irányból határt szab az ellenáramoknak. Határtalan kisugárzás.

A szél tüneménye két oceán ingadozása; a víz oceánjára helyezkedő levegőoceán ránehezedik a menekülőre és inog annak remegésétől.

Az oszthatatlan nem fér el a rekeszekben. Nincs válaszfal a két ár között. A La Manche-szigetek megérzik a Jóreményfok lökését. A hajózás általában egyetlen szörnyeteggel áll szemben. Az egész tenger ugyanazon hydra. A hullámok a hal bőréhez teszik hasonlóvá a tenger színét. Oceán annyi, mint Keto.

Erre az egységre csap le a megszámlálhatatlan.

IV. Turba, turma.

Az iránytü számára harminckétféle szél van, azaz harminckét irány, de ezek az irányok még határtalanul oszthatók. A szelet irányok szerint osztályozni, ez a kiszámíthatatlan; fajták szerint fölosztani, ez a végtelen.

Homér meghátrál e megszámlálhatatlanság előtt.

A sarki áram összeütközik a naptéritői árammal. Ime, az egyesülő hideg és meleg, az egyensúly rázkodással kezdődik, a szelek árja támad belőle duzzadtan, kuszáltan, rojtosan, vad patakvázzal. A szelek szétozlása a láthatár négy sarkán rázza meg a levegő csodálatos ziláltságát. Minden közbenső szél ott van: a Golf-áram szele, mely annyi ködöt ont Newfoundlandra, a perui szél néma régiója, melyben soha ember mennydörgést nem hallott, Uj Skócia szele, melyben a csikos csőrű Nagy Auk, az *Alca impennis* repül, a kínai tengerek Vas-forgószele, a Mozambique part szele, mely gonoszul bánik a benszültettek hajóival, az afrikai szél, mely a Tábla-hegy és az Ördög-hegység között lakik és onnan tör elő, az egyenlítői szél, mely a passzátszelek fölött száguld és parabolát ír le, melynek csucsa mindig nyugaton van, a plutoi szél, mely a kráterekből száll ki és a láng legfélelmesebb lehelete, az Awu vulkán sajátos szele, mely mindig olajszínű felhőt támaszt északon, a jávai muszson, mely ellen az *orkán házainak* nevezett kazematákat építenek. Az elágazó északi szél, melyet az angolok *bush*-nek, cserjének neveznek; a Malakka-szorosból előkanyarodó szél, melyet Horsburgh figyelt meg. A hatalmas, délnyugati szél, melyet Chiliben Pamperonak, Buenos-Ayresben Rebojonak neveznek, mely nyílt tengerre sodorja a saskeselyűt és a barlangba menekült, frissen lenyuzott ökörbőrbe takart vadat, aki hátán fekve, lábaival feszíti ki nagy ijját. A kémiai szél, mely Lemery szerint a mennykövet teremti a felhőkben, a kafferek harmattan-ja, a sarki hóüző, mely jégtorlaszokon, nyargal és magával vonszolja az örök jeget. A Bengáli öböl szele Nizsnij-Novgorodig elmegy, hogy zsákmányul ejtse a sátorháromszöget,

melyben Ázsia vásárait tartják; a Cordillerák szele, nagy hullámok és nagy erdők rengetője; az ausztráliai szigettenger szele, ahol a mézvadászok kifosztják a vadméhek kasát az óriási eukaliptusok ágainak hónaljában; a sirocco, a mistral, a hurrican, a szárazsági szelek, az áradás szelei, a tengerentuli szelek, a torridák, azok, melyek Genua utcáira szórják a braziliai fensikok porát, azok, melyek engednek a föld forgásának és azok, amelyek ellenkeznek vele és azt mondatták Herrerával: *Malo viento torna contra el sol*; olyanok, melyek párosan járnak egyetértve a fölforgatásban, egyik elrontván, amit a másik tett és az öreg szelek, melyek Columbus Kristófot megrohanták a Varaguas parton; azok, melyek 1520 október 21-től november 28-ig, negyven napon át kérdéssé tették, hogy eléri-e Magellan a Csendes-oceánt; azok, melyek II. Fülöp fölött fujtak és megfosztották árbocaitól az Armadát és még mások is, ki tudná végigmondani? A szelek, melyek varangyokat és sáskákat hordoznak, melyek az állatok felhőit ragadják az oceán fölé; melyek végrehajítják azt, amit „a szél ugrásának” neveznek és melyeknek föladata befejezni a hajótöréseket; azok, melyek egy lehetőséggel kimozdítják helyéből a hajó rakományát és kényszerítik, hogy kövesse az ő görbe útjukat; a nehéz, esőtől duzzadó, vak szelek, a jégesőt, lázt hozó szelek, azok, amelyeknek közeledése forrásba hozza Calabria só- és kénhányóit, melyektől szikrázik a bozótban barangoló afrikai párduc szőre, melyek felhőikből lehajolva közelednek, mint a vipera nyelve, az ijesztő villaszerű villám; melyek fekete havat hoznak. Ilyen ez a hadsereg.

A Douvre-szirt hallotta távoli vágatását abban a pillanatban, mikor Gilliatt a hullámtörőt építette.

Mondottuk, a Szél annyit tesz: minden szél.

Az egész horda közeledett.

Egyik részen ez a légió.

A másikon Gilliatt.

V. Gilliatt válaszun.

A rejtelmes erők jól megválasztották a pillanatot.

A véletlen, ha létezik, ügyes.

Amíg a potroh az Ember kis öblében tanyázott, amíg a gépet körülvette a roncs, Gilliatt bevehetetlen volt. A potroh biztonságban, a gép föld alatt volt; a két Douvre, melyek fogva tartották a gépet, lassu pusztulásra ítélték, de védték meglepetések ellen. Minden esetben Gilliattnak volt menekvése. A pusztuló gép nem pusztíthatta el Gilliattot. Ott volt a bárka, menekülhetett.

De megvárni, míg a bárkát előhozzák az öbölből, ahol elérhetetlen volt, engedni, hogy beilleszkedjék a Douvre folyójába, türelemmel lenni, míg az is a szirt foglya lesz, megengedni, hogy Gilliatt végrehajtsa a mentést, a gép lecsusztatását és hajóraszállítását, semmiképp meg nem akadályozni ezt a csodálatos munkát, míg minden a potrohra került, jóváhagyni ezt a sikert, ez volt a kelepce. Sejteni lehetett baljóslatu körvonalait az örvény sötét ravaszságának.

Ebben az órában a gép, a bárka és Gilliatt együtt voltak a sziklasikátorban. Hárman tettek ki egyet. A potrohot összetörni a szirten, a gépet fenékre sülyeszteni, Gilliattot vízbefojtani, ezt egyetlen erőfeszítéssel egyetlen ponton el lehetett intézni. Mindennek vége lehet egyszerre, egy időben, osztatlanul; minden összedőlhet egy csapásra.

Nincs válságosabb helyzet, mint Gilliatté.

A szfinx, akit az álmodozók sejtene a homály mélyében, úgy látszott, dilemma elé állította.

Maradj vagy fuss.

Futni esztelenség, maradni borzalmas.

VI. A harc.

Gilliatt fölmászott a nagy Douvre tetejére.

Onnan láthatta az egész tengert.

A nyugati oldal különös volt. Fal emelkedett rajta. Nagy felhőfal rekesztette el a végtelent és lassan emelkedett a zenit felé. Mintha szögmérővel és mérőzsinórral emelték volna ezt az egyenes, függőleges falat, egy repedés sem volt a magasságában, egy szakadás sem az ormán. A felhő hasonló volt a gránithoz. Tökéletesen függőleges volt a déli oldalán, az északin kissé meghajlott, mint a meggörbitett bádog és csuszópályát kínált a hullámnak. Ez a ködfal szélesedett és nőtt, anélkül, hogy a párkányzata egy pillanatra is megszűnt volna párhuzamosan maradni a növekvő homályban majdnem elmosódó láthatárral. A levegőfal egy darabban, hangtalanul emelkedett. Egy hajlás, egy redő, egy kiszögellés el nem torzította. Kisérteties volt ez a mozgó mozdulatlanúság. A nap, valami beteges átlátszóság mögül sápadtan világította meg ezeket az apokaliptikus vonalakat. A felhő a végtelennek már majdnem felét elfoglalta. Rettentő, haránt álló örvénynek lehetett mondani. Mintha a sötétség hegysége emelkednék a föld és az ég között.

Az éjszaka szállt le világos nappal.

A levegő forró volt, mint a kemence. Egy gőzfürdő párái szabadultak ki ebből a titokzatos torlódásból. Az ég kékje fehér lett, a fehér pedig megsűrűlt. Mint egy nagy palatető. Alant a fénytelen, ólomszínű tenger volt a másik roppant palakötő. Semmi szél, semmi hab, semmi zaj. Ameddig a szem lát, a tenger elhagyott. Sehol egy vitorla. A madarak elrejtőztek. Árulás volt érezhető a végtelenben.

Mindezen homály észrevehetetlenül bővült.

A mozgó gőzhegység, mely a Douvre felé közeledett, egyike volt azoknak, melyeket harci felhőknek lehet nevezni. Gyanus felhők. A homályos halmazon keresztül valami kancsalság néz reánk.

Ez a közelség szörnyű volt.

Gilliatt mereven nézte a felhőt és a fogai közt dörmögte: Szomjas vagyok, te innom adsz.

Néhány pillanatig mozdulatlan maradt, szemeit a felhőre szegezve. Az ember azt mondta volna, hogy végigméri a vihart.

Sapkája a zubbony zsebében volt, kihuzta és a fejére tette. A lyukból, ahová rég elrejtette, elővette tartalékgyunyait; fölhozta a lábszárvédőket és vállára vetette a vihargallért, mint a lovag, aki fölveszi páncélját a cselekvés pillanatában. Tudjuk, hogy már nem voltak cipői, de csupasz lábai megkeményedtek a sziklákon.

E harci öltözetben szemügyre vette a hullámtörőjét, gyorsan megmarkolta a kötelet, leereszkedett a Douvre tetejéről és a raktárhoz futott. Néhány pillanattal később munkában volt. A hatalmas néma felhő hallhatta kalapácsütéseit. Mit csinált Gilliatt? A megmaradt szögekkel,

kötelekkel és gerendákkal egy második rácsot a keleti torkolatban, tiz vagy tizenkét lábnyira az első mögött.

Még mindig mély csönd volt. A fűszálak a sziklahasadékokban meg sem mozdultak.

Egyszerre eltűnt a nap. Gilliatt fölemelte a fejét.

Az emelkedő felhő elérte a napot. Olyan volt, mintha a kioltott világosságot zavaros és halvány visszasugárzással pótolnák.

A felhőfal külseje megváltozott. Már nem volt egységes. Vízszintesen összegyűrődött, elérvén a zenitet, ahol ránehezedett a maradék égre. Most emeletei voltak. A vihar alakulatai rajzolódtak rá, mint egy keresztmetszeten. Megkülönböztethető volt az eső tanyája és a jégeső fészke. Villám nem volt benne, hanem borzalmas, szétszóródó világosság; mert a borzalom képzete társulhat a világossággal. Hallatszott a vihar tompa lélegzése. A csönd bizonytalanul pihegett. Gilliatt maga is hallgatagon nézte, amint a feje fölött csoportosulnak a páratömegek és összeilleszkednek a felhők alaktalanságában. A láthatárra nehezedett egy elterülő, hamuszínű ködcsík, a zeniten pedig egy ólomszínű ködszalag; ólomszínű felhőrongyok lógtak az alsó köd fölött. Az egész háttér, a felhőfal, halvány, tejes, fakó, komor, leirhatatlan volt. Egy vékony fehéres, átlóirányú felhő - ki tudja honnan jött - metszette át hosszában, északról délre, a magas, komor falat. Egyik végét ez a felhő a tengerben húzta. Azon a ponton, ahol a megzavarodott hullámokat érintette, a homályban vörös gőzgomolyag volt észrevehető. A hosszú, sápadt felhő alatt apró, igen alacsony, igen sötét felhők szálltak egymással ellenkező irányban, mintha nem tudnák, hová legyenek. A hatalmas alapfelhő minden oldalán egyszerre nőtt, növelte a sötétséget és folytatta gyászos terpeszkedését. Keleten, Gilliatt mögött, már csak egy kis felhőnyíláson látszott a tiszta ég, az is csakhamar összezárult, anélkül, hogy szél lett volna, szürkés pelyhek szállongtak szerteszét, különösen szétszóródva és elmorzsolva, mintha valami gigászi madár tollázkodott volna a sötétség e fala mögött. Menyezet képződött tömör sötétségből, mely a láthatár szélén érintkezett a tengerrel és elvegyült az éjszakába. Érezni lehetett valamit, ami közeledett. Hatalmas volt, nehéz és vad. A homály sűrűsödött. Hirtelen roppant mennydörgés csattant föl.

Gilliatt maga is érezte a rázkódást. Rettentő dolog ez a brutális valóság a látományok régióiban. Mintha butor dölne föl az óriások szobájában.

Semmi villamos föllobbanás nem kísérte a csapást. Olyan volt, mint a fekete mennydörgés. Ujra csönd lett. Valami szünetféle állt be, mint mikor valaki elhelyezkedik. Aztán egymásután és lassan jelentek meg nagy, alaktalan villámok. Némák voltak. Semmi dörgés. Minden villámlásnál minden fölragyogott. A felhőfal barlang lett. Boltozatok és ívek voltak benne. Körvonalakat lehetett megkülönböztetni rajta. Szörnyű fejek vázolódtak, nyakak nyújtózkodtak, elefántok oszlottak el, tornyaikat cipelve.

Fehér gőzfelleget tartó, egyenes, kerek és fekete ködoszlop utánozta egy elmerült roppant steamer kéményét, mely füstölt, mintha a víz alatt fűtenék. A felhőkárpit hullámozott. Középen, vörös sűrűségbe mélyedve tömör, tunya ködcsomó feküdt mozdulatlanul, mint iszonyu magzat a vihar hasában és azon nem hatoltak át a villamos szikrák.

Gilliatt hirtelen érezte, hogy szellő zilálja a haját. Három vagy négy esőcsepp pattant szét körülötte a sziklán, mint a pókok. Azután egy második villámcsapás. Szél támadt.

A homály feszült várakozása tetőpontjára ért; az első mennydörgés megrázta a tengert, a második aljától a tetejéig fölhasította a falat, hézag támadt rajta, minden függő zápor arra ömlött ki, a hasadék olyan lett, mint az esővel tele, nyitott száj és a vihar okádni kezdett.

A pillanat borzalmas volt.

Zápor, orkán, villanások, mennykövek, felhőkig érő hullámok, tajték, robbanások, őrző vonaglások, kiáltások, hörgés, füttyülés, minden egyszerre. A szörnyetegek elszabadultak.

A szél szikrázva fujt. Az eső nem esett, dült.

Egy szegény, lekötött embert, mint Gilliatt, az ő megterhelt bárkájával két szikla között a nyílt tengeren, fenyegetőbb válság nem érhet. A dagály veszedelme, melyen Gilliatt diadalmaszkodott, semmi sem volt a vihar veszedelme mellett. Ime, ez volt a helyzet.

Gilliatt, aki körül csupa örvény volt, az utolsó percben, a végső veszély előtt elárulta okos haditervét. Támaszpontul magát az ellenséget választotta ki; szövetkezett a szirttel; a Douvre-szikla - máskor ellenfele - most segédje lett ebben a roppant párviadalban. Gilliatt erődöt alakított ebből a sirból. Elsáncolta magát a tenger e borzalmas omladékában. Körülzárták, de fal védelmezte. Ugyszólván a szirthoz támasztotta a hátát, mikor szembeszállt az orkánnal. Eltorlaszolta a szorost, a hullámok utcáját. Különben ez volt az egyetlen, amit tehetett. Ugy látszik, hogy az oceánt is, e zsarnokot, észére lehet téríteni a barrikádokkal. A bárka három oldalról biztonságban volt. Szorosán beékelve a szirt belső falai közé, három oldalon lehorgonyozva, megoltalmazta északon a kis Douvre, délen a nagy Douvre vad lejtője, mely alkalmasabb volt hajótörést okozni, mint azt megakadályozni. Nyugaton a sziklához láncolt és szegezett gerendakötény védelmezte, kipróbált korlát, mely győzött a nyílttengeri dagályon, igazi várkapu, melynek oszlopa maga a szirt, a két Douvre volt. Ezen az oldalon semmitől sem kellett tartani. Keletről jöhetett a veszély.

Keleten nem volt más, csak a hullámtörő. A hullámtörő zuzókészülék. Legalább két rács kellett volna hozzá. Gilliattnak csak annyi ideje volt, hogy egyet építhetett. A másodikat már a vihar alatt építette.

Szerencsére a szél északnyugat felől jött. A tenger ügynkedett. Ennek az északnyugati szélnek - a régi galernenek - nem sok hatása lehetett a Douvre-sziclákon. Keresztben rohanta meg a szirtet és nem taszította az árt a szirtsornak sem egyik, sem másik torkolatához, úgy, hogy ahelyett, hogy egy utcába tért volna, beleütközött a falakba. A vihar elhibázta a támadást.

De a szél rohamai görbék és valami hirtelen fordulást lehetett várni. Ha ez a kanyarodás keletről jönne, mielőtt a második rácsa a hullámtörőnek elkészül, a veszedelem nagy lesz. A vihar elfoglalja a sziklasikátort és minden elveszett.

A vihar eszeveszettsége nőtt. Minden zivatar csapásai gyorsan követik egymást. Ebben van az ereje, de a hibája is. Minthogy dühöng, kiszolgáltatja magát az értelemnek és az ember védekezhet ellene, de a csapások milyen fürgetegében! Szörnyű. Pihenés nélkül, szünet nélkül, félbeszakítás nélkül, anélkül, hogy lélegzethez jutna. Van valami alávalóság a kimeríthetetlen e tékozlásában. Érezni, hogy a végtelen tüdeje fuj.

Az egész mérhetetlenség zudulva rohant a Douvre-szirtre. Számptalan hang hallatszott. Ki kiáltoz így? Az antik páni rémület volt ott. Némely pillanatban úgy tűnt föl, mintha beszélne, mintha valaki vezényszókat ejtene. Majd lárma, kürtészó, különös toporzékolás és az a nagy, királyi üvöltés, melyet a tengerészek *az oceán gyülekezőjének neveznek*. A szél bizonytalan és elenyésző csigavonalai füttyültek a hullámokat sodorva; a forgástól koronggá vált hullámokat hajítottak a szirtekhez, mint láthatatlan atléták gigászi diszkoszai. Roppant tajték borította el a sziklákat. Zápor fölülről, tajték alulról. A felhő ágyuz, a jégeső kartácsot szór, a hullám ostromol. Bizonyos pontok mozdulatlanoknak látszanak; másutt husz ölet tesz a szél másodpercenként. Ameddig a szem lát, a tenger fehér; tíz mérföldnyi szappanos víz tölti meg a láthatárt. A tűz kapui megnyílnak és bezárulnak. Némely felhő olyan, mintha a másik égetné és a parázshoz hasonló felhődarabok fölött úgy lebeg, mint a füst. Lebegő alakok összeütköztek, egybeolvadtak és eltorzították egymást. Mérhetetlen víz patakozott. Össztüzek hangzottak a

mennyboltról. Az árnyékmenyezet közepén hatalmas, fölfordított puttony volt, melyből össze-vissza zuhogott a jégeső, a vitzölcser, a felhők, a vörösség, a foszfor, a sötétség, a világosság, a zaj, a villám; mily szörnyű az örvény lejtői!

Gilliatt látszólag ügyet sem vetett rá. Munkája fölé hajolt. A második rács emelkedni kezdett. Minden villámcsapásra kalapácsütéssel felelt. Ez a rim kihallatszott a kaoszból. Feje fedetlen volt. Egy szélroham elvitte a sapkáját.

A szomszág égette. Nyilván láza volt. Tócsák képződtek körülötte esővizből a szikla minden mélyedésében. Időnként vizet meritett a tenyerébe és ivott. Aztán anélkül, hogy megnézné, hogy áll a vihar, újra munkához fogott.

Minden egy pillanattól függött. Tudta, mi vár rá, ha nem fejezi be idejében a hullámtörőt. Minek veszítsen el egy percet azzal, hogy nézze, amint a halál arca közeledik?

A zürzavar olyan volt körülötte, mint a forrásban levő fazék. Recsegett és zajongott. A villám minden pillanatban lépcsőt alkotott. A villamos kisülések szüntelenül a szikla ugyanazon pontjaira tértek vissza; nyilván diorit-erek voltak bennük. Ökölnyi jég esett. Gilliattnak ki kellett rázni a gallérja ráncait. A zsebekig tele voltak jéggel.

A vihar most nyugatról jött és a két Douvre zsilipjét verte; de Gilliatt bizott ebben a korlátban és volt rá oka. Ez a Durande előrésének darabjából készült zsilip merevség nélkül fogta föl a hullámcsapást; a rugalmasság ellentállás. Stevenson számításai megállapítják, hogy a hullám ellen, mely maga is ruganyos, egy fából, kellő méretekben összeillesztett és bizonyos módon láncokkal megerősített palánknak nagyobb az ellenállása, mint a kőből épült hullámtörőknek. A Douvre zsilipje megfelel e föltételeknek; olyan leleményesen volt megkötve, hogy a rázuhanó hullám úgy hatott, mint a szöveget beverő kalapács, a sziklákhöz támasztotta és megszilárdította; ha szét akarta rombolni, le kellett volna döntenie a Douvre-t. A szélrohamnak valóban nem is sikerült egyéb, mint hogy a gát fölött néhány tajtéksomót lökött a potrohra. Ezen az oldalon, hála a torlasznak, a vihar köpködéssé satnyult. Gilliatt hátat fordított ennek az erőlködésnek. Nyugodtan érezte maga mögött ezt a haszontalan dühöngést.

A minden irányban röpködő tajték gypajuhoz hasonlított. A hatalmas, izgatott víz elborította a sziklákat, föléjük emelkedett, beléjük nyomult, keresztülhatolt a belső hasadékok hálóján, melyeknek kiapadhatatlan szája békés forrásokat alkotott e vizözönben. Itt-ott ezüstfonalak hullottak kecsesen a tengerbe e nyílásokon.

A keleti torlasz megerősítésére szolgáló rács elkészült. Még néhány csomó a köteleken és láncokon és a pillanat közeledett, mikor ez a rekesz is megkezdheti a küzdelmet.

Hirtelen nagy világosság támadt, az eső megszakadt, a felhők meghasadtak, a szél megfordult, nagy, ablakszerű, derengő nyílás támadt a zeniten és a villámok kialudtak; azt lehetett hinni, hogy ez a vég. Ez volt a kezdet.

A szél délnyugatról északkeletre fordult.

A vihar az orkánok új csapatjával indult. Az észak erőszakosan támadt. A tengerészek ezt a félelmetes újakezdést *csereszél*-nek nevezik. A déli szélben több a víz, az északi szélben több a villám.

A támadás most keletről érkezve, a gyöngye oldalt érte.

Gilliatt ezuttal félbeszakította munkáját. Figyelt.

Egy kiálló sziklára állt a majdnem kész rács fölött. Ha az első hullámtörő beszakad, összetöri a másodikat, melyet még nem szilárdított meg és ez a rombolás összezuzza Gilliattot. Gilliatt elpusztul a kiválasztott helyen, mielőtt a potrohot, a gépet és egész munkáját elmerülni látná ebben az örvényben. Ezt a lehetőséget Gilliatt elfogadta, sőt - szörnyű! - akarta.

Meghalni, mielőtt minden reménysége hajótörést szenved, ezt kívánta; elsőnek meghalni; mert a gép már élőlény volt számára. Balkezével félretolta szemébe csapzott haját, markába szoritotta jó kalapácsát és hátrahajolva, maga is fenyegetőn, várakozott.

Nem várt sokáig.

Villámcsapás adta meg a jelt, a nyílás az égen bezárult, egy záporfelhő leszakadt, minden elsötétült és nem volt más látható, csak a villámlás. A komor támadás megindult.

Hatalmas hullám emelkedett föl keleten, az Ember-sziklán túl. Nagy üvegtekercshez hasonlított. Kékeszöld volt, habja semmi és elzárta az egész tengert. A hullámtörő felé nyomult. Közelebb érve földuzzadt, mint a sötétség széles hengere, mely az oceánon görgött. Az égzengés tompán döngött.

A hullám elérte az Ember-sziklát, ketté tört rajta és tovább ment. A két egyesülő rész valószínűs vizhegyet alkotott és merőlegesen a hullámtörőre, függőlegesen fölemelkedett. A hullámnak gerenda alakja lett.

Ez a faltörő a hullámtörőhöz csapódott. Az ütközés ordított. Minden eltűnt a tajtékban.

Ha nem láttuk, nem képzelhetjük el a tenger e lavináit, melyekben száz lábnál magasabb sziklák elmerülnek, mint a nagy Anderlo Guerneseyben és a Pinnacle Jerseyben. Saint-Marie mellett, Madagaszkarban, magasabbra ugrik a Tintingue csucsánál.

Néhány pillanatra mindent eltakart a tenger. Nem volt más látható, csak egy őrjöngő tolongás, mérhetetlen hab, a szélben lobogó szemfödél fehérsége, a zaj és vihar omladéka, mely alatt a pusztítás dolgozott.

A tajték eloszlott. Gilliatt állt.

A gát kitartott. Egy lánc el nem szakadt, egy szög ki nem mozdult. A próba alatt megmutatta a hullámtörők két tulajdonságát; hajlékony volt, mint a vesszősövény és szilárd, mint a fal. A hullám esővé oszlott rajta.

Tajtékpatak huzódott a szoros zezugaiban a potrohig és ott eloszlott.

A férfi, aki ezt a szájkosarat tette az oceánra, nem pihent meg.

A szélvész szerencsére kissé kitért. A hullámok vérszomja most a szirt falait érte. Haladékat kapván, Gilliatt arra használta, hogy bevégezze a hátulsó rácsot.

Ezzel a munkával telt el a nap. A szélvihar folytatta gyászosan ünnepélyes erőfeszítéseit a szirt oldalában. A felhőkben levő vízmedence és tűzmedence kiömlött, de ki nem ürült. A szél alsó és felső hullámozása hasonlított egy sárkány mozgásához.

Nem is lehetett észrevenni, mikor szállt le az éjszaka; már azelőtt is ott volt.

Különben nem volt tökéletes a sötétség. A villámtól kivilágított és megvakított felhők közbülsőnek a láthatónak és láthatatlannak. Minden fehér, aztán minden fekete. Tanui vagyunk a távozó látományoknak és az érkező sötétségnek.

Foszforos zóna - vörös, mint a sarkvidéki hajnal - lebegett, mint kísérteties lángfoslány a felhők sűrűsége mögött. Hatalmas derengés származott belőle. Az eső világitott.

Ezek a világosságok segítették és vezették Gilliattot. Egyszer a villámlás felé fordult és azt mondta: Tartsd ide a gyertyát.

E világitás mellett fölállíthatta a hátulsó rácsot még magasabbra, mint az elsőt. A hullámtörő majdnem teljes volt. Mikor Gilliatt a felső gerendához kötött egy feszítőkötélet, az északi szél épp az arcába fújt. Erre fölemelte a fejét. A szél bejutott a szorosba, miután hirtelen észak-

keletre fordult. A keleti torkolat ostroma ujrakezdődött. Gilliatt a messzeségbe tekintett. A hullámtörőt újra támadás éri. Új hullámcsapás közelgett.

Ez a hullám kegyetlenül sujtott; aztán másik követte, újra másik, öt vagy hat tolult előre, csaknem egyszerre; és végül egy megdöbbentő utolsó.

Valami élő dologhoz hasonlított ez a hullám, mely olyan volt, mint az erők teljessége. Nem volt nehéz ebben a földuzzadó tömegben, ebben az átlátszóságban kopoltyukat és uszonyokat elképzelni. Ellapult és összezuzódott a hullámtörőn. Majdnem állati alakja fröccsenve szakadt szét. Olyan volt ez a sziklák és gerendák e tömegén, mint egy összezuzódó hydra. A haldokló hullám pusztított. Ugy látszott, az ár kapaszkodik és harap. Mély rengés mozgatta meg a szirtet. Állati morgás vegyült bele. A tajték egy leviatan nyálához hasonlított.

Mikor a hab visszahullott, láthatóvá lett a dulás. Ez az utolsó roham jól végezte a dolgát. Ezuttal megsérült a hullámtörő. Egy hosszú, nehéz gerendát letépett a hullám az első torlaszról és a második zsilip fölött odavetette arra a kiugró sziklára, melyet Gilliatt egy pillanatra hadállásul kiválasztott. Szerencsére nem ment oda. Agyonütötte volna.

A karó zuhanása oly különös volt, hogy Gilliatt megmenekült tőle visszapattanásában is. Sőt más módon, mint látni fogjuk, még hasznos is lett.

A kiugró szikla és a szoros belső fala között hézag volt, mely elég hasonló volt egy fejsze-csapáshoz vagy egy ék nyomához. Az ár által levegőbe dobott gerenda egyik vége megakadt ebben a hasadéokban. A repedés kitágult tőle.

Gilliattnak egy eszméje támadt.

Ráneheznedni a másik végére.

A gerenda, melynek egyik vége beleszorult a repedésbe, úgy meredt ki, mint egy kinyújtott kar. Ez a kar párhuzamosan nyult el a szoros belső fala mellett és a szabad vége hüvelyknyire volt a megtámasztási pontjától, alkalmas távolság erőfeszítés céljára.

Gilliatt nekifeszült térdeivel és ökleivel a sziklának, két vállával pedig a roppant emelőhöz támaszkodott. A gerenda hosszú volt, ami fokozta a ránehezedés erejét. A szikla már előbb megingott, de Gilliattnak mégis négyszer kellett hozzáfognia. A hajáról inkább a veriték patakozott, mint az eső. A negyedik erőfeszítés már őrjöngő volt. Rekedt hang hallatszott a sziklából, a hasadékká bővült repedés kitárult, mint egy állkapocs és a nehéz tömeg lezuhant a szoros szűk hézagába borzasztó zajjal, mely a villámcsapásra válaszolt.

Ügyesen esett - ha lehet ezt a kifejezést használni -, vagyis anélkül, hogy eltörött volna.

Képzeljünk el egy egydarabban lezuhanó menhirt.

Az emelőgerenda követte a sziklát és elvesztvén maga alatt a támasztékot, Gilliatt is majdnem leesett.

A feneket azon a tájon kavicsal hordta be a víz és alacsony volt a víz. A nagy kődarab, a tajték csapkodása közben, mely Gilliattot is befecskendezte, ledőlt a szoros két, nagy, párhuzamos sziklája közé és falat alkotott keresztben, mint egy kötőjel a két meredek között. A két vége hozzájuk ért és mohos sziklacsucsra letört, mialatt beilleszkedett. Különös zsáktücs képződött ily módon, mely még ma is látható. A víz e kőgát mögött csaknem mindig nyugodt.

Még megvívhatatlanabb sánc lett, mint a Durande elejéből készült palánk a két Douvre között.

Épp jókor jött ez a gát.

A tenger csapásai folytatódtak. Az akadály mindig makacssá teszi a hullámot. A kikezdett első rács bomladozott. Komoly sérülés, ha a hullámtörőből kiesik egy rész. Kikerülhetetlen,

hogy a lyuk kiszélesedjék és nincs mód arra, hogy a helyszínen kijavítsák. A hullám elragadná a munkást.

Egy villamos kisülés, mely megvilágította a szirtet, elárulta Gilliattnak a kárt, amit a hullámtörő szenvedett, a szétszórt gerendákat, a kötelek és láncok szélben játszó végeit, a hézagot a készülék közepén. A második rács sértetlen volt.

A kötömb, melyet Gilliatt olyan erővel lökött a folyosóba a hullámtörők mögött, a legszilárdabb gát volt, de volt egy hibája; nagyon alacsony volt. A hullámcsapás nem törhette össze, de átléphette.

Nem is gondolhatott arra, hogy magasabbá tegye. Csak sziklatömegek lettek volna alkalmasok arra, hogy a kőgát fölé helyezze őket; de hogyan fejtse ki azokat, hogyan vonszolja, hogyan emelje föl, hogyan rakja össze, hogyan erősítse meg? A léceket lehet megtoldani, de a sziklát nem.

Gilliatt nem volt Enkelados.

E kis gránit-földnyelv csekély magassága gondolkodóba ejtette Gilliattot.

Ez a fogyatékoság nem is késett azzal, hogy érezhetővé váljék. A szelek el sem hagyták többet a hullámtörőt; nemcsak makacsul támadták, hanem sérényen dolgoztak rajta. Valami toporzékolás hallatszott a rázkódó lécezetén.

Egyszerre egy gerendadarab elvált a széteső ráctól, átugrott a második rácson, átrepült a keresztben fekvő sziklán és lecsapódott a szorosban, ahol a víz megragadta és elsodorta a sikátor kanyargásaiban. Gilliatt elvesztette szem elől. Valószínű, hogy a gerenda össze fog ütközni a potrohhallal. Szerencsére a szirten belül a minden oldalról körülfogott vizen alig érzett a külső kavarodás. Alig hullámozott és az összeütközés nem lehetett nagyon heves. Különben Gilliattnak nem volt ideje ezzel a hajósérüléssel foglalkozni, ha ugyan az lesz; minden veszély egyszerre támadt, a vihar a sebezhető helyre összpontosult, a bekövetkező előtt állott.

A sötétség mély lett egy pillanatra, a villám félbeszakította, komor összejátszás; a hullám és a felhő egyet cselekedtek; tompa ütés volt.

A csapást recsegés követte.

Gilliatt előrenyujtotta a fejét. A rács, mely a gát elején volt, beszakadt. Látszottak a hullámban a gerendák szökellő végei. A tenger fölhasználta az első hullámtörőt, hogy rést üssön a másodikon.

Gilliatt azt érezte, amit egy tábornok érez, mikor visszavonulni látja az előcsapatát.

A második gerendasor ellenállt az ütésnek. A hátsó páncél erősebben össze volt kötve és megtámasztva. De a törött rács nehéz volt és a hullámok kényük szerint előretaszították és visszarántották, megmaradt kötelékei nem engedték darabokra hullani, egészben maradt és azok a jó tulajdonságok, melyekkel maga Gilliatt ruházta föl, mint védelmi berendezést, most kitűnő romboló eszközzé tették. A pajzsból buzogány lett. Azonkívül a törések tüskéssé tették, mindenfelé gerendák álltak ki belőle; olyan volt, mintha elborították volna fogakkal és sarkantyukkal. Soha félelmesebb és a vihar számára alkalmasabb faltörő kost!

A tenger volt a hajító gép és a palánk a lövedék.

A csapások valami tragikus szabályossággal követték egymást. Gilliatt az általa eltorlaszolt kapu mögött elgondolkodva hallgatta a behatolni készülő halál kopogását.

Keserűen gondolt arra, hogy a Durande kéménye nélkül, melyet oly végzetesen tartott vissza a roncs, e pillanatban és már reggel óta Guerneseyben lenne, kikötőben, biztonságban a potrohhall és a megmentett géppel.

Amitől rettegett, megvalósult. Olyan volt, mint egy hörgés. Az egész összeácsolt hullámtörő, mindkét összekeveredő és összetört páncél egyszerre, mint a kaosz egy hegyre, rárohant a kőgátra és ott megállt. Nem volt már más, mint egy gubanc, gerendák bozótja, melyen keresztülhatolt az ár, de szétporladt rajta. A legyőzött sánc hősiesen haldoklott. A tenger összezúzta és ő megtörte a tengert. Bizonyos mértékben még feldöntve is hatni tudott. A zsilipül szolgáló szikla, a hátrálni képtelen akadály a lábánál fogta. A szoros, mint mondtuk, igen szűk volt ezen a helyen; a győzelmes szél leszorította, összekeverte és összetörte az egész hullámtörőt ebben a szürkületben; éppen a lökés ereje, mikor fölhalmozta a tömeget és egyik töredéket a másikba mélyesztette, szilárd halmazzá tette a romokat. Roncs volt és megingathatatlan. Néhány darab fa szabadult ki csupán. Az ár szétszórta őket. Egyik a levegőben röpült el igen közel Gilliatthoz. Érezte a szelét a homlokán.

De néhány hullám, azok közül a nagy hullámok közül, melyek viharok alkalmával rendíthetetlen időszakossággal térnek vissza, átugrott a hullámtörők romja fölött. Bezuhantak a szorosba és a sikátor könyökei dacára, fölháborították benne a vizet. A szoros hullámai haragosan kezdtek mozogni. A hullámok sötét csókja fölhangzott a sziklákon.

Hogyan akadályozza most meg, hogy ez az izgatás ne terjedjen a potrohig.

Nem sok idő kell az ilyen szélrohamnak, hogy az egész belső vizet viharossá tegye és a tenger néhány csapása után a potroh rést kap és a gép elmerül.

Gilliat borzongva gondolkodott.

De nem zavarodott meg. Ez a lélek megverhetetlen volt.

Az orkán most megtalálta a dolog nyitját és dühöngve örvénylett a szoros két fala közé.

Egyszerre bizonyos távolságra Gilliat mögött recsegés csattant föl és visszhangzott a szoroson végig, borzalmasabban, mint mindaz, amit Gilliat valaha hallott.

A potroh felől jött a hang.

Valami gyászos történetet ott.

Gilliat odafutott.

A keleti torkolattól a sikátor kanyargása miatt nem láthatta a potrohot. Az utolsó fordulónál megállt és megvárt egy villámot.

A villám megmutatta a helyzetet.

A keleti nyílást ért hullámcsapásra szélroham felelt a nyugati torkolatban. Szerencsétlenség volt sejtető.

A potrohot látható sérülés nem érte; amint lehorgonyozva állt, nem sok módot nyújtott erre; hanem a Durande csontváza végveszélyben volt.

A rom, ilyen viharban, nagy fölületet mutatott. Kint volt a vízből, a levegőben, védtelenül. A nyílás, melyet Gilliat okozott rajta, hogy kiemelhesse a gépet, végkép elgyöngítette a hajóteknőt. A legszélesebb gerendát átfűrészelte. A csontváznak eltörött a hátgerince.

Az orkán ráfujt.

Több nem kellett hozzá. A fődélzet deszkázata fölhajlott, mint egy kinyíló könyv. A föl-bomlás megindult. Ez volt az a recsegés, mely a viharon keresztül Gilliat fülébe jutott.

Amit közelebb érve látott, majdnem helyrehozhatatlannak látszott.

A négyszögletes bemetszés, amit ő hajtott végre, seb volt. Ebből a metszésből a szél szakadékokat csinált. Ez a keresztbasadék kettéválasztotta a roncsot. A hátsó rész, a potroh szomszéd-

ságában, szilárdan megmaradt a szikla harapófogójában. Az elülső rész, Gilliattal szemközt, lógott. Egy töredék tartotta, mint egy csap, azon ingott ez a tömeg és a szél lóbálta félelmes zajjal.

Szerencsére a potroh már nem volt alatta.

De ez a lóbálás megingatta a hajó másik, még szilárdan és mozdulatlanul a két Douvre közé illesztett felét is. A rengéstől a beomlásig nem nagy a távolság. A makacs szélben az elvált rész hirtelen magával ránthatja a másikat, mely majdnem a bárkát érintette és akkor a potroh elmerül a géppel együtt.

Gilliattnak ez volt a szeme előtt.

Ez katasztrófa lenne.

Hogyan háritsa el?

Gilliatt azok közül való volt, akik magából a veszélyből meritenek segítséget. Egy pillanat alatt összeszedte magát.

A raktárba ment és előhozta a fejszét.

A kalapács derekasan dolgozott, most a szekercére került a sor.

Gilliatt fölment a roncsra. Megvetette a lábát a földélnetnek azon a részén, mely meg nem görbült és a mélység fölé hajolva hozzáfogott elvágni a törött gerendákat, melyek még tartották a függő teknőt.

Bevégezni a roncs két töredékének elválasztását, megszabadítani a szilárdan maradt felét, az árba lökni, amit megragadott a szél, részévé lenni a viharak, ezt kellett elvégezni. Nem volt olyan bajos, mint veszedelmes. A teknő lógó fele, melyet huzott a sulya és a szél, már csak néhány ponton függött. Az egész roncs egy diptychon két táblájához hasonlított, melynek egyik, félig kikapcsolódott szárnya a másikat verdesi. Csupán öt vagy hat repedt, de nem törött alkatrész tartotta még. Repedéseik ropogtak és szélekedtek az északi szél minden mozdulatára és a szekercének ugyyszólván nem volt más dolga, mint segíteni a szélnek. Az a kevés kötelék, mely könnyűvé tette a munkát, veszedelmessé is tette. Minden összeomolhatott Gilliatt alatt.

A vihar tetőpontjára ért. Már nem rettentő volt a szélvész, hanem borzalmas. A tenger háborgása az égig ért. Eddig a felhő uralkodott korlátlanul, látszólag keresztülvitte, amit akart, ő volt a kezdeményező, ő örjítette meg a hullámokat, mindvégig megőrizve valami baljóslatu józanságot. Alul esztelenség, fölül harag volt. Az ég csupa szél, az oceán csupa tajték. Innen a szél tekintélye. Az orkán lángész. De megzavarodott saját szörnyűségének mámorától. Forgó széllé vált. Sötétséget szülő vaksággá. Van a fergetegben egy eszeveszett pillanat, mintha valami a fejébe szállna az égnek. Az örvény nem tudja többé, mit cselekszik. Tapogatózva villámlik. Semmi sem szörnyűbb ennél. Az iszonyat órája ez. A szírtén való tombolás tetőpontjára ért. Minden égháboru valami rejtelmes irányt követ; ebben a pillanatban elvesztette. Ez a legrosszabb ideje a viharaknak. Ezekben a pillanatokban *a szél dühöngő örült*, mondta Thomas Fuller. Ezekben a pillanatokban történik az a szakadatlan tékozlása a villamosságnak, melyet Piddington a villámok zuhatagának nevez. Ezekben a pillanatokban jelenik meg a legfeketébb felhőben - nem tudni, miért, talán kémlelni az általános rémületet - az a kék fénykör, melyet a régi spanyol tengerészek a Vihar Szemének, *el ojo de tempestad*-nak neveztek.

Gilliatt nézte a felhőt. Most fölemelte a fejét. Minden fejszezsapás után büszkén kiegyenesedett. Nagyon is elveszett volt vagy annak látszott, ahhoz, hogy gögössé ne legyen. Kétségbeesett? Nem. Az oceán dühének utolsó rohama előtt éppoly okos volt, mint vakmerő. A roncsra csak a szilárd pontokra tette a lábát. Kockára tette magát és óvatos volt. Ő is tető-

pontra jutott. Bátorsága megtizszezéződött. Halálosan rettenthetetlen volt. Fejszecsapásai úgy hangzottak, mint a kihívás. Ugy látszott, józanságban megnyeri azt, amit a vihar veszített. Megható viszály. Egyik oldalon a kiapadhatatlan, másikon a fáradhatatlan. Ki fogja megfutamítani a másikat? A rettentő felhők gorgonarcokat mintáztak a végtelenségbe, a megfélemlítés minden lehető eszköze elszabadult, az eső a hullámokhoz ért, a hullám a felhőket érte, a szél kísértetei kanyarogtak, meteorok arca jelent meg biborfényben és eltűnt és a homály szörnyű lett elenyészésük után; nem volt ott más csak ömlés, mely egyszerre érkezett minden oldalról; minden forrott; a sötétség tömege túlradt; a jégesővel terhes, csipkészlű, hamuszínű tömegek mintha kergekört kaptak volna, a levegőben a rostában rázott borsó hangja szállt; a Volta által megfigyelt ellentétes villamosságok felhőtől-felhőig üzték villámló játékukat, a szikrák kiterjedése döbbenetes volt, a villámok egészen közel jártak Gilliatthoz. Ugy látszott, meglepte az örvényt. Járt-kelt az ingadozó Durande-on, lépteivel megrengette a földézetet, zörgött, vágott, metszett, hasított fejszével a kezében, sápadtan a villámfényben, ziláltan, mezítláb, rongyokban, az arca tele a tenger nyálával; nagy volt a mennydörgés csatornájában.

Az erők őrtöngése ellen csak az ügyesség tud küzdeni. Az ügyesség volt Gilliatt diadala. Egyszerre akarta az egész széthullott törmeléket leejteni. Ecélből meggyöngítette az összetartó töredékeket, anélkül, hogy egészen elszakította volna, meghagyott néhány rostot, mely föntartotta az egészet. Hirtelen megállt, magasra emelt baltával. A művelet végéhez ért. Az egész darab elvált.

A roncs vázának fele lebukott a két Douvre közé, Gilliatt alatt, aki a másik felén állt és kihajolva nézte. Függőlegesen merült a vízbe, befecskendezve a sziklákat és megállapodott a szűkületben, mielőtt a fenékre ért volna. Több mint tizenkét lábnyira kimeredt a vízből; a függőleges deszkázat úgy állt a két Douvre között, mint a fal; mint a kissé följebb a szorosban keresztbe vetett szikla, alig engedte két végén beszűrődni a tajtékot; és ez volt az ötödik torlasz, melyet Gilliatt rögtönzött a vihar ellen a tenger ez utcájában.

Az orkán elvakulva dolgozott ezen az utolsó torlaszon.

Gilliatt szerencsés volt, hogy a falak összeszorulása nem engedte fenékgig merülni ezt a gátat. Így magasabb volt; azonkívül a víz is elhaladhatott az akadály alatt, ami elvette a hullámok erejét. Ami elmehet alul, nem ugrik át fölül. Ez az uszó hullámtörők egyszerű titka.

Ettől kezdve akármit csinált is a felhő, nem kellett félni sem a potrohot, sem a gépet. A víz nem mozdulhatott meg körülöttük. A Douvre kapuja közé, mely nyugatról földözte és az új torlasz közé, mely kelet felől védelmezte, sem a tenger, sem a szél csapásai el nem érhettek.

Gilliatt menekvéssé alakította a szerencsétlenséget. Végeredményben a felhő segített rajta.

Elvégezvén ezt a dolgot, egy esőtócsából vizet meritett a tenyerébe, ivott és azt mondta a felhőnek: Cruche!¹⁸

Gunyos öröme a harcos értelemnek, megállapítani a dühöngő erők roppant ostobaságát, mely szolgálatok teljesítésében végződik és Gilliatt azt az emlékezetelőtti időkből, Hómér hőseitől származó szükségét érezte, hogy sértegesse az ellenfelét.

Gilliatt leszállt a potrohba és a villámlást fölhasználva megvizsgálta. Ideje volt, hogy segítséget kapjon a szegény bárka, nagyon megviselte az előző óra és kezdett meghajolni. Gilliatt egy futó pillantással nem tapasztalt semmi sérülést. Mégis, bizonyára erős csapásokat kellett elviselnie. Ha a víz lecsöndesedik, a bárka magától ki fog egyenesedni; a horgonyok jól tartottak; a gépet pedig négy lánc csodálatosan föntartotta.

¹⁸ Cruche - korsó; népies mellékjelentése: ostoba. - *Ford.*

Mire Gilliatt befejezte szemlélését, valami fehérség szállt el mellette és eltűnt a homályban. Egy sirály volt.

Kellemesebb jelenség nincs viharban. Ha a madarak megjelennek, azt jelenti, hogy a szélvész visszahúzódik.

Másik kitűnő jel: a mennydörgés kétszeres lett.

A vihar legfőbb erői fölbomlottak. Minden tengerész tudja, az utolsó kísérlet kegyetlen, de rövid. Tulságos villámlás a véget jelenti.

Az eső hirtelen megszűnt. Már csak mogorva görgés volt a felhők között. A vihar elült, mint egy földreesett deszka. Ugyszólván összetörött. A felhők roppant gépezete fölbomlott. A tiszta ég egy hasadéka választotta szét a sötétséget. Gilliatt elámult, nappal volt.

A vihar közel husz óráig tartott.

A szél, mely hozta, elvitte. Széteszló sötétség borította a láthatárt. A szétszakgatott és menekülő ködök összevissza tolongva tömörültek, visszavonulóban mozgott a felhők sora, hosszú, elhaló zugás hallatszott, néhány végső esőcsöpp hullott és az egész, mennydörgéssel teli homály elment, mint rettentő szekerek sokasága.

Az ég hirtelen kék lett.

Gilliatt észrevette, hogy fáradt. Az álom úgy csap le a fáradt emberre, mint a ragadozó madár. Gilliatt meghajlott, elterült a bárkában, meg sem nézve a helyet és elaludt. Így maradt néhány ernyedt, hosszú órán keresztül, alig különbözve a gerendáktól és karóktól, melyek között pihent.

Mikor fölébredt, éhes volt.

NEGVEDIK KÖNYV. AZ AKADÁLY KETTŐS MÉLYSÉGE.

I.

Aki éhes, nincs egyedül.

A tenger csillapodott. De a messzeségben még elég nyugtalan volt ahhoz, hogy azonnal elindulni ne lehessen. A nap már különben is nagyon előrehaladt. Reggel kellett elindulni, hogy az ember éjfél előtt Guerneseybe érjen azzal a teherrel, amit a bárka hordott.

Noha az éhség gyötörte, Gilliatt vetkőzni kezdett, mert ez volt az egyetlen módja, hogy melegedjék.

Ruhái átáztak a hullámoktól, de az eső kimosta a tengervizet és most már megszáradhattak.

Csak a nadrágot tartotta magán térdig fölgyürve.

A kiugró sziklákra kiterítette és kavicsokkal megerősítette ingét, zubbonyát, gallérját, láb-szárvédőit és a báránybőrt.

Aztán evésre gondolt.

Gilliatt késéhez folyamodva, melyet mindig gondosan élesített és jókarban tartott, lefeszített a szikláról néhány parti csigát, mely a Földközi-tengeren is otthonos és amely nyersen is ehető. De oly sokféle, oly kemény és annyi munka után az adag sovány volt. Nem volt több kétszersültje. A víz most nem hiányzott. Nemcsak a szomját oltotta, elárasztotta.

Fölhasználta a tenger apadását, hogy a sziklák között bolyongva, rákot keressen. Elég sok szirt maradt szárazon, hogy jó fogást remélhetett.

Csak hogy nem gondolt arra, hogy nem tudja megsütni. Ha időt vett volna magának, hogy a raktárba menjen, átázva találta volna. A fa és a szén átnedvesedett és kőckészletéből, mely a taplót helyettesítette, egy foszlányt sem talált volna, mely át nem ázott. Nem volt mód, tüzet gyújtani.

A fújtató különben összeomlott; a tüzhely ellenzője leszakadt; a műhely a vihar zsákmánya lett. Azokkal a szerszámokkal, melyek kikerültek a sérülést, Gilliatt dolgozhatott még mint ács, de mint kovács már nem. De Gilliatt e pillanatban nem gondolt a műhelyre.

Minthogy a gyomra másfelé huzta, nem sokat elmélkedett, hanem ebéd után látott. Nem a sziklatorokban bolyongott, hanem kívül, a szirtek másik oldalán. Ezen az oldalon ütközhetett tiz hét előtt a Durande a szirthez.

Gilliatt vadászatához alkalmasabb volt a szirtok külső oldala, mint a belső. Apály idején a rákoknak szokásuk kijönni a levegőre. Szívesen melegednek a napon. E csuf lények szeretik a delet. Furcsa látványt nyújtanak, mikor teljes világosságban kijönnek a vízből. A hemzsegetésük majdnem fölháborító volt. Aki látta ügyetlen, félszeg mozdulataikat, amint nehézkesen kapaszkodtak görbületről-görbületre a szikla lépcsőhöz hasonló, alacsony emelkedéseire, kénytelen lett volna bevallani, hogy az óceánban is vannak férgek.

Két hónap óta Gilliatt ezekből a férgekben élt.

Ezen a napon még a kagylók és a langusztok is eltűntek. A vihar megrémítette e remetéket és még nem csillapodtak le. Gilliatt kezében tartotta nyitott kését és imitt-amott egy csigát kapott föl a hinár alól. Jártában megette.

Nem lehetett messze attól a helytől, ahol Clubin ur elveszett.

Gilliatt éppen elhatározta, hogy lemond a túskebőrűről és a tengeri gesztenyéről, mikor csobogás hallatszott a lábai alól. Egy nagy rák, mely megijedt az ő közeledésétől, a vízbe ugrott. A rák nem merült el annyira, hogy Gilliatt szem elől veszítette volna.

Gilliatt a rák után futott a szirt alján. A rák menekült.

Hirtelen nem látott semmit.

A rák befurakodott valami hasadékba a szikla alatt.

Gilliatt öklével a szikla kiálló részeibe kapaszkodott és előrenyújtotta a fejét, hogy a meredek alá lásson.

Valóban horpadás volt ott. A ráknak oda kellett menekülnie.

Több volt, mint egy hasadék, tornácféle volt.

A tenger behatolt a tornácba, de nem volt mély. Látszott a kavicsokkal borított fenék. A kavicsok simák voltak és algák borították, ami azt mutatta, hogy soha sincsenek szárazon. Zöldhaju gyermekfejekhez hasonlítottak.

Gilliatt fogai közé szorította kését, kezeivel és lábaival leereszkedett a meredek tetejéről és a vízbe ugrott. Majdnem a válláig ért.

Behatolt a tornác alá. Kopott folyosóban találta magát és kezdetleges, csucsives boltozat volt a feje fölött. A falaik csiszoltak és simák voltak. A rákot nem látta. Tovább gázolt. A világosság fogyott. Nem látott tisztán.

Tizenöt lépés után a boltozat megszűnt fölötte. Tul volt a folyosón. Több volt a tér, tehát több volt a világosság; pupillái különben kitágultak, elég tisztán látott. Meglepődött.

Abba a különös barlangba jutott, melyet előző hónapban meglátogatott.

Csakhogymost a tenger felől lépett be.

Azon a boltíven jutott be, melyet akkor elmerülve látott. Némely alacsony apály idején járható volt.

Szemei megszokták a homályt. Mindig jobban látott. Elámult. Fölsimerte ezt a rendkívüli palotáját a homálynak, ezt a boltozatot, e pilléreket, e vér- vagy biborfoltokat, e drágakőszerű növényzetet és hátul a csaknem, szentélyfülkét a csaknem oltár kövel.

Nem igen emlékezett e részletekre, de az egész kép élt a lelkében és most viszontlátta.

Szemközt, bizonyos magasságban a falban viszontlátta a hasadékot, melyen keresztül először behatolt és mely arról a pontról, ahol most állott, elérhetetlennek látszott.

Viszontlátta a csucsiv közelében az alacsony és sötét üregeket, a barlangokat a barlangban, melyeket már messziről megfigyelt. Most közel volt hozzájuk. A legközelebbi szárazon állt és könnyen megközelíthető volt.

Még közelebb, mint ez a mélyedés, észrevett a víz színe fölött egy kezével elérhető vízszintes repedést a gránitban. A rák valószínűen; ott volt. Belenyult az öklével és tapogatózni kezdett ebben a sötét lyukban.

Hirtelen azt érezte, hogy megragadják a karját.

Leirhatatlan borzadályt érzett ebben a pillanatban.

Valami vékony, göröngyös, lapos, fagyos, tapadó és eleven dolog csavarodott a homályban a meztelen karjára. A keble felé kapaszkodott. Szorított, mint a szij és kuszott, mint az inda.

Egy másodpercnél hamarabb valami csigavonal fogta le az öklét, a könyökét és a vállát érintette. A vége a hóna alá bujt.

Gilliatt hátravetette magát, de alig tudott megmozdulni. Mintha odaszögezték volna. Szabadon maradt balkezeivel kivette fogai közül a kést és késtartó kezével nekifeszült a falnak, hogy kétségbeesett erő feszítéssel visszahuzza a karját. Csak annyit ért el vele, hogy ingerelte a köteléket, mely még jobban összeszorult. Hajlékony volt, mint a bőr, szilárd, mint az acél, hideg, mint az éjszaka.

Egy második keskeny és hegyes szij jött ki a sziklahasadékból. Olyan volt, mint egy szájból kinyuló nyelv. Ijesztően végignyalta Gilliatt csupasz törzsét és hirtelen mértéktelenül megnyulva, bőréhez tapadt és körülölelte egész testét.

Ugyanakkor hallatlan, semmihez sem hasonló fájdalom vonaglott végig Gilliatt összehúzódó izmain. Borzalmas kerek dolgokat érzett a testébe hatolni. Mintha számtalan ajak tapadt volna a husához és a vérét akarná inni.

Egy harmadik szij kanyargott elő a sziklából, megtapogatta Gilliattot és az oldalát korbácsolta, mint egy kötél. Aztán rátapadt.

Az aggodalom, önkivületében, néma. Gilliatt meg sem szólalt. Elég világosság volt ahhoz, hogy lássa, a rátapadt, visszataszító formákat.

Egy negyedik heveder, ez már nyilsebesen, a hasára pattant és rácsavarodott.

Sem levágni, sem letépni nem lehetett e nyálkás szijakat, melyek szorosan Gilliatt testéhez tapadtak számtalan ponttal. Minden ilyen csucs borzalmas és különös fájdalmat okozott. Ilyet érezne az ember, ha azt érezné, hogy egyszerre számtalan száj falja.

Ötödik nyulvány jelentkezett a lyukon. A többiek fölött helyezkedett el és Gilliatt rekeszizma fölé hajlott. A szorítás a félelemhez csatlakozott; Gilliatt alig tudott lélegzeni.

Ezek a hevederek hegyesek voltak a végeiken és lassan szélesedtek, mint a kardpengék a markolat felé. Nyilván mind az öt egy középponthoz tartozott. Jártak, kusztak Gilliatton. Érezte, hogy a helyüket változtatják azok, amiket szájaknak gondolt.

Hirtelen valami kerek, lapos nyálkásság jött ki a hasadékból. Ez volt a közép; az öt szij itt találkozott, mint a küllők a kerékagyban; az undok korong másik felén három másik csáp kezdetét lehetett megkülönböztetni, melyek még a sziklamélyedésben voltak. A nyálka közepéből két szem nézett ki.

A szemek Gilliattot látták.

Gilliatt fölismerte a polipot.

II.

A szörnyeteg.

Csak akkor hiszünk a polipnak, ha láttuk. Az ódon hydrákon mosolygunk, ha összehasonlítjuk a polippal.

Némely pillanatban az ember kísértésbe jön azt gondolni, hogy a megfoghatatlan, mely álmainkban lebeg, a lehetőségben mágnesekre bukkan, melyekben a vázlatok megfogóznak és az álom homályos megállapításaiból lények lépnek elő. Az Ismeretlen a csodatevés ura és arra használja, hogy szörnyeteket hozzon létre. Orfeusz, Homér és Hesiodos csak a Chimérát tudták megteremteni; Isten megalkotta a Polipot.

Ha Isten akarja, jeleskedik a förtelemben.

A vallásos gondolkodó borzad ennek az akaratnak a miértjétől.

Minden eszmény megengedett és ha a rémület cél, akkor a polip remekmű.

A bálna óriási, a polip kicsi; a vizilónak vértje van, a polip csupasz; a kigyó sziszeg, a polip néma; a rhinocerosnak szarva van, a polipnak nincs; a skorpiónak fullánkja van, a polipnak nincs; a majomnak farka van, mellyel fogni tud, a polipnak nincs; a cápának éles uszonyai vannak, a polipnak nincs uszonya; a vampirnak karmok vannak a szárnyán, a polipnak nincs szárnya; a sündisznónak tüskéi vannak, a polipnak nincs tüskéje; a narvalnak kardja van, a polipnak nincs; a rája villámlik, a polip nem, a varangy fertőzni tud, a polip nem; a viperának méregfoga van, a polipnak nincs; az oroszlánnak karmai vannak, a polipnak nincs karma; a keselyűnek csőre van, a polipnak nincs csőre; a krokodilnak torka van, a polipnak nincs torka, sem foga.

A polipnak nincsenek izomkötegei, sem fenyegető hangja, nincs páncélja, nincs szarva, nincs fullánkja, sem tüskéje, nincs szorító farka, nincs hasító uszonya, sem karmos szárnya, nincs kardja, villamos ütései, nincs mérge, karma, csőre, nincs foga. A polipnak van minden állatok között a legfélelmesebb fegyverzete.

Mi hát a polip? A polip a köpöly.

Nyílttengeri szirtekben, ahol a víz minden pompáját fitogtatja és rejtegeti, járhatatlan szikla-üregekben, növényekkel, csigákkal és kagylókkal borított odukban, az óceán mély boltjaiban találkozhat vele az uszó, aki a hely szépségétől vonzatra oda merészkedik. Ha találkozott vele, ne legyetek kíváncsiak, meneküljétek. Káprázva lépünk be, rémületen távozunk.

Ime, milyen ez a találkozás, mely mindig lehetséges a sziklák között.

Szürkés alak hullámszik a vízben; karvastagságú és körülbelül félrőf hosszú; egy rongy; az alak összecsucskott esernyőhöz hasonlít, melynek nincs nyele. A rongy lassan közeledik felétek. Egyszerre kinyílik, nyolc küllő terül szét hirtelen egy arc körül, melynek két szeme van; a küllők élnek; hullámszik olyan, mint a lángolás; kerékhez hasonlít; kiterítve négy-öt láb az átmérője. Rettenő kifésülés. Rátok veti magát.

A hydra szigonyt vet az emberre.

Ez az állat rátapad zsákmányára, elborítja, összekötözi hosszú szalagjaival. A színe alul sárgás, fölül földszínű; semmi sem adhatja vissza a pornak ezt a megmagyarázhatatlan árnyalatát; hamuból való állatnak lelhetne mondani, mely vízben lakik. A pókfélékhez tartozik alakjánál fogva és kaméleon a színe miatt. Ha ingerlik, violaszínű lesz. Ijesztő, hogy egészen lágy.

Karjai guzsbakötnek, érintése megbénít.

A skorbutra és az üszkösödésre emlékeztet. Szörnyeteggé alakított betegség.

Nem lehet letépni. Szorosan tapad áldozatához. Hogyan? Az ürességével. A nyolc, tövében széles csáp mindig keskenyedik és csucsban végződik. Mindegyik alatt, két párhuzamos sorban, folyton kisebbedő dudorodások húzódnak végig, legnagyobbak a fej közelében, legkisebbek a végeken. Huszonöt van minden sorban; ötven minden csápon és négyszáz az egész állaton. E dudorodások a szivók.

E köpölyök hengeres, túlkszerű, ólomszínű porcogók. A nagyobb fajtákon ötfrankos nagyságtól lencsenagyságuig kisebbednek. E csődarabok kidagadnak az állatból és visszahúzódnak. Egy hüvelyknél mélyebbre nyomulhatnak a zsákmányba.

E szívókészülékben megvan a billentyük minden érzékenysége. Kiegyenesedik és összehúzódik. Engedelmeskedik az állat legcsekélyebb akaratának. A legnagyobb érzékenység sem ér föl e köpölyök összehúzódó képességével, mely mindig alkalmazkodik az állat belső mozgásához és a külső eseményekhez. Érzékeny sárkány.

Ez a szörnyeteg az, amit a tengerészek polipnak, a tudomány cephalopodának, a legenda pedig kraken-nek nevez. Az angol matrózok Devil-fishnek, Ördöghalnak nevezik. De *Bloodsucker*-nek, Vérszopónak is mondják. A La Manche-szigeteken *pieuvre* a neve.

Guerneseyben nagyon ritka, Jerseyben pedig nagyon kicsi, de igen nagy és elég gyakori Serk szigetén.

Buffonnak egy Sonnini-kiadásában van egy metszet, mely egy cephalopodát ábrázol, amint körülölel egy fregatot. Danis Montfort úgy véli, hogy a messze szélesség polipja elég erős elsüllyeszteni egy hajót, Bory Saint-Vincent ezt tagadja, de megállapítja, hogy a mi égövünk alatt megtámadja az embert. Menjetek el Serkre, Brecq-Hou közelében megmutatják nektek azt a sziklaüreget, ahol néhány év előtt egy polip megragadott, lehuzott és vízbefojtott egy rákszedőt. Péron és Lamarck tévednek, ha kételkednek abban, hogy a polip uszni tud, noha nincsenek uszonyai.

Aki e sorokat írja, saját szemeivel látott Serkben, a Boltnak nevezett barlangban egy polipot, amint uszva üldözött egy fürdőzőt. Megölték és megmérték, kiterítve négy angol láb széles volt és meg lehetett számlálni a négyszáz szipolyt. A halódó állat vonaglásában kimeresztette.

A megfigyelő Denis Montfort szerint, akinek nagymértékű intuíciója a mágiáig sülyedt vagy emelkedett, a polipnak csaknem emberi szenvedélyei vannak; a polip gyűlöl. Valóban, az abszolútban ocsmánynak lenni, annyi mint gyűlölni.

Az éktelenség a megszűnés szükségessége alatt vergődik, ami ellenségessé teszi.

Az uszó polip, hogy úgy mondjuk, a tokjában marad. Minden tagját összeszorítva uszik. Képzeljünk el egy bevarrott ruhaujjat, melyben benne van az ököl. Ez az ököl, a fej, taszítja a vizet és bizonytalanul hullámozó mozdulatokkal halad előre. Szemei, noha nagyok, nem nagyon láthatók, mert vízszinűek.

A vadászó vagy leskelődő polip elrejtőzik; megkisebbedik, összezárkózik; a legkisebb kiterjedésre szorul. Elvegyül a félhomályba. Olyannak látszik, mint egy hullám. Mindenhez hasonlít, csak élő lényhez nem.

A polip képmutató. Ügyet sem vetünk rá, egyszerre szétnyílik.

Nyálka, melynek akarata van, mi lehet ennél szörnyűbb! A gyűlölettel átitatott enyv.

A legszebb, átlátszó, azur vízben tanyázik a tenger ez iszonyu, falánk csillaga. Nem lehet megközelíteni, ami rettenetes. Aki látja, majdnem mindig foglyul esik.

Éjszaka, főleg a párázás idején, világít. Van szerelem ebben a rémben. Várja a nászt. Fölcicomázza magát, fénylik és világít; valamely szikla tetejéről láthatjuk magunk alatt a megnyiló, sötét mélységben a sápadt, kísérteties napfényt.

A polip uszik, de jár is. Kissé hal, de csuszómászó is. Kuszik a tenger fenekén. Járásközben nyolc lábát használja. Ugy vonszolja magát, mint a féreg.

Nincs csontja, nincs vére, nincs husa. Petyhüdt. Nincs benne semmi. Üres bőr. Nyolc csápját vissza lehetne tolni a belsejébe, mint a keztyű ujjait.

Csak egyetlen nyílása van, sugáralakja közepén. Végbél ez az egyetlen hasadék vagy szája? Mind a kettő.

Ugyanaz a nyílás végzi el mindkét műveletet. A bejárat a kijárat. Az egész állat hideg.

Az érintése visszataszító. Utálatos az érintése ennek az eleven kocsonyának, mely elborítja az uszót, melybe belemélyed a kéz, belevágódnak a körmök, melyet a szétszakítás meg nem öl, ha letépjük, meg nem szabadulunk tőle, szívós lény, mely kisiklik az ujjaink közül; de nincs megdöbbenés, mely fölrne hirtelen megjelenésével a polipnak, a nyolckigyós Meduzának.

Semmi szorítás nem hasonló a cephalopoda öleléséhez.

A légszivattyu maga támad ránk. Az ürességgel van dolgunk, melynek lába van. Se karmolás, se harapás; kimondhatatlan érvágás. A harapás félelmes; de nem annyira, mint a szívás. A karom semmi a köpölyhöz képest. A karom az állat, mely a husodba hatol; a köpöly te magad vagy, aki behatolsz az állatba. Izmaid fölfujódnak, rostjaid elcsavarodnak, a bőröd meghasad a szennyes súly alatt, véred patakszik és borzalmasan keveredik a puhány nyirkosságával. Az állat rádnehezedik ezer gyalázatos szájjal; a hydra bekebelezi az embert, az ember beleolvad a hydrába. Egyek lesztek. Ezt az álmot föl nem éred. A tigris csak fölfalhat, de a polip, rettenetes! magába szív. Magához és magába szív és összekötözve, összetapadva, tehetetlenül érzed, hogy beleömlsz a rettenetes zsákba, a szörnyetegbe.

A szörnyőség fölött: valakit elevenen megenni, ott van a kifejezhetetlen: valakit elevenen meginni.

Ezekkel a különös állatokkal a tudomány, szokott, tulságos óvatosságában, eleinte nem foglalkozik, még tényekkel szemben sem, aztán elhatározza, hogy tanulmányozni fogja; fölboncolja, osztályozza, lajstromozza, cédulát tesz rá, példányokat szerez belőle; üveg alá teszi a muzeumokban; belekerülnek a névmutatókba; puhánynak, gerinctelennek, csillagállatnak minősülnek; a tudomány megállapítja a szomszédságukat: kissé a calmar alatt, kissé a sépia fölött; a sós vízi hydrának hasonlóját megtalálja az édesvízben; fölosztja nagy-, közép- és kiscsillagokra; könnyebben elfogadja a kiscsillagot, mint a nagyot, amire különben minden téren hajlandó a tudomány, amely szivesebben mikroszkopikus, mint teleszkópikus; megnézi a szerkezetüket és elnevezi cephalopodának (fejlabu), megszámlálja a csápjait és elnevezi octopédnek (nyolclabu). Ezt elvégezvén, otthagyja. Ahol a tudomány elejti a dolgot, a filozófia fölveszi.

A filozófia, rákerülvén a sor, tanulmányozza e teremtményeket. A tudománynál messzebbre és kevésbé messzire jut. Nem boncol, hanem elmélkedik. Ahol a boncolókés dolgozott, oda a hipotéziseket helyezi. A végső okot keresi. Nagy gyötrelme a gondolkodónak. Ezek a teremtmények csaknem a teremtő ellen ingerlik. Iszonyu meglepetések ezek. A szemlélődőnek ünneprontói. A gonoszoknak szándékos formái. Hova legyünk a teremtésnek ily magakáromlásai előtt? Kihez forduljunk?

Borzalmas anyaméh a Lehetőség. A rejtély szörnyekben valósul meg. Árnyékdarabok jönnek elő a belsőség tömegéből, szétszakadnak, elválnak, gördülnek, lebegnek, sűrűsödnek, kölcsönkérnek a környező sötétségből, ismeretlen kisugárzás lesz urrá fölöttük, életre kelnek, nem tudni, mily alakot teremtenek maguknak sötétségből és mily lelket a fertőből. Olyasfélék, mint a sötétségből teremtett állatok. Miért? Mire szolgálnak? Visszaesés az örök kérdésbe.

Ezek az állatok inkább kísértetek, mint szörnyek. Bizonyosak és valószínűtlenek. Lenni, ez a dolguk, nem lenni, ez lenne a joguk. A halál kételtűi ők. Valószerűtlenségük bonyolulttá teszi létüket. Megérintik az emberi homlokot és a rejtelem határait népesítik be. Tagadjátok a vámpírt, megjelenik a polip. Hemzsegésük olyan bizonyosság, amely megbontja a mi biztonságunkat. Az optimizmus, amely mégis igaz, csaknem kijön a sodrából előttük. Ők vannak a sötét körök még látható szélén. Ők mutatják az átmenetet a mi valóságunkból egy másikba. Ugy látszik, azokhoz a rettentő, kezdetleges lényekhez tartoznak, amelyeket az álmodozó homályosan lát az éjszaka szelelő nyílásain keresztül.

A szörnyeknek ez az előbb a láthatatlanba, majd a lehetőbe való nyújtózkodását gyanították, talán észre is vették komor önkívületükben, meredt szemekkel a mágusok és filozófusok. Ebből származik a pokol sejtése. A démon a láthatatlanság tigrise. A lelkek fenevadját két látnok jelenti az emberi nemnek, egyiket Jánosnak hívják, másikat Dante-nek.

Ha a sötétség körei valóban vég nélkül folytatódnak, ha egyik kör után másik következik, ha ez a sulyosbodás határtalan fokozatban állandó, ha ez a lánc - amelyben határozottan kételkedünk - létezik, akkor kétségtelen, hogy a polip az egyik végén azt bizonyítja, hogy Sátán van a másikon.

Bizonyos, hogy a gonosz az egyik végén a másik végén levő gonosztságot bizonyítja.

Minden gonosz állat, mint minden romlott értelem, szfinx.

Rettentő szfinx, amely a rettentő rejtvényt kínálja. A gonosz rejtvényét.

A rossznak ez a tökéletessége teszi, hogy néha nagy szellemek hajlanak a kettős istenben való hit felé, a manicheusok félelmes kettős teremtése felé.

Egy kínai selyemszövet, amelyet az utolsó háboruban loptak el a kínai császár palotájából, cápát ábrázol, amely megeszi a krokodilt, amely megeszi a kigyót, amely megeszi a sast, amely megeszi a fecskét, amely megeszi a férget.

Az egész természet, amely a szemünk előtt van, eszik és őt is megeszik. Az áldozatok egymást marják.

Azonban a tudósok, akik filozófusok is, következően jóindulatnak a teremtés iránt, megtalálják, vagy azt hiszik, hogy megtalálják a magyarázatot. A végső célra többek között a genfi Bonnet bukkan rá, aki Buffonnal áll szembe épp úgy, mint később Geoffroy Saint-Hilaire Cuvier-vel. A magyarázat ez: a mindenütt jelenvaló halál megköveteli a mindenütt jelenvaló temetést. A falánkok végzik a temetést.

Egyik lény a másikba jut. Rothadás annyi, mint táplálkozás. Szörnyü tisztogatása a földgömbnek. A husevő ember maga is temet. Halálból van az életünk. Ilyen a rémitő törvény. Sirboltok vagyunk.

Homályos világunkban e végzetes rend szörnyetegeket teremt. Azt mondtátok: miért? Ime, azért.

Magyarázat ez? Felelet ez a kérdésre? De akkor miért nincs más rend? A kérdés ugraszületik.

Éljünk, jó.

De igyekezzünk azon, hogy a halál haladás legyen számunkra. Törekedjünk kevésbé sötét világokba.

Kövessük a lelkiismeretet, amely odavezet.

Mert soha se feledjük el, a jót csak a legjobb találja meg.

III.

Másféle harc az örvényben.

Ilyen volt az a lény, amely néhány pillanat óta urrá lett Gilliatton.

Ez a szörnyeteg volt a barlang lakója. Ő volt a hely rémitő génusza. Mint a víz komor démonja.

Mind e nagyszerűségnek a borzalom volt a középpontja. Egy hónap előtt, amikor egy napon Gilliatt először hatolt a barlangba, a feketeség, amit homályosan látott a titokzatos víz redőiben, ez a polip volt.

Otthon volt itt.

Mikor Gilliatt másodszor lépett a barlangba a rákot üldözve és észrevette a hasadékat, amelyről azt hitte, hogy a rák odamenekült, a polip már ott lesett az üregben.

Elképzelhető ez a várakozás?

A madár nem mer költeni, a tojás nem mer fölnyilni, az emlő nem mer szoptatni, a sziv nem mer szeretni, a szellem nem mer szárnyalni, ha rágondol az örvényben lesben álló vészjósló türelemre.

Gilliatt bedugta karját a lyukba, a polip elkapta.

És fogva tartotta.

Légy volt e pók számára.

Gilliatt övig vízben állott összezsugorodó lábakkal a csuszós, kerek köveken, kinyújtott jobbkarjára laposan tekeredtek a polip szíjai, törzse csaknem eltűnt a kanyargó, egymást keresztező, szörnű kötelék alatt.

A polip nyolc karjából három a sziklához tapadt, öt pedig Gilliatthoz. Ily módon egyfelől a gránitba, másfelől az emberbe kapaszkodva, odaláncolta Gilliattot a sziklához. Kétszázötven szipoly tapadt Gilliatthoz. A rettegés és az utálat keveréke. Beszorulni egy óriási marokba, amelynek közel egy méter hosszú ujjai rugalmasak és belsejük tele van élő dudorodásokkal, amelyek a husba turnak.

Említettük, a poliptól nem lehet szabadulni. Ha megkiséreljük, még biztosabban megkötöz. Még jobban szorít. Erőfeszítése arányosan nő a mienkkel. Több mozgás nagyobb szorítást eredményez.

Gilliattnak csak egy segélyforrása volt, a kése.

Csak a balkeze volt szabad, de tudjuk, hogy azt hatalmasan tudta használni. Azt lehetett volna mondani, hogy két jobbkeze van.

Ebben a kézben volt a nyitott kés.

A polip csápjait nem lehet elvágni, olyan az, amely kicsuszik a penge alól; különben az elhelyezkedése is olyan, hogy a hasítás a saját husunkat érné.

A polip szörnű; mégis van módja annak, hogy elbánjunk vele. A serki halászok ismerik; aki látta, amint a tengerben bizonyos erőszakos mozdulatokat végeznek, tudja. A tengeri malacok is ismerik; úgy harapják meg, hogy leválik a feje. Azért találkozunk annyi fejetlen polippal a tengeren.

A polip valóban nem sebezhető másutt, csak a fején.

Gilliatt jól tudta.

Soha sem látott ekkora polipot. Első alkalommal a nagyfajtára bukkant. Más megzavarodott volna.

A polipnak épp úgy, mint a bikának, van egy pillanata, amelyet meg kell ragadni; az a pillanat ez, amikor a bika lehajtja a nyakát és az a pillanat, amikor a polip egy gyors pillanatra előre nyújtja a fejét. Aki ezt elmulasztja, elveszett.

Mindaz, amit elmondtunk, csak néhány percig tartott. Gilliatt mégis növekedni érezte a kétszázötven köpöly szívását.

A polip áruló. Iparkodik előbb elkábitani áldozatát. Megragadja, azután vár, amíg lehet.

Gilliatt a kését tartotta. A szívás nőtt.

Nézte a polipot, az meg őt nézte.

Egyszerre az állat hatodik csápja levált a szikláról és Gilliattra csapva, iparkodott elkapni a balkarját.

Ugyanakkor hirtelen kinyújtotta a fejét. Egy pillanattal később végbélszája Gilliatt mellére tapadt volna. És Gilliatt akkor vérző oldalával, lekötött két karjával halott.

De Gilliatt örködött. Lesték, lesett.

Kikerülte a csápot és abban a pillanatban, amikor az állat a mellébe készült kapni, ökle lecsapott az állatra.

Két ellenkező vonaglás következett, a polipé és Gilliatté.

Mint két villám küzdelme.

Gilliatt a lapos nyálkába szurta kése hegyét és egy ostorcsapáshoz hasonló kanyarintással kört írván le a két szem körül, kitepte a fejét, mint ahogy kihuznak egy fogat.

Vége volt.

Az egész állat lezuhant.

Elszakadt vászonhoz hasonlított. A szivattyu elromlott, az üresség megszűnt. A négyszáz szipoly egyszerre bocsájtotta el a sziklát és az embert. A foszlány a víz alá merült.

Gilliatt, lihegve a küzdelemtől, két kocsonyás, alaktalan foltot vehetett észre lábainál a kaviccsok közt, egyik oldalt a fejet, a többit a másik oldalon. Azt mondjuk, a többit, mert törzsnek nem lehetett mondani.

Gilliatt mindenesetre elhúzódott a csápok közeléből, mert valami végvonaglástól tartott.

De az állat alaposan halott volt.

Gilliatt becsukta a kését.

IV.

Semmi el nem rejtőzhet és semmi el nem vész.

Ideje volt, hogy megölje a polipot. Majdnem megfulladt; jobbkarja és törzse már lila volt; több mint kétszáz daganat volt rajta; némelyikből vér folyt. A sérülések gyógyszere a sósvíz. Gilliatt belemerült. Ugyanakkor dörzsölte is a tenyerével. A daganatok elsimultak a dörzsöléstől.

Hátrálva és jobban a vízbe merülve, észrevétlenül közeledett az oduféléhez, amelyet már látott annak a repedésnek a közelében, ahol a polip megragadta.

Az odu ferdén és szárazon nyult a barlang nagy fala alá. Az összegyülemlett kavics magasabbá tette a fenekét. A mélyedés elég széles, alacsony barlang volt; az ember lehajolva bemehetett. A tengeralatti barlang zöld világítása behatolt és gyöngén bevilágította.

Ugy esett, hogy sebtében dörzsölgetve dagadt bőrét, Gilliatt fölemelte szemeit.

Tekintete az oduba mélyedt.

Megremegett.

Ugy rémlett előtte, az odu mélyén a homályban valami nevető arcot lát.

Gilliatt nem tudta a hallucináció szót, de a lényeket ismerte. A valószínűtlenséggel való titokzatos találkozások, amelyeket hogy magunkat kimentsük belőle, hallucinációnak nevezzünk, benne vannak a természetben. Illúziók vagy valóságok, muló látományok. Aki éppen ott van, látja őket. Gilliatt, mondtuk, gondolkodó volt. Megvolt benne az a nagyság, hogy néha látományai voltak, mint egy prófétának. Az ember nem lehet büntetlenül magányos helyek álmodozója.

Valami csalóka látománynak hitte, amely, mint aféle éjszakai embert, már nem egyszer meglepte.

Az üreg elég pontosan utánzott egy mészégető kemencét. Kosárszerűen öblösödő, alacsony fülke volt, amelynek meredek bolthajtásai keskenyedve emelkedtek a kriptá széléig, ahol a kavicsréteg és a sziklaboltozat találkozott és ahol a zsákutca végződött.

Belépett és homlokát lehajtva, arra tartott, ahol valamit látott.

Valóban nevetett rá valami.

Egy halálfej.

Nemcsak a fej volt ott, hanem egész csontváz.

Egy emberi csontváz feküdt az oduban.

Egy bátor ember, hasonló találkozásnál, tudni kívánja, mit tartson a dologról.

Gilliatt körülnézett.

A rákok sokasága vette körül.

A sokaság nem mozdult. Olyan volt, mint egy elpusztult hangyaboly. Valamennyi rák tunyán feküdt. Üresek voltak.

Elszórt csoportjaik mint alaktalan csillagzatok heverték az odut elborító kavicsok között.

Gilliatt előreszegzett tekintettel haladt el fölöttük és nem vette észre.

A kriptá végére érve, Gilliatt még nagyobb halmot talált. Mozdulatlan bozótja volt csápoknak, lábaknak és állkapcsoknak. Fogak meredtek ki egyenesen és nem csukódtak be. Csont-hüvelyek mozdulatlanul heverték tüskés tarajuk alatt; némelyik fölfordulva, üres belsejét mutatta. A halom összekavarodott ostromlókhoz hasonlított és kuszált volt, mint a bozót.

E rakás alatt feküdt a csontváz.

Csápokkal és pikkelyekkel összekeveredve látszott a koponya varrataival, a hátgerinc, a szárcsontok, singcsontok, a hosszú, csomós ujjak körmeikkel. A mellkas tele volt rákokkal. Valaha sziv dobogott ott. Tengeri penész borította a szemüregeket. Patellák hagyták nyálukat az ornyilásokban. Különb a szikla e zugában nem volt hinár, sem növényzet, sem szellő. Semmi mozgás. A fogak vigyorogtak.

A nevetés aggasztó oldalát utánozta a halálfej.

Az örvény e csodálatos, a tenger minden kincsével himes, kirakott palotája végre megnyilatkozott és elárulta titkát. Fészek volt, a polip lakott benne; sir volt, egy ember nyugodott benne.

A csontváz és az állatok kísérteties mozdulatlansága bizonytalanul ingott a földalatti víz sugárzásában, amely e kövesedésen reszketett. Ugy látszott, mintha a rákok szörnyű halma bevégezné táplálkozását. Mintha e csontpáncélok falnák a csontvázat. Különös látvány volt a döglött féreg a halott zsákmányon. Komor folytonossága a halálnak.

A polip éléskamrája volt Gilliatt szemei előtt.

Gyászos rémkép, amelyben a dolgok mély borzalmasságát lehetett tettenérni. A rákok megették az embert, a polip megette a rákokat.

Semmi ruhamaradvány nem volt a hulla körül. Nyilván meztelenül ragadták meg.

Gilliatt figyelmesen és vizsgálódva kezdte elkotorni a rákokat az emberről. Ki lehetett ez az ember? A hullát bámulatosan fölboncolták. Anatómiai preparátumnak lehetett volna tartani; egész husa megsemmisült; egyetlen izma meg nem maradt, egyetlen csontja sem hiányzott. Ha Gilliatt szakértő lett volna, megállapíthatta volna. A csupasz csontok fehérek, simák voltak, mintha lecsiszolták volna. Ha itt-ott a moszat meg nem zöldítette volna, elefánt-csontnak lehetett volna tartani. A csuklók porcogóit finoman lesimitották és kikészítették. A sir készít ilyen baljóslatu csecsebecséket.

A hullát mintegy eltemették a döglött rákok; Gilliatt kiásta.

Egyszer csak hirtelen lehajolt.

Valami kötelékfélét pillantott meg a gerincoszlop körül.

Bőröv volt, amelyet nyilván még életében csatolt az ember a derekára.

A bőr penészes volt. A csatt rozsdás.

Gilliatt meghuzta az övet. A csigolyák ellentálltak; el kellett törni őket, hogy elvehesse. Az öv sértetlen volt. Csigakéreg kezdett képződni rajta.

Megtapogatta és valami kemény, négyszögletes tárgyat érzett benne. Nem sokat vesződött a csatt kinyitásával. Fölhasította a bőrt a késével.

Az övben egy kis vasdoboz volt és néhány darab arany. Gilliatt husz guineát számlált meg.

A vasdoboz régi matrózdohányszelence volt és rugóra járt. Nagyon rozsdás volt és nagyon zárt. A teljesen elrozsdásodott rugó nem működött.

A kés megint kimentette Gilliattot a zavarból. Egy nyomás a kés hegyével fölpattantotta a doboz födelét.

A szelence kinyílt.

Nem volt benne más, csak papír.

Kicsi, nagyon vékony, négyrétre hajtogatott papircsomó takarta a doboz fenekét. Nedves volt, de sértetlen. A légmentesen elzárt szelence megóvta. Gilliatt szétnyitotta.

Három darab ezerfontos bankjegy volt, összesen hetvenötezer frank értékben.

Aztán újra összehajtogatta, visszatette a dobozba és fölhasználván azt a kis helyet, ami még fönmaradt, hozzacsatolta a husz guineát és bezárta a dobozt, amennyire lehetett.

Aztán vizsgálni kezdte az övet.

A bőr, egykor kívül fényezett, nyers volt belülről. Ezen az alapon zsiros tintával írott néhány betű nyoma látszott. Gilliatt kibetűzte őket és olvasta: *clubin ur*.

V.

A hat hüvelyket két lábtól elválasztó közben tanyát üthet a halál.

Gilliatt visszatette a dobozt a bőrvbe, az övet pedig a nadrágzsebébe dugta.

Othagyta a csontvázat a rákoknak a polip hullájával együtt.

Miközben Gilliatt a polippal és a csontvázal foglalkozott, az ár megtöltötte a bejáratí folyosót. Csak úgy juthatott ki, ha a boltozat alá bukik. Könnyen megtette, ismerte a kijáratot és mestere volt a tengerben való tornászásnak.

Gyaníthatjuk a drámát, amely ott tíz hét előtt lejátszódhátott. Egyik szörnyeteg megragadta a másikat. A polip megfogta Clubint.

A kifürkészhetetlen homályban történt az, amit csaknem a képmutatók párviadalának lehetne nevezni. Az örvény fenekén találkozott a két, várakozásból és sötétségből összetett lény és egyikük, az állat, kivégezte a másikat, a lelket. Rettentő igazságszolgáltatás.

A rák döggel táplálkózík, a polip rákókból. A polip elfog egy uszva elhaladó állatot, egy vidrát, egy kutyát, egy embert, ha lehet, megissza a vérét és a víz fenekén hagyja a holttestet. A rákok a tenger temetőbogarái. A rothadó hus magához vonza őket, odamennek, megeszik a hullát, a polip pedig őket eszi meg. Az elhalt dolgok eltűnnek a rákban, a rák pedig eltűnik a polipban. Már jeleztük ezt a törvényt.

Clubin a polip csalétke volt.

A polip elfogta és megfojtotta, a rákok fölfalták. Valamelyik hullám belökte az oduba az üreg fenekére, ahol Gilliatt megtalálta.

Gilliatt, visszatérve, a sziklák között kutatótt túskebőrűek és kagylók után; nem akart többé rákot enni. Ugy érezte volna, hogy emberi hust eszik.

Különben nem gondolt másra, csak hogy minél jobban vacsorázzék, mielőtt elindul. Ezentul semmi sem tartotta vissza. A nagy viharokat mindig nyugalom követi, amely néha napokig tart. A tenger részéről most semmi veszedelem sem fenyegette. Gilliatt elhatározta, hogy másnap elindul. Fontos volt a dagály miatt, hogy éjszakára még megtartsa a két Douvre közé illesztett gátat, de Gilliatt arra számított, hogy hajnalban szétbontja a torlaszt, kiviszi a szirtek közül a potrohot és elvitorlázik Saint-Sampsonba. Csöndes délkeleti szellő fújt, éppen az a szél, amelyre szüksége volt.

A májusi hold első negyedébe lépett; a napok már hosszabbak voltak.

Amikor Gilliatt bolyongó körutját a sziklákon befejezte és gyomrát úgy-ahogy kielégítette, visszatért a két Douvre közé, a bárkához; a nap lenyugodott, a szürkület kétszeres lett a hold fél-világosságától, amelyet növekvő fénynek lehetne nevezni; az ár elérte tetőpontját és kezdett apadni. A gépnek a potrohból kiemelkedő kéményét a vihar tájtékja sórétggel vontá be, amely fehérlett a hold fényében.

Ez arra emlékeztette Gilliattot, hogy a vihar sok eső- és tengervizet zuditott a potrohba és ha holnap indulni akar, ki kell ürítenie a bárkát.

Mikor rákot szedni indult, megállapította, hogy körülbelül hat hüvelyknyi víz van a teknőben. A meritőlapát is elég lesz ahhoz, hogy kihányja.

A bárkához érkezve, Gilliatt rémült mozdulatot tett. Közel két lábnyi víz volt a potrohban.

Félelmes eset, a potroh vizet kapott.

Gilliatt távolléte alatt lassan megtelt. Olyan megterhelés mellett husz hüvelyknyi víz veszedelmes magasság volt. Kissé több és elmerül. Ha Gilliatt egy órával később jött volna, nyilván már csak a kémény, meg az árboc állt volna ki a vízből.

Egy percet sem késhegett a szabaditással. A nyilást, ahol a víz befolyt, meg kellett keresni, betömni, azután kiüríteni a bárkát, vagy legalább megkönnyíteni. A Durande szivattyúi elvesztek a hajótörésben; Gilliatt a potroh meritőlapátjára szorult.

Mindenekelőtt megkeresni a nyilást. Ez volt a legsürgősebb.

Gilliatt azonnal munkához látott, borzongva, mert arra sem szakított időt, hogy felöltözzék. Nem érzett már sem éhséget, sem hideget.

A potroh mindjobban megtelt. Szerencsére nem volt szél. A legkisebb csobogás elsüllyesztette volna.

A hold leáldozott.

Gilliatt tapogatva, görnyedve, félig vizbemerülve, soká keresett. Végre megtalálta a sérülést.

A vihar alatt, abban a válságos pillanatban, amikor a potroh meggörbült, az erős bárka neki-szorult és odaütődött a sziklához. A kis Douvre egyik kiszögellése megrepesztette jobbról a hajóteknőt.

A nyílás kellemetlenül, mondhatnók: alávalóan, két gerenda találkozási pontjánál volt, ami miatt a vihar döbbenetében, futó szemléje alatt Gilliatt nem vehette észre a kárt.

A repedésben az volt a riasztó, hogy széles volt és az volt a megnyugtató, hogy a vízvonál fölé esett, noha most a belül növekvő víz alá került.

Abban a pillanatban, amikor a repedés keletkezett, az ár keményen csapkodott a szorosban, nem volt már vízvonál, a hullám lecsaphatott a hasadékon a potrohba, a hajó e tulterheléstől néhány hüvelyknyire süllyedt és a beszivárgott víz sulya még a hullámok lecsillapodása után is a víz alatt tartotta a repedést: Innen a fenyegető veszedelem. A betódult víz hat hüvelykről huszra növekedett. De ha sikerülne betömni a rést, ki lehetne üríteni a bárkát; ha nem nyelne több vizet, magától fölemelkedne rendes színvonalára, a rés kiemelkedne a vízből és a javítás - szárazon - könnyűvé, vagy legalább lehetővé válnék. Gilliatt ácsszerszámai, mint mondot-tuk, még elég jó állapotban voltak.

De micsoda bizonytalanság, amíg hozzájut! Milyen veszedelem! Mily rossz eshetőségek! Gilliatt hallotta kérlelhetetlenül bugyogni a vizet. Egy rázkódás és minden elmerül. Milyen baj! Talán már nem is lesz ideje.

Gilliatt keserűen vádolta önmagát. Azonnal látnia kellett volna a sérülést. A hat hüvelyknyi víz figyelmeztette. Ostoba volt, hogy e hat hüvelyknyi vizet az esőnek és a tajtéknak tulajdonította. Szemére vetette magának, hogy aludt, hogy evett, magát okolta azzal, hogy fáradt volt, majdnem a viharért és az éjszakáért is önmagának tett szemrevetést. Minden az ő hibájából történt.

A gorombaságok amelyeket önmagának mondott, beleolvadtak munkájába és nem akadályozták meg, hogy gondolkodjék.

A rést megtalálta, ez volt az első lépés; betömni, ez volt a második. Jobbat nem tehetett. Az ember nem végezhet asztalosmunkát a víz alatt.

Kedvező körülmény volt, hogy a nyílás jobbról, a kéményt tartó két lánc között támadt. A tömés a láncokhoz csatlakozhatott.

A víz azonban nőtt. Az ár most meghaladta a két lábat.

Gilliattnak térdén fölül ért a víz.

VI. DE PROFUNDIS AD ALTUM.

Gilliattnak volt tartalékban egy elég nagy kátrányos ponyvája, amely négy sarkán hosszú zsinórokkal volt ellátva.

Elővette ezt a ponyvát, két sarkát odakötötte a rés oldalán a kéménytartó láncok karikáihoz és kilökte a ponyvát a hajóból. A ponyva a kis Douvre és a bárka közé esett, mint egy abrosz és elmerült. A hajóba törekvő víz nyomása odaillesztette a lyukhoz. Minél jobban nyomta a víz, annál jobban odatapadt a ponyva. Maga az ár ragasztotta a hasadékhöz. A bárka sebét bekötözték.

A kátrányos vászon a teknő belseje és a külső ár között helyezkedett el. Egy csepp víz sem jutott be többé.

A rést lepel borította, de még nem volt betömve.

Ez még csak haladék volt.

Gilliatt elővette a meritőlapátot és kezdte kiüríteni a potrohot. Legfőbb ideje volt, hogy könnyítsen rajta. Ez a munka kissé kimelegítette, de végképen fáradt volt. Kénytelen volt önmagának bevallani, hogy nem bírja végig és hogy nem fog sikerülni a folyást elállítani. Gilliatt alig evett és az a megalázás érte, hogy gyöngének érezte magát.

Munkája eredményét a térdéig érő víz apadásán mérte. Lassu volt az apadás. Azonkívül a víz betódulását csak félbeszakította. A bajt csak elpalástolta, de helyre nem állította. A ponyva, amelyet az ár a repedésbe nyomott, kezdett befelé dudorodni. Olyan volt, mintha egy ököl lenne a vászon mögött, amely el akarja repeszteni. Az erős, kátrányos vászon ellenállt, de a duzzadás és feszülés növekedett, nem volt bizonyos, hogy a vászon nem enged és egyik pillanatról a másikra a dudorodás meghasadhatott. A víz betörése újra kezdődhet.

Hasonló esetben, a bajbajutott hajósok tudják, nincs más segítség, mint a dugó. Előszednek mindenféle rongyot, amit előkaphatnak, mindazt, amit különleges nyelvükön *betét*-nek neveznek és fölhalmozzák, amennyire lehet, a ponyva dudorodásának üregében.

Ilyen „betétje” Gilliattnak nem volt. Mindazt a foszlányt és kócot, amit elraktározott, vagy elhasznált munkaközben, vagy szétszórta a szél.

Szükség esetén találhatott némi maradékot, ha kikutatja a sziklákat. A potroh eléggé megkönnyebbedett, hogy egy negyedóra elmehessen tőle; de hogy fürkészen világítás nélkül? Tökéletes sötétség volt. Nem világított a hold, csak a csillagos ég. Gilliattnak nem volt száraz, kátrányos kötele, hogy mécset csináljon belőle, sem faggyuja egy gyertya számára, sem tüze, hogy meggyujtsa, sem lámpása, hogy eltakarja. Minden sötét és elmosódó volt a bárkán és a sziklákon. Hallatszott a víz zugása a sebesült bárka körül, de még a repedést sem lehetett látni; Gilliatt csak a kezével tapogathatta a ponyva növekvő feszülését. Lehetetlen volt abban a sötétségben eredményesen kutatni vászonfoszlányok és kóc után a szirtek között. Hogyan böngésszen rongyok után, ha nem lát? Gilliatt szomorúan nézte az éjszakát. Valamennyi csillag ragyogott és egyetlen gyertyája sem volt.

A folyékony tömeg csökkent a bárkában, a külső nyomás tehát növekedett. A ponyva még jobban kiduzzadt. Mindig jobban fölfuvódott. Olyan volt, mint egy fölfakadni készülő kelés. A pillanatra megenyhült helyzet újra fenyegető lett.

A tömés parancsolóan szükséges volt.

Gilliattnak nem volt egyebe, csak a ruhái.

Emlékezünk, hogy száradni tette őket a kis Douvre kiugró szikláira.

Összeszedte és letette a potroh szélére.

Fogta a kátrányos gallért és a vízbe térdelve, beledugta a hasadékba; lenyomván a ponyva dudorodását, ezzel ki is üritette. A gallér mellé tette a báránybőrt, a báránybőrhöz a gyapjuninget, az inghez a zubbonyt. Minden belefért.

Már csak egy ruhadarab volt rajta, azt levetette és nadrágjaival megnagyobbitotta, megszilárdította a dugaszolást. A tömés megfelelőnek látszott.

A tömés tulért a repedésen és a ponyva betakarta. A benyomulni törekvő ár összenyomta az akadályt, célszerűen széttágította a nyílásban és megszilárdította. Mintha kívülről összejajtolta volna.

Belülről, minthogy csak a közepét nyomta be a dudorodásnak, megmaradt a ponyva kör alakú duzzadása, amely annál szilárdabb volt, mert a törés egyenetlenségei tartották. A rés megvakult.

De ez nagyon bizonytalan volt. A rés hegyes szilánkjai, amelyekbe a ponyva beleakadt, kilyukaszthatták és ezeken a lyukakon bejöhetett a víz. Gilliatt a sötétségben észre sem vette volna. Kétséges volt, hogy a tömés kitart-e reggelig. Gilliatt aggodalma megváltoztatta alakját, de érezte, hogy nőttön-nő, miközben erői fogynak.

Ujra hozzálátott a teknő kiürítéséhez, de karjai végső erőfeszítéssel is alig bírták fölemelni a vízzel telt lapátot. Meztelen volt, borzongott.

Gilliatt érezte, hogy komoran közeledik a vég.

Egy lehetőség villant át elméjén. Talán van a közelben egy vitorla. Egy halász, aki véletlenül a Douvre közelében jár, segítségére jöhet. Elérkezett a pillanat, amikor föltétlen segítségre volt szükség. Egy ember, egy lámpa és minden megmenekül. Ketten könnyen kiürítik a teknőt; ha a bárka megszabadul a folyékony tulterhelésétől, fölemelkedik rendes színvonalára, a nyílás a víz fölé kerül, kitatarozható lesz, azonnal pótolni lehet a tömést egy bordadarabbal, az ideiglenes készüléket állandó fölttal. Máskülönben várni kell reggelig, várni egész éjszakán keresztül! Gyászos késés, amely pusztulássá lehet. Gilliattot a türelmetlenség láza emésztette. Ha véletlenül valami hajólámpás volna a láthatáron, Gilliatt a nagy Douvre tetejéről jelet adhatna. Az idő csendes volt, nem volt szél, a tenger nyugodt, észrevehető lett volna egy ember, aki a csillagos ég háttere előtt integet. Hajóskapitány vagy akár hajógazda el nem megy éjjel a Douvre vizein anélkül, hogy messzelátóját a szirtre szegezze, óvatosságból.

Gilliatt remélte, hogy észreveszik.

Fölkapaszkodott a roncásra, megragadta a kötelet és fölmászott a nagy Douvre tetejére.

Sehol egy vitorla. Sehol egy lámpás. A víz pusztá volt, ameddig a szem látott.

Lehetetlen volt segíteni és lehetetlen volt ellentállni.

Gilliatt védtelennek érezte magát, amit eddig még nem tapasztalt.

Most a homályos végzet lett urrá fölötte. Ő maga, a bárkájával, a Durande gépével, minden fáradságával, minden sikerével, minden bátorságával együtt az örvényé lett. Nem volt meg többé a küzdelem menedéke; tétlen lett. Hogyan akadályozza meg a dagályt, hogy eljőjön, a vizet, hogy emelkedjék, az éjszakát, hogy tovább tartson? A tömés volt egyetlen támaszpontja. Gilliatt kimerítette és kifosztotta maga, hogy összeállíthassa és teljessé tegye; nem tudta tovább sem megerősíteni, sem megszilárdítani; a tömésnek úgy kellett maradnia, ahogy volt, mert minden erőlködésnek végzetesen vége volt. A tenger kegyelmétől függött ez a sebtében a résre alkalmazott készülék. Hogy fog viselkedni ez az erőtlen akadály? Most már

az harcolt, nem Gilliatt. A rongy, nem a szellem. Az ár egyetlen duzzadása elég, hogy föltépje a hasadékokat. Több vagy kevesebb nyomás; ez volt a kérdés.

Mindent két mozgató mennyiség gépies küzdelme fog megoldani. Gilliatt ezentul se nem segíthette, se nem akadályozhatta az ellenfeleket. Csak nézője volt a saját életének vagy halálának. Azt a Gilliattot, aki gondviselés volt, a végső pillanatban lélektelen ellenállás helyettesítette.

Amin Gilliatt átesett, egyik megpróbáltatás vagy iszonyat sem közelíthette meg ezt itt.

Amikor a Douvre-szirtre érkezett, körülvette, mintegy megragadta a magány. Ez a magány nemcsak környezte, hanem elborította. Ezer fenyegetés rázta felé az öklét. Ott volt a szél fujni készen, ott a tenger üvölni készen. Lehetetlen fölpeckelni ezt a száját, a szelet, lehetetlen a fogait kihuzni a tenger állkapcsának. És mégis viaskodott; az ember mell a mellen küzdött az oceánnal; összekapaszkodott a viharral.

Szembeszállt még más aggodalmakkal és más szükségletekkel is. Része volt minden nyomorúságban. Dolgoznia kellett szerszámok nélkül, terheket megmozdítani segítség nélkül, problémákat megoldani tudomány nélkül, enni és inni készletek nélkül, aludni ágy és födél nélkül.

E szirten, ezen a szomoru kinpadon, egymásután különböző kérdései előtt állt a természet gyötrő végzettségének, amely anya, ha jónak látja, hóhér, ha úgy tetszik neki.

Ő legyőzte az elszigeteltséget, legyőzte az éhséget, legyőzte a szomjúságot, legyőzte a hideget, legyőzte a lázt, legyőzte a munkát, legyőzte az álmot. El kellett torlaszolnia az egyesült akadályok útját. A nélkülözés után az elemek; a dagály után a forgósél; a vihar után a polip; a szörnyeteg után a kísértet.

Gyászos végső irónia. A szirtben, ahonnan Gilliatt diadalmasan számított kijutni, a halott Clubin nézett rá nevetve.

A kísértet vigyorgásának igaza volt. Gilliatt elveszettnek látta magát. Gilliatt épp olyan halottnak tekintette magát, mint Clubin.

A tél, az éhség, a fáradtság, a szétszednivaló roncs, az átszállítandó gép, a napéjegyenlőség mindez semmi sem volt a rés mellett. Mert lehetett, Gilliattnak volt, a hideg ellen tüze, az éhség ellen szirti kagylói, szomjúság ellen esője, a mentés nehézségei ellen ügyessége és energiája, a dagály és a vihar ellen hullámtörője, a polip ellen kése. A rés ellen nem volt semmije.

Az orkán ezt a szörnyü bucsut hagyta hátra számára. Utolsó kísérlet, áruló döfés, a legyőzött alattomos támadása a győző ellen. A futó vihar lőtte hátra ezt a nyilat. A vereség visszatért és lesújtott. Az örvény orvtámadása volt.

Az ember küzd a vihar ellen; de hogyan küzdjön a szivárgás ellen?

Ha a tömés enged, ha a rés megnyílik, semmit sem lehet tenni, hogy a potroh el ne süllyedjen. Ez a meglazult érkötő lenne. És ha egyszer a potroh ezzel a teherrel, a géppel; a víz fenekére merül, nincs mód kihuzni onnan. Kéthónapi nagyszerű, titáni erőfeszítés pusztulással végződik. Ujra kezdeni lehetetlen lenne. Gilliattnak nem volt már sem kovácsműhelye, sem anyaga. Hajnalban talán látni fogja minden munkáját lassan és helyrehozhatatlanul elmerülni az örvényben.

Rettentő dolog alattunk érezni a komor erőt.

Az örvény magához huzta.

Ha a bárkája elmerül, nem marad más hátra, mint meghalni az éhségtől és hidegtől, mint a másik, a hajótörött, az Ember-szikla tetején.

Két hosszú hónapon keresztül a lelkiismeret és gondviselés a láthatatlanból nézték ezt: egyik oldalon a végtelen, a hullámok, a szelek, a villámok, a meteorok, a másikon az ember; egyik oldalon a tenger, másikon egy lélek; egyik oldalon a végtelen, a másikon egy atom.

És ezek közt folyt a harc.

És ime, a csoda talán meggyűlölt.

Igy végződött tehetetlenséggel e hallatlan hősiesség; így fejezte be reménytelenség ezt a borzalmas harcot, ezt a Semmi küzdelmét Minden ellen, egyetlen ember iliádját.

Gilliatt kétségbeesetten nézte a messzeséget.

Még ruhája sem volt. Meztelenül állt a mérhetetlenség előtt.

Akkor leverte ez ismeretlen szörnyűségektől, nem tudván többé, mit akarnak tőle, összehasonlítván magát a homállyal, a csökkenthetetlen sötétség jelenlétében, a vizek, a hullámok, az ár, a tajték, a szél zugásában, a felhők alatt, a hatalmas erők alatt, a rejtelmes szárnyak, csillagok és sirokok boltozata alatt, a mérhetetlen dolgokba vegyülő szándékosság alatt, körülötte és alatta az oceán, fölötte a csillagzatok, a kifürkészhetetlen alatt leroskad, lemondott, egész hosszában hanyatt feküdt a sziklán, arccal a csillagok felé, legyőzve és a retentő mélység előtt összetéve kezeit, a végtelenbe kiáltotta: Kegyelem!

A mérhetetlen leterítette, könyörgött hozzá.

Ott feküdt egyedül a sziklán az éjszakában, a tenger közepén leroskadva a kimerültségtől, villámsujtotthoz hasonlóan, meztelenül, mint a cirkuszok gladiátora, csak hogy az örvény volt a cirkusz, a sötétség a fenevad, a nép szemei helyén az ismeretlen tekintete, a vesztaszüzek helyén a csillagok, Cézár helyén Isten.

Ugy érezte, hogy fölolvad a hidegben, a fáradtságban, a tehetetlenségben, a könyörgésben, a homályban és szemei lecsukódtak.

VII. Az Ismeretlen hall.

Néhány óra telt el.

A nap vakítóan kelt föl.

Első sugara a nagy Douvre tetején mozdulatlan alakot világított meg. Gilliatt volt.

Még mindig elterülve feküdt a sziklán.

Fagyos és merev meztelensége nem borzongott. Lezárt szemhéjai halványak voltak. Nehéz lett volna megmondani, nem hullá-e.

A nap mintha nézte volna.

Ha a meztelen ember nem volt halott, olyan közel volt hozzá, hogy a legkisebb szellő bevégezhetette.

A szél fujni kezdett langyosan, üdítően; a május tavaszi lehellete volt.

Ezalatt a nap emelkedett a mély, kék égen; kevésbé vízszintes sugarai biborszint öltöttek. Fénye melege lett. Beburkolta Gilliattot.

Gilliatt nem mozdult. Ha lélegzett, az a kialudni készülő lélegzés volt, amely alig homályosítja el a tükröt.

A nap emelkedett és mindig kevésbé ferdén tűzött Gilliattra. A szél, amely előbb csak langyos volt, most meleg lett.

A merev és csupasz test mozdulatlan maradt, de a bőr kevésbé ólomszínűnek látszott.

A zenithez közeledő nap függőlegesen sütött a Douvre fensikjára. Az ég pazarul ontotta a fényt; a derüs tenger viasszagot sugározta; a szikla kezdett langyosodni és fölmelegítette az embert.

Sóhaj emelte Gilliatt keblét.

Élt.

A nap tovább cirógatta csaknem forrón. A szél, amely most már déli és nyári szél volt, lágyan lehelve közeledett Gilliatthoz, mint egy száj.

Gilliatt megmozdult.

A lecsillapodott tenger leirhatatlan volt. Suttogott, mint a dajka a gyermek mellett. A hullámok, mintha bölcsőt ringatnának.

A tengeri madarak, amelyek ismerték Gilliattot, nyugtalan röpködtek fölötte. Ez nem az ő régi, vad izgatottságuk volt. Volt benne valami gyöngéd, testvéries. Rövid kiáltásokat hallattak. Mintha hívták volna. Egy sirály, amely bizonyára szerette, annyira bizalmas volt, hogy egészen közel jött. Beszélni kezdett hozzá. Gilliatt látszólag nem hallotta. A vállára ugrott és szeliden csipkedte az ajkát.

Gilliatt kinyitotta a szemét.

A madarak elégedetten és rémülten elrepültek.

Gilliatt fölállt, nyújtózott, mint az ébredő oroszlán, a fensik széléhez futott és lenézett a két Douvre közé.

A potroh sértetlen volt. A tömés kitartott, a tenger nyilván nem bántotta.

Minden megmenekült.

Gilliatt nem volt többé fáradt. Ereje visszatért. Álom volt ez az ájulás.

Kiürítette a potrohot, viz fölé emelte a sérülést, felöltözködött, ivott, evett, vidám lett.

A rés, napvilágon megvizsgálva, több munkát adott, mint Gilliatt hitte. A sérülés elég komoly volt. Az egész nap nem volt nagyon sok a kijavításához.

Másnap hajnalban miután szétszedte a torlaszt és újra megnyitotta a szorost, azokba a rongyokba öltözve, amelyek legyőzték a rést, derekán viselve Clubin övét és a hetvenötezer frankot, a megmentett gép mellett állva, a kitarozott potrohban, jó szélben, csodálatos tengeren, Gilliatt elindult a Douvre-szirtektől.

Guernesey csucsa felé tartott.

Ha valaki ott lett volna, amikor eltávozott a szirttől, hallotta volna, amint halkan dudolja a Bonny Dundee dalt.

HARMADIK RÉSZ
DÉRUCHETTE

ELSŐ KÖNYV. ÉJSZAKA ÉS HOLDFÉNY

I.

A kikötő harangja.

A mai Saint-Sampson majdnem város; a negyven év előtti Saint-Sampson majdnem falu volt.

A tavasz eljött és a téli virrasztások bevégeződtek, az esték rövidek lettek, az emberek lefeküdtek, amint leszállt az éj. Saint-Sampson régi község volt, amely megtartotta azt a szokást, hogy korán oltsák el a gyertyát. A nappal keltek föl és vele feküdtek le. Ezek a régi normand falvak szeretnek tyukólnak lenni.

Továbbá meg kell mondanunk, hogy Saint-Sampson lakossága néhány gazdag polgárcsaládon kívül csupa kőfejtő és ács volt. Az öböl tatarozó-kikötő volt. Egész nap követ fejtettek vagy gerendát faragtak; itt a csákány, ott a kalapács. Szüntelenül tölgyfán vagy grániton dolgoztak. Estére roskadoztak a fáradtságtól és úgy aludtak, mint az ólom. Erős munka mély álmod hoz.

Egy estén, május kezdetén, miután néhány pillanatig nézte a fölkelő holdat a fák között és hallgatta a Bravées kertjében, az üde éjszakában egyedül sétáló Déruchette lépteit, mess Lethierry betért a kikötőre néző szobájába és lefeküdt. Douce és Grace már ágyban voltak. Déruchette-en kívül mindenki aludt a házban. Saint-Sampsonban is minden aludt. Ajtók és ablakok mindenütt zárva. Semmi járás-kelés az utcán. Pislogó szemekhez hasonlóan, kialudni készülő, elszórt világosság vöröslött ki itt-ott a háztetők ablakaiból, jelezvén, hogy a cselédség lefeküdni készül. Már jó idő eltelt azóta, hogy kilencet ütött a repkénnyel borított, ódon, római torony, amely a jersey-i Saint-Brelade egyházzal osztozik abban a furcsaságban, hogy a dátuma négy egyes: IIII; ami azt jelenti: *ezerszáztizenegy*.

Mess Lethierry népszerűsége Saint-Sampsonban a sikeréhez alkalmazkodott. Elveszett a siker, üresség támadt körülötte. Azt kell hinni, hogy a balszerencse terjed és hogy a kevésbé szerencsés emberek dögvészesek, oly hirtelen vesztégzár alá kerülnek. A családok csinos fiai elkerülték Déruchette-et. A Bravées elszigeteltsége most olyan volt, hogy még azt a kis óriási eseményt sem tudták, amelyről azokban a napokban egész Saint-Sampson hangos volt. A parochia rektora, tisztelendő Joe Ebenezer Caudray gazdag lett. Nagybátyja, a kitűnő saint-asaphi doyen meghalt Londonban. A hírért a *Cashmere* postahajó hozta magával, amely ugyanazon a reggelen érkezett Angolországból és amelynek árbova idelátszott Saint-Pierre-Port kikötőjéből. A *Cashmere*-nek másnap délben kellett Southamptonba indulnia és, azt beszéltek, magával vinni a tisztelendő rektort, akit haladék nélkül Angliába hívtak a végrendelet hivatalos fölbontásához, nem is számítva mindazt, ami egy nagy örökség fölvételét sürgőssé teszi. Saint-Sampson egész nap zavarosan beszélgetett. A *Cashmere*, Ebenezer tisztelendő, elhalt nagybátyja, gazdagsága, elutazása, jövőben való előlépése, ezek voltak a zsongás alapjai. Csak egy tájékozatlan ház maradt csendes, a Bravées.

Mess Lethierry felöltözve vetette magát függőágyára. A Durande katasztrófája óta az volt a menekvése, hogy a függőágyra vetette magát. Minden fogoly ahhoz folyamodik, hogy elterül a vackán és mess Lethierry a bánat rabja volt. Lefeküdt; ez fegyverszünet volt, lélegzethez jutás, az eszmék fölfüggesztése. Aludt? Nem. Virrasztott? Nem. Két és fél hónap óta - két és fél hónapja volt már - mess Lethierry, helyesen szólva, mintegy alvajáró volt. Még mindig nem szedte össze magát. Abban a vegyes és zavaros állapotban volt, amit ismernek, akiknek már volt részük nagy levertségben. Elmélkedésében nem volt gondolat, álmában nem volt

pihenés. Nem volt ébren nappal és nem volt alvó ember éjjel. Fölállt, aztán lefeküdt, ez volt az egész. Amikor függőágyán feküdt, kissé elfogta a feledés, ezt alvásnak nevezte, ábrándok lebegtek fölötte és benne, az éjszaka felhő zavaros arcokkal tele, vonultak agyán keresztül; Napoleon császár mondta neki tollba az emlékiratait, több Déruchette-et látott, furcsa madarak ültek a fákon, Lons-le-Saulnier utcái kigyókká váltak. A lidércnyomás pihenés volt a kétségbeesésben. Az éjszakát azzal töltötte, hogy ábrándozott, a nappalt azzal, hogy álmodozott.

Néha egész délután mozdulatlanul állt szobája ablakában, amely, mint emlékszünk, a kikötőre nyílt, lehajtott fejjel, a köre könyökölve, tenyereivel a fülein, hátat fordítva az egész világnak, szemeit a régi vaskarikára szegezve, amely néhány lábnnyira az ablak alatt, a ház falából állt ki, amelyhez egykor a Durande-ot kötötték. Nézte a rozsdát, amely belepte ezt a gyűrűt.

Mess Lethierry csak az élet gépies műveleteire szorítkozott.

A legvitézesebb emberek, akiket megfosztottak megvalósítható eszméiktől, idejutnak. Ez az üres lét hatása. Az élet az utazás, az eszme az ut célja. Ha nincs cél, megállunk. A cél elvesztett, az erő elpusztult. A sorsnak homályos, önkényes hatalma van. Vesszőjével megérinthei még erkölcsi lényünket is. A kétségbeesés csaknem a lélektől való megfosztás. Csak az igen nagy lelkek állnak ellen. Azért is!

Mess Lethierry folytonosan valami zavaros örvény fenekén elmélkedett, ha az elmerülést elmélkedésnek lehet nevezni. Szívszakgató szavakat ejtett ki, mint: - Nem marad más hátra számomra, mint hogy elbocsájtó levelet kérjek ott fönn.

Jegyezzünk meg egy ellentmondást ebben a természetben, amely bonyolult volt, mint a tenger, amelynek mess Lethierry ugyszólván gyümölcse volt; mess Lethierry nem imádkozott.

Tehetetlenség lenni erő. Két nagy vakságunkkal, a végzettel és a természettel szemben az ember tehetetlenségében találta meg a támaszpontot, az imát.

Az ember a rémületből segítséget teremti; segílyt kér a félelmétől; az aggodalom tanács a letérdelésre.

Az ima a lélek roppant, sajátos ereje és ugyanolyan faju, mint a rejtelem. Az ima a sötétség nagylelkűségéhez folyamodik; az ima a homály szemével nézi a misztériumot és e könyörgő tekintet hatalmas merevsége előtt - érezzük - nem lehetetlen az Ismeretlent lefegyverezni.

Már ez a sejtett lehetőség is vigasztalás.

De Lethierry nem imádkozott.

Abban az időben, amikor boldog volt, azt lehetne mondani, Isten megtestesülve létezett számára; Lethierry beszélt hozzá, szavát adta neki, néha csaknem kezét szorította vele. De szerencsétlenségében - különben elég gyakori tünet - Isten eltűnt. Ez megesik, ha az ember jó öreg Jóistent alkotott magának.

Lethierrynek lelkiállapotában csak egy világos látomása volt, Déruchette mosolya. E mosolyon kívül minden sötét volt előtte.

Egy idő óta, bizonyára a Durande pusztulása óta, melynek összeütközését átérezte, Déruchette e bájos mosolya fölötte ritka lett. Elfogultnak látszott. Madárhoz és gyermekhez hasonló kedvessége megszűnt. A hajnali ágyulövéskor nem látták többé mélyen meghajolni a fölkelő nap előtt, mondván: „*Bum... nap. Tessék fölkelni*” Némely pillanatban igen komoly volt az arca, ami szomorú dolog volt ezen az édes teremtesen. Azonban erőltette, hogy kacagjon mess Lethierry előtt, hogy szórakoztassa, de vidámsága napról-napra fénytelenebb lett, por lepte, mint a pillangó szárnyát, amelynek gombostűt szurtak keresztül a testén. Tegyük hozzá, hogy akár a nagybátyja bánata fölött való szomorúság volt az oka - mert a fájdalom visszfénye lát-

szott rajta -, akár más volt az oka, úgy látszott, mostanában nagyon hajlott a vallásosság felé. A régi rektor, Jaquemin Hérode ur idejében, tudjuk, alig ment évenként négyszer templomba. Most nagyon buzgó volt. El nem mulasztott egyetlen istentiszteletet sem, se vasárnap, se csütörtökön. A községbeli kegyes lelkek elégedetten látták ezt a javulást. Mert nagy szerencse, ha egy fiatal leány, akit annyi veszedelem fenyeget az emberek részéről, Istenhez fordul.

Szegény szülőknek legalább szerelem dolgában nyugodt lehet a lelkük.

Esténként, ha csak az idő megengedte, egy vagy két órát sétált a Bravées kertjében. Majdnem olyan elgondolkodva járkált ott, mint mess Lethierry és mindig egyedül. Déruchette feküdt le utolsónak. Ami nem akadályozta meg Douce-t és Grace-t abban, hogy mindig rajta legyen kissé a szemük a szolgaságba vegyülő leskelődési ösztönből; kémkedve nem oly unalmas a szolgálat.

Ami mess Lethierryt illeti, lelkének e fátyolozott állapotában Déruchette szokásainak ily apró változásait nem vette észre. Különben, nem született duennának. Déruchette-nek még az istentiszteleteken való pontosságát sem vette észre. Az egyház emberei és ügyei iránt való szívos előítéleteiben nem szívesen látta volna a templom e sűrű látogatását.

Nem azért, mintha saját erkölcsi helyzete is nem lett volna módosulóban. A bánat felhő és változtatja az alakját.

Erős lelkeket, mint mondtuk, a balsors csapásai néha majdnem megingatják; majdnem, nem egészen. Életerős jellemek, mint Lethierryé, kellő időben fölemelkednek. A kétségbeesés lépcsői lefelé mennek. A lesujtottságtól a levertséghez jutunk, a levertségtől a bánathoz, a bánattól a mélabuhoz. A mélabu szürkület. A szenvedés akkor komor örömbé olvad.

A mélabu a szomorúság boldogsága.

Az ilyen elégikus higitások nem Lethierry számára valók voltak; sem a vérmérséklete, sem balsorsának természete nem tűrte ezeket az árnyalatokat.

Csakhoggy abban a pillanatban, amikor újra találkozunk vele, első kétségbeesése körülbelül egy hét óta, engedni kezdett; anélkül, hogy kevésbé szomorú lett volna, mess Lethierry kevésbé tunya lett; még mindig komor volt, de nem volt többé mogorva; újra bizonyos fogalmat nyert a tényekről és az eseményekről; kezdett valamit érezni abból a tüneményből, amely úgy lehetne nevezni: visszatérés a valóságba.

Igy nappal, a földszinti teremben, nem hallgatta az emberek szavait, de hallotta. Grace egy napon diadalmasan beszélte el Déruchette-nek, hogy mess Lethierry föltépte egy ujság szalagját.

Ez a fél-befogadása a valóságnak, magában jó jel. Ez már lábbadozás. A nagy szerencsétlenségek elszédítenek. Magunkhoz térünk belőle. De ez a javulás eleinte olyan, mint a súlyosbodás. Az előző álomszerű állapot enyhíti a fájdalmat; zavarosan látunk, alig érzünk, most tiszta a látás, észreveszünk mindent, mindentől vérzünk. A seb föléled. A fájdalom minden részlettől, amit észreveszünk, élesebb lesz. Emlékezetünkben mindent ujralátunk. Mindenre emlékezni annyi, mint mindent sajnálni. Az ilyen visszatérésnek a valóságba mindenféle keserű mellékíze van. Az ember jobban is van, rosszabbul is. Ezt érezte Lethierry. Határozottabban szenvedett.

Egy megrázkódtatás volt, ami mess Lethierryt visszavezette a valóságba.

Mondjuk el ezt a megrázkódtatást.

Egy délután, április 15 vagy 20 körül, két koppantást hallottak a ház földszinti ajtaján, ami a levélhordót jelezte. Douce kinyitotta. Valóban levél volt.

A levél a tengerről jött. Mess Lethierrynek szólt a cím. Lissabonban pecsételték le.

Douce elvitte a levelet a szobájába zárkózott mess Lethierrynek. Elvette, gépiesen az asztalra tette és meg sem nézte.

A levél egy héten át az asztalon maradt anélkül, hogy fölbontották volna.

Mégis megtörtént, hogy egy reggel Douce így szólt mess Lethierryhez:

- Uram, le kell törölnöm a port a leveléről?

Lethierry mintha fölébredt volna.

- Igaz, - mondta.

Kibontotta a levelet.

És ezt olvasta:

A tengeren, március 10.

„Mess Lethierry, Saint-Sampsonban.

Ön örömmel fogja venni híradásaimat.

A *Tamaulipas*-on vagyok, utban Sohavissza felé. A hajószemélyzet között van a guernesey-i Ahier-Tostevin matróz, aki vissza fog térni és akinek lesz valami elbeszélni valója. Fölhasználok a Lissabonba tartó *Hernan Cortez* hajóval való találkozást, hogy eljuttassam önhöz ezt a levelet.

Ámuljon el. Én tisztességes ember vagyok.

Épp olyan tisztességes, mint Clubin ur.

Azt kell hinnem, hogy ön tud a történetekről; mégis, talán nem fölösleges, ha értesitem róla.

Ime:

Visszafizettem az ön tőkét.

Kölcsön vettem öntől, kissé inkorrekt módon, ötvenezer frankot. Mielőtt elhagytam Saint-Malot, átadtam az ön számára bizalmas emberének, Clubin urnak, három darab ezerfontos bankjegyet, ami hetvenötezer frankot tesz ki. Bizonyára elegendőnek fogja találni a megtérítést.

Clubin ur erélyesen védte az ön érdekeit és átvette az ön pénzét. Nagyon is buzgónak látszott előttem, azért figyelmeztetem önt.

Az ön másik bizalmas embere

Rantaine.

Utóirat. Clubin urnál revolver volt, azért nem kaptam nyugtát.”

Érintsetek meg egy villamos ráját, érintsetek meg egy megtöltött leydeni palackot, érezni fogjátok, amit mess Lethierry érzett, amikor ezt a levelet olvasta.

E boríték alatt, ebben a négyrét összehajtott papirban, amelyre első pillanatban alig ügyelt, megrázkódtatás volt.

Fölismerte az írást, fölismerte az aláírást. A dologból azonban kezdetben nem értett semmit.

A fölindulás mégis - ugyszólván - lábraállította a lelkét.

A Rantaine által Clubinre bízott hetvenötezer frank tüneménye, minthogy rejtélyes volt, hasznos tulajdonsága lett a fölindulásnak, amennyiben dolgozni kényszerítette Lethierry agyát. Gyanítani valamit, nagyon egészséges foglalkozás az elme számára. Az okoskodást fölébresztették, a logikát megidézték.

Egy idő óta Guernesey közvéleménye azzal foglalkozott, hogy újra megítélje Clubint, ezt a tisztességes embert, akit annyi esztendőn keresztül befogadott a közbecsülés forgandósága. Kérdezősködtek, kezdtek kételkedni, fogadások történtek ellene és mellette. Különös világosság támadt. Clubin kezdett világosodni, azaz feketedni.

Birói eljárás indult meg Saint-Maloban, hogy megtudják, hova lett a 619-es partőr. A törvényes éleselméjűség hamis nyomra tévedt, ami gyakran megesik vele. Abból a föltevésből indult ki, hogy Zuela szökésre birta és a *Tamaulipas*-on Chilebe vitte. Ez az elmés föltevés nagy tévedéseket vont maga után. Az igazságszolgáltatás rövidlátása még Rantaine-t sem vette észre. De utközből a vizsgáló hatóság más nyomot fedezett föl. A homályos ügy összebonyolódott. Clubin belekerült a rejtélybe. A *Tamaulipas* indulása és a Durande pusztulása között valami egybevetés, talán összefüggés mutatkozott. A kocsmában, a Dinan-kapu mellett, ahol Clubin idegennek hitte magát, fölismerték; a kocsmáros beszélt; Clubin egy üveg pálinkát vásárolt. Kinek? A Saint-Vincent-utcai puskaműves beszélt; Clubin egy revolvert vásárolt. Ki ellen? A Jean-fogadó vendéglőse beszélt; Clubin megmagyarázhatatlanul elmara-
dozott. Gertrais-Gaboureau kapitány beszélt; Clubin indulni akart, noha figyelmeztette és tudta, hogy ködbe jut. A Durande személyzete beszélt; a terhelés hiányos volt és a rakodást rosszul végezték, könnyen megérthető hanyagság, ha a kapitány el akarja pusztítani a hajót. A guernesey-i utas beszélt; Clubin azt hitte, hogy a Hanois-szirtekhez ütközött. A tortevali emberek beszéltek; Clubin ott járt a Durande pusztulása előtt néhány nappal és a Hanois-val szomszédos Plainmont felé sétált. Iszák volt nála. „Azzal ment el és nélküle jött vissza” A fészekrátlók beszéltek; históriájuk látszóan összekapcsolható volt Clubin eltűnésével, föltéve, hogy a visszatérő lelkeket csempészekkel helyettesítik. Végül maga a plainmonti kisérteties ház is beszélt; emberek, akik elhatározták, hogy meggyőződést szereznek, bemásztak és ott találták, mit? éppen Clubin iszákját. A tortevali Tizenkettő lefoglalta a táskát és kinyitatta. Ennivalót tartalmazott, egy messzelátót, egy kronométert, férfiruhákat és fehérneműt Clubin kezdetűivel. Saint-Malo és Guernesey fecsegésében összeilleszkedett mindez és körülbelül szándékos kártevés vádjával végződött. Megközelítették az eset homályos körvonalait; megállapították a figyelmeztetések különös semmibevevését, a belenyugvást a köd lehetőségébe, gyanus hanyagságot a rakodásban, a pálinkás üveget, a részeg kormányost, a kormányost helyettesítő kapitányt, a legügyetlenebb kormánymozdulatot. A roncsosmaradás hősiességéből gazság lett. Clubin különben összetévesztette a szirtet. Ha elfogadták a hajórongálás szándékát, akkor megértették, hogy a Hanois-t választotta az uszva könnyen elérhető part mellett, az elátkozott házban való tartózkodást és várakozást a szökésre való alkalomra. Az iszák, az utikészlet, betetőzte a bizonyítást. De hogy miképpen függött össze ez a kaland a másikkal, a parti őr kalandjával, azt nem tudták. Valami viszonyosságot gyanítottak köztük, de ez volt minden. A 619-es parti őr mögött valami tragédiát sejtettek. Clubin talán nem játszott benne, de észrevették a kulisszák mögött.

Nem mindent magyarázott meg a szándékos hajótörés. Volt itt egy fölhasználatlan revolver is. Ez a forgópisztoly valószínűen a másik esethez tartozott.

A tömeg szimatja finom és helyes. A néposztón kiválóan tudja helyreállítani darabokból és töredékekből az igazságot. Csakhogy ezekben a tényekben, amelyekből nyilvánvaló hajórongálás bontakozott ki, komoly bizonytalanság volt.

Minden összeillett, minden megegyezett, de az alap hiányzott.

Az ember nem tesz tönkre egy hajót a pusztítás élvezetéért. Az ember nem rohan a köd, a szirt, az uszás, a menekülés és a szökés minden veszedelmébe érdek nélkül. Mi érdeke lehetett Clubinnek?

A tettét látták, de nem látták az okait.

Ebből származott sok elmében a kétség. Ahol nincs ok, ott látszólag nincs cselekmény sem.

Komoly hézag volt.

Rantaine levele áthidalta ezt a hézagot.

A levél megadta az okot. Hetvenötezer frankot kellett ellopni.

Rantaine lett a szerkezet istene. Leszállt a felhőből egy gyertyával a kezében.

Az ő levele lett a végső fénysugár.

Megmagyarázott mindent és mindenekfölött bejelentett egy tanut, Ahier-Tostevin-t.

És - döntő dolog - megmutatta a revolver fölhasználását.

Rantaine kétségbevonhatatlanul jól értesült volt. Levele kézzelfoghatóvá tett mindent.

Lehetetlen volt Clubin gazságát enyhíteni. Előre megfontolta a hajótörést, bizonyosága az utikészlet, amit az elátkozott házba vitt. Még ha föltételezzük is, hogy ártatlan volt, ha bele-nyugszunk is abba, hogy a hajótörés kényszerű volt, az utolsó pillanatban, amikor elhatározta, hogy föláldozza magát a roncsra, nem kellett volna átadnia a hetvenötezer frankot mess Lethierry számára a ladikban menekülő embereknek? A dolog nyilvánvaló lett. De most hova lett Clubin? Valószínűen áldozata lett tévedésének. Nyilván elpusztult a Douvre-szirten.

E nagyon megegyező találgatások összeállítása napokon keresztül foglalkoztatta mess Lethierry szellemét. Rantaine levele azt a szolgálatot tette neki, hogy gondolkodni kényszerítette. A meglepetés először megrendítette, aztán elmélkedésre kényszerítette. Még nehezebb dolgot is művelt, kérdezősködésre is rávette. Nemcsak belement, hanem keresnie is kellett a társalgást. Nyolc nap múlva már újra gyakorlatra tett szert benne; szelleme ismét összefüggő lett és csaknem meggyógyult. Zavaros állapotától megszabadult.

Föltéve, hogy mess Lethierry valaha reményt táplált kárpótlás iránt, Rantaine levele az utolsó lehetőségtől is megfosztotta.

A Durande katasztrófájához most hetvenötezer frank újabb hajótörését csatolta. Éppen csak annyira helyezte e pénz birtokába, hogy érezhesse a veszteségét. A levél megmutatta neki bukása mélységét.

Ebből származott az új, igen éles fájdalom, amelyet épp az imént jeleztünk. Amit már két hónap óta nem tett, foglalkozni kezdett a háztartásával, mi lesz vele, hogy kell megváltoztatni. Ezerhegyü kis bosszúság, majdnem rosszabb, mint a kétségbeesés. Apródonként elszenvedni a szerencsétlenséget, nyomról-nyomra küzdeni a bevégzett ténnyel a területért, amit elvesz tőlünk, ez gyűlöletes. A balszerencse tömege elfogadható, a morzsái nem. Az egész összetör, a részlet kinez. A katasztrófa előbb még villámlott felénk, most csak bosszant.

Ez a megalázás súlyosabbá teszi a lesujtottságot. A második megsemmisülés, amely az elsőhöz csatlakozik és rutabb annál. Egy fokkal lejjebb jutunk a semmiben. A szemfödél után ez a rongy.

Nincs szomorubb gondolat, mint az elenyészésre gondolni.

Tönkrejutni, ez egyszerűnek látszik. Súlyos csapás; a sors erőszakossága; ez az egyszersmindenkori szerencsétlenség. Legyen. Belenyugszunk. Vége mindennek. Tönkrementünk. Jó,

meghaltunk. De nem. Élünk. Másnap észrevevesszük. Miről? A tüszurásokról. Ez a járókelő nem köszöntött, a kereskedők számlái ömlenek, ime, egyik ellenséged nevet. Talán d'Arnal legutolsó szójátékán nevet, de az mindegy, az a szójáték csak azért olyan mulatságos előtte, mert te tönkrementél. Még közömbös tekintetekből is a sülyedésedet olvasod ki; akiket ebédre hívsz, soknak találják a három tányért asztalodon; hibáid mindenkinek a szemébe tűnnek; a hálátlanok nem várván többé semmit, hirbe kevernek; minden fajankó előre látta, ami veled történt; a nyomorultak rágalmaznak, a legrosszabbak panaszkodnak. Aztán száz kicsinyes részlet. A könnyeket émelygés követi. Bort ittál, most almabort iszol. Két cseléd! Most már egy is sok. El kell bocsájtani emezt és tulterhelni amazt. A kertben sok a virág; burgonyát kell ültetni. Oda kell adni a termést a barátaidnak, azok majd eladják a vásáron. Ami a szegényeket illeti, nem kell gondolni rájuk többé; nem vagy-e magad is szegény? Az öltözködés kinos kérdés. Megtagadni egy szalagot egy nőtől, mily büntetés! Megtagadni a diszt attól, aki a szépséget adja neked! Fösvénynek látszani! A nő talán azt fogja mondani: Hogyan, megfosztottad a kertemet a virágaitól; a kalapomat is meg akarod fosztani? - Oh, jaj! kopott ruhákra ítélné! A családi asztal csöndes. A szeretett arcok gondterheltek. Ime, ez a megsemmisülés. Mindennap újra meg kell halni. Bukni semmi, az a kemence. Elenyészni, ez a lassu tűz.

Az összeomlás: Waterloo; az elkopás: Szent-Ilona. A Wellingtonban megtestesülő sorsban még van valami méltóság; de mily aljas, amikor Hudson Lowe-vá lesz! A végzet semmirekellővé lesz. Látjuk a campo-formioi férfit egy pár selyemharisnyáért verekedni. Napoleon lealacsonyítása lealacsonyítja Angliát.

Ezen a két fázison, Waterloon és Szent-Ilonán, polgári arányokban minden tönkrejutott ember keresztülmegy.

Azon az estén, amelyről beszélünk, május első estéinek egyikére Lethierry, Déruchette-et bolyongni hagyva kertjében a hold fényénél, szomorubban feküdt le, mint valaha.

Elmájában forogtak mindezek a hitvány és visszatetsző részletek, az elvesztett vagyon bonyodalmi, a harmadik rend minden elfogultsága, amely azzal kezdődik, hogy izetlen és azzal végződik, hogy gyászos lesz. A nyomor mogorva összetorlódása. Mess Lethierry helyrehozhatatlannak érezte bukását. Mit tegyen? Mivé legyen? Milyen áldozatot kell Déruchette-re erőszakolnia? Kit küldjön el, Douce-t vagy Grace-t? Eladják-e a Bravéest? Nem lesz-e kénytelen elhagyni a szigetet? Semmivé lenni ott, ahol az ember minden volt, valóban elviselhetetlen bukás.

És elgondolni, hogy vége! Emlékezni az átkelésre, amelyekkel összekötötte Franciaországot a Szigetvilággal, a keddi indulásokra, a pénteki érkezésekre, a parton álló tömegre, a nagy terhekre, az iparkodásra, a virágzásra, a közvetlen és büszke hajózásra, a gépre, amelybe az ember az akaratát helyezte, a mindenható kazánra, a füstre, a valóságra! A gőzhajó, a tökéletessé tett iránytű; az iránytű mutatja az egyenes utat, a gőz követi. Az egyik javasol, a másik végrehajtja. Hol volt ő, az ő Durande-ja, a nagyszerű és büszke Durande, a tenger urnője, a királynő, aki királlyá tette! Az eszme embere, a siker embere, a forradalom embere volt hazájában! És most megtagadja, lemondjon! Ne legyen az többé! Nevetséges! Zsák legyen, melyben volt valami! A mult legyen, miután a jövő volt! A hülyék fenhéjázó irgalmánál végezze! Diadalmaskodni lássa a megrögzöttséget, a makacsságot, a kerékvágást, az önzést, a tudatlanságot! Lássa a gótikus naszádok járás-keelésének újakezdődését! Megfiatalodni lássa az ódonságot! Elveszíteni egész életét! Miután világosság volt, kialudjék! Oh, mily szép volt a tengeren a büszke kémény, e csodálatos henger, a füstpárkány e pillérje, ez az oszlop, amely nagyobb volt, mint a Vendôme-oszlop, mert egyikén csak egy ember áll, a másikon a haladás! Az ocean volt alatta. A biztonság maga volt a nyílt tengeren. Ez látszott ezen a kis szigeten, ebben a kis kikötőben, ebben a kis Saint-Sampsonban! Igen, ezt látták! Hogyan! Látták és nem látják többé!

A bánatnak ez az ostroma gyötörte Lethierryt. Zokogás volt a gondolataiban. Talán soha még keserűbben nem érezte veszteségét. Bizonyos zsibbadás követte ezeket a heves rohamokat. A szomorúság e megkönnyebbülése alatt elszunnyadt.

Mintegy két óra hosszat maradt így lezárt szempillákkal, keveset aludva, sokat álmodva, lázasan. E fásultság az agynak igen fárasztó, zavaros munkáját leplezte. Az éjszaka közepe-táján, éjfél körül, kissé előtte vagy utána, lerázta ezt a szunnyadást. Fölébredt, fölnyitotta szemeit, ablaka szemközt volt a függőágyával és rendkívüli dolgot látott.

Egy alak volt az ablaka előtt. Egy hallatlan alak. Egy gőzhajó kéménye.

Mess Lethierry egyszerre fölült a helyén. A függőágy ingott, mintha vihar lóbálná, Lethierry nézte. Látomány volt az ablakban. A holdfényben uszó kikötő látszott az ablak keretében és egészen közel a házhoz, egyenesen, kereken és feketén büszke árnykép rajzolódott ki a világosságra.

Egy gép kéménye volt ott.

Lethierry kint termett az ágyból, az ablakhoz futott, kinyitotta az ablakszárnyakat, kihajolt és megismerte.

A Durande kéménye volt előtte.

A régi helyén állt.

Négy lánc tartotta egy hajóhoz kötve és mellette zavaros körvonalu tömeget lehetett észrevenni.

Lethierry visszahőkölt, hátat fordított az ablaknak és zuhanva ült le ágyára.

Visszafordult és újra látta a látományt.

Egy pillanattal később, villámlásnyi idő alatt, a parton volt, lámpással a kezében.

A Durande régi kikötő-gyűrűjéhez láncolva egy bárka állt, amelynek hátsó részére sulyos tömeg nehezedett és abból emelkedett ki egyenesen a kémény a Bravées ablaka alatt. A bárka eleje a partot érintve, kinyult a házfalak sarkáig.

Senki sem volt a bárkán.

A bárkának sajátos formája volt és egész Guernesey ismerte. A potroh volt.

Lethierry beleugrott. Odafutott a tömeghez, amit az árbocon tul látott. A gép volt.

Ott volt egészben, teljességében, érintetlenül ült négyszögű öntöttvas talapzatán; a kazánnak megvolt minden rekesze; a kerek tengelye függőlegesen a kazán mellé láncolva; a sós-vízszivattyu a helyén. Semmi sem hiányzott.

Lethierry megvizsgálta a gépet.

A lámpás és a hold egymásnak segítettek a világításban.

Szemügyre vette az egész szerkezetet.

Látta oldalt a két ládát. Megnézte a kerek tengelyét.

A fülkébe is benézett. Üres volt.

Visszatért a géphez és megtapogatta. Bedugta a fejét a kazánba. Letérdelt, hogy belenéz-hessen.

A tüzhelyre tette a lámpást, amelynek fénye bevilágította az egész gépet és majdnem azt a látszatot keltette, mintha a gép be lenne fűtve.

Aztán föl kacagott és kiegyenesedve, a gépre szegezett tekintettel, a kémény felé tárt karokkal kiáltotta: Segítség!

A kikötő harangja néhány lépésnyire volt tőle a parton, odafutott, megragadta a láncot és hevesen rázni kezdte a harangot.

II. Még mindig a kikötő harangja.

Gilliatt minden esemény nélkül való, de a potroh terhe miatt kissé lassu átkelés után valóban megérkezett Saint-Sampsonba éjszaka, inkább tíz, mint kilenc óra felé.

Gilliatt kiszámította az órát. Féltagály volt; a hold világított és volt elég víz; be lehetett jutni az öbölbe.

A kis kikötő aludt. Néhány hajó állt benne fölcsavart vitorlákkal, lámpák nélkül. Néhány szárazra huzott bárka volt észrevehető a tatározóhelyeken. Nagy, árboctalan teknők mutogatták görbe alkatrészeik csupasz rácsát, elég hasonlóan a döglött skarabeuszokhoz, amint a hátukon fekszenek és levegőbe emelik a lábaikat.

Gilliatt, amint a torkolaton átjutott, szemügyre vette a kikötőt és a partot. Világosság nem volt sehol, a Bravéesben épp úgy nem, mint másutt. Járókelő nem látszott, kivéve talán egyet, egy embert, aki a presbitériumba ment, vagy onnan jött. És még az sem volt bizonyos, hogy ember volt, mert az éjszaka eltöröl mindent, amit kirajzol és a holdfény mindent csak határozatlanul mutat meg. A távolság is hozzájárult a homályhoz. A presbitérium akkor a kikötő másik oldalán volt egy téren, amelyen ma nyitott hajóépítőtelep áll.

Gilliatt csendesen a Bravéeshez simult és kikötötte a potrohot a Durande gyűrűjéhez, mess Lethierry ablaka alatt.

Azután átugrott a korláton és szárazföldre lépett.

Gilliatt otthagya a potrohot a partnál, megkerülte a házat, végigment egy sikátoron, aztán egy másikon, oda sem nézett az ösvény elágazására, amely az Utcasarok felé vezetett és néhány perc múlva megállt a falnak abban a zugában, ahol a vadmályva júniusi virágzásban állott, a borostyán és csalánbokrok között. Szederindák alá rejtőzve, egy kövön ülve nyári napokon, hosszú órákon, egész hónapokon át onnan nézte számtalanszor az átlépésre csábító, alacsony falon keresztül a Bravées kertjét és a fák ágain keresztül a ház egyik szobájának két ablakát. Megtalálta a követ, a szederindát, a fal is alacsony volt még, a zug homályos és mint az odvába térő állat, inkább csuszva, mint lépve, odakuporodott. Leült és meg sem mozdult többet. Körülnézett. Viszontlátta a kertet, a fasorokat, a virágágyakat, a házat és a szoba két ablakát. A hold mutatta neki ezt az álomképet. Borzasztó, hogy lélegzeni is kell. Mindent megtett, amit tehetett, hogy megakadályozza.

Ugy tűnt föl előtte, mintha paradicsomi álmot látna. Félt, hogy minden elszáll. Majdnem tehetetlen volt, hogy ezek a dolgok igazán a szeme előtt vannak és ha ott vannak, az nem lehet másként, csak az isteni dolgok mindig fenyegető eloszlásával. Egy lehelet és minden eltűnik. Gilliatt remegett.

A kertben, vele szemközt, egészen közel egy zöldre festett fapad állott a fasor szélén. Emlékszünk erre a padra.

Gilliatt a két ablakot nézte. Valakinek az álmára gondolt abban a szobában. A fal mögött aludtak. Szeretett volna nem ott lenni, ahol volt. Inkább meghalt volna, semhogy elmenjen. A

lélegzetre gondolt, amely egy keblet emel. Ő, a káprázat, a fehérség a felhőben, lelkének lebegő ostroma, ő volt ott! Gondolt az elérhetetlenre, aki elaludt, oly közel hozzá, elragadtatása szinte elérhette; gondolt a szunnyadó nőre és arra, hogy lehetetlen, hogy őt is meglátogassák a rejtelmek, a megfoghatatlan, messze, sóvárgott teremtésre, aki lezárta szeméit, homlokával a kezében, az eszményi lény álmának titkára, az álom álmára. Másra nem mert gondolni és gondolt mégis; belemerészkedett az álmodozás tiszteletlenségébe és annyi nőies forma, amennyi egy angyalon lehet, zavarba ejtette, az éjszaka órája vakmerővé tette a félénk szemek titkos tekintetét, előbbre akart hatolni, de félt megszensteleníteni a rágondolással; akarata ellenére, kényszerűen, reszketve nézett a láthatatlanba. Eltűrte a borzongást, csaknem szenvedést, hogy elképzeljen egy székrevertet szoknyát, egy szőnyegre ejtett köpenyt, egy szétnyitott övet, egy vállkendőt. Elképzelt egy vállfűzőt, földön huzódó szalagot, harisnyákat, harisnyakötőket. Lelke a csillagok között járt.

A csillagok az olyan szegény ember szívének épp úgy ragyognak, mint a milliomosének. A szenvedély bizonyos fokán minden embert mély káprázat fog el. Ha zord és kezdetleges természet, annál inkább. A vadság hozzájárul az álomhoz.

Az elragadtatás olyan bőség, amely túlárad, mint a többi. Ezeket az ablakokat látni csaknem sok volt Gilliattnak.

Egyszer csak meglátta magát a leányt.

Egy, a tavasztól immár megsűrűsödött bozót lombja mögül lépett ki kimondhatatlan, égi és szellemhez hasonló lassúsággal egy alak, egy isteni arc, amely maga is csaknem világított a hold fényében.

Gilliat úgy érezte, hogy elájul, Déruchette volt.

Déruchette közeledett. Megállt. Néhány lépésnyire távolodott, megint megállt, aztán visszajött és leült a padra. A hold a fák közé rejtőzött, néhány felhő bolyongott a halvány csillagok között, a tenger halkan beszélt az árnyékhoz, a város aludt, köd szállt a láthatáron, mély volt a méla hangulat. Déruchette lehajtotta a homlokát azzal az elmerült tekintettel, amely figyelmesen néz a semmibe, oldalt ült, majdnem födetlen fejjel, főkötője kioldódott és látni engedte finom nyakán a haja szélét, gépiesen forgatta ujjá körül a főkötő egyik szalagját, a félhomály kidomborította szoborhoz illő kezét, ruhája fehérnek látszott az éjszakában, a fák mozogtak, mintha áthatná őket a bűbáj, amely belőle szállt, egyik lábának látszott a hegye; lesütött szempillái között az a bizonytalan összehúzódás látszott, amely egy visszatartott könnyet és egy elfojtott gondolatot árult el, karjain az a bájos határozatlanság látszik, hogy nem tudtak hova könyökölni; valami lebegő volt a tartásában, inkább világosság, mint fény és egy istennő kecsessége; a szoknya aljának finom ráncai voltak, imádandó arca szüzenesen elgondolkodott. Olyan közel volt, hogy az már borzasztó volt. Gilliat hallotta a lélegzetét.

A sűrűségben valahol egy fülemüle énekelt. A lombokon végigsuhanó szellő megmozgatta a kifejezhetetlen éjszakai csöndet. A bájos és megszentelt Déruchette olyan volt a félhomályban, mintha e sugárzás és ez illat gyümölcse lenne; a végtelen és elosztó varázs öbenne végződött rejtelmesen, öbenne sűrűsödött össze és ő abból feslett ki. Az egész homály kivirágzó lelkének látszott.

Az egész homály, amely Déruchette körül lebegett, ránehezedett Gilliattra. Önkívületben volt. Szó nem fejezi ki, amit érzett; a megindultság mindig új, a szó mindig régi, ezért nem lehet kifejezni az indulatokat. Az elragadtatásban is van lesújtó. Látni Déruchette-et, látni őt magát, a ruháját, a főkötőjét, a szalagot, amit az ujjá körül csavargat, lehet ilyen dolgot elképzelni? Mellette lenni, lehetséges ez? Hallani a lélegzetét, tehát lélegzik! Tehát a csillagok lélegzenek. Gilliat borzongott. Ő volt a legnyomorultabb és a legmámorosabb az emberek között. Nem tudta mit csináljon. Megsemmisítette a rajongás, hogy láthatja. Hogyan! A leány az, aki ott

van, és ő az, akit itt nézi! Káprázó eszméi megállapodtak ezen a teremtéren, mint egy karbunkuluson. Nézte ezt a nyakat és ezt a haját. Nem mondta magában sem, hogy mindez most már az övé, hogy nemsokára, talán holnap, joga lesz levenni ezt a főkötőt, joga lesz leoldani ezt a szalagot. Idáig menni az álmodozásban, ezt a tulságos vakmerőséget egy pillanatra sem engedte volna meg magának. Megérinteni a gondolattal, majdnem annyi lett volna, mint megérinteni: kézzel. A szerelem olyan volt Gilliatt számára, mint a méz a medvének, finom és gyöngéd álmom. Zavarosan gondolkodott. Nem tudta, mi van vele. A fülemile énekelt. Ugy érezte, hogy meghal.

Fölkelni, átlépni a falat, közeledni, azt mondani: én vagyok, Déruchettehez szólni, nem is jutott eszébe. Ha jönni látná, elszaladna. Ha volt valami gondolathoz hasonló, ami a lelkét betöltötte, az volt, hogy Déruchette ott van, nincs szüksége semmire és hogy az örökkévalóság kezdődik.

Zaj térítette magához mindkettőjüket, őt elragadtatásából, a leányt álmodozásából.

Valaki járt a kertben. A fák miatt nem lehetett látni, ki az. Férfilépés volt.

Déruchette fölemelte tekintetét.

A lépések közeledtek, aztán megszűntek. A valaki megállt. Közel lehetett. Az ösvény, amelyen a pad állott, két kő között vészett el. Ott lehetett valaki néhány lépésnyire a padtól.

A lombok sűrűsége véletlenül úgy nyílt szét, hogy Déruchette látta, de Gilliatt nem láthatta.

A hold árnyékot vetett a földre a kövektől a padig.

Gilliatt látta ezt az árnyékot.

Ő Déruchette-et nézte.

A leány halvány volt. Félig nyitott szájából a meglepetés elmosódó kiáltása tört elő. Félig fölemelkedett a padról és visszahullott; tartásában összekeveredett a menekülés az ígérettel. Meglepetése félelemmel teli elragadtatás volt. Csaknem mosoly sugárzott az ajkain és könnyek csillogtak a szemében. Mintegy átszellemült valakinek a jelenlététől. Mintha nem földi lény lett volna, akit látott. Egy angyal visszasugárzása látszott a szemében.

A lény, aki Gilliatt számára csak egy árnyék volt, megszólalt. Hang szállt a kövek közül, szelidebb, mint a női hang, de mégis férfi hangja. Gilliatt ezeket a szavakat hallotta:

- Kisasszony, láttam önt minden vasárnapon és minden csütörtökön; azt mondták nekem, hogy ön azelőtt nem jött ilyen gyakran. Ezt a megjegyzést tették előttem, bocsásson meg érte. Sohasem beszéltem önnel, ez volt a kötelességem; ma beszélek önhöz, ez kötelességem. Előbb önhöz kell fordulnom. A *Cashmere* holnap indul, emiatt jöttem ide. Ön minden este sétál a kertben. Gonoszság lenne, hogy ismerem a szokásait, ha nem volna meg az a gondolatom, ami megvan. Kisasszony, ön szegény, én ma reggel óta gazdag vagyok. Elfogad-e engem férjéül?

Déruchette összekulcsolta a két kezét, mintha könyörögne és némán, meredt szemekkel, a fejétől a lábáig reszketve nézte azt, aki beszélt.

A hang tovább beszélt:

- Szeretem. Isten nem azért teremtette az ember szívét, hogy hallgasson. Minthogy Isten megígérte az örökkévalóságot az embernek, azt akarta, hogy ketten legyenek. Az én számomra csak egy nő van a földön, ön. Ugy gondolok önre, mint egy imára. Istenbe vetem hitem és reménységemet önbe. Ön viseli a szárnyaimat. Ön az életem és már mennyországom is.

- Uram - mondta Déruchette -, nincs senki a házban, aki felelhetne.

A hang újból megszólalt:

- Ezt az édes álmot szőttem. Isten nem tiltja az álmodozást. Ön úgy hat rám, mint a glória. Szenvedélyesen szeretem, kisasszony. Ön a szent ártatlanság. Tudom, hogy ez a lefekvés órája, de nem választhattam más pillanatot. Emlékszik a bibliának arra a helyére, amit fölolvastak nekünk? Teremtés, huszonnegyedik fejezet. Azóta mindig arra gondolok. Gyakran újra elolvastam. Hérode tisztelendő azt mondta nekem: Gazdag feleség kell önnek. Én azt feleltem: Nem, nekem szegény feleség kell. Kisasszony, beszélek önhöz anélkül, hogy közelebb mennék, sőt hátrább megyek, ha nem akarja, hogy árnyékom megérintse a lábait. Ön parancsol; hozzám jön, ha akar. Szeretem, várok. Ön az áldás élő alakja.

- Uram - dadogta Déruchette -, nem tudtam, hogy észrevesznek vasárnapon és csütörtökön.

A hang folytatta:

- Semmit sem tehetünk anyagi dolgok ellen. Az egész törvény szerelem. A házasság a Kanaán. Ön a megígért szépség. Oh, kellemmel teli, üdvözlöm.

Déruchette így felelt:

- Nem gondoltam, hogy rosszabbat teszek, mint mások, akik pontosan jártak.

A hang folytatta:

- Isten az ő szándékát elrejtette a virágokba, a hajnalba, a tavaszba és azt akarja, hogy szeressünk. Ön szép az éjszaka e szent homályában. Ezt a kertet ön gondozta és ezekben az illatokban van valami az ön lehetőségéből. Kisasszony, a lelkek találkozása nem tőlük függ. Nem a mi hibánk. Ön megjelent, semmi több; én ott voltam, semmi több. Semmi mást nem tettem, csak éreztem, hogy szeretem önt. Szemeim néha fölemelkedtek önhöz. Hiba volt, de mit tehettem? Önt nézve, következett be minden. Nem lehetett megakadályozni. Vannak rejtelmes akaratok, melyek fölöttünk valók. A legelső templom a szív. Hogy az ön lelke a házamban legyen, ez a földi paradicsom, amely felé törekszem, beleegyeznek? Amíg szegény voltam, nem szóltam. Tudom, mennyi idős. Ön huszonegy éves, én huszonhat. Holnap elutazom; ha elutasít, nem jövök vissza. Akar a jegyesem lenni? Szemeim akaratom ellen nem egyszer intézték ezt a kérdést az önéihez. Szeretem, feleljen nekem. Beszélek nagybátyjával, amint fogadhat engem, de előbb önhöz fordulok. Rebekától kéri Rebekát. Vagy pedig nem szeret engem.

Déruchette lehajtotta homlokát és suttogta:

- Óh, imádom!

Ezt oly halkan mondta, hogy csak Gilliatt hallotta.

Ugy maradt lehajtott homlokkal, mintha az árnyékba takart arc a gondolat homályába merült volna.

Szünet állt be. A fák levelei sem mozdultak. Az a komoly és békés pillanat volt, amikor a dolgok álma a lények álmához járul és amikor az éjszaka hallgatni látszik a természet szívének dobogását. Ebből az áhitatból szállt föl, mint a csöndet tökéletessé tevő harmónia, a tenger mérhetetlen zugása.

A hang újra kezdte:

- Kisasszony!

Déruchette összerezett.

A hang folytatta:

- Óh jaj! Várom.

- Mit vár?

- A választ.

- Isten hallotta, - mondta Déruchette.

Akkor a hang csaknem harsány lett, de ugyanakkor még gyöngédebb, mint valaha.

Ezek a szavak hangzottak a kötömeg mögül, mint egy égő csipkebokorból:

- Jegyesem vagy. Emelkedjél föl és jöjj. A mélységes, kék, csillagos ég legyen tanuja, amikor lelked befogadja az én lelkemet és első csókunk az égbe vegyüljön.

Déruchette fölemelkedett és egy pillanatig - bizonyára egy másik tekintet hatása alatt - meredt szemekkel, mozdulatlanul állt. Aztán lassu léptekkel, fölemelt fejjel, lefüggő karokkal és szétnyitott ujjakkal, mintha ismeretlen támaszon járna, a kötömb felé indult és eltűnt.

Egy pillanattal később egy árnyék helyett kettő olvadt össze a homokon és Gilliatt lábai előtt látta két árnyék ölelkezését.

Az idő pereg fölöttünk, mint a homokóra és mi nem érezzük mulását, főleg bizonyos végzetes pillanatokban. A pár az egyik részen, amely nem tudta, nem látta ezt a tanut, a másikon a tanu, aki nem látta a párt, de tudott róla, hány percig maradt így, ebben a titokzatos fölfüggesztésében az időnek? Lehetetlen megmondani. Hirtelen távoli zaj támadt, egy hang kiáltott: Segítség! És a kikötő harangja csengett. A boldogság mámoros és mennyei viharában nem hallották.

A harang tovább csengett. Aki Gilliattot a fal zugában kereste volna, már nem találta volna ott.

MÁSODIK KÖNYV. A ZSARNOKI HÁLA.

I.

A rettegéssel körülvett öröm.

Mess Lethierry fölindultan rázta a harangot. Hirtelen abbahagyta. Egy ember fordult be a rakodópart sarkán. Gilliatt volt.

Mess Lethierry hozzá futott, jobban mondva rávetette magát, öklébe szorította a kezét és egy pillanatig hallgatva nézett a szemébe; oly csend volt, mint a robbanás, amely nem tudja, hol törjön ki.

Aztán erőszakkal, rángatva és vonszolva, karjaiba szorítva, bevitte Gilliattot a Bravées alsó szobájába, sarkával rugta be az ajtót, amely tárva maradt, leült vagy inkább lezuhant egy székre a nagy asztal mellett, amelyre a hold sütött és homályosan világította meg Gilliatt arcát és olyan hangon, amelybe kitörő kacagás és zokogás vegyült, kiáltotta:

- Fiam! A dudás ember! Gilliatt! Tudtam, hogy te voltál! A potroh, teringette! Meséld el a dolgot! Hát ott voltál! Száz évig égetnek érte. Ez mágia. Egy csavar sem hiányzik. Már mindent megnéztem, mindent fölismertem, mindent kipróbáltam. Kitalálom, hogy a kerek a két ládában vannak. Itt vagy végre! Kerestelek a fülkédben. Meghuztam a harangot. Téged kerestelek. Azt mondtam magamban: Hol van, hadd egyem meg! Be kell ismerni, hogy rendkívüli dolgok fordulnak elő. Ez az állat visszajön a Douvre-szirttől. És magával hozza az életemet. Mennydörgette! Te angyal vagy. Igen, igen, igen, ez az én gépem. Senki sem hiszi el. Látják és azt mondják: Nem igaz. Minden itt van! Minden itt van! Nem hiányzik egy hűtőcső sem. Nem hiányzik egy támaszték sem. A víztartó meg sem mozdult. Hihetetlen, hogy semmi sérülés nem érte. Csak egy kis olajozás kell neki. De hogyan csináltad? Elgondolni, hogy a Durande újra járni fog! A kerek tengelyét úgy szerelted le, mint egy ékszerész. Add becsületszavadat, hogy nem vagyok bolond.

Fölállt, fújt egyet és folytatta:

- Esküdj meg. Micsoda fölfordulás! Csipem magam, érzem, hogy nem álmodom. Te vagy az én gyermekem, te vagy a fiam, te vagy a jó Isten. Óh, fiam! Visszahozni az én hitvány gépemet! A nyílt tengerről! A szirttől, amely elorozta! Már láttam életemben bohó dolgokat. Ilyet még nem láttam. Láttam párisiakat, akik olyanok, mint a sátánok. Kutyába sem veszem, amit azok csinálnak. Ez rosszabb, mint a Bastille. Láttam a gauchokat a pampákon dolgozni, akiknek ekéje egy könyökbe görbülő faág és boronája tüskés rőzsenyaláb, amit bőrkötélen huznak. Azzal gyűjtik a mogyorónagyságu gabonaszemeket. Ez semmi hozzád képest. Te csodát műveltél, még hozzá igazít. Ah, semmirekellő, borulj a nyakamba. A környék minden szerencséjével neked tartozik. Fognak morogni Saint-Sampsonban! Azonnal hozzálátok újra építeni a bárkát. Megdöbbenő, hogy a vezérmű el nem törött. Uraim, ő a Douvre-sziklán volt. Azt mondom, a Douvre-on. Egyedül volt ott! A Douvre! Egy kavics, aminél rosszabb nincs. Tudsz róla, megmondták neked? Világosan bebizonyult, Clubin elsülyesztette a Durande-ot, hogy ellophassa a pénzemet, amit magával hozott. Leitatta Tangrouille-t. Hosszu történet, majd máskor elbeszélem a kalózságot. Nekem, rettentő baromnak, bizalmam volt Clubinhez. Önmagát csipte meg a gazember, mert nem tudott menekülni. Van Isten, aljas! Látod, Gilliatt, azonnal, sebtében, míg tüzes a vas, újra építjük a Durande-ot. Husz lábbal hosszabbra.

Mostanában hosszabb hajókat építenek. Danzig-ban és Brémában veszem a fát. Most, hogy megvan a gép, lesz hitelem. A bizalom visszatér.

Mess Lethierry elhallgatott, fölemelte szemeit olyan tekintettel, mintha a mennyezeten keresztül látná az eget és fogai közt dörmögte: Van...!

Jobbkeze középső ujját a szemöldöke közé helyezte az orr tövére, ami annyit jelentett, hogy valami terv megy keresztül az agyán, aztán folytatta:

- Mindegy, nagyszabásuan újra kezdeni mindent, ehhez egy kis számottevő pénz jót tenne az ügyemnek. Óh, ha megvolna a három bankóm, a hetvenötezer frank, amit a haramia Rantaine visszaadott és amit az utonálló Clubin ellopott!

Gilliatt csöndesen előkeresett a zsebéből valamit és letette maga elé. A bőrvö volt, amit magával hozott. Kinyitotta és kiterítette az asztalon az övet, amelynek belsejében a holdvilágnál kibetűzhető volt a *Clubin* szó; kihuzott a tüszőből egy dobozt és a dobozból három összehajtogatott papírt, azokat szétnyitotta és átnyújtotta mess Lethierrynek.

Mess Lethierry megvizsgálta a három papírdarabot. Elég világos volt ahhoz, hogy az 1000 szám és a *thousand* szó tökéletesen látható legyen. Mess Lethierry fogta a három bankjegyet, letette egymás mellé az asztalra, nézte azokat, nézte Gilliattot, egy pillanatig szótlan maradt, aztán, mint a kitörés a robbanás után, megszólalt:

- Ezt is! Te csodálatos vagy. A bankóim! Mind a három! Csupa ezres! A hetvenötezer frankom! Tehát a pokolig elmentél. Ez a Clubin öve. Teringette! Látom benne az ocsmány nevét. Gilliatt visszahozza a gépet a pénzzel együtt! Ezt kellene ujságba tenni. A legjobb minőségű fát fogom venni. Kitalálom, megtaláltad a csontvázat. Clubin rothad valami zugban. A fenyőt Danzigban vesszük, a tölgyet Brémában, jó oldalakat csinálunk, belülre tesszük a tölgyfát, kívülre a fenyőt. Valamikor nem építették a hajókat olyan jól és tovább tartottak; mert jobban kikészítették a fát, minthogy nem építettek annyit. A teknőt talán szilfából csináljuk. A szilfa jó a vizalatti részekhez; ami egyszer vízben, egyszer szárazon van, az korhad; a szilfának mindig vízben kell lenni, mert táplálkozik a vízzel. Milyen szép Durandot készítünk! Nincs többé hitelre szükségem. Megvannak a filléreim. Sohasem látták ezt a Gilliattot! A földön feküdtem, elterülve, holtan. Ő fölállít a négy patkómra! És én sohasem gondoltam rá! Kiesett az eszemből. Most mindenre visszaemlékszem. Szegény fiu! Óh, tudod, el fogod venni Déruchette-et.

Gilliatt a falhoz támaszkodott, mint aki támolyog és nagyon halkán, de nagyon határozottan azt mondta:

- Nem.

Mess Lethierry fölugrott.

- Hogyan, nem!

Gilliatt azt felelte:

- Nem szeretem.

Mess Lethierry az ablakhoz ment, kinyitotta, becsukta, visszatért az asztalhoz, fogta a három bankjegyet, összehajtogatta, rátette a vasdobozt, megvakarta a fejét, fölkapta Clubin övét, erősen a falhoz vágta és azt mondta:

- Itt van valami a dolog mögött.

Két öklét a zsebébe dugta és újra kezdte:

- Nem szereted Déruchette-et! Hát akkor nekem fujtad a dudát?

Gilliatt, még mindig a falhoz támaszkodva, elsápadt, mint aki azonnal megszűnik lélegzeni. Amily mértékben ő elsápadt, mess Lethierry kivörösödött.

- Ime, az ostoba! Ő nem szereti Déruchette-et! Nos, jó, rendezkedj be úgy, hogy szeresd, mert ő csak hozzád mehet férjhez. Mi az ördögnek mesélsz adomákat nekem! Hát azt hiszed, hogy én elhiszem? Talán beteg vagy? Akkor menj orvoshoz, de ne beszélj furcsaságokat. Lehetetlen, hogy valaha időd lett volna veszekedni és megharagudni rá. Igaz, hogy a szerelmesek ilyen állatok! Lássuk, van-e okod rá? Ha van okod, mondd meg. Az ember nem lesz luddá ok nélkül. Aztán meg vatta van a fülemben, talán rosszul hallottam, mondd el még egyszer, mit mondtál.

Gilliatt ismételte:

- Azt mondtam: nem.

- Azt mondtad, nem. Föntartja a barom! Biztos, hogy van valami bajod! Azt mondtad, nem. Ime, az ostobaság, amely tulmegy az ismert világ határain. Sokkal kisebb dolgokért is oldalba zuhanyoznak embereket. Ah, te nem szereted Déruchette-et! Hát akkor a jó öreg kedvéért tetted mindazt, amit tettél! Tehát a papa szép szeméért mentél a Douvre-sziklára, azért fáztál, azért izzadtál, azért haltál éhen és szomjan, azért etted a sziklák férgeit, azért volt a hálószobád a vihar, az eső és a szél, azért hoztad vissza nekem a gépet, mint ahogy a szép asszonynak visszaviszik a megszökött kanáriját! És az a vihar három nap előtt! Hát azt hiszed, nem tudok számot adni magamnak? Volt mit vonszolnod! Öreg kobakom miatt történt, hogy furtál-faragtál, forgattál, reszeltél, fűrészeltél, ácsoltál, föltaláltál és egymagad több csodát műveltél, mint a paradicsom valamennyi szentje. Oh, idéetlen! Eleget bosszantottál a dudáddal. Bretagneban azt biniou-nak hívják. Mindig ugyanaz a dal, állat! Oh, nem szereted Déruchette-et! Nem tudom, mi bajod. Most nagyon jól emlékszem, ott voltam a sarokban, Déruchette azt mondta: Hozzámegyek. És hozzád megy! Ah, te nem szereted! Gondolkozom fölötte, de nem értek semmit. Vagy te bolondultál meg, vagy én. És nem szól egy szót sem. Nem szabad mindazt véghez vinni, amit te és a végén azt mondani: Nem szeretem Déruchette-et. Nem azért teszünk szolgálatot az embereknek, hogy megharagítsuk őket. Nos, ha nem veszed el, fölveszi szent Katalin főkötojét. Különbem nekem van rád szükségem. Te leszel a Durande vezetője. Azt képzeled, hogy hagylak csak úgy elmenni? Ho-hó, nem, szivem, nem tágitok téled. Megtartalak. Még csak meg sem hallgatlak. Hol van olyan matróz, mint te? Te az én emberem vagy. De beszélj hát!

Azonban a harang fölriasztotta a házat és környékét. Douce és Grace fölkeltek és elámult arccal, szó nélkül léptek a szobába. Grace-nak gyertya volt a kezében. A szomszédok csoportja, polgárok, tengerészek és parasztok álltak kívül a parton és megkövülten, kábultan nézték a Durande kéményét a barkában. Néhányan, meghallván mess Lethierry hangját, hallgatva besurrantak a kitárt ajtón a szobába. Két nénemasszony arca között Landoys ur arca tűnt elő, akinek az a szerencséje volt, hogy mindig ott volt, ahonnan sajnált volna hiányozni.

A nagy öröm semmit sem kíván jobban, mint hogy nyilvánossága legyen. A kissé eloszló támaszpont, amit a tömeg nyújt, tetszik neki. Mess Lethierry egyszerre azt vette észre, hogy emberek vannak körülötte. Első rohamra elfogadta a hallgatóságot.

- Ah! Itt vagytok. Szerencse. Tudjátok az ujságot. Ez az ember ott volt és visszahozta. Jó napot, Landoys ur. Az imént, hogy fölébredtem, megláttam a kéményt. Az ablakom alatt volt. Egy szög sem hiányzik belőle. Napoleonról képeket metszenek; én ezt szívesebben láttam, mint az austerlitz-i csatát. Az ágyból keltetek föl, jó emberek. A Durande tért vissza hozzátok, amig aludtatok. Vannak emberek, akik hősök akkor, amikor ti gypajusapokát huztok és eloltjátok a gyertyát. Az emberek gyámoltalanok és naplopók, melengetik a köszvényüket, de szerencséire vannak, akik meg tudnak dühödni. Ezek a vesettek oda mennek, ahová menni

kell és megteszik, amit tenni kell. Az Utcasarok embere eljutott a Douvrehoz. Kihalászta a Durande-ot a tenger fenekéről, kihalászta egy még mélyebb lyukból, Clubin zsebéből a pénzt. De hogyan csináltad? Valamennyi ördög ellened volt, a szél és az ár, az ár és a szél. Igaz, hogy boszorkány vagy. Nem olyan ostobák, akik ezt mondják. A Durande visszajött! Tövig lenyirjuk a vihar gonoszságait. Barátaim, bejelentem nektek, hogy nincs már hajótörés. Megvizsgáltam a szerkezetet. Teljesen olyan, mint az uj. A gőzszabályzók úgy játszanak, mintha keréken járnának. Tudjátok, hogy az elhasznált víz egy hüvelyen át távozott a hajóból, ez egy másik hüvelybe volt foglalva, amelyen viszont befelé haladt a víz, így használtuk ki a meleget. Nos, mind a két hüvely itt van. Az egész gép! A kerekek is! Ah! El fogod venni!

- Kit? A gépet? - kérdezte Landoys ur.

- Nem, a leányt. Igen, a gépet. Mind a kettőt. Kétszeresen a vöm lesz. Ő lesz a kapitány. Good-bye, Gilliatt kapitány. Lesz kapitánya a Durande-nak! Megindulnak az ügyek, a forgalom, a kereskedés, a marha- és birkaszállítmányok! Saint-Sampson nem adnám oda Londonért. És ime a szerző. Mondom nektek, ez már kaland. Majd olvassák szombaton a Mauger apó hírlapjában. Miféle aranyak ezek?

Mess Lethierry a hasadékon át észrevette, hogy a bankjegyekre helyezett dobozban arany van. Fölvette, kinyitotta, tenyerébe üritette és letette az asztalra a marék aranyat.

- A szegényeknek. Landoys ur, adja át nevemben Saint-Sampson kormányzójának. Emlékszik Rantaine levelére? Megmutattam önnek; nos, megkaptam a bankjegyeket is. Van miből tölgyfát és fenyőt vásárolni és fölállítani a műhelyt. De nézzétek inkább, emlékeztek, milyen idő volt három nap előtt? Micsoda vérengző szél és eső! Az ég ágyuzott. Gilliatt akkor a Douvre-szirten volt. De ez nem akadályozta meg, hogy leakassza a roncsot, mint ahogy én leakasztom az órát! Hála neki, megint valaki leszek. Lethierry apó gályája, uraim és hölgyeim, újra megkezdí a szolgálatot. Egy dióhéj két kerékkel és egy pipaszárral, mindig bolondja voltam ennek a találmánynak. Mindig mondtam magamban: csinállok egyet! Régi dolog; az eszmém Párisban támadt a kávéházban, a Christine-utca és a Dauphin-utca sarkán, ahol ujságot olvastam, amely erről beszélt. Tudjátok, hogy Gilliatt nem erőltetné meg magát, ha zsebébe tenné a marly-i gépet és sétálna vele? Kovácsolt vasból van ez az ember, döngölt acélból, gyémántból, mindennel fölérő tengerész, kovács, rendkívül vakmerő, meglepőbb, mint Hohenlohe herceg. Ezt nevezem olyan embernek, akinek van lelke. Valamennyien kicsinyek vagyunk mellette. A tenger farkasai ti vagytok, én vagyok, mi vagyunk, de a tenger oroszlánja ő. Hurrah, Gilliatt! Nem tudom, mit csinált, de bizonyosan ördöge volt és hogyan akarhatjátok, hogy ne adjam neki Déruchette-et!

Déruchette néhány pillanat óta a teremben volt. Egy szót sem szólt, zajtalanul lépett be, mint az árnyék. Majdnem észrevétlenül leült egy székre mess Lethierry mögött, aki állt, fecsegett viharosan, jókedvűen, nagy mozdulatokkal és hangosan. Kevéssel utána másik néma látomány jelent meg. Egy feketébe öltözött férfi állt meg az ajtónyílásban, fehér nyakkendővel, kalapját kezében tartva. Most már több gyertya világított a lassan növekedő csoportban. A gyertyafény oldalról világította meg a fekete ruhás férfit; arcéle fiatal és bájos fehérségben rajzolódott ki a sötét háttér előtt egy érem tisztaságával; az ajtó egyik táblájához támasztotta a könyökét, balkezére fektette homlokát öntudatlanul kecses tartásban, amely érvényre juttatta a homlok nagyságát és a kéz kicsiségét. A nyugtalanság redője látszott összehuzott ajka szélén. Mély figyelemmel hallgatott és nézelődött. A jelenlevők, fölismervén tisztelendő Ebenezer Caudray-t, a parochia rektorát, szétváltak, hogy utat engedjenek neki, de ő állva maradt a küszöbön. Habozás volt a tartásában és határozottság a tekintetében. Ez a tekintet minden pillanatban találkozott Déruchette pillantásával. Gilliatt, véletlenül vagy szándékosan, árnyékba állt és csak igen homályosan lehetett látni.

Mess Lethierry eleinte nem vette észre Ebenezer urat, de észrevette Déruchette-et. Hozzálépett és megcsókolta annyi megindultsággal, amennyivel valakit homlokon csókolni lehet. Ugyanakkor kinyújtotta karját a homályos sarok felé, ahol Gilliatt állt.

- Déruchette - mondta -, ime újra gazdag vagy és ime a férjed.

Déruchette tétován emelte föl a fejét és a homályba nézett.

Mess Lethierry folytatta:

- Az esküvőt azonnal megtartjuk, ha lehet, holnap; a fölmentést megkapjuk; különben a formások itt nem nehezek, a doyen azt tesz, amit akar, az ember megházasodott, mielőtt ideje lett volna vigyázz-t kiáltani, nem úgy, mint Franciaországban, ahol kihirdetés kell, közzététel, gondolkodási idő, mindenféle lim-lom; és azzal dicsekedhetsz, hogy derék ember felesége vagy és nem kell mást mondanom, mint hogy tengerész és én gondoltam rá attól a naptól kezdve, mikor visszatérni láttam Hermből a kis ágyuval. Most a Douvre-ról jön vissza a vagyonoddal és az enyémmel és a vidék vagyonával; olyan ember, akiről egy napon azt fogják beszélni, hogy lehetetlen; te azt mondtad: feleségül megyek hozzá, hozzá fogsz menni; gyermekeitek lesznek és én nagypapa leszek és te egy komoly csinytevő lady-je lehetsz, aki dolgozik, aki hasznos, aki meglepő, aki fölér száz mással, aki megmenti mások találmányát, a gondviselés tud lenni és legalább te nem fogsz - mint a vidék majdnem valamennyi makrancos, gazdag lánya - katonához vagy paphoz férjhez menni, vagyis olyan emberhez, aki öl, vagy olyan emberhez, aki hazudik. De mit csinálsz abban a sarokban, Gilliatt? Nem is látunk. Douce! Grace! Mindenki! Világosságot! Nappali fénybe borítsátok a vömet. Eljegyezzetek bennetek, gyermekeim, ime a férjed és ime a vöm, Gilliatt az Utca sarkáról, a jó fiú, a nagy hajós és nekem nem lesz más a vöm és neked nem lesz más a férjed, újra becsületszavamat adom rá a jó Istennek. Ah, ön az, plébános ur, ön össze fogja adni a fiatalokat.

Mess Lethierry tekintete Ebenezer tisztelendőre esett.

Douce és Grace engedelmeskedtek. Az asztalra helyezett két gyertya tetőtől talpig megvilágította Gilliattot.

- Milyen szép! - kiáltotta Lethierry.

Gilliatt iszonyu volt.

Ugy volt még, ahogy reggel elindult a Douvre-szikláktól, rongyokban, lyukas könyökkel, hosszú szakállal, borzas hajjal, égő, vörös szemekkel, lehorzsolt arccal, vérző öklökkel, mezít-láb. A polip néhány nyoma még látszott szőrös karjain.

Lethierry nézte.

- Ez az én igazi vöm. Hogyan verekedett a tengerrel! Csupa rongy! Micsoda vállak! Milyen kezek! Milyen szép vagy!

Grace odafutott Déruchette-hez és megtámasztotta a fejét. Déruchette elájult.

II. A bőrönd.

Saint-Sampson hajnal óta talpon volt és Saint-Pierre-Port kezdett megérkezni.

A Durande föltámadása a szigeten olyan nagy port vert föl, mint a Salette Délfranciaországban. Nagy tömeg állt a parton és nézte a potrohából kiemelkedő kéményt. Szerették volna jobban látni és kissé megtapogatni a gépet, de Lethierry, miután nappal még egyszer diadal-

masan szemlét tartott a gép fölött, két matrózt állított mellé, hogy megakadályozzák a közlekedést. A kiálló kéményt is elég volt megszemlélni. A tömeg bámult. Másról nem beszéltek, csak Gilliatról. Magyarázták és hangsúlyozták a Gonosz melléknevét; a csodálkozást szívesen fejezték be ezzel a mondattal: „Mindenesetre nem kellemes, hogy vannak a szigeten olyan emberek, akik ilyesféle dolgokra alkalmasak.”

Kivülről látták mess Lethierryt asztalánál ülni az ablak mellett, amint egyik szemével a papíron, másikkal a gépen, irt. Annyira elmerült, hogy csak egyszer szakította félbe, amikor Douce után kiáltott és Déruchette-ről kérdezősködött. Douce azt felelte: - A kisasszony fölkelt és elment. - Mess Lethierry azt mondta: - Jól tette, hogy levegőre ment. Az éjszaka kissé rosszul érezte magát a meleg miatt. Nagyon sokan voltak a szobában. És aztán a meglepetés, az öröm, az ablakok meg be voltak téve. Hatalmas férje lesz! - És újra írni kezdett. Két levelet már aláírt és lepecsételt a legjelesebb brémai hajóépítőmesterek számára. Most pecsételte le a harmadikat.

A partról fölhangzó kerézkörgésre kinyújtotta a nyakát. Kihajolt az ablakon és az Utcasarak felé vezető ösvényről egy boyt látott előkanyarodni, aki egy targoncát tolt. A boy Saint-Pierre-Port felé tartott. A targoncán egy réz- és ónszögekkel kivert sárga bőrtáska hevert.

Mess Lethierry megszólította a boyt.

- Hova tartsz, fiu?

A fiu megállt és felelt:

- A *Cashmere*-hoz.

- Minek?

- Ezt a málhát viszem oda.

- Nos, vidd el ezt a három levelet is.

Mess Lethierry kihuzta az asztal fiókját, kivett belőle egy darab zsineget, keresztbe kötötte a három levélen és ledobta a kis csomagot a fiúnak, aki két kézzel röptében elkapta.

- Megmondod a *Cashmere* kapitányának, hogy én irtam, gondja legyen rá. Németországba szól. Londonon át Brémába.

- Én nem fogok a kapitánnyal beszélni, mess Lethierry.

- Miért?

- A *Cashmere* nincs a part mellett.

- Ah!

- Az öbölben van.

- Persze. A tenger miatt.

- Nem beszélhetek, csak a csónakgazdával.

- Figyelmeztessd a leveleimre.

- Igen, mess Lethierry.

- Hány órákor indul a *Cashmere*?

- Tizenkettőkor.

- Ma délben dagály lesz. Ellenkező árral indul.

- De a szél kedvező.

- Fiu, - mondta mess Lethierry, ujjával a gép kéményére mutatva - látod azt? Az játszik a széllel és az árral.

A boy zsebébe tette a leveleket, megragadta a targonca rudját és folytatta útját a város felé. Mess Lethierry kiáltott: Douce! Grace!

Grace kitárta az ajtót.

- Mi tetszik, mess?

- Jöjj be és várj.

Mess Lethierry elővett egy papírlapot és írni kezdett. Ha a mögötte álló Grace kíváncsi lett volna és előrenyújtotta volna a fejét, a vállán keresztül ezt olvashatta volna:

„Irtam Brémába fáért. Egész nap az ácsokkal van dolgom a becslés miatt. Az újraépítés gyorsan fog menni. Te, a magad részéről, menj el a doyenhoz, hogy megkaphasd a fölmentést. Kivánom, hogy a házasság lehető leghamarabb megtörténjék, legjobb volna azonnal. Én a Durande-dal foglalkozom, te foglalkozz Déruchette-tel.”

Keltezte, aláírta: LETHIERRY.

Nem pecsételte le a levelet, egyszerűen négyrétre hajtotta és átnyújtotta Grace-nak.

- Vidd el Gilliattnak.

- Az Utca Sarkára?

- Az Utca Sarkára.

HARMADIK KÖNYV. A CASHMERE INDULÁSA.

I.

Kis kikötő a templom közelében.

Saint-Sampsonban nem lehet tolongás anélkül, hogy Saint-Pierre-Port elnéptelenedjék. Valami különös dolog az egyik helyen, olyan, mint a szivattyú. A hírek gyorsan szétfutnak kis országokban; napkeltétől Guernesey fontos dolga volt megnézni a Durande kéményét mess Lethierry ablaka alatt. Minden más esemény eltörpült mellette. Elhalványult a saint-asaphi doyen halála; nem esett többé kérdés tisztelendő Ebenezer Caudrayról, sem az ő hirtelen gazdagságáról, sem a *Cashmere*-ral való utazásáról. A Durande-nak a Douvre-ról visszahozott gépe, ez volt a napirend. Nem hittek benne. A hajótörés rendkívülinek tűnt föl, hanem a mentés lehetetlennek látszott. Szemeikkel győződhetek meg róla. Minden más érdeklődést fölfüggesztettek. A családos polgárok, férfiak, nők, gentlemanek, anyák gyermekeikkel, gyermekek bábuikkal hosszú sorban vonultak mindenfelől a „látnivaló” felé, a Bravées elé és hátat fordítottak. Saint-Pierre-Portban sok üzletet bezártak; a Kereskedelmi Csarnokban teljesen megakadt az eladás és kereskedelem; minden figyelem a Durande felé fordult; egyetlen kereskedő sem tudott „első vevőt fogni”, kivéve egy ékszerészt, aki nagyon elbámult, amikor eladott egy jegygyűrűt „egy férfinak, aki nagyon sietni látszott és a doyen lakása után kérdezősködött.” A nyitvamaradt üzletek beszélgetőhelyek lettek, ahol hevesen magyarázták a csodálatos mentést. Nem volt sétáló a Hyvreuse-ön, melyet ma, nem tudni miért, Cambridge-Park-nak neveznek; senki sem járt a High-streeten, melynek ma Fő-utca a neve, sem a Smith-streeten, melyet akkor a Kovácsok utcájának neveztek, üres volt Hauteville és néptelen az Esplanade. Mintha vasárnap lett volna. Egy átutazó királyi fenség, aki szemlét tart Ancresseben a katonaság fölött, nem üritette volna jobban ki a várost. Minderre a fölfordulásra, mely olyan semmiért történt, mint ez a Gilliatt, vállat vontak a komoly emberek és a kifogástalan személyiségek.

A saint-pierre-porti szentegyház hármass ormával, kereszthajójával és lándzsaszerű tornyával az öböl mélyén, a víz szélén áll, csaknem magán a rakodón. Üdvözli azokat, akik érkeznek és bucsut int a távozóknak. A templom a nagybetű abban a hosszú sorban, amit a város homlokzata alkot az oceánon.

A saint-pierre-porti körzet parochiája is ott van. Vikáriusa az érseki helynök, teljes hatalmu clergymán.

Saint-Pierre-Port mai szép, tágas kikötője abban az időben, sőt még tíz év előtt is, kevésbé jelentékeny volt, mint a saint-sampsoni kikötő. Két erős, görbe, ciklopfal alkotta, melyek jobbról-balról kiindulva, csaknem összeértek a végeiken, ahol egy kis, fehér világítótorony állott. A világítótorony alatt szűk torkolaton haladtak át a hajók, ahol még megvolt a lánc két karikája, mely a középkorban elzárta a kikötőt. Képzeljük el egy rák nyitott ollóját: ez volt Saint-Pierre-Port kikötője. Ez a harapófogó elragadott a mélységtől egy kis tengert és azt nyugalomra kényszerítette. De a keleti szelek előtt tárva állt az ár számára, a kikötő hullámzott és okosabb volt kívül maradni. A *Cashmere* is ezt tette azon a napon. Horgonyt vetett az öbölben.

A hajók keleti szélben szívesen gyakorolták ezt, mert így a kikötés díját is megtakarították. Ilyen esetben a város megbízásából egy derék tengerésztörzs, melyet az új kikötő megfosztott a hivatalától, a révészek fogadták bárkáikba, akár a rakodón, akár másutt a parton az utasokat

és málháikat és ők szállították gyakran igen viharos tengeren, minden baj nélkül az induló hajóra. A keleti szél oldalról jön és nagyon alkalmas az Angliába való átkeléshez; a hajó oldalt inog, de előre nem.

Ha az induló hajó a kikötőben volt, mindenki ott szállt be; ha az öbölben állt, akkor választani lehetett, hogy melyik ponton kíván az ember csónakba szállni. Minden öblöcskében lehetett „magán”-révészeket találni.

A Havelet ilyen öblöcske volt. Ez az apró kikötő egészen közel volt a városhoz, de annyira elhagyott, hogy úgy tűnt föl, mintha messze lenne. Ezt a magányosságot a George-erőd meredek falainak köszönhetette, melyek ezen a rejtett hasadékon uralkodtak. A Havelet több ösvényen megközelíthető volt. A legközvetlenebb a víz szélén huzódott; az az előnye volt, hogy a várostól és a templomtól öt perc alatt végig lehetett járni, de hátránya volt, hogy napjában kétszer víz borította. A többi ösvény többé-kevésbé meredeken a hasadékokban huzódott. A Havelet még napsütéskor is félhomályban volt. Kötömbök függtek mindenfelé. Szederindák és bozótok sűrűje derűs homályt borított a sziklák és hullámok zürzavarára; semmi sem békésebb, mint ez az öböl csendes időben és semmi sem forrongóbb, mint viharban. Az ágak vége örökösen tajtékba merült. Tavasszal tele volt virággal, fészkekkel, illattal, madarakkal, pillangókkal és méhekkal. Az újabb munkáknak köszönhető, hogy ilyen vad dolgok ma már nem léteznek; szép, egyenes vonalak foglalják el a helyüket, falak, kőpartok, kertecskék; a földmunka dühöngött; az izlés kimondta az ítéletet a hegyek szeszélyesége és a sziklák szabálytalansága fölött.

II. Kétségbeesés.

Nem volt még egészen reggel tíz óra; *egy negyeddel előbb*, mint Guerneseyben mondják.

A tódulás Saint-Sampson felé láthatóan növekedett. A kíváncsiságtól lázas lakosság a sziget északi része felé özönlött; a déli részen lévő Havelet elhagyottabb volt, mint valaha.

Mégis volt benne egy ladik meg egy révész. A ladikban egy hálózásák hevert. A révész látszólag várt.

Látszott az öbölben horgonyzó *Cashmere*, mely még nem készülődött, minthogy csak délben kellett indulnia.

A járókelő, aki valamelyik kapaszkodó ösvényen fülelt volna, suttogó szavakat hallott volna a Haveletben és ha előrehajlik a meredek fölött, kis távolságra a ladiktól, a sziklák és galyak rejtekében, ahova nem hatolt be a révész tekintete, két embert látott volna, egy férfit és egy nőt, Ebenezer és Déruchette-et.

Ezek a tengerparti zugok, melyek csábítják a fürdőzőket, nem mindig olyan elhagyottak, mint hiszik. Néha figyelik és kihallgatják az embert. Akik oda menekülnek és ott elrejtőznek, könnyen követheti valaki a sűrű növényzetben, a számtalan ösvény utvesztőjén. A gránit és a fák, melyek eltakarják, a félrehuzódókat, eltakarhatják a tanut is.

Déruchette és Ebenezer szemközt álltak egymással, egymáson függött a szemük egymás kezét fogták. Déruchette beszélt. Ebenezer hallgatott. A szempilláikon összegyülemlött könnycsepp habozott, nem hullott le.

Szenvedés és szenvedély tükröződött Ebenezer jámbor homlokán. Gyötrelmes lemondás járult ehhez, mely ellensége volt hitének, noha belőle származott. Ez az arc, mely eddig egyszerűen angyali volt, végzetes kifejezést kezdett ölteni. Aki eddig csak a dogmán elmélkedett, most

tünődni kezdett a sors fölött; pap számára nem egészséges elmélkedés. Megbontja a hitet. Az ismeretlen alatt görnyedni, ez megzavarja az embert. Az ember az események áldozata. Az élet szüntelen történés; el kell viselnünk. Sohasem tudjuk, merről fog lesújtani a véletlen. A szerencsétlenség és a boldogság jön és megy, mint a váratlan vendég. Van törvényük, pályájuk, vonzásuk függetlenül az embertől. Az erény nem hozza meg a boldogságot, a bűn nem hozza meg a balsorsot; a lelkiismeretnek is van logikája, a sorsnak is van; de ezek nem találkoznak. Semmit sem lehet előrelátni. Zűrzavarban és egyhuzamban élünk. A lelkiismeret az egyenes vonal, az élet a forgószele. Ez a forgószele borítja váratlanul az ember fejére a fekete kaoszt és a kék eget. A sorsban nincs meg az átmenet művészete. A kerék néha olyan gyorsan forog, hogy az ember alig tudja megkülönböztetni egyik fordulatot a másiktól és összekötni a tegnapot a mával. Ebenezer okoskodással kevert hívő és szenvedéllyel átítatott pap volt. A nőtlenségben élő felekezetek tudják, mit cselekszenek. Semmi sem gyöngíti meg úgy a papot, mintha egy nőt szeret. Mindenféle felhő vetett árnyékot Ebenezerre.

Hosszan nézte Déruchette-et.

A két teremtés bálványozta egymást.

A kétségbeesés néma imádata ült Ebenezer szemében.

Déruchette beszélt:

- Nem fog elutazni. Nincs hozzá erőm. Látja, azt hittem, búcsút mondhatok önnek, nem tudok. Nem kényszeríthetnek, hogy tudjak. Miért is jött el tegnap? Nem kellett volna eljönni, ha el akar menni. Sohasem beszéltem önnek. Szerettem, de nem tudtam róla. Csak az első napon, mikor Hérode ur fölolvasta Rebeka történetét és szemeink találkoztak, éreztem, hogy ég az arcom és azt gondoltam: Óh, hogyan elpirulhatott Rebeka! Mégis, ha tegnapelőtt azt mondták volna: Te szereted a rektort, sikoltottam volna. Mert valami borzasztó lett volna ebben a szerelemben. Olyan lett volna, mint az árulás. Nem vigyáztam rá. Elmentem a templomba, láttam önt, azt hittem, mindenki úgy van, mint én. Nem teszek szemrehányást önnek, ön semmit sem tett azért, hogy megszeressem, nem vett fáradságot magának, rám nézett, nem az ön hibája, ha ránéz az emberekre és én imádtam. De nem is sejtettem. Ha fölemelte a könyvet, akkor az a világosság volt; ha más vette föl, akkor csak egy könyv. Néha rámement a tekintetét. Az arkangyalokról beszélt és ön volt az arkangyal. Amit mondott, azonnal megértettem. Azelőtt azt sem tudtam, hiszek-e Istenben. Mióta ön itt van, olyan nő lettem, aki szokott imádkozni. Azt mondtam Douce-nak: Öltöztess föl hamar, hogy el ne késsem az istentiszteletről. És futottam a templomba. Szerelmes voltam egy férfibe, az volt az egész. De nem tudtam. Azt mondtam magamban: Milyen buzgó lettem! Ön tanított meg arra, hogy nem a jó Isten kedvéért mentem a templomba. Ön miatt mentem, igaz. Ön szép volt, szépen beszélt és ha égnek emelte karjait, úgy láttam, mintha a szívemet tartaná a két fehér kezében. Balga voltam, nem tudtam. Ha akarja, megmondom, mi volt a vétke: hogy a kertbe jött tegnap este, hogy beszélt velem. Ha nem mondott volna semmit, nem tudtam volna semmit. Ön elutazott volna, én talán szomorú lettem volna, de most meghalok. Most, hogy tudom, hogy szeret, most, hogy tudom, hogy szeretem, most már nem lehet, hogy elmenjen. Mire gondol? Mintha nem is hallgatna rám.

Ebenezer felelt:

Hallotta, mit mondtak tegnap.

- Fájdalom!

- Mit tehetek ellene?

Egy pillanatra elhallgattak. Ebenezer folytatta:

- Csak egy dolog maradt hátra számomra. Elutazni.

- És számomra, meghalni. Óh, hogy szeretném, ha nem lett volna tenger, ha nem lett volna csak az ég. Ugy tűnik föl előtttem, hogy az rendez mindent, elválásunkat is. Nem kellett volna velem beszélnie. Miért szólt hozzám? Tehát most már ne menjen el. Mi lesz velem? Mondom, meghalok. Ön haladni fog, míg én a temetőben leszek. Óh, összetört a szívem. Nagyon szerencsétlen vagyok. De a nagybátyám mégsem rossz.

Életében először történt, hogy mess Lethierrről beszélve Déruchette azt mondta: *nagybátyám*. Addig mindig úgy mondta: *atyám*.

Ebenezer hátralépett és intett a révésznek. Hallatszott a horog zörgése a köveken és az ember dobogása a bárkában.

- Nem, nem! - kiáltotta Déruchette.

Ebenezer közeledett hozzá.

- Kell, Déruchette.

- Nem, soha! Egy gép miatt! Lehetséges ez? Láta azt a rettentő embert tegnap? Nem hagyhat el engem. Önnek van esze, megtalálja a módját. Nem lehet, hogy mikor azt mondta, itt találom ma reggel, arra gondolt volna, hogy elutazik. Nem tettem önnek semmit. Nem panaszkodhat rám. Azzal a hajóval akar elmenni? Én nem akarom. Ne hagyjon el. Nem azért nyitják meg az eget, hogy újra bezárják. Mondom, hogy itt kell maradnia. Különben még; nincs itt az óra. Óh, hogy szeretlek.

És hozzásimult, összekulcsolta a tiz ujját a nyaka mögött, mintha összefonódó karjaival meg akarná kötni Ebenezert és összekulcsolt kezeivel Istenhez könyörögne.

Ebenezer lefejtette magáról a gyöngéd szorítást, mely ellenállt, amennyire tudott.

Déruchette lehanyatlott egy repkénnyel borított kiálló sziklára, gépies mozdulattal könyökig fölhúzván bájos, csupasz karjáról a ruha ujját. Elfojtott sápadt fény ragyogott meredt szemében. A bárka közeledett.

Ebenezer két keze közé fogta a fejét; a szüz özvegynek látszott és a fiatal ember nagyapának. Ájtatos óvatossággal érintette meg a haját; néhány pillanatig rajta tartotta a tekintetét, aztán csókot lehelt a homlokára, mely alól, mintha csillag kelt volna ki és olyan hangon, mely végső szorongástól reszketett, melyben érezni lehetett, hogy a lelkét tépi ki, ezt a szót, a mélységek szavát mondta neki: Isten veled!

Déruchette zokogásban tört ki.

E pillanatban lassu, komoly hangot hallottak, mely ezt mondta:

- Miért nem házasodnak össze?

Ebenezer visszafordult. Déruchette fölemelte szemeit.

Gilliatt állt előttük.

Egyik oldalösvényen jött oda.

Gilliatt nem ugyanaz az ember volt, aki tegnap este. Megfésülködött, rendbehozta a szakállát, cipőt huzott, fehér tengerészinget viselt nagy lehajtott gallérral, legujabb matróruháját vette magára. Mélységesen nyugodtnak látszott.

Szenvedő bronz, ilyen volt az arca.

Elnémulva nézték. Déruchette ráismert, noha alig volt fölismerhető. Ami kimondott szavait illette, oly távol voltak ebben a pillanatban attól, amire gondolt, hogy meg sem értették.

Gilliatt folytatta:

- Mi szükség arra, hogy bucsut mondjanak egymásnak? Esküdjenek meg. Együtt fognak elutazni.

Déruchette megrezzent. Reszketett a fejétől a lábáig.

Gilliatt folytatta:

- Miss Déruchette huszonegy éves. Független. A nagybátyja csak nagybátyja. Szeretik egymást...

Déruchette szeliden félbeszakította:

- Hogy van az, hogy ön itt van?

- Házasodjanak meg, - folytatta Gilliatt.

Déruchette kezdte megérteni, amit ez az ember beszélt.

- Szegény nagybátyám... - hebegte.

- Megtagadná, - mondta Gilliatt, - de belenyugszik, ha a házasság már megtörtént. Különben önök elutaznak. Mire visszatérnek, megbocsát.

Gilliatt keserű hangsúllyal hozzátette: - Aztán most már nem is gondol másra, csak a hajója ujjáépítésére. Az elfoglalja, míg távol lesznek. Vigasztalásul ott van neki a Durande.

- Nem akarok bánatot hagyni magam után - dadogta Déruchette megdöbbenve, melyből kiértődött az öröm.

- Nem tart soká, - mondta Gilliatt.

Ebenezer és Déruchette káprázatot éreztek. Most kezdtek magukhoz térni. Növekvő zavarukban most kezdték Gilliatt szavait megérteni. Valami felhő maradt még bennük, de az ellenállás nem az ő dolguk volt. Az ember hagyja a mentőt cselekedni. A paradicsomba való belépés ellen igen erőtlen ellenvetéseket tesznek. Déruchette tartásában, ahogy alig észrevehetően Ebenezerhez támaszkodott, volt valami közös azzal, amit Gilliatt mondott. A talány, mely ennek az embernek ittléte és szavai miatt, különösen Déruchette lelkében, különféle meglepetést okozott, egészen mellékes kérdés volt. Ez az ember azt mondta: Házasodjanak össze. Ez világos volt. Ha volt a dologban felelősség, azt magára vette. Déruchette homályosan érezte, hogy különböző okokból joga volt ehhez. Amit mess Lethierryről mondott, igaz volt. Ebenezer elgondolkodva suttozta: A nagybátya nem apa.

Őt megvesztegette a váratlan és szerencsés megoldás. A pap nyilvánvaló lelkiismeretessége elolvadt és föloldódott az ő szegény, szerelmes szívében.

Gilliatt hangja rövid és kemény lett és mintha lázas lüktetés lett volna benne:

- Rögtön. A *Cashmere* két óra múlva indul. Van idejük, de egyebük nincs. Jöjjenek.

Ebenezer figyelmesen nézte.

Hirtelen fölkiáltott:

- Megismerem önt. Ön mentette meg az életemet.

Gilliatt azt felelte:

- Nem hiszem.

- Ott, a sziklapadok csucsán.

- Nem ismerem azt a tájékat.

- Azon a napon volt, mikor megérkeztem.

- Ne veszítsük az időt, - szólt Gilliatt.
- És - nem csalódom - ön a tegnapi ember.
- Talán.
- Hogy hívják önt?

Gilliatt haragosabban szólt:

- Révész, várjon reánk. Vissza jövünk. Miss, ön azt kérdezte, hogyan kerültem ide, nagyon egyszerű, önök mögött jöttem. Ön huszonegy éves. Ebben az országban azok, akik nagykorúak és függetlenek, negyedóra alatt megházasodhatnak. Menjünk a víz szélén vezető ösvényen. Most járható, csak délben emelkedik a tenger. De azonnal. Jöjjenek velem.

Déruchette és Ebenezer tanácskozni látszottak a szemükkel. Egymás mellett állottak, mozdulatlanul; mintha részek lettek volna. Van ilyen habozás annak a mélységnek, a boldogságnak a szélén. Megértették anélkül, hogy fölfogták volna.

- Gilliattnak hívják, - sugta Déruchette Ebenezernek.

Gilliatt bizonyos tekintéllyel szólalt meg:

- Mire várnak? mondtam, hogy kövessenek.
- Hova? - kérdezte Ebenezer.
- Oda.

És ujjával a templom tornyára mutatott.

Utána mentek.

Gilliatt előttük járt. Lépése szilárd volt. Az övék ingadozott.

Amint közeledtek a toronyhoz, Ebenezer és Déruchette szép, tiszta arcára leereszkedett valami, ami csakhamar mosoly lett. A templom közelsége világította meg őket. Gilliatt beesett szemében éjszaka volt.

Mintha egy szellem vezetett volna két lelket a paradicsomba.

Ebenezer és Déruchette nem tudtak helyesen számot adni arról, ami történni fog. Ennek az embernek a beavatkozása volt az az ág, melybe a vízbefuló kapaszkodott. A kétségbeesés engedelmségével követték Gilliattot, mint akárkit. Aki érzi, hogy meghal, könnyen elfogadja az eseményeket. Déruchette, a tudatlanabb, bizodalmasabb volt. Ebenezer gondolkodott. Déruchette nagykorú. Az angol házasságkötés formái nagyon egyszerűek, főleg az autochton népek közt, ahol a parochiák papjainak csaknem korlátlan hatalmuk van; de vajjon a doyen beleegyezik-e abba, hogy megkösse a házasságot anélkül, hogy a nagybácsi beleegyezése iránt kérdezősködjék? Ez kérdés volt. Mégis, meg lehet kísérelni. Mindenesetre ez is halasztás.

De ki ez az ember? És ha valóban az, akit tegnap este mess Lethierry a vejének nyilvánított, mire magyarázható az, amit cselekszik? Ő, az akadály, gondviseléssé változik. Ebenezer eltévedt, de belenyugodott a történendőkbe olyan ember gyorsaságával és hallgatásával, aki érzi, hogy megmenekült.

Az ösvény görbe volt, néhol nedves és nehezen járható. Ebenezer gondolatokba merülve nem ügyelt a tócsákra és a kődarabokra. Gilliatt időnkint hátrafordult és azt mondta Ebenezernek: - Vigyázzon ezekre a kövekre, nyujtsa neki a kezét.

III. Az önmegtagadás előrelátása.

Féltizenegyet ütött, mikor beléptek a templomba.

A templom üres volt ebben az órában, mert a város is kihalt volt ezen a napon.

Mégis, az asztal mellett, amely a reformált templomokban az oltárt pótolja, három személy volt; a doyen volt, meg az evangélistája; azonkívül az anyakönyvvezető. A doyen, Jaquemin Hérode tiszteletes ült; a másik kettő állt.

A Könyv nyitva feküdt az asztalon.

Oldalt egy állványon hevert egy másik könyv, a parochia anyakönyve, szintén nyitva, amelyben a figyelő szem ujonnan írt lapot vehetett észre, amelyen még nem száradt meg a tinta. Toll és tintatartó volt mellette.

Mikor Ebenezer Caudray tiszteletest belépni látta, Jaquemin Hérode fölemelkedett.

- Vártam önöket, - mondta. - Minden készen van.

A doyen valóban szertartásos öltözetben volt.

Ebenezer Gilliattra nézett.

A tisztelendő doyen hozzátette:

- Rendelkezésére állok, kartársam.

És meghajolt.

A meghajlás nem tévedt sem jobbra, sem balra. A doyen tekintetének irányából nyilvánvaló volt, hogy csupán Ebenezer számára történt. Ebenezer clergyman és gentleman volt. A doyen nem értette bele az üdvözlésbe sem az oldaltálló Déruchette-et, sem a hátramaradt Gilliattot. Zárójel volt a tekintetében, amelyben csak Ebenezernak volt helye. Ezeknek az árnyalatoknak főtartása hozzátartozik a jó rendhez és megszilárdítja a társadalmat.

A doyen kegyesen, gőgös kellemességgel kezdte újra:

- Kartársam, kétszeresen üdvözlöm. Nagybátyja meghalt és asszonyt vesz magához; gazdag lett az egyik és boldog a másik által. Különb most, hála az újra épülő gőzhajónak, mess Lethierry is gazdag, amit igen helyeslek. Miss Lethierry ebben a községben született, én jegyeztem be születésének napját az anyakönyvbe. Miss Lethierry nagykoru és független. Különb is nagybátyja, az ő egész családja, beleegyezik. Utazásuk miatt azonnal egybe akarnak kelni, értem; de ez egy község lelkészének házassága, kívántam egy kis ünnepélyességet. Megröviditem, hogy kedvükben járjak. Rövid foglalatban is meglehet a lényeg. Az okmány készen van itt az anyakönyvben, csak a neveket kell kitölteni. A törvény és a szokás szerint a menyegző azonnal megtörténhet a bejegyzés után. Az engedélyhez megkövetelt nyilatkozat kellőképpen megtörtént. Egy kis szabálytalanságot követek el, mert a fölmentés iránt való kérelmet hét nappal előbb be kell jegyezni, de belátom utazásuk szükségességét és sürgőségét. Legyen. Összeadom önöket. Evangélistám lesz a vőlegény tanuja, a menyasszonyé pedig...

A doyen Gilliatt felé fordult.

Gilliatt bólintott a fejével.

- Ez elég, - mondta a doyen.

Ebenezer mozdulatlanul maradt. Déruchette magánkívül, megkövülve állt.

A doyen folytatta:

- De még most is van egy akadály.

Déruchette egy mozdulatot tett.

A doyen tovább beszélt:

- Mess Lethierry jelenlevő küldöttje, aki az önök számára az engedélyt kérte és a nyilatkozatot az anyakönyvben aláírta - és balkezevel Gilliattra mutatott, ami fölmentette attól, hogy kiejtse ezt az akármilyen nevet -, azt mondta ma reggel, hogy mess Lethierry, akit elfoglaltsága akadályoz abban, hogy személyesen jöjjön ide, azt kívánja, hogy a házasság nyomban megtörténjék. Ez a szóval kifejezett kívánság nem elegendő. Nem egyezhetem bele a fölmentésbe, mielőtt mess Lethierrynél közelebbről tudakozódok, ha csak meg nem mutatják az aláírását. Akár mekkora is a jóakaratom, nem elégedhetem meg szóbeli üzenettel. Valami írás kellene.

- Azon nem mulik, - mondta Gilliatt.

És egy papirdarabot mutatott a tisztelendő doyennak.

A doyen elvette a papírt, egy szempillantással végigfutott rajta, nyilván kihagyott néhány fölösleges sort és hangosan olvasta:

- „Menj a doyenhoz, hogy megkaphasd a fölmentést. Kivánom, hogy a házasság minél előbb megtörténjék. Legjobb lenne azonnal.”

Letette a levelet az asztalra és folytatta:

- Aláírva Lethierry. A dolog illendőbb lett volna, ha hozzám intézi. De miután kartársról van szó, nem kívánok többet.

Ebenezer újból Gilliattra nézett. Van egyetértés a lelkek között. Ebenezer érezte a csalást, de nem volt ereje, talán nem is jutott eszébe, hogy meghazudtolja. Akár engedelmességből a titkos hősiesség iránt, amit megsejtett, akár a boldogság villámcsapásától megszádulva, szótlán maradt.

A doyen fogta a tollat és az anyakönyves segítségével kitöltötte a lajstrom teleirt oldalának üres helyeit, aztán kiegyenesedett és egy mozdulattal az asztal elé hívta Ebenezert és Déruchette-et.

A szertartás megkezdődött.

Különös pillanat volt.

Ebenezer és Déruchette egymás mellett álltak a lelkész előtt. Mindenki, aki már álmodott házasságról, érezte azt, amit ők éreztek.

Gilliatt némi távolságban az oszlopok árnyékában állt.

Déruchette reggel, amikor fölkelt, kétségbeesésében a sirra és a szemfedőre gondolva, fehérbe öltözött. Ez a gyászos eszme alkalmas lett a menyegzőhöz. A fehér ruha mindjárt menyasszonnyá tette. A sir is eljegyzés.

Déruchette sugárzott. Sohasem volt még olyan, mint ebben a pillanatban. Déruchette-nek az a hibája volt, hogy talán nagyon is bájos volt, de nem elég szép. Szépsége vétkezett - ha ez vétek - a kecsesség tulzáásával. Déruchette, ha nyugodt volt, tehát túl a szenvedélyen és a fájdalomon, már jeleztük ezt, mindenekfölött csinos volt. A bájos leány átszellemülése, ez az eszményi szüz. Déruchette megnövekedve szerelmében és szenvedésében, ilyen volt. Ugyanolyan nyílt volt, de méltóságosabb, ugyanolyan üde, de illatosabb. Olyan volt, mint egy százszorszép, amely liliummá lesz.

Orcái nedvesek voltak az elapadt sirástól. Talán még könny volt a mosoly szögletében. Az alig fölszáradt könny komor és édes ékessége a boldogságnak.

A doyen az asztal mellett állva, a nyitott bibliára tette ujját és hangosan kérdezte:

- Van-e valakinek ellenvetése?

Senki sem felelt.

- Amen, - mondta a doyen.

Ebenezer és Déruchette egy lépést tettek Jaquemin Hérode tiszteletes felé.

A doyen ezt mondta:

- Joé Ebenezer Caudray, akarod-e hitvesedül ezt a nőt?

- Akarom.

A doyen újra kérdezte:

- Durande Déruchette Lethierry, akarod-e férjedül ezt a férfit?

Déruchette, akinek lelke elalélt a túl nagy boldogságtól, mint a lámpa a tulsok olajtól, inkább suttogta, mint mondta: - Akarom.

Akkor a doyen, az anglikán esküvők szép szertartása szerint, körülnézett és a templom homályához ezt az ünnepélyes kérdést intézte:

- Ki az, aki ezt a nőt ehhez a férfihuhoz adja?

- Én, - szólt Gilliatt.

Csend lett. Ebenezer és Déruchette elragadtatásukon keresztül valami tompa szorongást éreztek.

A doyen Déruchette jobbkezét Ebenezer jobbkezébe tette és Ebenezer így szólt Déruchette-hez:

- Déruchette, elveszlek téged feleségül, akár jobb leszel, akár rosszabb, akár gazdagabb, akár szegényebb, betegségben és egészségben, hogy szeresselek halálomig, fogadom neked.

A doyen Ebenezer jobbját Déruchette jobbkezébe tette és Déruchette így szólt Ebenezerhez:

- Ebenezer, férjemül fogadlak téged, akár jobb vagy, akár rosszabb, akár gazdagabb, akár szegényebb, betegségben és egészségben, hogy szeresselek és engedelmeskedjem neked halálomig, fogadom neked.

A doyen megszólalt:

- Hol van a gyűrű?

Ez váratlan volt. Ebenezernek, készületlenségében, nem volt gyűrűje.

Gilliatt lehuzta az aranygyűrűt, amit a kisujján viselt és átnyújtotta a doyennek. Valószínűen ez volt az a jegygyűrű, amit reggel a Kereskedelmi Csarnok-beli ékszerész eladott.

A doyen a könyvre helyezte a gyűrűt, aztán átadta Ebenezernek.

Ebenezer megfogta Déruchette reszkető, kis balkezét, ráhuzta a gyűrűt a negyedik ujra és mondta:

- Hitvesemmé teszek ezzel a gyűrűvel.

- Az Atyának, Fiunak és Szentléleknek nevében, - szólt a doyen.

- Ugy legyen, - mondta az evangélista.

A doyen hangosan szólt:

- Hitvestársak vagytok.

- Ugy legyen, - mondta az evangélista.

A doyen szólalt meg újra:

- Imádkozzunk.

Ebenezer és Déruchette az asztal felé fordultak és térdreborultak.

Gilliatt állva maradt és lehajtotta a fejét.

Azok letérdeltek Isten előtt, ő pedig meghajlott végzete előtt.

IV.

„Feleségednek, ha majd megházasodol.”

Mikor kiléptek a templomból, meglátták az utra készülődő *Cashmere*-t.

- Éppen jókor érkeztek, - mondta Gilliatt.

Ujra a Havelet felé vezető ösvényre tértek.

Most ők mentek elől és Gilliatt mögöttük.

Két holdkóros volt. Ugyszólván csak a révedezésüket cserélték föl. Nem tudták, hol vannak, sem azt, hogy mit tettek; gépiesen siettek, nem emlékeztek többé semminek a létezésére, nem tudtak két eszmét összekapcsolni. Az elragadtatásban nem gondol többet az ember, mint amennyit a zuhatagban uszik. A sötétség közepéből az öröm Niagarájába zuhantak. Azt lehetne mondani, elszenvedték a paradicsombajutást. Nem beszéltek, lelkeik sokat mondtak egymásnak. Déruchette magához szorította Ebenezer karját.

Gilliattnak a hátuk mögött hangzó léptei miatt némely pillanatban mégis gondoltak arra, hogy ott van. Mélyen megindultak voltak, de egy szót sem szóltak; a tulságos meihatottság kábultsággá lesz. Az övék gyönyörűséges volt, de nyomasztó. Férj és feleség voltak. A két szív mélyén égő és mérhetetlen hála volt. Déruchette azt mondta magában, hogy valamit később tisztázni kell. De addig is belenyugodtak. Érezték, hogy ennek a határozott és gyorsan cselekvő embernek a hatalmában vannak, aki mint tekintély teremtetten meg a boldogságukat. Kérdéseket intézni hozzá, csevegni vele, lehetetlen volt. Sok benyomás zúdult rájuk egyszerre. Megbocsájtható az elmerültségük.

Az események néha olyanok, mint a jégeső. Rostává tesz bennünket. Ez elkábit. A szokásosan csendes életre zuhanó hirtelen események nagyon könnyen érthetetlenek azoknak, akik szenvednek tőle, vagy akik hasznát veszik. Az ember nincs tisztában a saját kalandjával. Elpusztul anélkül, hogy kitalálná, miért; megkoronázzák anélkül, hogy megértené. Déruchette-et különösen sok megrázkódtatás érte néhány óra alatt; először a káprázat, Ebenezer a kertben; azután a lidércnyomás, a szörnyeteg, akit férjének nyilvánítottak; azután a kétségbeesés, az angyal kitárja szárnyait és kész elindulni; most pedig az öröm, hallatlan öröm, amelynek érthetetlen az alapja; a szörnyeteg adja neki az angyalt, neki, Déruchette-nek; a haldoklásból támadt házasság; ez a Gilliatt, a tegnapi szerencsétlenség, a mai üdvösség. Semmiről sem tudott számot adni. Nyilvánvaló volt, hogy Gilliatt reggel óta nem foglalkozott mással, csak az ő összeházasításukkal; mindent végrehajtott; ő felelt a doyennek mess Lethierry helyett, ő kérte a fölmentést, ő irta alá a szükséges nyilatkozatot; ime, így mehetett végbe az esküvő.

Hanem Déruchette nem értette; különben, ha megértette volna is, hogy hogyan, nem értette volna, hogy miért.

Behunyni a szemet, hálát adni gondolatban, elfeledni a földet és az életet, engedni, hogy az égbe ragadjon ez a jó démon, mást nem lehetett tenni. A fölvilágosítás nagyon hosszú lett volna, a hálálkodás nagyon kevés. Déruchette hallgatott a boldogság édes lelketlenségében.

Kevés gondolatuk maradt, csak annyi, hogy vezetni tudják egymást. A víz alatt vannak szivacsdarabok, amelyek fehérek maradnak. Csak annyi világosság volt elméjükben, hogy megkülönböztethessék a tengert a szárazföldtől és a *Cashmere*-t a többi hajótól.

Néhány pillanat múlva a Haveletben voltak.

Ebenezer elsőnek lépett a bárkába. Abban a pillanatban, amikor Déruchette követni akarta, érezte, hogy szeliden visszatartják a ruhája ujjánál fogva. Gilliatt volt, aki egy ujjával megérintette a ruhája ráncát.

- Asszonyom - mondta -, ön nem számított arra, hogy elutazik. Gondoltam, hogy szüksége lesz ruhára és fehérneműre. A *Cashmere* fedélzetén egy bőröndöt talál, amely női dolgokat tartalmaz. A bőrönd anyámtól származik. Annak a nőnek szánta, akit feleségül veszek. Engedje meg, hogy följajánljam önnek.

Déruchette félig fölébredt álmodozásából. Gilliatt felé fordult. Gilliatt halkán, alig hallhatóan folytatta:

- Most pedig, nem azért, hogy visszatartsam, de látja, asszonyom, azt hiszem, föl kell világosítanom. Azon a napon, amikor az a szerencsétlenség történt, ön a földszinti teremben ült és kimondott egy szót. Ön nem emlékszik rá, ez igen egyszerű. Nem lehet minden szóra emlékezni, amit kimondunk. Mess Lethierrynek nagy bánata volt. Bizonyos, hogy jó hajó volt és nagy szolgálatokat tett. A baleset megtörtént; nagy fölindulást keltett a környéken. Ezek természetesen olyan dolgok, amelyeket elfelejtenek. Nem történt más, csak egy hajó ment tönkre a szirteken. Nem lehet mindig a szerencsétlenségre gondolni. Csak azt akarom mondani, hogy amikor azt mondták, hogy senki sem mehet oda, én odamentem. Azt mondták, lehetetlen; nem volt lehetetlen. Köszönöm, hogy meghallgat egy rövid pillanatig. Megérti, asszonyom, ha odamentem, nem azért történt, hogy önt bántsam. Különben a dolog igen régi keletű. Tudom, hogy ön siet. Ha volna idő, ha beszélni lehetne róla, visszaemlékeznék, de nem szükséges. A dolog arra a napra nyulik vissza, amikor hó volt. És egyszer, amikor elmentem mellette, azt hittem, hogy ön mosolyog. Lassan ez is érthető lesz. Tegnap pedig nem volt időm hazamenni, munkából jöttem, rongyos voltam, félelmet keltettem önben, rosszul érezte magát; hibáztam, nem így kell emberek közé menni. Körülbelül ez az, amit mondani akartam. Önök elutaznak. Szép idejük lesz. Keleti szél fúj. Isten önnel, asszonyom. Nemde, helyesnek tartja, hogy egy keveset beszéltem önhöz? Ez az utolsó perc.

- A bőröndre gondolok, - felelte Déruchette. - De miért nem őrzi meg a felesége számára, amikor majd megházasodik?

- Asszonyom - mondta Gilliatt -, valószínűen nem fogok megházasodni.

- Kár lenne, mert ön jó. Köszönöm.

És Déruchette mosolygott. Gilliatt visszamosolygott rá.

Aztán segített Déruchette-nek a csónakba lépni.

Nem egészen negyedóra múlva a bárka Ebenezerrel és Déruchette-tel az öbölben álló *Cashmere*-hez simult.

V. A nagy sír.

Gilliatt a víz partját követve, gyorsan végigment Saint-Pierre-Porton, aztán Saint-Sampson felé haladt a tenger mellett, mert ott nem találkozott senkivel, elkerülte az utakat, amelyek az ő hibájából tele voltak járókelőkkel.

Tudjuk, régóta különös módon járt a vidéken, anélkül, hogy látta volna valaki. Ismerte az ösvényeket, magányos és kanyargó utirányt követett; az olyan teremtések elvadult szokását követte, akik érzik, hogy nem szeretik őket; távol maradt mindenkitől. Mint kis gyermek vette föl ezt a szokást, amikor nem látott szíves fogadtatást az emberek arcán és azóta ösztönszerűen visszahúzódott.

Végigment az Esplanade-on, aztán a Salerie-n. Időnkint hátrafordult és nézte maga mögött az öbölben a *Cashmere*-t, amely éppen elindult. Kevés volt a szél, Gilliatt gyorsabban haladt, mint a *Cashmere*. A legszélső sziklákon járt a víz partján, lehajtott fejjel. Az ár nőni kezdett.

Bizonyos pillanatban megállt és hátat fordítva a tengernek, nézett a sziklák mögött, amelyek a valle-i utat eltakarták, egy tölgyfacsoportot. Valamikor ezek alatt a fák alatt irta Déruchette ujja az ő nevét, *Gilliatt*, a hóba. Rég elolvadt már az a hó.

Folytatta útját.

A nap szebb volt, mint bármelyik abban az évben. A reggelben volt valami nász. Olyan tavaszi nap volt, melyen a május teljességében kibontakozik; mintha a teremtésnek nem lenne más célja, mint hogy ünnepeljen és boldog legyen. Turbékolás volt minden zugásban, az erdőben úgy, mint a városban, a hullámében épp úgy, mint a levegőében. Az első pillangók szálltak az első rózsákra. Minden új volt a természetben, a fű, a moha, a levelek, az illatok, a sugarak. Ugy látszott, mintha még sohasem süttött volna a nap. A kövek tisztára mosva heverték, a fák mély dalát csicseregtek a tegnap kikelt madarak. A kis csőrükkel feltört tojáshéj talán még a fészekben volt. Szárnypróbálgatás csattogott a lombok között. Első dalukat énekelték és első röptüket végezték. Kedvesen csicseregtek valamennyi egyszerre, bankák, cinkék, gébicsek, tengelicék, pirókok és verebek. Az orgona, a gyöngyvirág, a glicinia pompázott tarkán a sűrűségben. Egy Guerneseyben otthonos vizilencsefajta borított smaragdzöld leplet a tócsákra. Barázdabillegések fürödtek bennük. A növényzet lombjain keresztüllátszott az ég kékje. Néhány pajkos felhő kergette egymást az azur égen a nimfák hullámozó mozdulataival. Az ember elszálló csókokat vélt érezni, amiket láthatatlan ajkak küldtek. Nem volt olyan régi fal, amelynek ne lett volna ibolyacsokra, mint egy menyasszonynak. A szilvafák virágoztak, a sárga akác is virágzott; fehér halmok fénylettek és sárga dombok ragyogtak az ágak szövevényén át. A tavasz minden ezüstjét és minden aranyát a fák áttört kosarába szórta. Az új hajtások üde zöldek voltak. A levegőből a szerencsés megérkezés kiáltásai hangzottak. A vendégszerető nyár megnyitotta kapuját a messzirőljött madaraknak. A fecskék érkezésének ideje volt. Örkörfarkkórók szegélyezték a mély utak lejtőit és várták a galagonya virágait. A szép és a csinos jó szomszédok voltak; a pompás és a kecses kiegészítették egymást; a nagy nem feszélyezte a kicsit; az összhang egyetlen hangjegye sem vészett el; a parányi nagyszerűségek egyszinten álltak a mindenség végtelen szépségével, olyan volt minden, mintha átlátszó vizen keresztül néznék. Mindenütt isteni teljesedés és rejtelmes duzzadás, amiből sejthető volt a dolgozó nedvek szent és páni igyekezete. Ami fénylett, jobban ragyogott, ami szeretett, jobban szeretett. Himnusz volt a virágzásban és sugárzás a zajban. A nagy, eloszló harmónia kibontakozott. Ami már sarjadni kezdett, hívta azt, ami fakadni kezdett. Alulról és fölülről támadó nyugtalanság zavarta meg bizonytalanul a szíveket, amelyeket csábított a csírák eloszló, rejtett befolyása. A virág homályos ígérete volt a gyümölcsnek, minden szüz álmodozott, a lényeknek a homály mérhetetlen lelke által kigondolt szaporodása látszott a dolgok

kisugárzásában. Mindenütt nász, végtelen menyegző. Az élet, a nőtény, párosodott a végtelennel, a himmel. Az idő szép volt, tiszta volt, meleg volt; a sövények mögött az udvarokon kacagó gyermekeket lehetett látni. Némelyek bakugrást játszottak. Az alma-, az őszibarack-, a cseresznye- és körtefák gallyait nagy, halvány vagy piros csomók borították. A fűben tavaszi kankalin, kökörcsin, százszorszép, margaréta, kosbor, jácint és ibolya nőtt. Hemzsegett a kék szarkaláb és; a sárga iris, meg azok a kis, halványpiros csillagok, amelyek mindig csoportosan virágznak s azért „cimborák” a nevük. Aranyos állatok futkostak a kövek között, virágzó kőrózsák biborba takarták a szalmatetőket. A kasok dolgozói kint jártak. A méh már munkában volt. A végtelenség megtelt a tengerek zugásával és a legyek dongásával. A tavasztól áthatott természet nyirkos volt a kéjtől.

Amikor Gilliatt Saint-Sampsonba ért, nem volt még víz az öböl fenekén, átkelhetett száraz lábbal, észrevétlenül a tatarozás alatt álló hajóteknők mögött. Egy sor lapos kő segített az átkelésnél.

Nem vették észre Gilliattot. A néptömeg a kikötő másik végén volt, a bejárat közelében, a Bravées mellett. Az ő neve volt minden ajkon. Annyit beszéltek róla, hogy őrá nem is figyeltek. Gilliatt elment, mintegy a zaj mögé rejtőzve, amit ő okozott.

Látta messziről a potrohot azon a helyen, ahol kikötötte, a gép kéményét a négy lánc között, a munkában levő ácsok mozgását, a jövő-menő árnyékokat és hallotta mess Lethierry dörgő, vidám hangját, amint rendelkezett.

Belemélyedt a sikátorokba.

A Bravées mögött senki sem volt, mindenkit eléje vitt a kíváncsiság. Gilliatt a kert falának hosszában vezető ösvényre tért. Megállt a sarkon, ahol a vadmályva nőtt; újra látta a követ, ahol ült; viszontlátta a padot, ahol Déruchette üldögélt. Nézte a fasorban a földet, ahol két eltűnt árnyéket ölelkezni látott.

Ujra utnak indult. Fölment a Valle-kastély dombjára, aztán újra leereszkedett és az Utcasarok felé tartott.

A Houmet-Paradis elhagyott volt.

A házat úgy találta, ahogy reggel hagyta, miután felöltözködött, hogy Saint-Pierre-Portba menjen.

Egyik ablak nyitva volt. Az ablakon át látszott a szögreakasztott duda a falon.

Az asztalon feküdt a kis biblia, amelyet hálából adott neki egy ismeretlen, aki Ebenezer volt.

A kulcs az ajtóban volt. Gilliatt közelebb ment, kétszer ráfordította a kulcsot, aztán a zsebébe tette és elment.

Elment, nem a szárazföld felé, hanem a tenger felé.

Átlóirányban, a legrövidebb uton, végiment a kerten, nem figyelve a virágágyakra, de mindig ügyelve arra, hogy el ne tapossa azokat a virágokat, amelyeket azért ültetett, mert Déruchette kedvelte őket.

Átlépte a mellvédet és leereszkedett a szirtek közé.

Mindig előrehaladva, követte a hosszú, szűk szirtsort, amely az Utcasarkot összekötötte a tengerben álló nagy gránitobeliszkkal, amelyet az Állat Szarvának neveztek. Ott volt a Gild-Holm-‘Ur kilátó.

Egyik szirtről a másikra lépett, mint egy óriás a hegyormokon. Így lépkedni a sziklák taraján olyan volt, mint a háztető élén járni.

Egy halászsasszony, aki mezitláb a tócsák közt bolyongott és aki nem messze jutott a partra, odakiáltott: - Vigyázzon, a tenger árad!

Ő folytatta útját.

A nagy, hegyes sziklához, a Szarvhoz érve, amely a tengerbe nyult, megállt. A szárazföldnek itt vége volt. Ez volt a kis földnyelv csucsa.

Körülnézett.

A messzeségben néhány bárka horgonyt vetve halászott. Időnként patakzó ezüst csillant meg a napfényben ezeken a hajókon; a vizből kihuzott háló volt. A *Cashmere* nem érkezett még Saint-Sampson magasságába; kibontotta a nagy előárbocot. Herm és Jet-hou között volt.

Gilliatt megkerülte a sziklát. A Gild-Holm-‘Ur széke alá ért, annak a meredek lépcsőfélének a lábához, ahol nem egészen három hónap előtt Ebenezernek segített leszállni. Fölkapaszkodott rajta.

A lépcsők nagyobb része már víz alatt volt. Már csak kettő-három volt szárazon. Fölmászott rájuk.

A lépcsőfokok a Gild-Holm-‘Urhoz vezettek. Megérkezve a Székhez, egy pillanatig nézte, szemeihez tette a kezét, végigsimitotta a szempilláit, mintha letörülné róluk a multat, aztán leült a szikla mélyedésébe; a meredek volt a háta mögött és az oceán a lábai alatt.

A *Cashmere* abban a pillanatban érte el a nagy, vízbenálló, kerek tornyot, amelyet egy poroszló, meg egy ágyu őrzött és amely Herm és Saint-Pierre-Port feleutját jelezte.

Gilliatt feje fölött a hasadékokban néhány szirti virág borzongott. A víz kék volt, ameddig a szem ellátott. Keleti szél fújt, kis hullámverés volt Serk körül, amelynek Guerneseyből csak a nyugati partja látszott. A távolban, mint a köd, látszott Franciaország és a cartereti homok hosszu, sárga szalagja. Néha egy fehér pillangó szállt el előtte. A pillangóknak néha kedvük támad a tenger fölött sétálni.

A szellő nagyon csendes volt. Mindez a kékség, fönt úgy, mint lent, mozdulatlanul állt. Egy rezzenés sem mutatkozott a világosabb vagy mélyebb azur kigyózásán, amely a tenger színén a fenék kanyarulatait jelzi.

A *Cashmere*, minthogy alig volt szélnyomás, a nagyárboc „sapkáit” is kifeszítette, hogy szelet fogjon. Elborították a vitorlák. De keresztben fújt a szél és a sapkák arra kényszerítették, hogy nagyon közel haladjon a Guernesey-i parthoz. Elhagyta a saint-sampsoni jelzőbóját. Elérte a Valle-kastély dombját. Közel volt a pillanat, amikor megkerüli az Utcasarok fokát.

Gilliatt nézte, amint közeledett.

A levegő és hullám, mintha elszunnyadt volna. A dagály nőtt, nem hullámokban, hanem duzzadva. A víz színe ingadozás nélkül emelkedett. A messzeség elhaló zugása egy gyermek lélegzetéhez hasonlított.

A saint-sampsoni kikötő irányából rövid, tompa zuhanások hallatszottak; kalapácsütések voltak. Nyilván az ácsok állítottak föl állványokat és emelőket, hogy kivehessék a gépet a potrohból. A zaj alig jutott el Gilliatthoz a gránittömb miatt, amelyhez támaszkodott.

A *Cashmere* kísérteties lassusággal közeledett.

Gilliatt várt.

Egyszerre csobogást hallott és valami hideget érzett, ami kényszerítette, hogy lenézzen. Az ár a lábához ért.

Lesütötte a szemét, aztán fölnevezett.

A *Cashmere* egészen közel volt.

A meredek ott, ahol az eső kivájta benne a Gild-Holm-‘Ur Széket, annyira függőleges volt és annyira mély volt a víz, hogy csendes időben a hajók minden veszély nélkül elmehettek alatta néhány kötélhossznyira a sziklától.

A *Cashmere* közeledett. Nagyobb lett, emelkedett. Nőni látszott a vizen. Mintha egy árnyék növekednék. Kötélzete feketén vált el az égtől a tenger pompás ingásában. A hosszú vitorlák mikor egy pillanatra a nap elé kerültek, csaknem rózsaszínűek és leirhatatlanul átlátszók lettek. A habok alig hallhatóan suttogtak. Semmi zaj nem zavarta a fenségesen lebegő árnyképet. Az ember úgy látta a földézetet, mintha ott lett volna.

A *Cashmere* csaknem surolta a sziklát.

A kormányos a rud mellett állt, egy hajósinas mászott a köteleken, néhány utas a korlátra könyökölve szemlélte a derült időt, a kapitány pipázott.

De Gilliatt mindebből semmit sem látott.

Volt a földézetben egy napsütötte zug. Azt nézte. A verőfényben ült Ebenezer és Déruchette. Egymás mellett ültek a világosságban. Kecsesen gubbasztottak egymás mellett, mint két melegedő madár a déli napsugárban, egy olyan kis, kátrányos, földéssel ellátott padon, amelyeket a jól felszerelt hajók kínálnak az utasoknak és melyek fölé - ha angolok - odairják: *For ladies only*. Déruchette feje Ebenezer vállán pihent, Ebenezer Déruchette derekán tartotta a karját; egymás kezét fogták és összefonták az ujjaikat. Megragadó volt az angyali különbség ez ártatlanságból való két arc között. Egyik szüzibb volt, a másik csillagszerűbb. Kifejező volt szüzi ölelkezésük. Benne volt minden nász és minden szemérem. A pad már majdnem hálófülke volt és majdnem fészek. De ugyanakkor glória volt; a felhőbe rejtőző szerelem szelid dicsőfénye.

Mennyei csönd volt.

Ebenezer tekintete hálás, és elmélkedő volt, Déruchette ajkai mozogtak; ebben a varázsos csöndben, a gyors pillanatban, mikor a sloop elsiklott a Gild-Holm-‘Ur-tól néhány ölnyire, minthogy a szél a szárazföld felé fújt, Gilliatt hallotta Déruchette gyöngéd és finom hangját, amint mondta:

- Nézd csak. Mintha egy ember lenne a sziklán.

A jelenség eltűnt.

A *Cashmere* maga mögött hagyta az Utcasarak fokát és belemélyedt a messzeség mély hullámozásába. Negyedóra sem telt el, árbocai és vitorlázata már csak fehér obeliszknek látszott, mely mindinkább összezsugorodott a láthatáron. Gilliattnak térdéig ért a víz.

Nézte a távolodó hajót.

A szellő a messzeségben élénkebb lett. Láthatta, hogy a *Cashmere* minden vitorláját fölhuzza, hogy kihasználhassa a növekedő szelet. A *Cashmere* már túl volt Guernesey vizein. Gilliatt nem vette le róla a szemét.

Az ár az övéig ért.

A dagály nőtt. Az idő mulott.

A sirályok és a sasok nyugtalanul röpködtek körülötte. Mintha figyelmeztetni akarták volna. Talán volt a madár csapatban néhány halászmadár a Douvre-ról, amelyik megismerte.

Egy óra telt el.

A szelet az öbölben nem lehetett érezni, de a *Cashmere* gyorsan kisebbedett. A sloop látszólag teljes gyorsasággal haladt. Már majdnem a Casquets magasságába ért.

Semmi hab nem volt a Gild-Holm-‘Ur sziklája körül. Hullám se verődött a gránithoz. A víz csöndesen duzzadt. Csaknem Gilliatt válláig ért.

Másik óra telt el.

A *Cashmere* elhagyta Aurigny vizeit. Az Ortach-szikla egy pillanatra eltakarta. A szikla rejtekébe került, aztán újra előtűnt; mint egy napfogyatkozás. A hajó észak felé futott. Elérte a nyílt tengert. Már csak egy pont volt, mely ragyogott a napfényben.

A madarak kiáltoztak Gilliattra.

Már csak a feje látszott.

A tenger vészjósló szelidséggel emelkedett.

Gilliatt mozdulatlanul nézte, mint tűnik el a *Cashmere*.

Az ár majdnem elérte teljességét. Az este közeledett. Gilliatt mögött néhány halászhajó betért az öbölbe.

Gilliattnak a messze hajóra függesztett szeme merev maradt.

Semmihez sem hasonlított ez a merev szem, amit a földön látni lehet. E tragikus és nyugodt szemben volt valami kimondhatatlan. E tekintetben benne volt mindaz a lehiggadás, amit a meg nem valósult álmok hagy maga után; gyászos belenyugvás volt egy másik teljesülésbe. Egy lehulló csillag után kell ilyen tekintettel nézni. Pillanatról pillanatra nőtt a tulvilági homály e szempillák alatt, melyek látósugara a messzeség egy pontjára szegeződött. Ugyanakkor, mikor a végtelen víz a Gild-Holm-‘Ur körül, a homály mérhetetlen nyugalma is nőtt Gilliatt mély tekintetében.

Az észrevehetetlen *Cashmere* most csak egy folt volt a ködben. Aki meg akarta különböztetni, tudnia kellett, hol van.

A folt lassan elvesztette az alakját, elhalványodott.

Aztán elfogyott.

Aztán eltűnt.

Abban a pillanatban, mikor a hajó elenyészett a láthatáron, a fej eltűnt a víz alatt. A tengeren nem volt semmi.

VÉGE.